



**National Library  
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013



Ref

Statens  
offentliga  
utredningar

**1971: 33**

Handels-  
departementet

# Fri affärstid

SOU

Betänkande avgivet av 1970 års affärstidskommitté  
Stockholm 1971

# Statens offentliga utredningar 1971

## Kronologisk förteckning

---

1. SOU 71. Handbok för det officiella utredningstrycket. Beckman. Fi.
2. Post- och Inrikes Tidningar. Norstedt & Söner. Ju.
3. Veterinärdistriktsindelningen, m m. Svenska Reproduktions AB. Jo.
4. Kommunala val. Esselte. C.
5. Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet. Bilaga 2. Esselte. Fi.
6. Ny sjömanslag. Esselte. K.
7. Finansiella tillväxtaspekter 1960-1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 4. Esselte. Fi.
8. Arbetskraftsresurserna 1965-1990. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 1. Esselte. Fi.
9. Större företags offentliga redovisning. Esselte. Fi.
10. Snatteri. Berlingska Boktryckeriet. Lund. Ju.
11. Ett nytt bilregister. Göteborgs offsettryckeri AB. K.
12. Miljövärdan i Sverige under 70-talet. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 8. Esselte. Fi.
13. Utvecklingstendenser inom offentlig sektor. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 6. Esselte. Fi.
14. Varuhandeln fram till 1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 3. Esselte. Fi.
15. Förslag till aktiebolagslag m.m. Tryckeribolaget. Ju.
16. Regional utveckling och planering. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 7. Esselte. Fi.
17. Malm - Jord - Vatten. Svenska Reproduktions AB. I.
18. Mått och vikt. Norstedt & Söner. Fi.
19. Familjepensionsfrågor m.m. Berlingska Boktryckeriet, Lund. S.
20. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Betänkande I. Norstedt & Söner. K.
21. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga A. Norstedt & Söner. K.
22. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga B. Norstedt & Söner. K.
23. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Register m.m. Norstedt & Söner. K.
24. Vuxenpedagogisk forskning och utbildning. Berlingska Boktryckeriet, Lund. U.
25. Boendeservice 3. Kommunstudien. Esselte. In.
26. Boendeservice 4. Projektstudien. Esselte. In.
27. Boendeservice 5. Totalkostnadsstudien. Esselte. In.
28. Boendeservice 6. Strukturstudier. Esselte. In.
29. Kyrkan kostar. Göteborgs offsettryckeri AB. U.
30. Sjömanspension. Göteborgs offsettryckeri AB. K.
1. Den svenska betalningsbalansstatistiken. Esselte. Fi.
2. Valutareserven och utrikeshandelns finansiella struktur. Bilaga till Den svenska betalningsbalansstatistiken. Esselte. Fi.
3. Fri affärstid. Göteborgs offsettryckeri AB. H.



Statens offentliga utredningar  
1971:33  
Handelsdepartementet

# Fri affärstid

Betänkande avgivet av 1970 års affärstidskommitté  
Stockholm 1971

Handwritten text, possibly a title or header, which is extremely faint and difficult to decipher.

Handwritten text, possibly a title or header, which is extremely faint and difficult to decipher.

Till  
Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Handelsdepartementet

Genom beslut den 30 december 1969 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för handelsdepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga med uppdrag att verkställa en utredning rörande affärstidsregleringen.

Med stöd av bemyndigandet tillkallade dåvarande chefen för handelsdepartementet, statsrådet Lange, samma dag såsom sakkunniga regeringsrådet Åke Martenius, direktören i AB Turitz & Co numera i NK-Turitz-koncernen Paul Brundin, direktören i Kooperativa Förbundet Kurt Lindfors, förbundsordföranden i Handelsanställdas Förbund Erik Magnusson och vice verkställande direktören i Sveriges Köpmannaförbund Bengt Sundewall. Martenius utsågs att vara ordförande.

De sakkunniga har antagit namnet *1970 års affärstidskommitté*.

Till sekreterare förordnades den 24 mars 1970 hovrättsassessorn Gunnar Hermanson. Sedan utredningsarbetet slutförts får kommittén härmed överlämna betänkande.

Särskilt yttrande av Magnusson och reservation av Sundewall har fogats till betänkandet.

Stockholm den 14 april 1971.

*Åke Martenius*

*Paul Brundin*

*Kurt Lindfors*

*Erik Magnusson*

*Bengt Sundewall*

*/ Gunnar Hermanson*



# Innehåll

Kapitel 1 <i>Utredningsuppdraget och uppläggningsen av kommitténs arbete</i>	9	3.2.3 Affärstidsregleringen bibehålles tills vidare . . . . .	27
1.1 Direktiven . . . . .	9	3.3 Den närmare utformningen av affärstidslagen . . . . .	30
1.2 Uträdningsarbetet . . . . .	10	3.3.1 Affärstidsutredningen förslags . . . . .	30
Kapitel 2 <i>Historisk överblick</i> . . . . .	13	3.3.2 Lagens slutliga utformning . . . . .	31
2.1 1909 års lagstiftning . . . . .	13	3.4 Tillämpningsföreskrifter m.m. . . . .	32
2.2 1919 års lagstiftning . . . . .	14	Kapitel 4 <i>Erfarenheter av affärstidslagens tillämpning</i> . . . . .	34
2.3 1939 års lagstiftning . . . . .	15	4.1 Kommitténs enkät — en sammanfattning . . . . .	34
2.4 1942 års lagstiftning och efterföljande lagstiftning fram till 1967 . . . . .	16	4.1.1 Företrädare för konsumentintressen . . . . .	34
Kapitel 3 <i>Gällande affärstidslag</i> . . . . .	18	4.1.2 Företrädare för verksamheter som berörs av affärstidslagen . . . . .	35
3.1 Den gällande lagens innehåll . . . . .	18	4.1.3 Företrädare för arbetspolitiska intressen . . . . .	41
3.2 Tillkomsten av affärstidslagen . . . . .	19	4.1.4 Företrädare för myndigheter med erfarenheter från tillsyn och kontroll av affärstidslagens efterlevnad . . . . .	42
3.2.1 Affärstidsutredningen tillsättes . . . . .	19	4.2 Kommitténs hearings — en sammanfattning . . . . .	43
3.2.2 Affärstidsutredningens bedömningar . . . . .	19	4.3 Dispenser från affärstidslagen . . . . .	43
Konsumenterna och butikstängningslagen . . . . .	19	4.3.1 Dispensfrågans behandling i förarbetena . . . . .	47
Detaljhandeln och butikstängningslagen . . . . .	22	4.3.2 Kommunenkät angående dispenser från affärstidslagen — en sammanfattning . . . . .	48
De affärsanställdas behov av fritid . . . . .	25	4.3.3 Kungl. Maj:ts beslut i affärstidsärenden . . . . .	49
Affärsinnehavarnas behov av fritid . . . . .	26		
Myndigheterna och butikstängningslagen . . . . .	26		
Affärstidsutredningens ställningstagande . . . . .	27		



4.3.4	Riktlinjer vid dispensgivningen . . . . .	50	5.4.3	Företagen . . . . .	94
4.3.5	Dispensfrågorna belysta genom enkät och hearings . . . . .	54	5.4.4	Administration och kontroll . . . . .	96
4.4	Särskilda undersökningar . . . . .	59	5.4.5	Ordningsfrågor . . . . .	98
4.4.1	Förändringar i öppethållandetiderna 1966–1969 – en sammanfattning . . . . .	59	Kapitel 6	<i>Kommitténs överväganden och slutsatser</i> . . . . .	99
4.4.2	Försäljning och kundantal under olika öppethållandetimmar – en sammanfattning . . . . .	60	Kapitel 7	<i>Sammanfattning</i> . . . . .	104
4.4.3	Beskrivning av kundklientelet vid förlängt öppethållande – en sammanfattning . . . . .	60	<i>Särskilt yttrande av herr Magnusson</i> . . . . .	109	
4.4.4	Detaljstintervjuer avseende affärstidslagen – en sammanfattning . . . . .	61	<i>Reservation av herr Sundewall</i> . . . . .	111	
4.5	Affärstider och affärstidsregleringar i andra länder – en sammanfattning . . . . .	63	BILAGA 1	<i>Kommitténs enkät</i> . . . . .	115
Kapitel 5	<i>Diskuterade frågor</i>		BILAGA 2	<i>Kommunenenkät angående dispenser från affärstidslagen, etapp I</i>	146
5.1	Bakgrund . . . . .	65	<i>Samtliga dispenser</i>		
5.1.1	Några drag i detaljhandelns utveckling . . . . .	65	1	Undersökningens uppläggning och genomförande . . . . .	146
5.1.2	Lokala marknader . . . . .	68	1.1	Bakgrund . . . . .	146
5.1.3	Konsumentens inköpsituation . . . . .	72	1.2	Metodik . . . . .	146
5.2	Utvecklingen av öppethållandetiderna mot bakgrund av förändringar i affärstidsregleringen . . . . .	75	1.3	Genomförande . . . . .	146
5.3	Pris- och strukturförändringar såsom följd av övergång till fria affärstider . . . . .	76	2	Resultatredovisning . . . . .	147
5.3.1	Det särskilda detaljhandelsföretaget . . . . .	77	2.1	Dispensernas fördelning på kommuntyp . . . . .	147
	Förlängt öppethållande såsom konkurrensmedel . . . . .	77	2.2	Riktlinjer för dispensgivningen . . . . .	147
	Bättre kapitalutnyttjande . . . . .	82	2.3	Dispensernas behandling . . . . .	148
5.3.2	Detaljhandeln som helhet . . . . .	83	2.3.1	Öppethållandedispen- ser . . . . .	148
	Prisfrågan . . . . .	83		Kommunerna . . . . .	148
	Strukturfrågan . . . . .	86		Högre instans . . . . .	150
5.4	Affärstidsfrågan från olika utgångspunkter . . . . .	89	2.3.2	Sortimentsdispenser . . . . .	150
5.4.1	Konsumenterna . . . . .	89		Kommunerna . . . . .	150
5.4.2	De affärsanställda . . . . .	92		Högre instans . . . . .	151
			<i>Frågeformulär</i>		
			BILAGA 3	<i>Kommunenenkät angående dispenser från affärstidslagen, etapp II</i>	155
			<i>Varaktiga dispenser</i> . . . . .	155	
			1	Undersökningens uppläggning och genomförande . . . . .	155

1.1	Undersökningens syfte	155	BILAGA 8	<i>Beskrivning av kundklientelet vid förlängt öppethållande</i>	219
1.2	Population och urval	155	1	Inledning	219
1.3	Variabler m.m.	155	2	Resultatredovisning	220
1.4	Genomförande samt svarsfrekvens	156	2.1	Färdsätt till butiken, förvärvsarbete m.m.	220
2	Huvudresultat	156	2.2	Vad köper man på kvällar och söndagar?	222
3	Resultatredovisning	157	2.3	Varför köper man på kvällar och söndagar?	225
3.1	Storstockholm	157	BILAGA 9	<i>Detaljstintervjuer avseende affärstidslagen</i>	228
3.2	Storgöteborg	162	1	Inledning	228
3.3	Stormalmö	163	2	Resultatredovisning	229
3.4	Centralorter	166	2.1	Företag som vid frågetillfället tillämpade förlängt öppethållande	229
3.5	Övriga orter	169	2.2	Företag som tidigare tillämpat förlängt öppethållande men som vid frågetillfället inte längre gjorde detta	232
BILAGA 4	<i>Kungl. Maj:ts beslut i affärstidsärenden</i>	173	2.3	Företag som inte tillämpat förlängt öppethållande	234
BILAGA 5	<i>Arbetskyddsstyrelsens tillämpningsföreskrifter</i>	179	Jämförelser mellan de tre kategorierna av företag	235	
BILAGA 6	<i>Förändringar i öppethållandetiderna 1966–1969</i>	193	BILAGA 10	<i>Affärstider och affärstidsregleringar i andra länder</i>	238
1	Inledning	193	1	Nordiska länder	238
2	Ändringar i affärstiderna 1966–1967	194		Danmark	238
3	Affärstidsundersökningarna 1967 och 1969 – en jämförelse	197		Finland	239
3.1	Tillämpade tider 1967 och 1969 i olika branscher	197		Norge	241
	Varuhusen	197	2	Västeuropeiska länder	242
	Livsmedelshandeln	198		Belgien	242
	Beklädnadsbranschen	199		Frankrike	243
	Järn- och möbelhandeln	200		Nederländerna	243
	Tobaks-, frukt- och blomsterhandeln	201		Schweiz	245
	Övrig detaljhandel	202		Storbritannien	244
3.2	Kvällsöppethållande 1967 och 1969	203		Föbundsrepubliken Tyskland	247
3.3	Söndagsöppethållande 1967 och 1969	206	3	Östeuropeiska länder	248
3.4	Lunchstängning 1967 och 1969	206		Polen	248
3.5	Genomsnittligt antal öppethållandetimmar åren 1967–1969	208		Sovjetunionen	249
				Tjeckoslovakien	249
BILAGA 7	<i>Försäljning och kundantal under olika öppethållandetimmar</i>	211			

4	Utomeuropeiska länder . . . . .	249
	Amerikas förenta stater . . . . .	249
	Kanada . . . . .	250

# 1 Utredningsuppdraget och uppläggnings- av kommitténs arbete

## 1.1 Direktiven

Direktiven för kommitténs arbete finns återgivna i ett anförande till statsrådsprotokollet den 30 december 1969 av dåvarande chefen för handelsdepartementet, statsrådet Lange.

”Enligt affärstidslagen får yrkesmässig detaljhandel bedrivas endast under tid som medges i lagen eller med stöd av densamma (affärstid). Försäljningsställe för sådan handel samt frisersalong och fotografiateljé får inte hållas öppna under annan tid. Vanlig affärstid enligt lagen är vardagar mellan klockan 8 och 20. Om det för särskilt fall är påkallat med hänsyn till allmänhetens intresse, skall kommunens styrelse eller nämnd som utses av fullmäktige i kommunen medge affärstid utöver den vanliga. Talan mot sådant beslut förs hos länsstyrelsen genom besvär. Från lagens tillämpning är undantagna vissa slag av försäljning.

När förslaget till affärstidslag lades fram för riksdagen (prop. 1966:144) anförde föredragande statsrådet bl. a. följande. Flera omständigheter kunde anföras till stöd för ett antagande att man med beaktande av konsumenternas och de affärsanställdas intresse borde kunna avvara en lagfäst affärstidsreglering, åtminstone på längre sikt. Konsumenternas behov i fråga om affärstidens längd och förläggning skulle visserligen i dåvarande läge kunna i huvudsak tillgodoses inom ramen för en lagreglering

men detta skulle knappast vara möjligt i längden. Utredningen och flera remissinstanser hade nämligen pekat på flera faktorer som väntades komma att föra med sig att behovet av en längre affärstid skulle komma att göra sig mera gällande. Sålunda hade man bl. a. framhållit den ökade yrkesverksamheten bland kvinnor och befolkningsomflyttningen som medförde att allt fler fick längre avstånd mellan arbetsplatsen och bostaden. Man hade vidare menat att behovet av att kunna köpa bl. a. kapitalvaror i lugn och ro efter arbetstidens slut, ofta tillsammans med flera familjemedlemmar, skulle bli mer framträdande i takt med välständsökningen. Ett omedelbart slopande av affärstidsregleringen skulle emellertid kunna medföra betydande olägenheter. Sålunda kunde man inte utesluta att en två omställning skulle få vissa oförmånliga verkningar för konsumenterna. Vidare skulle vissa olägenheter för de affärsanställda otvivelaktigt följa härav. En omedelbar avveckling av affärstidsregleringen skulle också i många fall kunna leda till sociala problem för affärsinnehavare som drev sina företag utan anställda eller med endast några enstaka medhjälpare.

Med hänsyn till vad sålunda anförts ville föredraganden inte förorda att all affärstidsreglering slopades omedelbart. Däremot ansåg han att det fanns tillräckliga skäl för att ersätta butikstängningslagen med en friare reglering. Denna borde ges en begrän-

sad giltighetstid, förslagsvis fem år. Vid utgången av denna tid fick man på nytt pröva frågan om affärstidsregleringen skulle slopas helt. Erfarenheterna av den friare regleringen och den utveckling som torde ske inom ramen för denna borde då ge en bättre vägledning för prövningen.

Frågan om affärstidsregleringen skall fortsätta efter utgången av affärstidslagens giltighetstid eller om den kan avvaras bör nu prövas. Uppgiften bör anförtros särskilda sakkunniga. Arbetet bör bedrivas i sådan takt att, om fortsatt lagstiftning anses behövlig, slutligt förslag kan underställas 1971 års riksdag.

Från konsumenthåll har skäl åberopats som talar för att affärstiden lämnas helt fri. Häremot bör ställas de olägenheter som kan befaras uppkomma för affärsanställda och småföretagare om regleringen upphör. En närmare redogörelse för skäl som talar för och emot en affärstidsreglering har lämnats i förarbetena till affärstidslagen och torde inte i detta sammanhang behöva upprepas. De sakkunniga bör vid sin prövning beakta dessa olika faktorer och andra omständigheter som kan vara av betydelse. Bl. a. bör hänsyn tas till den pågående snabba utvecklingen på varuhandelns område, till förhållandena inom den berörda delen av arbetsmarknaden och till de erfarenheter som gjorts beträffande affärstidslagens tillämpning och verkningar. I sistnämnda avseende är det i synnerhet av vikt att beakta i vilken utsträckning man utnyttjat de möjligheter affärstidslagen ger till öppethållande inom ramen för vanlig affärstid och i vilken omfattning tillstånd meddelats för öppethållande på tid utöver vanlig affärstid.

Vid bedömningen av konsumentintresset av att affärstidsregleringen slopas eller blir friare kan det finnas skäl för de sakkunniga att särskilt uppmärksamma verkningarna av den fortgående butikskoncentrationen. En av följderna av utvecklingen i nämnda avseende är att många för hushållen lättillgängliga småbutiker tvingas slå igen. Detta medför olägenheter för konsumenterna, som i många fall kan ha starkt behov av en

kompletterande närhetsservice, kanske delvis i andra former än den traditionella butiks-handeln. Möjligheterna att tillgodose konsumentbehovet av bättre närhetsservice kan vara beroende av det sätt på vilket affärstidsfrågan slutligt löses.

Om de sakkunniga finner att en fortsatt reglering av affärstiden behövs, bör de se över lagen och lägga fram förslag till ändringar eller tillägg i den mån det är påkallat. Särskild uppmärksamhet bör i så fall ägnas frågan om behovet av särskilda tillstånd att få hålla öppet längre än den vanliga affärstiden på vardagar och att hålla öppet på söndagar. Om sådant behov anses föreligga bör riktlinjer skapas, som kan ge de kommunala myndigheterna vägledning vid den avvägning som vid tillståndsgivningen bör ske mellan konsumenternas och de affärsanställdas intressen. Samtidigt bör undersökas på vad sätt kravet på en mera enhetlig lagtillämpning skall kunna tillgodoses i syfte bl. a. att minska riskerna för att konkurrensförhållandena inom handeln påverkas av tillståndsgivningen.”

## 1.2 Utredningsarbetet

Affärstidsutredningen, vars betänkande ligger till grund för den gällande lagstiftningen, lät under senare delen av år 1963 företa en undersökning rörande allmänhetens inköpsvanor och inställning till butikernas affärstider. 1970 års affärstidskommitté har övervägt att på nytt utföra en liknande undersökning men funnit sig böra avstå härifrån. Skälet härtill är att resultaten från 1963 års undersökning fortfarande äger viss aktualitet och att en ny undersökning av liknande slag inte ansetts kunna tillföra kommittén kunskap av sådant värde att ett upprepande av den i förhållande till användbarheten i detta sammanhang ganska dyrbara undersökningen kunde anses motiverad. Genom den förra undersökningen och andra tillgängliga köpvaneundersökningar har kommittén ändå tillgång till viss kunskap om sådant faktiskt konsumentbeteende som är av intresse för kommitténs bedömning. För att i övrigt

skaffa sig underlag för sina ställningstaganden har kommittén funnit sig böra gå fram andra vägar.

Eftersom gällande lag jämförd med tidigare lagstiftning innebär en friare reglering av affärstiderna, har kommittén ansett det angeläget att kartlägga de förändringar i öppethållandetiderna, som inträffat under den nya lagen. För detta ändamål har åt Handels Utredningsinstitut uppdragits att utföra en särskild undersökning. Denna har utformats såsom en jämförelse mellan åren 1966, 1967 och 1969 av de tillämpade öppethållandetiderna i detaljhandeln. Genom Handels Utredningsinstitut har vidare från varuhuskedjorna Domus, Epa och Tempo insamlats visst material till belysning av förändringarna när det gäller fördelning på veckotimmar av kundantal och försäljning.

Också dispensgivningen under den gällande lagens giltighetstid har undersökts. Genom en i två etapper på kommitténs uppdrag av Handels Utredningsinstitut genomförd specialundersökning har kartlagts den kommunala dispensgivningen. Vidare har på uppdrag av kommittén departementssekreteraren Sven Sahlström utarbetat en redogörelse i vissa avseenden för Kungl. Maj:ts praxis i dispensärenden.

En fråga av särskild vikt har bedömts vara hur de förändringar, som den gällande lagen medfört, uppfattats av olika berörda intressegrupper. Genom en undersökning kallad "beskrivning av kundklientelet vid förlängt öppethållande" har Handels Utredningsinstitut på uppdrag av kommittén genom intervjuer med sådana konsumenter, som begagnar sig av förlängt öppethållande, sökt klarlägga motiv och bakgrund till dessa konsumenters köpbeteende. I en annan undersökning genom utredningsinstitutet har ett antal företagare intervjuats rörande sin inställning till förlängt öppethållande. I denna undersökning har man vänt sig till företagare som tillämpar förlängt öppethållande, företagare som tidigare tillämpat förlängt öppethållande men upphört därmed och företagare som inte alls tillämpat för-

längt öppethållande.

Ett antal organisationer med nära anknytning till konsumentfrågor, organisationer på arbetsmarknaden, näringslivsorganisationer, detaljhandelsföretag samt statliga och kommunala organ, tillhopa ett 80-tal, har beretts tillfälle att delge kommittén de erfarenheter av den nuvarande lagens tillämpning och framföra de synpunkter i övrigt, som man ansett vara av betydelse för kommitténs överväganden.

Vidare har företrädare för Sveriges Kioskägares Riksförbund, Svenska Pressbyrå AB och Sveriges Livsmedelshandlareförbund beretts tillfälle att muntligen framföra sina synpunkter. Härjämte har hörts företrädare för de dispensgivande myndigheterna i Stockholm, Göteborg och Malmö samt polismyndigheten i Göteborg.

Intresset för förlängt öppethållande har främst varit koncentrerat till Stockholm med omgivning. Genom remissvaren har kommittén erhållit synpunkter från centrala organ mestadels lokaliserade till Stockholm. De undersökningar, som kommittén låtit utföra, är väl ägnade att belysa storstadsförhållanden. Emellertid har kommittén också ansett sig ha ett behov av att härutöver skaffa sig kännedom om hur man utanför storstadsområdena ser på affärstidsfrågan. För detta ändamål har kommittén hållit hearings i fyra städer – Västerås, Hälsingborg, Karlstad och Umeå, varvid såväl konsumenter som företagare hörts. Såsom representanter för konsumenterna har i de av städerna där konsumentkommittéer finns – Västerås, Hälsingborg och Umeå – dessa hörts för sig. Vidare har på varje plats genom försorg av de fackliga centralorganisationernas lokala ombud sammankallats grupper av vanliga konsumenter. Dessa grupper har i princip utsetts så att de skulle utgöra ett någorlunda representativt urval av förvärvsarbete. I var och en av de fyra städerna har slutligen med hjälp av lokala köpmannaorganisationer sammankallats en grupp med företrädare för detaljhandelsföretagarna.

Genom utrikesdepartementets förmedling har från ett antal främmande länder inhäm-

tats uppgifter rörande lagstiftning m.m. i affärstidsfrågor. Dessa uppgifter har på kommitténs uppdrag sammanställts av hovrättsfiskalen Tor Olsson.

### 2.1 1909 års lagstiftning

Vid 1900-talets början förelåg inte några andra inskränkningar i butikernas rätt att hålla öppet än som betingades av strafflagens regler om religionsbrott. Dessa regler stadgade förbud mot öppethållande under sabbatstid, alltså kl. 6–21 under sön- och helgdag.

Genom lagen den 5 juni 1909 om förbud mot handelns idkande å söckendag utöver viss tid tillkom den första speciallagstiftningen rörande öppethållande inom handeln. Denna lagstiftning hade arbetspolitisk bakgrund. En undersökning rörande expeditionstidens längd inom minuthandeln i Stockholm under år 1907 visade att endast 6 % av butikerna hade mindre än 12 timmars expeditionstid, 7 % av butikerna hade öppet i mer än 15 timmar om dygnet. Under förarbetena till lagstiftningen anförde departementschefen att friheten att hålla handelsbodan öppna hur länge som helst medförde olägenheter för såväl butiksägare som deras biträden både ifråga om vilotiden och beträffande tillfälle till intellektuell utbildning och förströelse. Det övervägande flertalet av arbetsgivare och arbetstagare inom handeln antogs vara positiva till den ifrågasatta lagstiftningen. Departementschefen ansåg inte hänsynen till konsumenternas intresse med fog kunna åberopas såsom skäl för olämpligheten av den ifrågasatta lagstiftningen. Det antogs sannolikt att allmänheten inom kort

skulle vänja sig vid att göra sina inköp vid en något tidigare tidpunkt på dagen än förr.

Lagen begränsades till att gälla endast för städer, köpingar och municipalsamhällen. Den gav inte någon direkt bindande regel rörande affärstidens förläggning, utan öppnade endast möjlighet för de berörda primärkommunerna att själva besluta om införande av regler rörande öppethållandetiden. För att, som departementschefen uttryckte saken, när föreskrifter i ämnet för någon ort meddelades de skulle bli av verklig betydelse och motsvara vad man ville vinna med lagstiftningen, utformades lagen så, att det kommunala beslutet inte fick ange öppningstiden före kl. 7 på förmiddagen eller stängningstiden senare än kl. 8 på eftermiddagen. För butiker som endast tillhandahöll livsförnödenheter fick dock öppningstiden sättas till kl. 6 på förmiddagen och stängningstiden till kl. 9 på eftermiddagen. Såsom framgår av lagens namn gällde den endast för söckendagar. Bodar med huvudsakligen försäljning av tobak och tidningar kunde medges ytterligare förlängda affärstider. Möjligheter till generell förlängning av affärstiden fanns också under dag före sön- eller helgdag samt vid julhandeln.

Visst sortiment och vissa försäljningsformer var undantagna från lagens tillämpning. Sälunda var försäljning av tidningar eller i mindre omfattning av matvaror, läskedrycker o. dyl. undantagen liksom också



försäljning avsedd för den resande allmänheten.

Under förarbetena till lagstiftningen uppmärksammades risken för att angränsande kommuner skulle fatta olika beslut. De kommunala besluten krävde emellertid fastställelse av Kungl. Maj:ts befallningshavande. Vid prövningen av beslutet skulle därvid särskild uppmärksamhet ägnas åt det anmärkta förhållandet.

Genom en lagändring år 1912 utsträcktes rätten att meddela förbud mot öppethållande utöver viss tid även till sådan tid under sön- och helgdagar, som inte reglerades enligt 7 kap. 3 § strafflagen.

## 2.2 1919 års lagstiftning

Ganska snart började krav resas på en revision av 1909 års lag och den 30 maj 1919 utfärdades lagen om begränsning av tiden för idkande av handel och viss annan rörelse. Under förarbetena till den nya lagstiftningen framhölls bl. a. att det inte kunde anses tillfredsställande att låta förverkligandet av en betydelsefull social lagstiftning bli beroende av något så godtyckligt och tillfälligt som fördelningen av den politiska makten och intresseförhållandena inom de kommunala representationerna. Den kommunala rätten att förfoga över frågan huruvida lagen skulle gälla i kommunen eller ej ersattes av ett direkt i lagen infört förbud mot öppethållande under viss tid. Kommunerna fick dock rätt att göra vissa avvikelser.

Lagstiftningens sociala karaktär framgår bl. a. av att vederbörande riksdagsutskott i sin allmänna motivering för lagen särskilt framhöll, att handelsidkarnas och deras biträdens gemensamma strävanden att ernå förkortad expeditionstid uppbars av starka skäl. Genom lagstiftningen reglerades, låt vara indirekt, arbetstidens längd och förläggning för arbetstagarna. Beträffande det närmare bestämmandet av öppethållandetiderna framgår emellertid av förarbetena också att man mot de affärsanställdas intresse av en skäligen begränsning av arbetstiden ställde allmänhetens och affärsinnehavarnas berättigade krav på en icke alltför snävt begränsad

affärstid.

Jämfört med den föregående lagen innebar den nya lagen en avkortning av öppethållandetiden. Denna bestämdes för handelsbodas i allmänhet till kl. 8–19. Regeln om möjlighet till förlängt öppethållande på lördagar och helgdagsaftnar togs bort. Tobaks- och tidningshandeln förlorade sin särställning.

Specialreglerna i den äldre lagstiftningen rörande handeln med livsfrönödenheter föranledde vissa meningsbrytningar. Departementschefen anförde att en särställning borde tillerkännas sådana i dagligt bruk använda livsfrönödenheter, som är underkastade snabb försämring, såsom mjölk, grädde och smör samt konditori- och bagerivaror. Lagrådet framhöll att särskilt betänkligt var det tvång och obehag, den starka frestelse till överträdande, som förbudet mot försäljning av andra än vissa slags varor kom att innefatta. Lagen utformades efter departementschefens förslag och alla livsmedelsaffärer fick rätt att börja försäljningen av de uppräknade varorna en timme före den vanliga tiden för öppnandet och fortsätta med försäljningen en timme efter den vanliga stängningstiden.

I lagen inflöt också en allmän regel om förbud mot öppethållande på sön- och helgdag. Mellan kl. 7 och kl. 10 fick emellertid de livsmedel säljas, för vilka längre försäljningstid medgivits under vardagar. Under samma öppethållandetid fick också säljas färsk frukt och levande blommor.

Den kommunala rätten att förordna om avvikelser från regleringen bestämdes att omfatta 2 timmar före och 2 timmar efter den i lagen stadgade tiden. För städer, köpingar och municipalsamhällen begränsades dock rätten till utsträckning till hälften. Det medgavs också viss rätt för kommunen att inskränka affärstiden. Kommunen fick dessutom möjlighet att utöka eller inskränka affärstiden under sön- och helgdagar.

Beträffande den kommunala befogenheten att besluta om avvikelse uttalades i propositionen att den förväntades komma att handhas med största varsamhet. Avvikel-

serna borde givetvis inte göras större än som kunde vara påkallat av ortens särskilda förhållanden. I åtskilliga fall ansågs förändringarna kunna begränsas till att avse exempelvis viss tid av året eller vissa slag av företag. Det framhölls i detta sammanhang att tidsbestämmelserna i regel borde göras enhetliga för alla företag av samma slag inom kommunen, enär i annat fall olämplig konkurrens lätt kunde uppstå.

### 2.3 1939 års lagstiftning

Genom 1930 års allmänna arbetstidslag bestämdes den ordinarie arbetstiden till 48 timmar i veckan. Från lagens tillämpningsområde undantogs emellertid sådant arbete, som ålåg biträde i handelsbod, rakstuga, frisersalong eller badinrättning. Detta undantag korresponderade mot tillämpningsområdet för 1919 års butikstängningslag.

Undersökningar verkställda år 1933 visade emellertid att den genomsnittliga ordinarie nettoarbetstiden för butikspersonal i affärer i allmänhet kunde uppskattas till 51 à 52 timmar i veckan. I åtskilliga branscher var den ordinarie arbetstiden avsevärt längre. Mot bakgrunden av dessa förhållanden restes krav på en reglering av arbetstiden för även denna arbetstagargrupp och år 1935 tillkallades särskilda sakkunniga, som började förbereda en lagstiftning i ämnet. I uppdraget till de sakkunniga innefattades också spörsmålen om en i lag fastställd begränsning av affärstiden inom detaljhandeln. De sakkunniga framlade betänkande år 1937. Under de fortsatta förarbetena uttalade departementschefen såsom sin principiella uppfattning, att tillräckligt starka skäl inte förelåg att över huvud undantaga större eller mindre grupper arbetstagare från 48-timmarsveckans reglering. En erforderlig arbetstidsreglering ansåg han inte kunna uppnås genom skärpning av butikstängningslagen. En tvångsreglering i butikstängningslagen, som innebar öppethållande under så kort tid, att därigenom arbetstiden för de anställda skulle kunna i tillräcklig grad inskränkas, syntes honom inte möjlig. Vid bestämmandet av tiden för öppethållandet

måste nämligen hänsyn i främsta rummet tagas till allmänhetens befogade krav på att — ofta före eller efter egen arbetstid — äga möjlighet att göra sina inköp. Jämväl affärsidkarnas anspråk på att genom viss inte alltför kort tids öppethållande kunna utnyttja affärerna med däri nedlagt kapital ansåg han böra vinna beaktande. Butikerna kunde med hänsyn därtill enligt departementschefens mening inte ha så kort tid tillmätt för öppethållandet, som skulle vara erforderlig för att tillgodose behovet av skälig arbetstid för de där anställda.

Med utgångspunkt från dessa överväganden tillskapades direkta lagregler rörande arbetstiderna för de affärsanställda. Det ansågs inte lämpligt att i den allmänna arbetstidslagen införa dessa speciella regler för detaljhandelns arbetstagare, eftersom inom detaljhandeln förekom arbetsförhållanden, som påkallade en från den allmänna arbetstidslagen avvikande reglering. Inom de flesta detaljhandelsbranscher var behovet av arbete inte lika fördelat över årets veckor, utan det fanns en eller flera säsonger, då påfrestningen på personalen blev förhållandevis stor, men mellan dessa brukade ligga mer tysta perioder, då de anställda kunde erhålla större ledighet. Dessa förhållanden ansågs kräva en rätt till överflyttning efter arbetsgivarens gottfinnande av arbetstid inom viss tidsperiod. Särartade bestämmelser erfordrades också beträffande förberedelse- och avslutningsarbeten. Arbetstidsbestämmelserna fick därför formen av en särskild lag — arbetstidslagen för detaljhandeln.

Parallellt med arbetet på den nya lagstiftningen rörande arbetstidsregleringen på detaljhandelns område pågick en revision av den gällande affärstidslagstiftningen. I detta sammanhang konstaterade de sakkunniga att det ur principiell synpunkt knappast fanns större anledning beträffande detaljhandel och annan därmed sammanhörande rörelse än för övriga näringsgrenar att — när den högsta arbetstid, som fick uttagas av personalen, var i lag föreskriven — med hänsyn till personalen meddela föreskrifter om arbetstidens förläggning och fördelning. Man erin-

rade om att både vid tillkomsten av den då gällande lagstiftningen av år 1919 och i samband med införandet av den första lagen på området år 1909 det i främsta rummet var hänsynen till de anställda, som framfördes såsom motivering för lagstiftningen. Samtidigt påpekades emellertid att vid sidan härav hade betonats butikstängningslagstiftningens betydelse för beredande av fritid åt butiksinnehavarna själva och likartade konkurrensförhållanden mellan olika företag. Dessa skäl för en butikstängningslag ansågs nu så vägande, att de ensamma motiverade denna lagstiftning. Härtill kom att de anställda vid de allra minsta företagen ställdes utanför den nya arbetstidslagstiftningen. Den 22 juni 1939 utfärdades en ny butikstängningslag.

I lagen bibehölls den s. k. sjustängningen. På söndagar fick butiker hålla öppet mellan klockan 8 och 10 för försäljning av enbart mejerivaror, ägg, margarin, bageri- och konditorivaror, pilsnerdricka, alkoholfria drycker, färsk frukt och levande blommor.

Vid fastställandet av affärernas stängningstid ansågs hänsyn i första hand böra tagas till, att allmänheten lämnades möjlighet att göra inköp efter arbetstidens slut. För detta intresse fick den relativt sett fåtaliga butikspersonalens intresse av att sluta sitt arbete tidigt på dagen stå tillbaka.

Det ansågs vidare vara av vikt ur konkurrenssynpunkt, att stängningstiden för affärerna var enhetligt reglerad. Möjligheter att göra avsteg från de i lagen bestämda öppethållandetiderna bibehölls dock. Varje kommun erhöll rätt att göra kommunala avvikelser från lagens huvudregler. Sådana kommunala avvikelser fick emellertid endast innehålla att tiden för öppethållande inskränktes eller förlades till annan del av dygnet. Utsträckning av den längsta tiden för öppethållande fick kommunen inte medge annat än beträffande vissa slags rörelser. Ett kommunalt beslut skulle som regel gälla hela kommunen, men olika bestämmelser kunde meddelas för butiker av skilda slag.

I den nya lagen öppnades emellertid möjlighet för i städerna magistraten och kom-

munalborgmästaren (i Stockholm överståthållarämbetet) och på landet länsstyrelserna att ge tillstånd till öppethållande utöver den i lagen bestämda affärstiden. Sådant tillstånd fick i regel medges endast om synnerliga skäl förelåg. Emellertid gällde mindre stränga krav ifråga om kioskhandeln och vissa andra särskilt uppräknade slag av handel såsom t. ex. ifråga om frukt- och konfektyraffärer, blomsteraffärer samt försäljning i direkt anslutning till mer betydande trafik och försäljning utomhus av varm korv med vissa tillbehör. I allmänhet fick sådan handel dock med undantag för trafikiosker och korvstånd inte äga rum längre än till kl. 22.

Under förarbetena till lagstiftningen konstaterades att kioskhandeln bl. a. på grund av osäker praxis vid lagtillämpningen utvecklats delvis vid sidan av lagen och blivit en i förhållande till de vanliga butikerna gynnad försäljningsform. Sedan konsumenterna nu en gång vant sig vid att utom butikstid kunna tillhandla sig vissa varor i kiöskerna, skulle det emellertid säkerligen, antog man, väcka stort missnöje om denna möjlighet helt togs bort. Allmänhetens intresse ansågs dock bara vara särskilt stort och berättigat i fråga om sådana varor, som var avsedda för en omedelbar och mer tillfällig konsumtion och som var av ömtålig beskaffenhet eller eljest lämpligen inte kunde inköpas på förhand. Regleringen av kioskhandeln ansågs därför inte böra göras schematiskt utan genom särskilda tillståndsbeslut ske under hänsynstagande till de skiftande förhållandena.

#### *2.4 1942 års lagstiftning och efterföljande lagstiftning fram till 1967*

1939 års arbetstidslag för detaljhandeln och butikstängningslagen från samma år gällde provisoriskt till och med utgången av år 1942. Den 18 juli 1942 utfärdades nya lagar i stället för de gamla.

Den nya arbetstidslagen för detaljhandeln utvidgades att gälla även sådana småföretag där endast en arbetstagare användes.

I 1942 års butikstängningslag bibehölls sjustängningen. Det konstaterades under

förarbetena att den allmänna stängningstiden syntes gå mot stängning kl. 18. Denna utveckling hade huvudsakligen tillkommit på frivillighetens väg genom lokala överenskommelser mellan affärsmännen. Detta förhållande, liksom att anpassningen efter arbetstidslagens för detaljhandeln bestämmelser om de anställdas arbetstid skulle underlättas och att det för butiksinnehavarna och de anställda skulle vara tillfredsställande att få arbetsdagen tidigare avslutad, ansågs tala för en allmän 18-stängning. Konsumenternas intresse av att efter den egna arbetstidens slut kunna göra inköp föranledde emellertid att den senare stängningstiden fastställdes i lagen.

Tillämpningen av den gällande lagen hade givit vid handen att ordningen för att avgöra frågor angående lagens omfattning och räckvidd inte fungerade tillfredsställande. Sådana frågor kunde endast bli prövade i samband med domstolsförfarande då överträdelser av lagen beivrades. Härigenom hade praxis kommit att bli växlande. Den nya lagstiftningen införde den nyheten att arbetsrådet ålades att på begäran av domstol, allmän åklagare eller den, vars rätt berördes, avgöra huruvida lagen ägde tillämpning på viss försäljning eller visst öppethållande av butik.

Bestämmelsen om rätt för kommun att inskränka den vanliga affärstiden bibehölls. Vidare vidgades möjligheten att helt eller delvis omfördela affärstiden att gälla inom ramen för en vecka i stället för såsom tidigare ett dygn.

Den nya butikstängningslagen erhöll liksom sin föregångare provisorisk karaktär med en giltighetstid av 3 år.

1942 års butikstängningslag ersattes sedermera av en ny butikstängningslag den 29 juni 1945, vilken senare lag i sin tur efter ytterligare tre år ersattes av butikstängningslagen av den 21 juli 1948. Dessa båda lagar medförde inte några förändringar av större intresse.

De motiv för en fortsatt lagstiftning rörande affärstiderna, som kommit till uttryck under förarbetena till 1939 års lagstiftning,

ansågs vid tillkomsten av 1948 års lag fortfarande bärande. Under lagens förarbeten anförde departementschefen, att även om arbetstiden för de anställda var reglerad i annan ordning, andra viktiga sociala önskemål liksom också näringspolitiska intressen krävde att butikstängningslagen bibehölls. Han sade sig därvid särskilt syfta på angelägenheten av att trygga skälig fritid åt butiksinnehavarna och att åstadkomma i stort sett likartade konkurrensförhållanden mellan de olika företagen.

1948 års butikstängningslag kom att gälla ända fram till den 1 januari 1967 då den efterträddes av den nuvarande affärstidslagen (1966:668). Till grund för den nya lagen låg ett av affärstidsutredningen i juni 1965 avgivet betänkande "Affärstiderna" (SOU 1965:38 och 39). Sedan betänkandet remissbehandlats förelades riksdagen i proposition 1966:144 förslag till den nya affärstidslagen. Den 16 december 1966 utfärdades lagen.

Affärstidslagen innebär i huvudsak en väsentligt enklare och friare reglering av affärstiderna. Den vanliga affärstiden har utsträckt till kl 20 på vardagar. Huvuddelen av den handel som tidigare fick ske efter dispens på annan tid än vanlig affärstid – bl. a. hela kioskhandeln – har undantagits från regleringen i lagen. Kommun får för varje särskilt fall medge längre affärstid än den vanliga affärstiden om det är påkallat med hänsyn till allmänhetens intresse.

### 3.1 Den gällande lagens innehåll

Yrkesmässig detaljhandel får enligt 1 § bedrivas endast under tid som medges i lagen eller med stöd av denna (affärstid). Beteckningen affärstid användes här om all tid för tillåten yrkesmässig detaljhandel vare sig den är angiven i lagen eller medges med stöd av denna. Till denna huvudregel har i paragrafen knutits ett förbud mot att hålla försäljningsställe för sådan handel öppen under annan tid. Förbudet omfattar också friser-

salong och fotoateljé.

Enligt 2 § är vanlig affärstid vardagar mellan kl. 8 och 20. Om det för särskilt fall är påkallat med hänsyn till allmänhetens intresse skall kommunens styrelse eller nämnd som utses av fullmäktige i kommunen medge affärstid utöver den vanliga.

I 3 § undantages från lagens tillämpning försäljning från apotek, försäljning från automatapparat, försäljning på trafikmedel till resande, försäljning som lantbrukare, trädgårdsodlare eller fiskare bedriver med egna lantmanna- eller trädgårdsprodukter eller fisk av egen fångst, om försäljningen sker i ringa omfattning och utan samband med annan handel, samt försäljning på salu-torg eller liknande plats som är upplåten till allmän försäljningsplats. Från lagens tillämpning undantages i paragrafen vidare, i den omfattning och på de villkor som föreskrives av Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer. Försäljning av alster av bildkonst, konsthantverk eller konstindustri som bedrivs i utställningslokal, försäljning i anslutning till ordnad serveringsrörelse av lagad mat samt bageri- och konditorivaror, försäljning av tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel till motorfordon och tillbehör till sådana fordon samt andra varor som allmänheten särskilt efterfrågar på annan tid än vanlig affärstid, om försäljningen sker antingen i anslutning till ordnad serveringsrörelse eller försäljning av konst eller utan samband med försäljning

av andra varor.

Enligt 4 § meddelas närmare föreskrifter för tillämpningen av lagen av Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer. Med stöd av denna paragraf har arbetarskyddsstyrelsen sedermera bemyndigats att utfärda tillämpningsföreskrifter till lagen.

I 5 § stadgas bötesstraff för den som handlar i strid mot lagen eller föreskrift som meddelats med stöd av denna.

Talan mot kommuns styrelse eller nämnd enligt lagen föres hos länsstyrelsen genom besvär (6 §).

## 3.2 Tillkomsten av affärstidslagen

### 3.2.1 Affärstidsutredningen tillsättes

De motiv som uppbar 1948 års lag hade redan under lagens förarbeten börjat sättas ifråga. Under remissbehandlingen av det förslag, som ledde till propositionen, gjordes från en del håll gällande att önskemålen om såväl skälig fritid för butiksinnehavarna som likartade konkurrensförhållanden inom detaljhandeln kunde tillgodoses av näringsidkarna själva genom överenskommelser. Man pekade på bl. a. att den tid som var tillåten för öppethållande ofta inte helt utnyttjades. Så hade exempelvis affärstiden på lördagar inskränkts genom överenskommelser mellan näringsidkarnas organisationer. Även om lagstiftningen kunde ha en viss uppgift att fylla för att hindra osund konkurrens, ansågs det dock kunna diskuteras om det fanns anledning att skydda mot sådan konkurrens genom en butikstängningslag, som innebar reglering av ett flertal förhållanden med svåra gränsdragningar och som därför måste innehålla en mängd detaljbestämmelser. Liknande synpunkter anfördes sedermera i andra sammanhang bl. a. i samband med vissa ändringar i lagen år 1956.

Under återopande bl. a. av de här anmärkta omständigheterna tillkallade chefen för inrikesdepartementet i juni 1962 åtta sakkunniga för att göra en utredning rörande butikstängningslagstiftningen.

I direktiven till de sakkunniga pekade departementschefen på den genomgripande utveckling i övrigt som ägt rum och som berört detaljhandeln. Strukturrationaliseringen hade medfört att varuhusen växt till i antal och storlek samt att systemet med självbetjäning kommit att tillämpas i allt större utsträckning. Nya metoder för förpackning av livsmedel och bättre förvaringsmöjligheter i hushållen sades också ha medfört större benägenhet hos allmänheten att ifråga om livsmedel göra stora inköp vid få tillfällen. Den tekniska utvecklingen hade öppnat större möjligheter för automathandeln. Departementschefen pekade vidare på att ökad konsumentupplysning särskilt i fråga om mer varaktiga konsumtionsvaror, såsom möbler och textilier, torde ha viss betydelse för frågan om butikernas affärstid.

I direktiven betonades att utredningen borde vara förutsättningslös. Om de sakkunniga fann en reglering på området vara erforderlig även framledes, borde den dock under alla förhållanden få en mera generell karaktär än den nuvarande. En detaljreglering med sikte exempelvis på försäljning av särskilda varuslag ansågs sålunda inte böra utan tvingande skäl bibehållas.

### 3.2.2 Affärstidsutredningens bedömningar

#### *Konsumenterna och butikstängningslagen*

För att få underlag för sina bedömningar i förevarande del lät utredningen göra en omfattande statistisk konsumentundersökning, där man i första hand sökte skaffa sig en uppfattning om allmänhetens inköpsvanor, men även sökte utröna allmänhetens önskemål beträffande affärstiderna. Inköpsvanorna undersöktes beträffande livsmedel och ett antal fackhandelsbranscher. Särskilt livsmedelsinköpen gjordes till föremål för ett ganska omfattande studium. Hushåll med barn i åldrarna 12–17 år jämfördes med andra hushåll. På liknande sätt jämfördes hushåll med och utan hemarbetande vuxen. Vidare studerades regionala skillnader med hänsyn till urbaniseringsgrad. Inköpsfrekven-

sen delades upp mellan vardagar och lördagar och emellan olika tider på dagarna. Inköpens fördelning mellan olika hushållsmedlemmar ingick också i undersökningen. Andra faktorer, som studerades, var avstånd till livsmedelsaffären, förflyttningstid m. m. för inköp samt automat- och kioskköp.

I sina överväganden rörande butikstängningslagens inverkan på köpvanorna framhöll utredningen till en början, att man inte av undersökningen kunde bilda sig någon uppfattning om hur omfattande den av detaljhandeln förmedlade varuströmmen skulle ha varit, om affärstiderna inte hade reglerats i lag. Sannolikt går man emellertid enligt utredningen för långt, om man gör gällande att konsumtionens omfattning inte har närmare samband med affärstiderna. Vidare framhöll utredningen att de i lagen angivna affärstiderna utgör den ram inom vilken inköpsbehoven kan tillgodoses. Affärstiderna påverkar därför enligt utredningen helt naturligt inköpens förläggning i tiden.

Beträffande sön- och helgdagar, då butikstängningslagen kraftigt begränsade detaljhandeln, ansåg utredningen konsumenternas inställning till de hinder som lagen då reste vara det viktigaste underlaget för utredningens bedömning. Undersökningen hade givit vid handen att mer än hälften av landets alla hushåll ville kunna köpa blommor på sön- och helgdagar. Därnäst ville man kunna handla livsmedel (16 % av hushållen i hela riket). Ett antal konsumenter (5–8 % av hushållen i hela riket) önskade också att affärerna sådana dagar sålde kläder, möbler, bilar och konstverk.

Affärstidsutredningen anförde som ett allmänt omdöme att butikstängningslagen väl inte av konsumenterna uppfattades som ett allvarligt hinder för dem att kunna handla på sön- och helgdagar men att ganska många likväl ville ha möjlighet att köpa olika varor då, framför allt blommor och livsmedel.

Beträffande lördagar konstaterade utredningen att så sen stängningstid som den av lagen medgivna praktiskt taget inte förekom någonstans. Med ledning av konsumentundersökningen i denna del fann man att

affärstiderna på lördagar syntes i det stora hela överensstämma ganska bra med konsumenternas önskemål och behov. Verkligt påfallande missnöje förekom endast i de fall då man tillämpade så tidig stängningstid som kl. 13.

Även beträffande vanliga vardagar konstaterade utredningen att den i lagen medgivna affärstiden inte utnyttjades helt. Utredningens undersökningar visade att affärerna som regel stängde kl. 18 trots att lagen medgav dem möjlighet att hålla öppet till kl. 19. Såsom tänkbara förklaringar härtil nämndes överenskommelser mellan detaljhandelsföretagen på orten men också det förhållandet att tiden för middagsmålet kunde ha lett till att man ansett det vara skäligen meningslöst eller i varje fall mindre angeläget att hålla öppet efter kl. 18 när man under alla förhållanden måste stänga kl. 19.

Affärerna kunde enligt butikstängningslagen en vardag i veckan utsträcka affärstiden till kl. 20. Utredningen konstaterade att utsträckt affärstid — oavsett om den i lagen till kl. 20 medgivna tiden utnyttjades eller inte — förekommit sparsamt tidigare. De senaste åren hade emellertid kvällsöppet blivit vanligare men var alltjämt utnyttjat mycket litet. Enligt uppgifter från hösten 1963 förekom då kvällsöppet på 85 orter med sammanlagt 3,35 miljoner invånare. Den utsträckta affärstiden varierade mellan kl. 18.30 och 20. Den vanligaste dagen för utsträckt tid var fredagar.

Konsumentundersökningen visade nästan undantagslöst att besöksfrekvensen ökade den sista timmen av öppethållandetiden. Detta gällde särskilt kapitalvaror och herrkläder, vilket enligt utredningen hade sin naturliga förklaring i att dessa varor inköptes antingen av flera familjemedlemmar tillsammans eller av männen ensamma.

De sena affärsbesöken var vanligast i Storstockholm och mera sparsamt förekommande allt efter som orterna minskar i storlek.

Konsumentundersökningen visade att ganska många hushåll var missnöjda med så tidig stängning vanliga vardagar som kl. 18.

De varugrupper, som man önskade köpa senare, var blommor, kläder och skor (18–20 %). Därefter ville man ha möjlighet att köpa möbler, bilar, radio och TV m. m. (omkring 15 %). Minst var intresset för livsmedel (6 %). I Storstockholm ville dock 10 % av hushållen eller nästan dubbelt så många som på andra håll i landet kunna köpa livsmedel efter kl. 18. För inköp efter kl. 20 var det överlag ringa intresse. Likaså var det bara ett fåtal hushåll som ville kunna köpa livsmedel vanliga vardagar före kl. 8.

Utredningen uttalade att det fanns skäl att tro att de önskemål, som allmänheten framställt om affärstiderna, hade påverkats i återhållande riktning av inrotade vanor. Allt efter som valmöjligheterna blev större, fick man, menade utredningen, sannolikt också en mera bestämd uppfattning om hur man i själva verket ville ha det med affärstiderna. Utredningen antog att de i Stockholm meddelade dispenserna åt affärerna vid tunnelbanestationer i city sannolikt hade medverkat till att intresset för att kunna handla livsmedel efter kl. 18 visat sig vara störst i Storstockholm. Sammanfattningsvis konstaterade utredningen att allmänhetens inställning till affärstiderna vanliga vardagar i varje fall i förening med den påtagliga koncentrationen av affärsbesöken i tiden mellan kl. 17 och 18 visade, att inte få konsumenter på många håll skulle besöka affärerna även efter kl. 18 om de fick tillfälle till det.

Affärstidsutredningen menade sig emellertid inte kunna grunda sina ställningstaganden bara på den dåvarande situationen utan ansåg sig också böra blicka framåt. Man ansåg att det insamlade utredningsmaterialet gav en ganska god grund för belysning av de olika omständigheter, som kunde tänkas påverka konsumtionsvanornas framtida inriktning och erinrade i detta sammanhang till en början om tre förhållanden, vilka man ansåg särskilt borde hållas i minnet, nämligen 1) befolkningens flyttning i riktning mot tätorterna, koncentrationen av detaljhandeln till allt större butiksenheter och handlns rationalisering i övrigt, 2) den väntade ökningen av antalet åldringar och förvärvsarbe-

tande kvinnor samt 3) den fortsatta arbetstidsförkortningen och den därav följande slutliga övergången till fem dagars arbetsvecka.

Utredningen erinrade om de koncentrationstendenser inom detaljhandeln, som tagit sig uttryck i större butiksenheter och ansamling av detaljhandelsutbud inom ganska koncentrerade områden. De större avstånd till affären, som härigenom uppkommit hade drabbat åldringarna hårdast men var enligt utredningens mening också kännbara för många andra, inte minst bland de förvärvsarbetande. Den fortsatta ökningen av privatbilismen syntes bara delvis kunna utjämna olägenheterna med de längre avstånden. Större betydelse tillmätte man utvecklingen av konserverings- och förpackningstekniken. Möjligheterna att i kylskåp och fryboxar lagra livsmedel kunde, menade man, leda till att allt fler hushåll föredrog att handla mindre ofta men i stället göra större inköp. Man tänkte sig också att utvecklingen av standardförpackningar och självbetjäningssystem kunde leda till att affärsbesöken blev kortare för köp av vissa varor. Å andra sidan medförde det allt mångsidigare varuutbudet behov av längre tid för övervägande och val av andra varor. Särskilt kapitalvaror skulle kunna komma att ta längre tid att köpa. Därmed skulle det enligt utredningen sannolikt också bli allt vanligare att hela familjen eller några familjemedlemmar tillsammans gjorde inköpen.

För åldringarna antog utredningen att de långa avstånden till affärerna skulle bli ett större problem än affärstidernas förlängning. De förvärvsarbetande däremot var på ett helt annat sätt beroende av affärstiderna, framför allt av marginaltiderna efter arbetets slut. Detta beroende skulle bli kännbart för allt fler hushåll allt efter som de gifta kvinnorna i ökad utsträckning ägnade sig åt förvärvsarbete. Intresset för sön- och helgdagsöppet var redan störst bland de förvärvsarbetande hushållen och kunde alltså väntas stiga. Här var det särskilt enligt utredningens uppfattning blomster- och livsmedelsaffärerna som kom i blickpunkten. Lördagar och helgdags-



aftnar utnyttjades redan flitigare än andra dagar för affärsbesök. Dessa dagar kunde man enligt utredningen motse en ökad besöksfrekvens i nästan alla affärer. Likaså menade man att intresset för kvällsöppet vanliga vardagar måste bli större i och med att andelen förvärsarbetande hushåll ökade.

Övergången till femdagarsvecka kunde under sommarmånaderna väntas leda till minskad besöksfrekvens i affärerna på lördagar i samma mån som det blev vanligare att familjerna fick tillgång till fritidshus eller av annan anledning lämnade tätorten under veckoslutet. För större delen av året torde emellertid de arbetsfria lördagarna leda till att man kunde motse stegrad besöksfrekvens då, framför allt i affärer som tillhandahöll varor lämpade för familjeinköp såsom kläder, möbler, radio, TV, bilar.

Utvecklingen mot arbetsfria lördagar antogs också kunna medföra ett stegrat intresse för kvällsöppet under övriga veckodagar från de konsumenters sida, som brukade resa bort över veckoslutet. Även inom servicenäringarna verksamma personer kunde i fortsättningen förväntas vara hänvisade till att i huvudsak handla på vanliga vardagar. Lördagsöppet skulle vidare för de förvärsarbetande, som hade fria lördagar, endast i begränsad utsträckning kunna ersätta kvällsöppet vanliga vardagar. Stort intresse för kvällsöppet väntades särskilt omlandskunder inom räckhåll för en större tätorts affärscentrum kunna komma att visa. Sådana kunder ansåg man skulle öka i takt med den pågående urbaniseringen. Man antog också att stort intresse för kvällsöppet sannolikt skulle finnas hos många konsumenter i rikets största städer, som på grund av de dåvarande affärstiderna nödgades köpa livsmedel och andra dagligvaror omedelbart efter arbetets slut och bära med sig dem den ofta långa vägen hem. För dessa skulle det säkert te sig mera tilltalande att köpa varorna i närheten av bostaden.

Sammanfattningsvis konstaterade utredningen i denna del att en stor del av konsumenterna ville att affärerna vanliga vardagar skulle hålla öppet längre än vad som

var fallet och utredningen antog att konsumenternas intresse för kvällsöppet vanliga vardagar sannolikt skulle komma att stiga. Beträffande i vilken riktning inställningen till affärstiderna på lördagar skulle komma att ändras under den närmaste framtiden fann utredningen svårt att uttala sig om med någon större grad av säkerhet. Mycket talade dock för att allmänheten skulle komma att utnyttja lördagarna för inköp av urvalsvaror i större utsträckning än tidigare. Beträffande söndagar drog man den slutsatsen att intresset i huvudsak var knutet till att kunna handla blommor och livsmedel och förmodade att detta intresse skulle bestå.

### *Detaljhandeln och butikstängningslagen*

Under denna rubrik diskuterade affärstidsutredningen regleringens betydelse för konkurrens och strukturutveckling inom detaljhandeln. Man konstaterade till en början att den då gällande butikstängningslagen till sin natur var *konkurrensbegränsande* och därför inte rimmade så bra med de principer som låg bakom 1953 års lagstiftning om motverkande av konkurrensbegränsning inom näringslivet. Butikstängningslagen begränsade den fria konkurrensen såväl mellan detaljhandeln i dess helhet och andra näringsgrenar exempelvis restaurangnäringen och nöjesindustrin som mellan olika företag inom detaljhandeln. Konkurrensbegränsningen i det sistnämnda avseendet ansåg utredningen ge upphov till de största problemen.

Kioskhandelns uppsving måste enligt utredningen ses mot bakgrunden av att denna försäljningsform sedan länge hade haft en privilegierad ställning i butikstängningslagen. Därmed var mellertid inte sagt, att kioskhandeln skulle stagnera eller gå tillbaka om lagen upphävdes. Den ökade konkurrens som kioskerna i ett sådant läge skulle utsättas för kunde enligt utredningens mening mycket väl tänkas bli kompenserad av friheten att utvidga sortimentet. Kioskerna kunde vidare antas bli i stånd att bättre än hittills anpassa sin verksamhet till de krav som konsumenterna ställde på service från en närhetsbutik.

Beträffande dispensgivningen konstaterade utredningen att utvecklingen i de två största städerna hade tvingat fram en dispensgivning som inte var invändningsfri från konkurrenssynpunkt.

Kioskernas och dispensaffärernas andel av detaljhandelns totala omsättning var emellertid ringa och utredningen fann den konkurrensbegränsning avgjort viktigare, som butikstängningslagen framkallade genom att hindra den stora mängden av detaljhandelsföretag att variera sina affärstider annat än inom den i lagen givna ramen, dvs vardagar mellan kl. 8 och 19 med rätt till utsträckt öppethållande till kl. 20 en dag i veckan. Ur visst utredningsmaterial erhållet från Detaljhandelns utredningsinstitut och Kooperativa förbundet fann sig utredningen kunna urskilja två klart framträdande tendenser när det gällde omsättningens fördelning under olika tider. Den ena tendensen gällde försäljningen av livsmedel. I affärer som huvudsakligen tillhandahöll livsmedel inträffade tyngdpunkten i veckans omsättning under fredag–lördag med maximum vid 11-tiden på lördag. Övriga veckodagar kulminerade omsättningen i allmänhet den sista timmen av affärstiden utan att nå upp till fredagens höga värden mot den vanliga affärstidens slut. Den andra tendensen gällde försäljningen av övriga varor. För dem inträffade tyngdpunkten i veckans omsättning i allmänhet också på lördag men kulmen nåddes senare på dagen mellan kl. 12 och 14. Enligt utredningens mening fanns det tecken som tydde på att butikstängningslagen för inte så få affärer hindrade en anpassning vanliga vardagar av affärstiderna till variationerna i omsättningen och kundfrekvensen. Vad man inhämtat rörande inköpsvanorna och detaljhandelns struktur ansåg man dessutom ge skäl att anta, att anpassningen skulle komma att försvåras ytterligare om butikstängningslagen fick vara kvar oförändrad.

Mot bakgrund av en allmän beskrivning av den pågående strukturomvandlingen tog utredningen härefter upp frågan om närhetsbutiken och butikstängningslagen. Man framhöll att närhetsbutiken utgjorde ett komple-

ment till den stora dagligvaruaffären med självbetjäning och innefattade därvid i begreppet dagligvaruaffärer – även kiosker – som helt inriktade sig på kunder bosatta i den närmaste omgivningen.

Utredningen anförde att närhetsbutiken inte konkurrerade med varuhus och stora självbetjäningsaffärer utan kompletterade dessa. Man framhöll att det inte gärna kunde råda något tvivel om att närhetsbutiken hade framtiden framför sig vid sidan av varuhusen och andra större affärer. Dess konkurrenskraft låg i att den befann sig inom nära räckhåll för sin kundkrets. Detta, menade utredningen, skulle få ökad betydelse, allt efter som utvecklingen inom detaljhandeln medförde en koncentration till allt större och färre butiksenheter med utvidgat självbetjänings- eller självvalssystem.

En förutsättning för att närhetsbutiken i detta läge verkligen skulle kunna utveckla sig till ett ekonomiskt lönande företag var emellertid, att den då också smidigt anpassade sitt sortiment och sina affärstider till kundernas önskemål och behov. Från samhällets synpunkt var det också angeläget, fortsatte utredningen, att man inte hade en lagstiftning, som främjade just kiosken såsom försäljningsställe utan i stället ordentligt inredda butiker som bättre tillgodosåg både konsumenternas och de anställdas krav på en god försäljningsmiljö. Inte heller kunde det vara rätt att samhället stödde kioskverksamheten till förmån för partiellt arbetsföra. Utredningen sade sig vilja tro att närhetsbutiken skulle komma att stå i främsta rummet bland dem som utnyttjade kvällsöppet, om butikstängningslagen skulle upphävas eller liberaliseras. Genom att närhetsbutiken, såsom man antagit, inte direkt konkurrerade med varuhus och andra större affärer borde den också av konsumenten utan svårighet kunna få ut de högre priser, som kunde bli nödvändiga för att täcka bl. a. ökade personalkostnader för obekvämt arbetstid.

Utredningen tog också upp frågan om ett upphävande eller liberaliserande av butikstängningslagen skulle kunna leda till ökade

varupriser. Den invändningen hade ofta gjorts att balansen i konkurrensen mellan olika typer av företag inom detaljhandeln skulle bli allvarligt förskjutet om regleringen slopades. Företrädare för denna meningsriktning befarade, att många affärer skulle tvingas till ett mer eller mindre onödigt öppethållande för att kunna hålla jämna steg med konkurrentföretagen. Detta skulle i sin tur öka detaljhandelns omkostnader, vilket ytterst skulle drabba konsumenterna genom ökade varupriser. Vid bedömningen av dessa synpunkter hade skymtat farhågor för att många affärer på lång sikt inte skulle klara den hårdnande konkurrensen och därför tvingas slå igen med den ytterligare försämring av servicen som detta innebar för konsumenterna.

Utredningen fann det svårt att förutsäga om det skulle inträffa prishöjningar av betydelse som följd av en liberalisering eller upphävande av lagstiftningen. Säkert var det i varje fall inte, menade man. Å ena sidan föreföll det klart att personalkostnaderna måste bli högre med mera obekvämt arbetstid och att kostnadsökningen måste slås ut på konsumenterna. Å andra sidan visste man inte med säkerhet om detaljhandeln skulle komma att begagna sig av kvällsöppet i sådan utsträckning, att personalkostnaderna blev ett större problem än för närvarande. Från närhetsbutikerna ansåg man sig kunna bortse i detta sammanhang, eftersom de vände sig till en kundkrets, som ville handla bekvämt och då också fick förutsättas vara beredd att betala priset för detta. Varuhuset, som utredningen väntade skulle komma att utnyttja möjligheterna till utsträckt affärstid på vardagskvällar, tänkte man sig skulle kunna möta lönestegringarna genom att gå vidare i en snabbare takt mot självbetjäning- eller självvalssystem. Om betydande lönestegringar skulle inträffa fann man det sannolikt att företagen skulle sträva efter att utjämna kostnadsstegringarna också genom andra rationaliseringsåtgärder. Kostnadsökningarna för några timmars ytterligare kvällsöppet i veckan skulle exempelvis mycket väl kunna tänkas leda till att man i

stället höll stängt en eller annan förmiddag, då kundfrekvensen enligt erfarenhet var påfallande låg.

Skulle till följd av mera kvällsöppet en kostnadsfördyring inträffa, borde den likväl enligt utredningens mening bli obetydlig, i varje fall om den slogs ut på alla konsumenter. Utredningen ansåg, att på detaljhandelns område likväl som på många andra områden konsumenterna borde åtminstone i viss utsträckning kunna godta, att kostnaderna fördelades på alla även om inte alla i lika mån kunde tillgodogöra sig fördelarna.

Även om butikstängningslagen inte längre var tillräckligt smidig för att tillåta detaljhandeln att utvecklas rationellt borde enligt utredningens mening lagens hämmande effekt på rationaliseringar inte överdrivas. Strukturförändringen hade tvingats fram oberoende av lagen. Denna hade i stort sett bara fördröjt i och för sig påkallade rationaliseringsåtgärder. Om lagen fick vara kvar oförändrad, skulle den sannolikt bidra till att en hel del mindre bärkraftiga affärer, som annars skulle duka under i konkurrensen, skulle kunna fortleva tills vidare. Även om det i och för sig var ett konsumentintresse att inte alla små affärer försvann med därav följande försämring av servicen, kunde det likväl på längre sikt inte vara ett samhällsintresse att bibehålla en lagstiftning oförändrad, som vidmakthöll mindre konkurrenskraftiga företag och motverkade möjligheterna för både företagare och anställda att hålla jämna steg med andra grupper i inkomsthänseende.

Utredningen framhöll emellertid att butikstängningslagen också hade haft gynnsamma verkningar. Den hade säkert i hög grad medverkat till allmänt sett ordnade förhållanden inom detaljhandeln. Några allvarligare farhågor för den osunda konkurrens, som enligt vissa bedömare skulle uppstå om lagen upphävdes hade utredningen dock inte. Företag, som försökte sig på sådana förfaranden som att hålla öppet särskilt länge på kvällarna i spekulationssyfte och låta de stegrade personalkostnaderna gå ut över både varornas kvalitet och försäljningslokaler-

nas standard kunde enligt utredningens mening inte bli särskilt långlivade. Inte heller trodde man att utrymmet för sådana mellanformer av osund konkurrens, som ledde till skadeverkningar först på längre sikt, skulle vara särskilt stort.

### *De affärsanställdas behov av fritid*

Enligt affärstidsutredningens uppfattning torde den gällande arbetstidslagen för detaljhandeln ha givit de handelsanställda tillräckligt skydd i fråga om den ordinarie arbetstidens längd. Inte heller hade övertiden varit något för de inom detaljhandeln anställda väsentligt problem, menade utredningen. När det gällde den ordinarie arbetstidens förläggning hade detaljhandeln däremot, anmärkte man, ansetts erbjuda sämre villkor än andra yrkesområden. En av utredningen själv genomförd undersökning rörande arbetstidens förläggning inom olika yrkesområden visade emellertid att de inom detaljhandeln verksamma hade sin arbetstid förlagd på obekvämtid i något mindre utsträckning än genomsnittet för alla förvärvsarbetande i landet måndag—fredag, vilket låg något över 3 timmar. På lördagar sammanföll den obekväma arbetstiden inom detaljhandeln med riksgenomsnittet. Detta var 0,6 timmar men för dem som arbetade inom industrin bara 0,2 timmar. Det höga genomsnittstalet förklarades av den särskilt långa obekväma arbetstiden inom några serviceyrken.

Utredningen konstaterade att för de inom detaljhandeln anställda frågan om arbetstidens förlängning framför allt var ett lördagsproblem. De var visserligen inte sämre lottade än många inom andra serviceområden verksamma, men de hade långt ifrån samma gynnsamma villkor som industriarbetarna.

Enligt utredningens uppfattning hade de vanliga överenskommelserna mellan detaljhandelsföretagen på orten rörande affärstider haft ett inte ringa stöd i butikstängningslagen. Ett upphävande av lagen befärades både från köpmannahåll och från de

anställdas sida allvarligt kunna försämrade förutsättningarna för sådana överenskommelser. Detta skulle i sin tur leda till mera obekvämtid för detaljhandelspersonalen.

Enligt uppgifter som lämnats av Handelsanställdas förbund var bara omkring 20 % av detaljhandelsföretagen bundna av kollektivavtal och inte mer än ca 55 % av de anställda fackligt organiserade. Förbundet hade därför haft svårare än andra fackförbund att hos arbetsgivarsidan vinna gehör för de anställdas intressen särskilt när det gällt frågan om lönekompensation för obekvämtid. Förbundet ansåg visserligen arbetstidens förläggning i princip vara en avtalsfråga men hyste oro inför framtiden om möjligheten att avtalsvägen främja de handelsanställdas berättigade önskemål härvidlag och farhågor för att det inte överallt skulle komma att råda erforderlig konkurrens om arbetskraften. Oorganiserade arbetsgivare på orter med överskott på kvinnlig arbetskraft anställde i sina detaljhandelsföretag redan lågavlönade kvinnor mot underbetalning. Härigenom försvårades inom hela detaljhandeln en lösning av likalönsfrågan, som man nyligen fått till stånd på det kollektivavtalsreglerade området.

Utredningen konstaterade vidare att utvecklingen inom detaljhandeln bl. a. inneburit att allt fler inom detaljhandeln yrkesverksamma hade kommit att utgöras av anställda. År 1931 var antalet butiksanställda ungefär 60.000. År 1962 hade det ökat till omkring 341.000 och det beräknades enligt tillgängliga prognoser stiga ytterligare. Även om de anställdas problem vägde tyngre än tidigare och i framtiden skulle komma att väga än tyngre, kunde detta enligt utredningens mening inte rimligen få till följd annat än att förutsättningarna skulle komma att förbättras för de handelsanställda — i varje fall på längre sikt — att på facklig väg få gehör för sina rimliga anspråk inom avtalsområdet bl. a. på kompensation för obekvämtid. Intet motsade heller antagandet att konkurrensen om arbetskraften skulle komma att bli hård på alla de platser, där

förutsättningar fanns för en lönsam och rationellt bedriven detaljhandel.

Utredningen menade också att den strävan mot ett rikare fritidsliv som låg bakom arbetstidsförkortningen krävde att alla inom serviceyrkena verksamma i rimlig omfattning ställde sig till förfogande även på obekvämt arbetstid. Debatten om arbetstidens förläggning skulle, framhöll utredningen, vinna i saklighet och tyngd, om man ville ta till utgångspunkt inte fria lördagar utan femdagarsveckan, d.v.s. en vecka om fem arbetsdagar utan att dessa fixerades till vissa bestämda veckodagar. Vid avtalsrörelserna kunde de anställdas organisationer anpassa sina krav på lönekomensation efter både omfånget och förläggningen av den obekväma arbetstid som arbetsgivaren ansåg sig behöva begära.

#### *Affärsinnehavarnas behov av fritid*

Utredningen erinrade till en början om att sedan en direkt reglering av arbetstiden för detaljhandelns personal kommit till stånd år 1939, ett av skälen till att lagstiftningen behölls var dess betydelse för att bereda fritid åt affärsinnehavarna själva. Utredningen anmärkte vidare att arbetstidslagen för detaljhandeln inte heller gällde för företagarens i rörelsen sysselsatta familjemedlemmar eller för anställda företagsledare.<sup>1</sup>

Utredningen konstaterade vidare att de små företagen alltjämt fyllde en viktig uppgift inom detaljhandeln. I slutet av år 1962 uppgick antalet inom detaljhandeln verksamma egna företagare till 70.400 och familjemedlemmar till 8.600. Även i framtiden, menade utredningen, kommer de mindre affärsföretagen säkert att betyda mycket för förmedlingen av varor till konsumenterna.

Starka skäl måste emellertid enligt utredningens uppfattning föreligga för att genom lagstiftning tillgodose enskilda näringsidkares behov av fritid. En sådan lagstiftning skapar samtidigt lätt intrång i rörelsefriheten för enskilda företag och försvagar därmed deras konkurrenskraft. Utredningen påpekade vidare att de skäl som år 1939 talade för

behovet av butikstängningslag i varje fall försvagats genom att andelen arbetande företag inom detaljhandeln minskat i samma mån som antalet anställda kraftigt ökat. Vidare hade sedan länge på flera områden av detaljhandeln omsorgen om enskilda företagares fritid fått stå tillbaka för konsumentintresset. Säsom exempel nämndes bensinhandeln, kioskhandeln och konditoriförsäljningen, som antingen undantagits från butikstängningslagens tillämpning eller där fått en undantagsställning som stått friheten nära.

För många affärsinnehavare blev emellertid arbetstiden enligt utredningen orimligt lång, eftersom detaljhandeln var mycket känslig för konkurrens och därför tvingade framför allt småföretagen att ständigt anpassa sig till både konsumenternas växlande behov och de större företagens affärstidspolitik. Utredningen menade också att det fanns alla skäl att tro, att konkurrensen skulle komma att bli än hårdare inom detaljhandeln och att detta i första hand skulle komma att drabba de mindre företagen. För dem skulle det då å andra sidan bli av avgörande betydelse att fritt kunna konkurrera med varuhus och andra större butiksenheter även när det gällde tiderna för förmedling av varor.

#### *Myndigheterna och butikstängningslagen*

Tillämpningen av butikstängningslagen hade enligt affärstidsutredningen skapat problem för myndigheter, affärsinnehavare och konsumenter. För de tillståndsgivande myndigheterna — särskilt i de största länen — var arbetet med dispensärendena betungande. Inte heller stod det arbete, som lades ner på dessa ärenden, allmänt sett i rimlig proportion till sakens beskaffenhet. Lagens konstruktion med uppräknig av de varor eller varuslag som fick säljas under vissa

<sup>1</sup> Den 1 januari 1971 upphävdes arbetstidslagen för detaljhandeln och arbetstagare inom denna är numera underkastade allmänna arbetstidslagen. Det förhållandet att arbetstagarna inom detaljhandeln underkastats allmänna arbetstidslagen innebär inte någon förändring i vad avser de i texten anmärkta från lagens tillämpningsområde undantagna grupperna. (SFS 1970:103; prop 1970:5.)

förhållanden gav upphov till besvärliga gränsdragningsproblem, som skapade osäkerhet om lagens innebörd och olust i förhållandet såväl mellan företagare och konsumenter som mellan olika företagare. Det var därför inte så egendomligt, menade utredningen, att den ingående detaljregleringen av många uppfattades som ett onödigt byråkratiskt krångel.

Fastän arbetarskyddsstyrelsen i sin normgivande och rådgivande verksamhet på allt sätt hade sökt skapa ordning och reda på området, hade det inte kunnat undvikas att rättstillämpningen blivit ojämn. Lokalt betingade skillnader i tillämpningen kunde naturligtvis ofta vara motiverade, men det var inte bra om skillnaderna hade sin grund i olika uppfattning om lagens närmare innebörd.

Utredningen hade också funnit att lagens efterlevnad var svår att kontrollera. Främst gällde detta i sådana fall då en företagare hade rätt att sälja bara sådana varor som antingen var uppräknade direkt i lagen eller som angivits i tillståndsbevis. Polismyndigheterna tvingades helt naturligt att i första hand disponera sina resurser på andra viktiga ärenden och låta den här aktuella kontrollen komma först i andra hand. Det förhållandet att översträdelse sällan beivrades var ägnat att minska respekten för lagen.

#### *Affärstidsutredningens ställningstagande*

För ett slopande av lagen talade enligt utredningens mening flera skäl. Bland dessa framhöll man främst konsumenternas behov och intresse av att kunna handla på annan tid än vanlig affärstid, betydelsen av att detaljhandels rationaliseringssträvanden inte motverkades och de administrativa problem och liknande olägenheter som lagen hade framkallat. Å andra sidan fanns det också skäl som enligt utredningens mening talade emot. Dit hörde hänsynen till de affärsanställda och i viss mån också företagarnas behov av fritid och vikten av att kunna stävja möjligheterna till osund konkurrens. Utredningen ansåg sig inte kunna

föreslå att lagen utan vidare upphävdes. Man fann däremot en ny affärstidslag vara behövt. Den nya lagen borde fylla två väsentliga krav. Dels skulle den ge ett större utrymme för detaljhandeln att själv bestämma över affärstiderna, dels skulle den vara enklare att tillämpa.

Genom en mera generellt utformad lag skulle i allt väsentligt kunna tillgodose konsumenternas intressen och behov samtidigt som en sådan lag också lämnade erforderligt utrymme för ändamålsenliga rationaliseringsåtgärder. Den fördelen skulle också vinnas att man utan större olägenheter fick tillfälle att inom en ramlagstiftning pröva ett för detaljhandeln friare system. Erfarenheterna av ett sådant system skulle sedan få avgöra, om man borde ta steget fullt ut och helt avstå från en lagfäst reglering av affärstiderna.

#### 3.2.3 Affärstidsregleringen bibehålles tills vidare

I propositionen till den nu gällande affärstidslagen uttalade föredragande departementschefen (statsrådet Lundkvist) att enligt hans mening frågan om i vilken utsträckning affärstiden borde regleras i första hand måste bedömas mot bakgrund av regleringens betydelse för konsumenterna. Deras intressen i fråga om affärstidens längd och förläggning kunde aldrig främjas genom en reglering som enbart *hindrade* butiksinnehavarna att hålla öppet vissa tider. Någon *skyldighet* att hålla butikerna öppna vissa tider kunde emellertid av olika skäl inte komma i fråga att föreskrivas. På detta område liksom på andra områden inom näringslivet fick man i stället lita till att konkurrensen mellan företagarna ledde till att dessa lämnade den service konsumenterna önskade.

Departementschefen tog vidare upp frågan om undantagen från lagens tillämpning och konstaterade att det ofrånkomliga förhållandet att avsteg måste medges från den i lag föreskrivna affärstiden hade gynnat vissa företag på andras bekostnad och lett till att framför allt kioskhandeln men även ett antal

vanliga butiker av skilda slag hade fått en i viss mån privilegierad ställning. Enligt hans mening måste dessa konsekvenser av lagstiftningen anses vara från principiell synpunkt mindre tillfredsställande. Han befarade också att i den mån allmänhetens behov av längre affärstid ökades, framför allt problemen med dispensgivningen skulle komma att bli svårare, i vart fall om butikstängningslagen behölls oförändrad.

Även på ett annat sätt kunde enligt departementschefens mening en reglering av affärstiden tänkas påverka konkurrensförhållandena inom detaljhandeln. Genom att företagarna inte kunde variera affärstiden fritt med hänsyn till företagsekonomiska överväganden kunde i och för sig livskraftiga företag hindras från att expandera i den takt och utsträckning som annars vore möjlig. Företag med sämre förutsättningar hade kanske däremot ett konstlat skydd i regleringen. Ehuru stora strukturförändringar kunnat ske utan hinder av lagen ansåg departementschefen dock liksom utredningen att lagen, om den fick vara kvar oförändrad, kunde komma att hindra att rationaliseringen drevs så långt som i och för sig skulle vara önskvärt.

Vid bedömningen av frågan om dessa verkningar av lagen var av ondo eller godo konstaterade departementschefen, att den pågående strukturutvecklingen såsom utredningen och flera remissinstanser framhållit, inte uteslutande varit till fördel för konsumenterna. Särskilt bortfallet av små butiker i glesbygderna och inom tätorternas bostadsområden innebar ofta en försämring av servicen. Av stort intresse i detta sammanhang fann departementschefen utredningens synpunkter på de s. k. närhetsbutikernas funktion och betydelse. Han konstaterade att utredningen och de remissinstanser som uttalat sig i frågan ansåg att en viktig förutsättning för att närhetsbutiken skulle kunna fylla sina funktioner var att affärstiden kunde anpassas smidigt till konsumenternas önskemål. Just i fråga om närhetsbutiken torde önskemålen om en friare förläggning av affärstiden vara särskilt uttala-

de, menade departementschefen.

I andra fall kunde det emellertid vara vanskligt att bedöma vilka företagsformer som skulle dra fördel av ett friare system och vilka som skulle skadas därav. Det kunde också många gånger enligt departementschefen vara tveksamt i vad mån det från konsumentsynpunkt fanns skäl att låta vissa företagsformer åtnjuta det skydd en lagreglering av affärstiden kunde innebära.

Beträffande frågan om varupriserna skulle komma att stiga, om ett system med friare affärstid infördes, konstaterade departementschefen att de remissinstanser, som redovisat någon uppfattning i frågan, i allmänhet i likhet med utredningen funnit det svårt att göra några bestämda förutsägelser i frågan. Departementschefen fann det betänkligt om ett system med fri affärstid skulle föra med sig högre varupriser framför allt för de konsumenter som inte hade nytta av den utsträckta affärstiden. Emellertid kunde man enligt hans mening anta att den förhållandevis väl differentierade detaljhandeln skulle komma att anpassa affärstiden på ett tillräckligt smidigt sätt till olika konsumentgruppers önskemål för att sådana konsekvenser i allmänhet inte skulle behöva inträffa i vart fall på längre sikt.

Enligt departementschefens mening talade således mycket för att det på längre sikt skulle vara bäst förenligt med konsumenternas intresse om detaljhandeln fick bestämma affärstiden utan hinder av lagbestämmelser. För ett fritt system talade också det förhållandet att myndigheterna skulle avlastas ett stort administrativt bestyr om lagregleringen upphävdes. I den mån en längre och framför allt en mer differentierad affärstid skapade ökat utrymme för deltidsanställning inom detaljhandeln var det också enligt departementschefens mening en värdefull effekt av ett fritt system.

När det sedan gällde de affärsanställdas intresse var affärstidslagstiftningen enligt departementschefens mening av mindre betydelse än tidigare för regleringen av arbetstidens längd men fortfarande av stor vikt för dem genom att den begränsade deras

obekväma arbetstid. I det avseendet gav butikstängningslagen de anställda bättre skydd än arbetstidslagen för detaljhandeln. Ehuru affärstiden visserligen i allmänhet var kortare än vad som medgavs i butikstängningslagen, ansåg departementschefen dock att man kunde dra slutsatsen att butikerna i större omfattning än tidigare skulle komma att hålla öppet på kvällarna om lagregleringen av affärstiden upphörde eller uppmjukades.

Otvivelaktigt skulle, menade departementschefen, vissa olägenheter för de handelsanställda följa av ett friare system. Under remissbehandlingen hade det framhållits att möjligheterna för personalen att på facklig väg få kompensation för obekväma arbetstid var osäkra med hänsyn till att den fackliga organisationsgraden var låg bland de affärsanställda och att endast en liten del, av företagen i branschen var bundna av kollektivavtal. Departementschefen framhöll emellertid att den ringa organisationsanslutningen hänförde sig till de många små detaljhandelsföretagen, medan däremot för de anställda inom varuhus och butikskedjor anställningsförhållandena i regel reglerades av kollektivavtal. Eftersom utvecklingen inom detaljhandeln innebar att de små företagen minskade i antal till förmån för de större enheterna och närhetsbutikerna, kunde man, menade departementschefen, förutse att möjligheterna för de anställda att på facklig väg tillgodose sina intressen skulle komma att bli bättre. Därtill kom att man inom större enheter lättare kunde fördela den obekväma arbetstiden så att den inte blev alltför betungande. Dessa synpunkter ansåg departementschefen tala för att den betydelse som en lagfäst affärstidsreglering hade för de anställda skulle komma att minska.

Sammanfattningsvis anförde departementschefen, att han vid sin bedömning av behovet av lagfäst affärstidsreglering hade funnit att flera omständigheter kunde anföras till stöd för ett antagande att man med beaktande av konsumenternas och de affärsanställdas intresse borde kunna avvara en sådan reglering åtminstone på längre sikt.

Härtill kom att konsumenternas behov i fråga om affärstidens längd och förläggning visserligen skulle kunna i huvudsak tillgodoses inom ramen för en lagreglering, men att detta knappast skulle komma att vara möjligt i längden. Omständigheter såsom den fortgående ökningen av yrkesverksamheten bland kvinnorna och befolkningsomflyttningen, som medförde att allt fler fick längre avstånd mellan arbetsplatsen och bostaden, torde komma att föra med sig att behovet av en längre affärstid skulle göra sig mera gällande. Behovet att kunna köpa bl. a. kapitalvaror i lugn och ro efter arbetstidens slut, ofta tillsammans med flera familjemedlemmar, skulle också bli allt mer framträdande i takt med välståndsökningen.

I likhet med flera remissinstanser — även sådana som i princip var anhängare av fri affärstid — ansåg departementschefen emellertid att ett omedelbart slopande av affärstidsregleringen skulle kunna medföra betydande olägenheter. Sålunda kunde man inte utesluta att en tvär omställning skulle få vissa oförmånliga verkningar för konsumenterna. Vidare skulle otvivelaktigt vissa olägenheter för de affärsanställda följa. En omedelbar avveckling av affärstidsregleringen skulle också, som några remissinstanser hade framhållit, enligt departementschefens mening i många fall kunna leda till sociala problem för affärsinnehavare som drev sina företag utan anställda eller med endast någon enstaka medhjälpare.

Med hänsyn till vad departementschefen hade anfört vill denne inte förorda att man omedelbart slopade all affärstidsreglering. Däremot ansåg han i likhet med utredningen och en bred remissopinion att det fanns tillräckliga skäl för att ersätta butikstängningslagen med en friare reglering. Denna borde ges en begränsad giltighetstid, förslagsvis fem år. Vid utgången av denna tid fick man på nytt pröva frågan om affärstidsregleringen skulle slopas helt. Erfarenheterna av den friare regleringen och den utvecklingen som skulle komma att ske inom ramen för denna borde då ge en bättre vägledning för prövningen.



### 3.3 Den närmare utformningen av affärstidslagen

#### 3.3.1 Affärstidsutredningens förslag

Huvudproblemet vid utformningen av den nya affärstidslagen var för affärstidsutredningen inom vilken tid på dygnet som affärerna i allmänhet skulle få hålla öppet. Man ansåg sig genom konsumentundersökningen ha funnit att varken söndagarna eller vardagsmorgnarna utgjorde något allvarigare problem. Intresset för söndagsöppet var allmänt sett, menade man, inte större än att det borde kunna tillgodoses genom lämpliga undantagsbestämmelser. Ingenting hade vidare framkommit som gav anledning att föreslå annan tidpunkt för den vanliga affärstidens början än den då gällande, d. v. s. kl. 8. Inte heller fann man skäl att behandla vanliga vardagar olika eller att ändra på den dåvarande ordningen genom att föreslå särskild affärstid för lördag.

Från sina utgångspunkter ansåg sig utredningen böra som senast tillåtna stängningstid sikta på en tidpunkt, som i huvudsak tillgodosåg konsumenternas inköpsbehov på den vardag då intresset för kvällsöppet sannolikt skulle komma att bli störst. Vid sammanvägning av de olika synpunkterna kom man fram till att man borde välja kl. 20 som den tidigaste tidpunkt då affärerna i allmänhet måste stänga.

Rätten till kommunala avvikelser ansågs inte böra bibehållas. Den enligt utredningen kanske allvarligaste invändningen mot generellt verkande kommunala avvikelser i begränsande riktning var att detaljhandeln borde få större frihet att själv bestämma över sina affärstider. Denna frihet ansåg man vara i hög grad önskvärd både för att konsumenternas behov skulle kunna tillgodoses bättre och för att rationaliseringssträvandena inom detaljhandeln skulle kunna fortgå ostörda av ovidkommande hinder. Kommitténs uppgift var enligt direktiven – om kommittén ansåg lagstiftning om affärstiderna över huvud taget vara nödvändig – att söka få till stånd både en friare och en mera generellt verkande reglering. För att detta önskemål skulle

kunna infrias med förslaget måste, menade utredningen, kommunernas rätt att inskränka på eller förskjuta den i lagen tillåtna affärstiden upphöra. Utredningens lagförslag var därför oskiljaktigt förbundet med detta villkor, framhöll man.

För att få den nya lagen enkel och lätthanterlig fann man att liksom i tidigare lagstiftning utanför lagen i största möjliga utsträckning borde ställa sådan försäljning som kunde tillåtas utveckla sig oberoende av en allmän affärstidsreglering (apotekshandel, automathandel, försäljning på trafikmedel, försäljning av egna lantman- eller trädgårdsprodukter eller fisk av egen fångst samt försäljning i museer och andra utställningslokaler av konstverk). I enlighet härmed föreslogs i detta hänseende inte någon egentlig förändring i förhållande till vad som tidigare gällt.

Den föregående lagen hade enligt utredningens mening på ett konstlat sätt behandlat sådana varor olika som man litet till mans behövde kunna köpa utom den vanliga affärstiden. Försäljning av vissa varuslag (t. ex. bensin och tidningar) hade lämnats helt fri, medan försäljning av andra varuslag (t. ex. frukt, choklad och tobaksvaror) fordrat särskilt tillstånd. Utredningen fann sig inte heller kunna lösa de speciella problem, som kioskhandeln och den med denna närbesläktade handeln erbjöd, genom att avgränsa denna handel från lagens tillämpningsområde på så sätt att i lagen angavs vilka försäljningsställen (konditorier, bensinstationer m. fl.) som skulle falla utanför lagens reglering. Detta skulle uppenbarligen ge alltför stort utrymme för skadlig konkurrens. I stället var man, menade utredningen, hänvisad till att beskriva de varor eller varuslag vilkas försäljning man ville undanta. Med den metoden kunde man helt lämna åsido frågan om försäljningsstället. Utredningen menade att man genom att välja en sådan utformning av lagen inte främjade just kiosken som försäljningsställe utan i stället ordentligt inredda butiker som bättre tillgodosåg både konsumenternas och de anställdas krav på en god försäljningsmiljö. Genom att man lämna-

de viss försäljning fri vann man inte bara fördelen att slippa tillståndsprövningen i enskilda fall utan också en avsevärt större frihet för ifrågavarande typ av handel genom att bana vägen för flera kombinationsmöjligheter. För att skapa smidighet i lagens tillämpning föreslog man att åt myndighet som Kungl. Maj:t bestämde skulle överlämnas att fastställa vilka dagligvaror, som skulle få falla utanför lagens tillämpningsområde.

Utöver de sålunda i lagtexten angivna undantagen krävdes emellertid enligt utredningens uppfattning också någon form av tillståndsgivning för tillfällig försäljning för olika ändamål, öppethållande av affär i demonstrationssyfte och försäljning enligt särskild dispens antingen permanent framför allt i centralt belägna affärer i de största städerna eller tillfälligt i affärer i samband med utställning, idrottstävling och liknande evenemang. Man måste här i viss utsträckning ge erforderligt utrymme för friare affärstider. Dessa tillstånd ansåg utredningen att det borde få ankomma på kommunerna att själva fatta beslut om. Härigenom möjliggjordes, framhöll man, en smidig anpassning av lagens tillämpning till lokala förhållanden, och man fick för varje kommun bara en beslutande myndighet.

Genom den föreslagna ordningen skulle all tillståndsgivning komma att anförtros kommunerna. Länsstyrelsernas och polismyndigheternas befattning med tillståndsärenden skulle upphöra.

Affärstidsutredningen föreslog att kommunerna skulle få rätt att i särskilda fall lämna tillstånd till öppethållande utöver vanlig affärstid och att sådant tillstånd skulle få lämnas även generellt för visst tillfälle.

Utredningen anmärkte också att beslut av denna karaktär jämlikt 76 § kommunallagen kunde angripas genom kommunalbesvär, om det kränktes enskild rätt eller annars vilade på orättvis grund.

Innan kommunen fattade beslut enligt denna paragraf borde den enligt utredningen bereda berörda intressenter och myndigheter tillfälle att yttra sig.

Affärstidsutredningens uttalanden om sin

närmare syn på frågan under vilka förhållanden dispens borde kunna beviljas återges i avsnitt 4.3.1.

### 3.3.2 Lagens slutliga utformning

I propositionen till den nu gällande lagen godtogs i huvudsak affärstidsutredningens förslag såväl beträffande affärstidens längd som lagens tillämpningsområde. Departementschefen ägnade dock särskild uppmärksamhet åt ett under remissbehandlingen påpekat förhållande nämligen att en i den tidigare lagen innefattad prövning från ordningssynpunkt i samband med dispensgivningen hade fallit bort i det nya lagförslaget. Det kunde inte uteslutas, menade departementschefen, att det ibland kunde finnas behov av att inskränka affärstiden med hänsyn till trafikens framkomlighet eller den allmänna ordningen i övrigt. Han konstaterade att föreskrifter med stöd av allmänna ordningsstadgan aldrig kunde ges i strid mot annan lagstiftning. I den mån viss handel undantogs från affärstidsregleringen torde i princip föreskrifter om affärstiden inte kunna meddelas med stöd av allmänna ordningsstadgan. Emellertid syntes det departementschefen inte finnas något hinder mot att ge sådana föreskrifter i samband med upplåtelse av försäljningsplats enligt 2 § allmänna ordningsstadgan eller i fråga om salutorg och liknande allmän försäljningsplats. På det sättet torde öppethållandet av kioskerna på allmänna platser enligt departementschefens mening kunna regleras med hänsyn till ordnings- och säkerhetssynpunkter. I fråga om handel som bedrevs utomhus på allmän plats och på område därintill kunde polismyndigheten också enligt 8 § allmänna ordningsstadgan för särskilda fall meddela ordningsföreskrifter som innefattade inskränkning av affärstiden, påpekade departementschefen. Från de synpunkter som här var i fråga fanns det således enligt departementschefens mening ingen anledning att motsätta sig utredningens förslag till utvidgning av det fria sortimentet.

I likhet med utredningen ansåg departementschefen att beslutanderätten i dispens-

frågorna borde läggas hos kommunerna.

Någon rätt för den kommunala myndigheten att generellt utsträcka affärstiden för hela kommunen ansåg departementschefen i likhet med utredningen inte kunna komma i fråga. Dispens fick därför inte medges på sådant sätt att den gavs för alla affärer i kommunen eller för alla affärer inom en viss bransch såvida inte dispensen avsåg endast vissa dagar.

Med hänsyn till att under remissbehandlingen framhållits bl. a. att man genom kommunalbesvär inte skulle kunna få en tillräckligt allsidig överprövning av kommuns beslut i dispensärende förordade departementschefen att förvaltningsbesvär skulle få införas över dessa beslut.

Till de synpunkter som departementschefen anlagt på dispensgivningen återkommer kommittén i avsnitt 4.3.1.

### 3.4 Tillämpningsföreskrifter m. m.

Åtskilliga gränsdragningsfrågor har inte ansetts lämpligen böra i detalj regleras i lagen. I lagen har därför angetts att närmare föreskrifter för tillämpningen av lagen skulle meddelas av Konungen eller myndighet som Konungen bestämde (4 §). Med stöd härav bemyndigade Kungl. Maj:t genom beslut den 16 december 1966 arbetarskyddsstyrelsen att meddela närmare föreskrifter för tillämpningen av lagen. De tillämpningsföreskrifter som arbetarskyddsstyrelsen hittills utfärdat har fogats såsom bilaga 5 till betänkandet.

Flertalet av de utfärdade föreskrifterna avser 3 § andra stycket. Enligt 8) nämnda stycke undantages under vissa förutsättningar från tillämpningen av lagen försäljning — förutom av tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel till motorfordon och tillbehör till sådana fordon — av ”varor som allmänheten särskilt efterfrågar på annan tid än vanlig affärstid”, det s. k. fria varusortimentet. Sex av styrelsens tillsammans nio utfärdade meddelanden med tillämpningsföreskrifter avser att bestämma vilka varor, som skall ingå i det fria sortimentet. Genom vart och ett av dessa meddelan-

den har sortimentet utvidgats och omfattar numera nästan dubbelt så många varuslagsangivelser som det första meddelandet innehöll.

Arbetarskyddsstyrelsen har vidare lämnat föreskrifter om vad som är att förstå med vissa i punkterna 3 § 6)—8) angivna uttryck eller varor.

Enligt lagen förutsättes för försäljning av det fria sortimentet utan hinder av lagens bestämmelser om affärstid, att försäljningen sker antingen i anslutning till ordnad serveringsrörelse eller försäljning av konst eller utan samband med försäljning av andra varor (3 § sista punkten). Till dessa förutsättningar har arbetarskyddsstyrelsen i meddelande nr 67:6 fogat en praktiskt betydelsefull föreskrift, nämligen att försäljningen, om den under den vanliga affärstiden är förenad med annan detaljhandel, är så ordnad att skäliga *garantier skapas* för att försäljningen efter den vanliga affärstidens slut begränsas till det fria varusortimentet.

Sådana garantier kan enligt tillämpningsföreskrifterna anses föreligga a) om det fria sortimentet försäljes i ett särskilt utrymme, som genom läsbar dörr, jalousi, vikvägg eller annan liknande anordning vid affärstidens slut kan avskärmas från det övriga sortimentet, eller b) om det fria sortimentet visserligen under den vanliga affärstiden från ett och samma utrymme försäljes i samband med andra varor men dessa senare varor efter affärstidens slut förvaras under lås i skåp, hyllor eller liknande anordning.

I anslutning till att arbetarskyddsstyrelsen (i meddelande nr 67:3, intaget i bilaga 5) utförligt redogjort för vad förarbetena till lagen innehåller angående riktlinjerna för den kommunala dispensgivningen har styrelsen också lämnat anvisningar rörande det remissförfarande som bör tillämpas vid den kommunala prövningen av dispensärendena. Härvid anses att i de fall då ansökan avser dispens av mera varaktig karaktär tillfälle att avege yttrande lämpligen bör beredas berörda intresseorganisationer, t. ex. lokala eller regionala köpmannaföreningar och konsumentkooperativa sammanslutningar, lokalt eller regionalt orga-

niserade föreningar för handelsanställda samt förefintliga organisationer som kan anses företräda konsumenternas intresse, t. ex. sammanslutning av husmödrar. I vissa fall anges det också vara påkallat att även höra polismyndigheten eller hälsovårdsnämnden. Beträffande ansökningar avseende tillfällig dispens sägs att det i regel inte torde vara erforderligt att inhämta yttrande.

Genom kungörelse den 3 april 1970 har Kungl. Maj:t vidare meddelat den tillämpningsföreskriften att beslut av kommunal myndighet rörande dispens skall meddelas senast sex veckor före dag, då beslutet skall tillämpas, om ej synnerliga skäl föranleder annat.

Arbetskyddsstyrelsens befattning med affärstidsfrågor är inte begränsad till att utfärda tillämpningsföreskrifter utan innebär också att styrelsen har att avge utlåtanden i tolkningsfrågor. Skyldighet att i vissa fall lämna biträde vid tolkning av gällande lag hade arbetskyddsstyrelsen redan enligt 1948 års butikstängningslag. Till skillnad från skyldigheten att fastställa det fria varusortimentets omfattning var detta således inte någon nyhet för styrelsen i samband med affärstidslagens införande.

I tolkningsfrågor har styrelsen avgivit utlåtande dels om viss verksamhet är att anses som yrkesmässig detaljhandel (1 §), dels om innebörden av uttrycket "allmänhetens intresse" som grund för den kommunala dispensgivningen (2 §) och dels om viss försäljning är undantagen från affärstidslagen enligt lagens bestämmelser eller arbetskyddsstyrelsens anvisningar (3 §). Flertalet sådana utlåtanden har avsett det sistnämnda slaget. Några utlåtanden har också avgivits med anledning av motioner, utskottsutlåtanden m. m. Slutligen har styrelsen med anledning av skriftliga förfrågningar lämnat upplysningar om lagens tillämpning. Tolkningsfrågorna har i stor utsträckning framställts från åklagarhåll. Vid halvårsskiftet 1970 uppgick det sammanlagda antalet ärenden till drygt 80. Mer än hälften av dessa ärenden förekom under år 1967.

#### 4.1 Kommitténs enkät – en sammanfattning

Under våren 1970 tillställde kommittén ett antal myndigheter, organisationer, företag m. m., tillhoppa ett 80-tal, en hemställan att man skulle delge kommittén sina erfarenheter av den nuvarande lagens tillämpning och framföra de synpunkter i övrigt, som man ansåg kunde vara av betydelse för kommitténs överväganden. Av dem som mottagit skrivelsen inkom ett 60-tal med svar. I vissa fall överlämnades i samband med det egna svaret även yttranden från andra, exempelvis närstående organisationer.

I det följande lämnas här en sammanfattning av enkätsvaren. (En mera fullständig redovisning av dessa finns i Bilaga 1.) Svaren har i första hand grupperats med hänsyn till de intressen, som den svarande närmast får anses företräda. Den första gruppen består av företrädare för konsumentintressen. I denna grupp ingår bl. a. statens konsumentråd och ett antal kvinnoorganisationer. Den andra gruppen innehåller enkätsvar från företrädare för verksamheter, som berörs av affärstidslagen. Till denna grupp har hänförs handelskamrarna och näringslivsorganisationer, särskilda företag m. m. Den tredje gruppen består av företrädare för arbetspolitiska intressen. I denna grupp ingår arbetarskyddsstyrelsen, organisationer på arbetsmarknaden m. m. Den fjärde gruppen slutligen utgörs av företrädare för myndigheter med erfarenheter från tillsyn och kontroll av

lagens efterlevnad. Denna grupp består av rikspolisstyrelsen och ett antal länsveterinärer.

##### 4.1.1 Företrädare för konsumentintressen.

*Statens konsumentråd* säger sig inte i dag vara berett att göra en ny värdering beträffande frågan om man över huvud taget behöver en lag rörande affärstiderna eller inte. Rådet framhåller att det inte synes vara lämpligt att fatta beslut beträffande öppet-hållandetiderna på längre sikt utan att samtidigt analysera handelns strukturförändringar, uppkomsten av nya försäljningsställen, kostnadsutvecklingen och kapacitetsutnyttjande i handeln etc. Man rekommenderar att affärstidskommittén håller nära kontakt med distributionsutredningen. *Konsumentutredningen* anför att frågor om affärstider såväl vid en författningsreglering som i tillämpningen, måste angripas med ett mera långtgående beaktande av konsument-synpunkter än vad som nu är fallet. *Fredrika Bremer-Förbundet* och *Moderata Samlingspartiets Kvinnoförbund* har övervägande positiva erfarenheter av den liberalisering, som affärstidslagen inneburit, och förordar fria affärstider. Även *Sveriges Husmodersför-eningars Riksförbund* anser att mycket talar för att lagen upphäves. *Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund* anför att en flexibel anpassning av butikstiderna innebär en lättnad för konsumenterna i deras inköps-

arbete och ställer häremot de handelsanställdas anspråk på drägliga arbetsvillkor. Enligt förbundet synes man inte kunna ta ställning till frågan förrän efter en systematisk analys av de erfarenheter, som man kan få fram. *Svenska Åkeriförbundet* framhåller att det ur servicessynpunkt för transporttjänsterna synes mest ändamålsenligt att detaljhandels- och serviceinrättningars öppethållande fritt får anpassas till efterfrågeförändringarna på marknaden.

4.1.2 Företrädare för verksamheter som berörs av affärstidslagen.

#### *Handelskamrarna.*

Endast *Stockholms Handelskammare* föreslår att lagen skall slopas. *Gotlands Handelskammare* finner starka skäl för att nuvarande lagstiftning uppmjukas, men vill med hänsyn till de olägenheter som kan uppkomma för de mindre företagen samt för de affärsanställda inte föreslå att regleringen omedelbart slopas men att tidsgränserna vidgas. En förlängd affärstidsreglering föreslås av *Östergötlands och Södermanlands Handelskammare*. *Handelskammaren för Örebro och Västmanlands län* samt *Skånes Handelskammare* anser att någon reglering inte erfordras under vardagar. När det gäller söndagar framhåller *Handelskammaren för Örebro och Västmanlands län* att nuvarande ordning bör bibehållas och att tillståndsgivningen bör vara ytterst restriktiv. *Skånes Handelskammare* vill inte på nuvarande stadium för sin del ta slutlig ställning till frågan i vilken utsträckning söndagsöppethållande bör medges men understryker att affärerna efter eget val bör få hålla öppet åtminstone tre söndagar årligen. *Handelskamrarna i Göteborg, Borås och Karlstad* har i ett gemensamt enkätsvar förklarat sig inte ha möjlighet att i nuvarande läge ta direkt ställning till frågan.

Det sistnämnda svaret tilldrar sig särskilt intresse. Det anförs däri att två huvudlinjer kan urskiljas i inställningen till affärstidsregleringen. Å ena sidan finns företrädare för

större varuhus, stormarknader och kedjeföretag, vilka i allmänhet förordrar ett fullständigt slopande av nuvarande reglering och införande av full frihet beträffande butikernas öppethållande. Å andra sidan står representanter för den medelstora och mindre detaljhandeln som deklarerar en klart negativ hållning till en helt oreglerad affärstid och närmast önskar ett bibehållande av nuvarande system, möjligen med vissa smärre ändringar bl. a. i fråga om nuvarande dispenserregler. Enligt kamrarna anser förespråkarna för full frihet på området bl. a. att öppethållandetiderna i princip bör regleras med hänsyn till konsumenternas önskemål och behov och inte genom speciallagstiftning. I detta sammanhang nämns sådana omständigheter som att det dubbla förvärsarbetet i familjerna ökar, enpersonshushållen blir flera och kraven på närhetsbutiker blir starkare. Man framhåller att de affärsanställdas intressen i sammanhanget bör kunna tillgodoses genom gällande arbetstidslagstiftning. Förespråkarna för frihet från reglering har enligt kamrarna vidare påpekat, att affärstiderna ur vissa aspekter kan betraktas som ett konkurrensmedel. Man nämner att kioskhandeln i allmänhet är undantagen från lagens inskränkningar och att de kommunala dispensererna åstadkommit avsevärd osäkerhet och givit upphov till orättvisor. Företrädarna för den medelstora och mindre handeln samt för vissa större specialaffärer hävdar i stället att den nuvarande möjligheten till öppethållande alla vardagar mellan kl. 8 och 20 är fullt tillräckligt för att tillgodose konsumenternas berättigade intresse. En fullständig liberalisering av öppethållandetiderna skulle medföra flera olyckliga konsekvenser. Ifrågasvarande företag skulle få utomordentliga svårigheter i fråga om personalrekrytering. Kostnadsökningar skulle uppkomma, som i sin tur skulle påverka priserna. Även om vissa detaljer i lagen och dess tillämpning kan bli föremål för berättigad kritik och eventuella ändringar, bör man enligt företrädarna för denna grupp nöja sig härmed och låta systemet i dess väsentliga delar bestå. Även förespråkarna för fortsatt reglering har kriti-

serat dispensystemet. Enligt kamrarna är det därför ett väsentligt önskemål från näringslivets sida att, om regleringen bibehålles, lagen i fråga om dispensreglerna omarbetas så att riktigare och i konkurrensavseenden mera rättvisa resultat kan uppnås.

Skånes Handelskammare anför i sitt enkätsvar att förespråkarna för en fortsatt reglering av affärstiden under söndagar främst finns inom fackhandeln. Enligt handelskammaren har fackhandeln ställt sig avvisande till ökade möjligheter till söndagsöppethållande utöver de föreslagna tre valfria söndagarna om året. Förespråkarna inom handelskammaren för en fortsatt reglering på söndagar har bl. a. framhållit att en ytterligare utvidgning av affärstiden på söndagar kan få en prisförhöjande effekt. Det har också understrukits att fara kan föreligga för en omstrukturering av fackhandeln och därmed sammanhängande nedläggning av butiker till förfång för allmänhetens service.

Stockholms Handelskammare framhåller att närhetsservicen i det nuvarande systemet fått mindre möjligheter att anpassa öppet-hållandet efter kundernas önskemål än butikerna i stora affärscentra. Den fortgående butikskoncentrationen och småbutiksnedläggelserna har därigenom fått en accelerad hastighet som inte varit motiverad av en naturlig marknadsstrukturering. Enligt kammarens uppfattning borde därför ett slopande av affärstidsregleringen främja ett bättre tillgodoseende av önskemålen i fråga om närhets- och servicebutiker. Stockholms Handelskammare framhåller vidare att den grupp inom samhället som har det största intresset av friare affärstider torde vara de yrkesarbetande husmödrarna. Denna till antalet växande och i realiteten ofta dubbelarbetande yrkesgrupp har enligt kammaren genom söndagsöppethållandet fått en uppskattad möjlighet att minska stressen och jäktet under övriga dagar. Kammaren erinrar också om den stora arbetskraftsreserv, bestående av bl. a. hemmafruar och studerande ungdom som står till handelns förfogande för att bemästra eventuella personalbristsituationer då det gäller kvälls- och söndags-

öppethållande.

Östergötlands och Södermanlands Handelskammare anser att det öppethållande på vardagar som nuvarande lag medger inte innebär några olägenheter för konsumenterna. Beträffande söndagar anser man det vara troligt att utvecklingen går mot skärpta krav från konsumenternas sida på öppethållande, främst beträffande varuhus av extern karaktär med försäljning av möbler och kapitalvaror. Handelskammaren finner därför att det inte kan vara till olägenhet av någon betydelse för konsumenterna att de nuvarande öppethållandereglererna bibehålles ytterligare en tid.

#### *Branschorganisationer, särskilda företag m. m.*

Enkätsvaren har här grupperats med hänsyn till vilken ställning som tagits till frågan om regleringen skall bibehållas eller inte. Det kan vara av intresse att jämföra med den inställning hos olika intressegrupper som handelskamrarna i Göteborg, Borås och Karlstad iakttagit hos sina medlemmar. Enligt handelskamrarna kunde två huvudlinjer urskiljas i inställningen till affärstidsregleringen. Å ena sidan fanns företrädare för större varuhus, stormarknader och kedjeföretag, vilka i allmänhet förordade ett fullständigt slopande av den nuvarande regleringen och införande av full frihet beträffande butikernas öppethållande. Å andra sidan stod representanter för den medelstora och mindre detaljhandeln, som deklarerade en klart negativ hållning till en helt oreglerad affärstid och närmast önskade ett bibehållande av nuvarande system, möjligen med vissa smärre ändringar.

Handelskamrarnas iakttagelser synes till väsentliga delar vara tillämpliga även i detta sammanhang. Önskemålen om slopande av regleringen framförs av bl. a. företrädare för de tre stora varuhuskedjorna, Kooperativa Förbundet, NK-Turitzkoncernen och Åhlén & Holm AB samt inom livsmedelshandeln även av ASK-Bolagen (den sammanslutning av grossister, som står bakom de frivilliga

kedjorna VIVO och Favör). Företrädare för två stormarknadsföretag, AB Wessels och Möbel-IKEA uttalar sig inte direkt för ett slopande av lagen men synes i huvudsak förorda en friare reglering. Mot den nyss anförda till reglering av affärstiderna negativa inställningen inom livsmedelshandeln, som representeras av Kooperativa Förbundet och ASK, står en mera tveksam hållning som kommer till synes i enkätsvar från Sveriges Livsmedelshandlareförbund och ICA Inköpscentralernas AB. Bland förespråkarna för en fortsatt affärstidsreglering finner man företrädare för fackhandeln. Till gruppen hör Sveriges Färghandlars Riksförbund, Sveriges Skohandlarförbund, Sveriges Radiohandlars Förbund samt Sveriges Urmakare- och Optikerförbund. Fortsatt reglering önskar också Tobakshandlarnas Riksförbund, Riksförbundet Gatukök & Kiosknäring och AB Svenska Pressbyrån. Denna positiva inställning till regleringen synes emellertid inte helt delas av Sveriges Kioskägares Riksförbund, som i sitt yttrande inte direkt tar ställning till frågan om regleringens slopande.

I det följande redogöres kortfattat för svaren.

Enkätsvar som innefattar önskemål om affärstidsregleringens slopande.

Denna grupp består av *ASK-Bolagen, Kooperativa Förbundet, NK-Turitzkoncernen, Oljekonsumenterna OK, Svenska Företagares Riksförbund, Sveriges Arbetsgivareförening för Hotell och Restauranger* samt *Sveriges Hotell och Restaurangförbund* (gemensamt svar) samt *Åhlén & Holm AB*.

Framträdande drag hos dessa enkätsvar är betoning av konsumenternas intressen. Man framhåller att regleringen bör slopas därför att den förhindrar en anpassning till konsumenternas behov. Det sägs att utvecklingen på grund av bl. a. ökande förvärvsarbete hos husmödrarna går mot krav på flexibla affärstider. Man åberopar också erfarenheter från affärstidslagens tillämpning, som synes visa att intresset för utvidgade öppethållandetider stiger.

I flera enkätsvar berörs också frågan om vilka ekonomiska konsekvenser, som kan följa om regleringen försvinner. Man synes allmänt inom denna grupp vara ense om att ett slopande av affärstidsregleringen skulle skapa bättre möjligheter till ett rationellt utnyttjande av resurserna i handeln. Det förhållandet att personalkostnaderna under kvällstid och söndagar är högre än eljest anses därför inte ge anledning att befara att förlängt öppethållande skulle leda till högre priser på varorna. Vad man främst synes ha i åtanke torde vara ett bättre kapitalutnyttjande, men också fördelen av vidare ramar när det gäller inpassningen av tjänstgöringstider.

När det gäller frågan om eventuella verkningar på detaljhandelsstrukturen av ett slopande av regleringen framhålles bl. a. att strukturen bör utformas rationellt ekonomiskt och i enlighet med de reella önskemålen hos konsumenten i stället för att bli formad efter ett reglerat val av varor för att söka uppfylla konsumenternas behov. Affärstidsregleringen sägs hindra utvecklingen mot bl. a. bostadsorienterade och trafikantpassade "närservicebutiker" eller "bekvämlighetsbutiker" som komplement till mer eller mindre centrumorienterade butiker. Oljekonsumenterna OK pekar särskilt på att handeln sedan affärstidslagens tillkomst genomgått omstrukturering i accelerad takt med nedläggning av mindre butiker i tätorter och på landsbygden samt en koncentration till varuhus och storköpsanläggningar. Denna utveckling, menar föreningen, har ställt stora grupper utan den butiksservice, som de små närhetsbutikerna gav. Den häremot verkande trend, som tagit sig uttryck bl. a. i en sortimentsbreddning vid bensinstationer och kiosker, har kommit i konflikt med affärstidslagen.

Man synes allmänt inom gruppen betrakta affärstidslagen såsom ett mindre tjänligt instrument, när det gäller att tillvarata de affärsanställdas och affärsinnehavarnas intressen. Det hänvisas till att frågor beträffande de anställda i stället bör lösas i samarbete mellan parterna på arbetsmarknaden. Kooperativa Förbundet pekar i detta sammanhang



på att behov av förlängt öppethållande i första hand kan väntas uppstå i de stora externa anläggningarna, i vissa försäljningsenheter i de stora städernas ytterkärnor samt i större förortscentra utanför de större städerna. Med tanke på inom vilka typer av försäljningsenheter behov av utökat öppet-hållande sålunda kan uppstå och med tilltro till förhandlingar mellan arbetsgivare och arbetstagare säger sig förbundet anse att i dagens läge och i framtidens knappast heller skulle uppstå sociala problem för affärsinnehavare om regleringen upphörde. Svenska Företagares Riksförbund menar att ett slo-pande av affärstidslagen torde vara till gagn även för de mindre företagen, vilka därigenom smidigt kan anpassa sig till olika mindre konsumentgruppers behov såväl geografiskt som tidsmässigt. Ahlén & Holm AB framhåller att söndagsöppethållande innebär helt nya arbetstillfällen för olika grupper som har intresse därav på grund av goda förtjänstmöjligheter. Tillgången på yrkeskunnig söndagstjänstgörande personal är enligt bolaget erfarenhetsmässigt större än behovet.

Allvarlig kritik riktas mot dispenssystemet i den nuvarande lagen. Man vänder sig särskilt mot bristen på enhetlighet i tillämpningen, såväl när det gäller olika detaljhandelsregioner emellan som inom dessa. Man ogillar också att genom dispenssystemet och den undantagsställning, som kioskhandel och liknande företagsformer har i lagen, vissa grupper erhållit en i förhållande till andra gynnad ställning.

Enkät svar som är positiva till en friare affärstidsreglering men som inte förespråkar att regleringen skall upphöra.

Till denna grupp har hänförts *AB Wessels, Möbel-IKEA* och *Sveriges Konditor-Förening*. *AB Wessels* berör i sitt enkät svar endast kvällstidsförsäljning. Man redovisar sina erfarenheter av denna försäljning och drar den slutsatsen, att det skett en köpvane-förändring som innebär ett mycket starkt önskemål från konsumenternas sida att få handla på vardagskvällar och lördagsefter-

middagar.

Av *IKEA:s* enkät svar framgår att man för sin verksamhet inte har behov av att hålla öppet längre på vardagar än affärstidslagen nu medger. I svaret inskärpes att det är mycket väsentligt att öppet-hållandetiden på lördagar inte begränsas i annan mån än som gäller för andra vardagar. Beträffande söndagsöppet framhåller man, att man kunnat klart konstatera ett utbrett allmänhetens intresse för detta. Man påpekar att företaget under de senaste åren vid söndagsöppet mellan kl. 11 och 18 vid sina varuhus i Sundsvall och Älmhult mötts av 10 000—15 000 besökare per gång och att varuhuset vid Kungens Kurva redovisat besöks-siffror som är två- till tredubbelt större. Det framhålls också att tidåtgången vid varje köptillfälle av naturliga skäl ligger högt — ofta 4—6 timmar. Företagets ståndpunkt anges så att, om kommittén kommer fram till att en fortsatt reglering av affärstiden är av behovet påkallad, man starkt vill understryka vikten av att entydiga tolkningsbestämmelser utarbetas, att öppet-hållande på lördagar inte blir föremål för särskilda begränsningar och att generellt tillstånd inskrives för branschen för öppet-hållande endera en valfri söndag per månad eller femton valfria söndagar per år.

Både *IKEA* och *AB Wessels* anför att man inte har några problem när det gäller personalrekryteringen eller ordnandet av tjänstgöringstider.

Sveriges Konditor-Förening framhåller att utvecklingen inom samhällsstrukturen och samhällslivet går mycket snabbt. Härav följer ett ökat krav på service. Mot den bättre service som ett förlängt öppet-hållande innebär måste enligt föreningen ställas lönekostnaderna och lönsamhetsutvecklingen. Man menar att problematiken är mångfasetterad och tror att det är svårt att lagstiftningsvägen nå ett rättvist resultat samt hemställer att föreningens synpunkter måste beaktas med största möjliga liberalisering som följd.

Enkät svar som inte tar ställning till frågan om regleringens slopande.

Till denna grupp har hänförts *Sveriges Livsmedelshandlareförbund*, *ICA Inköpscentralernas AB*, *Sveriges Kioskägares Riksförbund* och *Apotekar societeten*.

Enligt Sveriges Livsmedelshandlareförbund är erfarenheterna från tillämpningen av den nu gällande lagen inte tillfredsställande. De besvärligaste problemen har uppkommit vid dispensgivning, som lämnats för söndagsöppethållande. När det gäller dispensgivningen i stockholmsområdet anser man det starkt kunna ifrågasättas om lagens tillämpning överensstämmer med vad som varit lagstiftarens mening. Olika tillämpning av lagen i olika kommuner har enligt förbundet medfört konsekvenser för konkurrens mellan företag och orter emellan. Förbundet reagerar också emot att så stora företagargrupper som kiosk- och bensinhandeln har en privilegierad ställning i lagstiftningen. Man är kritisk mot de tendenser till ett vidgat kiosksortiment som förekommit. Skulle det visa sig att detta sortiment ytterligare kommer att utvidgas säger man sig från förbundets sida ifrågasätta om inte även kioskhandeln skall innefattas av lagstiftningen eller också möjligen låta den nuvarande lagens giltighet utgå 1971.

I enkät svaret från ICA anförs ett antal skäl för och emot en reglering och svaret utmynnar inte i något bestämt ställningstagande. Även ICA menar att den nuvarande lagstiftningen förorsakar tolknings- och avvägningsproblem. Beträffande frågan om konsekvenserna för närhetshandeln säger man att det knappast kan förnekas att en friare lagstiftning eller lagtillämpning beträffande butikernas öppethållande skulle kunna resultera i ökade svårigheter för närhetsbutikerna att uppnå tillfredsställande försäljningsvolym och därmed skäligen lönsamhet. Man framhåller att möjligheterna till ökad kvälls- och söndagshandel i större butiker sannolikt skulle locka ytterligare konsumenter bort från "stambutikerna". Samtidigt skulle ytterligare bortfall av närhetsbutikerna av många konsumentgrupper, i synnerhet de

som inte förfogar över bil, tolkas som en klart försämrad service. Emellertid synes enligt ICA ett förlängt öppethållande kvällstid kunna få en motsatt verkan med ökat stöd för närhetsbutikerna, då inköpen i större utsträckning kan förläggas till sådana butiker vid hemkomsten efter arbetstidens slut. Förutsättningarna för sådan utveckling skulle enligt bolaget föreligga främst i storstadsområden. Ovedersägligt är enligt ICA vidare att investeringarna inom livsmedelshandeln i tomtmark, byggnader, inredningar och varulager numera är av sådan storleksordning att nyttjandegraden för anläggningarna bör bli så stor som möjligt för att en verklig effektivitetsstegring i handeln skall kunna registreras såsom en följd av dessa ekonomiska insatser. Utifrån denna synpunkt är enligt ICA en vidgad rätt till öppethållande motiverad. Man erinrar här efter om den i debatten ofta framförda synpunkten att ett förlängt öppethållande skulle kunna förorsaka högre priser för konsumenterna, särskilt med hänsyn till höjda löneutgifter vid s. k. obekvämt arbetstid. Enligt ICA talar erfarenheterna hittills för att denna effekt inte behöver inträda, i varje fall inte generellt. Vid detta konstaterande, framhåller ICA, förbises emellertid ofta att butiker med dispens för förlängt öppethållande har privilegierad ställning och därigenom fått ett omsättningstillskott som inte på samma sätt skulle komma dessa butiker till godo för den händelse tillståndsgivningen blev likformig och konkurrensen om de kunder som önskar handla under icke normal affärstid större. Enligt ICA talar erfarenheterna hittills för att en ny lagstiftning bör utformas så att konkurrenssituationen företag och företagsformer emellan blir likformig.

I enkät svaret från Sveriges Kioskägares Riksförbund framhålls att i den pågående strukturutvecklingen och med hänsyn till de förändrade förutsättningarna hos konsumenterna närhetsbutikerna fått en ny och betydelsefullare funktion. Erfarenheterna har visat, fortsätter förbundet, att närhetsbutiker av typen kiosk i allmänhet har haft stora

svårigheter att fylla sin funktion främst på grund av att man inte kunnat sälja det sortiment affärsläget krävt. De varuslag som tillförts det fria sortimentet efter affärstidslagens tillkomst har inte motsvarat kravet från konsumenthåll. Enligt förbundets uppfattning bör det fria sortimentet tillföras dagligvaror såsom fabriksframställda och fabriksförpackade djupfrysade färdigrätter, matbröd och kaffebröd i fabriksförpackning, matfett, vissa specerier av typen socker och salt samt öl. Erfarenheterna av affärstidslagen ger enligt förbundets mening detta anledning att vidhålla principen om fri varuhandel. Man vill emellertid inte för dagen ta ställning till frågan om fri eller reglerad varuhandel och hänvisar härvid till den utredning om varudistributionen som tillsatts av handelsministern. I avvaktan på denna utredning säger man sig anse att gällande affärstidslag bör förlängas. Affärstidskommittén bör emellertid enligt förbundet rekommendera departementet att i riktlinjer till berörda statliga och kommunala myndigheter påpeka de möjligheter affärstidslagen medger och inrymmer när det gäller att tillgodose konsumenternas behov av närhetsservice.

Apotekarsocieteten önskar att apoteken, därest affärstiden även i fortsättningen skall regleras, skall liksom för närvarande vara undantagna från regleringen.

Enkätsvar vari förespråkas en fortsatt affärstidsreglering med i stort sett oförändrade bestämmelser.

Enkätsvaren inom denna grupp kan indelas i två undergrupper. Den första av dessa undergrupper består av enkätsvar, som förordar en restriktiv lagtillämpning och bibehållande av de nuvarande ramarna beträffande öppethållande och sortiment i lagen. I den andra undergruppen ingår sådana enkätsvar där det visserligen hävdas att reglerna om affärstider inte får ändras men där man är positiv till en utvidgning av det fria sortimentet.

Till den första undergruppen har hänförts *Motorbranschens Riksförbund, Sveriges*

*Färghandlares Riksförbund, Sveriges Sko-handlarförbund, Sveriges Radiohandlares Förbund, Sveriges Urmakare- och Optikerförbund och Svenska Frisörföreningen.*

Utmärkande för denna grupp är såsom nämnts den restriktiva hållningen när det gäller lagtillämpningen och dispenser från denna. Särskilt betonar man vikten av att öppethållande under söndagar inte får medges. Man är allmänt av den uppfattningen att konsumenternas intressen väl tillgodoses inom de ramar som den nuvarande lagen ger. Det sägs att öppethållande lätt kan bli en prestigefråga och att om en affär börjar att hålla öppet längre, så måste andra också ha det. När det gäller småbutiks innehavarna leder detta till längre arbetsdagar. Toleranspunkten är emellertid härvid redan nådd och nedläggningar skulle bli följden, om regleringen slopades. Det påpekas också att svårigheter redan uppkommit när det gäller att rekrytera kvalificerad arbetskraft i detaljhandeln, särskilt i fackhandeln.

Det förekommer också inom denna grupp enkätsvar, som är kritiska mot det nuvarande dispenssystemet. Det framhålles bl. a. att regleringen inte bör ha en utformning som direkt eller indirekt otillbörligt gynnar vissa företagsformer.

Den andra undergruppen består av *Tobakshandlarnas Riksförbund, Riksförbundet Gatukök & Kiosknäring, AB Svenska Pressbyrå* och *Svenska Tidningsutgivareföreningen*. (Sist nämnda förening har instämt i Pressbyråns svar.)

Denna undergrupp består sålunda i huvudsak av kioskhandel och därmed närbesläktade företagsformer. Eftersom man i dessa enkätsvar klart tar avstånd från ett slopande av regleringen skiljer sig ståndpunkterna, åtminstone synbarligen, klart från de svar som avgivits av Kioskägarnas Riksförbund och som hänförts till sådana svar vari inte tas ställning till frågan om regleringens slopande. Ser man till det sakliga ställningstagandet framstår emellertid skillnaderna såsom mindre väsentliga. I båda fallen föreslås nämligen en utvidgning av det fria sortimentet.

Enkätsvaret från Kioskägarnas Riksförbund torde bygga på den förutsättningen att en ytterligare utvidgning av det fria sortimentet knappast kan anses förenlig med lagens restriktioner i fråga om affärstiderna för andra företagsformer. Enkätsvaren inom ifrågasvarande grupp synes emellertid inte betrakta förekomsten av begränsade butikstider för andra detaljhandelsformer såsom ett hinder för utvidgning av det fria sortimentet. Tobakshandlarnas Riksförbund säger sig önska en utvidgning av det fria sortimentet med pipställ, askfat, tobakspungar o. dyl. som normalt ingår i tobakshandels sortiment. Man vill också ha med presentartiklar i det fria sortimentet. Härutöver säger man sig också ha önskemål om att i det fria sortimentet skall ingå färdiglagad mat, djupfryst och konserverad, som endast kräver uppvärmning.

Riksförbundet Gatukök & Kiosknäring framhåller att gatuköken och kioskerna har och i framtiden kommer att få stor betydelse när det gäller närhetsservicen. Enligt förbundet täcker det nuvarande fria varusortimentet enligt affärstidslagen i viss mån i varuavseende in de behov av möjlighet till kompletteringsköp som kommer att behövas. Utvecklingen kan emellertid enligt förbundet väntas leda till att man får behov av kompletteringsköp av vissa livsmedel såsom matfett, konserver, djupfrysta färdigrätter och alkoholfria drycker, i sammanfattning sådana artiklar som hushållen plötsligt fått slut på, eller glömt att köpa tidigare och som fordrar omedelbar anskaffning. Enligt förbundet bör en eventuell ny lagstiftning vara avsedd att skapa en för konsumenterna bättre inköpsituation och bli ett styrinstrument till förmån för bättre närhetsservice. AB Pressbyrån menar att man bör avvakta resultatet av distributionsutredningens arbete innan man tar ställning till frågan om affärstidslagen skall slopas. Enligt bolaget är det angeläget att utvecklingen inte drivs därhän att ett stort antal småbutiker och kiosker tvingas till nedläggning. Man framhåller att det med hänsyn till pressens opinionsbildande och samhällsinformerande

funktioner är både ett konsument- och samhällsintresse att ett stort antal tidningsförsäljningsställen finns bekvämt tillgängliga för allmänheten. Också försäljningsställen med anknytning till trafiken måste enligt bolaget anses fylla ett viktigt konsumentbehov. Beträffande försäljningsställen i affärs- och bostadsområden, där man idag säljer det fria sortimentet fyller man, menar bolaget, därigenom redan nu en stor del av konsumenternas behov av närhetsbutiksservice. Dessa försäljningsställen skulle enligt bolaget givetvis fullgöra närbutiksfunktionen bättre om de finge möjlighet att utöver sitt nuvarande sortiment sälja ett begränsat sortiment av dagligvaror, främst livsmedel.

#### 4.1.3 Företrädare för arbetspolitiska intressen

Till denna grupp har hänförs enkätsvaren från *arbetarskyddsstyrelsen*, *Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)*, *Handelstjänstemannaförbundet (HTF)*, *Svenska Industritjänstemannaförbundet (SIF)*, *Svenska Hälso- och Sjukvårdens Tjänstemannaförbund (SHSTF)* samt *Bageri- och Konditoriarbetsgivareförbundet*. (Landsorganisationen i Sverige och Svenska Arbetsgivareföreningen samt Handels Arbetsgivareorganisation har förklarat sig avstå från att avge yttrande i detta skede.)

Arbetarskyddsstyrelsen tar inte direkt ställning till frågan om regleringen skall upphöra eller inte. Man inskränker sig till att konstatera, att behovet av en reglering minskat sett ur arbetarskyddssynpunkt. Detta sammanhänger enligt styrelsen med den strukturförändring detaljhandeln undergått och alltjämt undergår och med fortgående förändringar i den allmänna arbetstidslagstiftningen. Antalet småaffärer minskar kraftigt och därmed antalet affärsinnehavare, vilka genom affärstidslagen skyddas mot alltför lång arbetstid. Även om antalet affärsanställda samtidigt ökar på grund av att de stora enheterna växer i omfång och antal, bör detta inte inverka på bedömningen från arbetarskyddssynpunkt av behovet

av en reglering eftersom de affärsanställda liksom andra arbetstagare enligt den nya arbetstidslagen får en successivt till 40 timmar förkortad arbetsvecka.

TCO, genom vars förmedling svaren från HTF, SIF och SHSTF inkommit till kommittén, åberopar dessa svar och sitt tidigare ställningstagande i samband med tillkomsten av 1966 års affärstidslag enligt vilken en lagstiftning fortfarande borde bibehållas och säger sig finna att övervägande skäl i nuläget talar för att en lagstiftning till vidare bibehålles.

HTF menar att även om det bland konsumenterna kan finnas intresse för ett ytterligare utökat butiksöppethållande så måste mot de eventuella fördelarna härmed vägas de nackdelar som följer för anställda och småföretagare. Man framhåller att möjligheten för småföretagare att kunna fortsätta med sin rörelse också är ett konsumentintresse och anger såsom sin mening att den nuvarande lagstiftningen bör bibehållas även efter år 1971, då den enligt förbundets mening också utgör en skyddslagstiftning för de anställda.

SIF uttrycker missnöje med det sätt på vilket dispensfrågorna handlagts i Stockholm. Ett upphävande av affärstidslagets begränsningar skulle enligt förbundet allvarligt förskjuta konkurrensförhållandet mellan bilföretagen. Trots fackliga motåtgärder anser sig bilförsäljare i många fall enligt förbundet tvingade att tjänstgöra på söndagar utan att kräva betalning eller motsvarande ledighet vid annan tidpunkt. Detta sammanhänger enligt förbundet med att säljarnas lönekonstruktion för närvarande är sådan att provisionskomponenten oftast utgör en betydande del av totalinkomsten. Förbundet framhåller också att i bilden ligger att "seriösa" företag måste konkurrera med mindre nogräknade sådana av typ "källarföretag" med kontor mer eller mindre "på fickan".

SHSTF anser att det finns ett stort och utbredd behov hos konsumenterna av en längre affärstid. Vad beträffar vardagar kan emellertid enligt förbundet det utökade

öppethållande i allmänhet tillgodoses inom ramen för nuvarande reglering. Det är emellertid påtagligt att det finns ett behov av att kunna göra uppköp även på söndagar. Speciellt gäller detta kapitalvaror men även livsmedel, menar förbundet. Sammanfattningsvis uttalar förbundet att det finner att mycket talar för ett slopande av affärstidsregleringen.

Bageri- och Konditoriarbetsgivareförbundet menar att en lagstiftning väsentligt kan förhindra en av många ökande konsumentgrupper önskad och även av andra skäl önskad framväxt av närhetsbutiker, som komplement till och konkurrens med de stora varuhusen. Affärstidslagstiftningens sortimentsbegränsning har enligt förbundet på ett olämpligt sätt gynnat kioskrörelserna på bekostnad av företagstyper med högre standard när det gäller lokaler och personal. Utvecklingen bör enligt förbundets mening fortgå utan legala hinder av nu existerande slag och man menar att nuvarande lagstiftning efter utgången av dess giltighetstid inte skall ersättas av ny lagstiftning på området.

#### 4.1.4 Företrädare för myndigheter med erfarenheter från tillsyn och kontroll av affärstidslagets efterlevnad

Under denna rubrik har upptagits svaren från rikspolisstyrelsen och länsveterinärerna i Göteborgs och Bohus län, Jönköpings län, Kopparbergs län, Malmöhus län och Stockholms län.

Enligt rikspolisstyrelsens uppfattning föreligger inte från de synpunkter styrelsen har att företräda, nämligen ordning och säkerhet, några hinder mot att upphäva affärstidsregleringen. En förutsättning är dock enligt styrelsen att ölförsäljningsförordningen ändras på sådant sätt att utminuteringsav öl inte blir helt fri. Enligt 23 § ölförsäljningsförordningen gäller beträffande utminuteringsstider för öl vad som är stadgat i affärstidslagen. Ett upphävande av denna lag skulle därför få till följd att öl kan utminuterats vilken tidpunkt på dygnet som helst. I ett till svaret från rikspolisstyrelsen bilagt yttrande från

Föreningen Sveriges Polismästare framhålles att någon egentlig tillsyn av lagens efterlevnad inte torde ha kunnat ske på grund av att tillgängliga resurser inte räckt till härför. Eftersom ett slopande av affärstidsregleringen kan väntas medföra en ökning — särskilt på helgdagar — av sådana evenemang, som särskilt större varuhus har i samband med stora försäljningskampanjer vill föreningen framhålla vikten av att anmälan till vederbörande polismyndighet härom sker i så god tid som möjligt.

Länsveterinärerna i Stockholms och i Göteborgs och Bohus län har funnit att bestämmelserna i affärstidslagen torde kringgås i betydande utsträckning. Enligt länsveterinären i Stockholms län sker detta kringgående i huvudsak under sommarmånaderna på turistorterna omkring huvudstaden. Sommarkioskerna etablerar sig i stor skala som livsmedelsförsäljare och konfektyrkioskerna förvandlas till ölförsäljningsställen och ställen för försäljning av dåligt förvarade kött- och mjölkprodukter, allt till förfång för den reguljära stationära livsmedelshandeln, som inte får ha kvällsöppet och härigenom får sin konkurrenskraft ytterligare beskuren. Länsveterinären i Göteborgs och Bohus län framhåller att på campingplatser o. d. livsmedel försäljes under kvällstid och på söndagar utöver det fria varusortimentet oaktat tillstånd härtill inte erhållits. Enligt denne länsveterinär är en effektiv kontroll av att föreskrifterna om sortiment noggrant upprätthålles efter vanlig affärstid knappast möjligt att genomföra.

Det finns emellertid också exempel på länsveterinärer som har en positiv syn på affärstidsregleringen i dessa sammanhang. Sålunda framhåller länsveterinären i Jönköpings län att i den mån affärstidslagens begränsande bestämmelser upphör, detta säkerligen kommer att för hälsovårdsnämndernas del medföra väsentligt större arbetsinsatser än f. n. såvitt gäller tillsynen enligt livsmedelslagstiftningen. En liknande åsikt framförs av stadsveterinären i Landskrona. Stadsveterinären framhåller att kioskhandeln redan nu har sin huvudsakliga arbetstid

förlagd efter ordinarie arbetstid, vilket är ägnat att försvåra inspektionsverksamheten. Slopas tidsbegränsningen för all livsmedels-handel skulle enligt stadsveterinären ifrågasvarande svårigheter öka.

#### 4.2 *Kommitténs hearings — en sammanfattning*

Kommittén har i fyra städer, Västerås, Hälsingborg, Karlstad och Umeå, hållit hearings med särskilt utvalda grupper av konsumenter och företagare. I tre av städerna, Västerås, Hälsingborg och Umeå finns s. k. konsumentkommittéer, vilka på dessa orter fått utgöra en särskild grupp. Under medverkan av lokala representanter för FCO och TCO sammankallades vidare i var och en av de fyra städerna en grupp om ett tiotal konsumenter med anknytning till dessa båda organisationer. Vid sammansättningen av grupperna eftersträvades att få en allsidig representation för konsumenter med förvärvsarbete. Tack vare medverkan från de fackliga organisationerna uppnåddes också en god fördelning mellan yrkesgrupper. Denna medverkan förde emellertid dessutom med sig att deltagarna kom att utgöras av fackligt intresserade personer i sådan utsträckning att grupperna i detta avseende till sin sammansättning avsevärt avvek från genomsnittet av förvärvsarbete konsumenter. Urvalet av konsumenter var också inriktat på att ge underlag för bedömningar av skillnader med hänsyn till belägenhet av bostad och arbetsplats samt hushållssammansättningar.

Till kommitténs besök i de fyra städerna sammankallades vidare i varje stad en grupp företagare. Denna företagargrupp sökte man differentiera såväl med hänsyn till företagsstorlek (butikstorlek) som bransch tillhörighet. Utväljandet av företagsrepresentanterna var också inriktat på att i viss mån ge en uppfattning om skillnader i förutsättningar mellan olika typer av butikslägen i städerna.

Syftet med besöken var inte att göra en strukturerad undersökning utan endast att uppsamla synpunkter och pejla stämningar. Sammanträdena ägde rum under samtals-

mässiga former och frågornas innehåll var endast i mycket grova drag på förhand bestämda. Eftersom grupperna inte bestod av ett representativt urval av befolkningen på de skilda orterna, får den följande sammanfattningen av minnesanteckningar från samtalen inte ses såsom uttryck för de allmänna åsikterna i de fyra städerna utan endast såsom en redovisning av uppsamlade intryck.

### *Konsumenterna*

En klar majoritet bland konsumenterna var nöjda med det öppethållande som för närvarande tillämpades. Endast ett fåtal var intresserade av att handla på andra tider än de, som lagen för närvarande medger. Bland de som var nöjda med de nuvarande förhållandena förekom flera, som var klart negativa till ett vidgat öppethållande.

Öppethållandet ansågs på flera håll vara ganska splittrat. Både öppnings- och stängningstider varierade såväl mellan branscher och företagsformer som mellan olika delar av städerna. Kvällsöppet fram till klockan 20 förekom dock mestadels inte mer än en eller två dagar i veckan. I enstaka fall hade affärer dock öppet till klockan 20 alla vardagar. Det kan här inskjutas att från företagarehåll i ett fall påpekades att man hade iakttagit att konsumenterna under affärstidslagens giltighetstid hade förändrat sina köpvanor när det gällde att handla på fredagkvällar. Försök att hålla öppet sådana dagar under 1967 hade haft föga framgång. Numera hade emellertid kundtillströmningen av sådant kvällsöppet-hållande ökat avsevärt.

I några av städerna anfördes av flera konsumenter såsom argument mot ytterligare öppethållande att det sortiment som tillhandahölls i kioskerna på ett tillfredsställande sätt täckte eventuellt uppkommande behov under tid då andra affärer inte var öppna. Det framkom emellertid i detta sammanhang omständigheter som tydde på att dessa synpunkter grundade sig på erfarenheter från kiosker, som tillhandahöll ett något större sortiment av livsmedel än det i lagen medgivna.

Från det normala avvikande arbetstider syntes i allmänhet inte bereda konsumenterna problem. Tvärtom föreföll det som om skiftarbete medgav särskilt goda möjligheter att klara inköpen. Inte heller handelsanställda, vars arbetstider i väsentlig utsträckning sammanföll med vanlig affärstid, klagade på möjligheterna att klara sina inköp. Det förtjänar dock beträffande denna yrkesgrupp att anmärkas, att den med hänsyn till följder för de egna arbetstiderna syntes vara negativt inställd till utvidgningar av öppethållandetiderna.

I några fall förekom att personer anställda i vårdyrken sade sig ha behov av längre öppethållande än det som nu förekom. En representant för en kvinnoorganisation framhöll att inom denna fanns ett flertal förvärvsarbetande kvinnor, som ansåg sig ha behov av ett vidgat öppethållande och därför förordade lagens slopande. Det förekom också i flera fall att man påpekade att ensamstående kvinnor med barn borde vara i behov av vidgade öppethållandetider. Denna åsikt framfördes dock inte av någon representant för gruppen ensamstående kvinnor med barn, vilken grupp emellertid var representerad endast i en av de besökta städerna.

Konsumenter som uppgav att de utnyttjade möjligheter att handla på söndagar syntes inte sällan samtidigt inta en närmast förlägen attityd och använda ord och uttryck, som gav vid handen att man betraktade söndagshandlandet såsom okynne och utslag av dålig planering. Det förekom emellertid också att man påpekade negativa följder av att butikerna är stängda på söndagar såsom att konsumenterna blir hänvisade att köpa konditorivaror i stället för mat på söndagar och att på sådana dagar konkurrensen i vad gäller livsmedelsförsäljning är dålig. Det framhölls ibland även mera allmänna argument för ett vidgat öppethållande såsom att kvinnornas förvärvsarbete ökade och att man gick mot ett "16-timmarssamhälle".

Inte heller när man kom in på frågan om olika slag av inköp syntes man från konsumenternas sida vara särskilt intresserad av

vidgat öppethållande. Kapitalvaror och andra fackhandelsartiklar, som krävde särskilt övervägande vid inköpet eller prisjämförelse mellan olika affärer, tyckte man sig i allmänhet ha tid att köpa på lördagar eller sådana kvällar då det var kvällsöppet. På vissa håll var man dock benägen att ge möbelhandeln viss undantagsställning. I allmänhet syntes skälet vara att inköp av möbler krävde extra noggrant övervägande, men det framfördes också (i Umeå) det skälet, att man med hänsyn till svårigheten att bedöma färger i elljusbelysning förordade att man just i Norrland, där dagarna under vinterhalvåret är mycket korta, borde ge möbelhandeln möjlighet till söndagsöppet.

Den ofta tydligt demonstrerade förnöjsamheten hos konsumenterna med de nuvarande öppethållandetiderna och i vissa fall direkt uttalade negativa attityden till ett vidgat öppethållande kunde ibland framstå såsom något svärförklarlig. Man lämnade sällan spontant besked om varför man var så angelägen om att varken få ett vidgat öppethållande eller få bort lagen. Det framkom emellertid att man hyste farhågor för att ökat öppethållande skulle leda till högre varupriser. Hänsyn till de handelsanställdas anspråk på att inte onödigtvis behöva arbeta under obekväma arbetstid syntes också inte sällan påverka ställningstagandet. Det framfördes även att förlängda öppethållandetider skulle bidra till en ökning av redan uppkomna svårigheter att rekrytera ungdom till handelsyrket. I enstaka fall sade man sig befara att ett vidgat öppethållande eller borttagande av lagen skulle kunna medföra sådana tendenser till strukturomvandling inom detaljhandeln, som kunde leda till ökade svårigheter för pensionärer och andra, som är särskilt beroende av närhetshandel. I något fall anfördes att ett vidgat öppethållande bara skulle leda till ökade frestelser att köpa varor.

Det förekom emellertid också att de anförda nackdelarna med vidgat öppethållande och med lagens slopande eller liberalisering bagatelliserades eller förnekades. Attityder av detta senare slag var emellertid spar-

samt förekommande. I andra fall accepterade man möjligheten av ökade varupriser och sade sig beredd att betala den merkostnad, som service på obekväma arbetstid kunde betinga.

### *Företagarna*

Inom företagargruppen framträdde, främst i Västerås och Karlstad, en ganska tydlig motsatsställning mellan företrädare för stora butiker, mestadels varuhus, å ena sidan, och mindre butiker, fackhandel och mindre livsmedelsbutiker, å andra sidan när det gällde ställningstagande i affärstidsfrågan. Den förra gruppen, här kallad storföretagare, förespråkade ett helt fritt system utan lagreglering, medan den senare gruppen, här kallad småföretagare, ville bibehålla lagen i stort sett oförändrad.

Storföretagargruppen åberopade främst konsumentintresset såsom skäl för sin ståndpunkt. Man talade om övergången till ett "dygnetruntsamhälle" och framhöll hur allt flera konsumentgrupper fick sådana arbetstider och levnadsvanor att de behövde kunna handla på annan tid än vanlig affärstid. Utvecklingen fordrade redan, menade man, och skulle än mer i framtiden kräva en flexibel anpassning från detaljhandels sida till konsumentbehovet att kunna företa inköp vid olika tider.

Särskilt företrädarna för varuhusen framhöll att man inte hade några som helst problem med personalrekryteringen. Tvärtom sade man sig ha folk, som stod i kö för att få arbete i varuhusen. Inte heller hade man inom denna grupp funnit något missnöje med de arbetstider, som tillämpades. Man använde sig av jourssystem och "rullande arbetsvecka" och fördelade härigenom den obekväma delen av arbetstiden på ett sådant sätt att alla blev nöjda. Man syntes i ganska stor utsträckning anlita deltidsanställd personal och framhöll i detta sammanhang att det kunde vara en fördel att arbeta på obekväma arbetstid med hänsyn till att de höga obekvämlighetstilläggen gjorde det möjligt att erhålla en normal inkomst under en arbetsvecka, som är kortare än normalt. De anställda kunde med andra ord, menade



man, vinna ökad fritid genom att arbeta under obekvämt arbetstid.

Att det skulle kunna bli höjda varupriser såsom följd av öppethållande under obekvämt arbetstid ville man inom storföretagargruppen i allmänhet inte helt förneka. Man var dock angelägen att framhålla att det endast skulle röra sig om obetydliga prisförändringar. Särskilt vände man sig mot ett ibland framfört argument att en affär genom att vidga öppethållandet skulle tvinga andra affärer att följa efter även om det för de senare affärernas del skulle visa sig vara olönsamt att utöka öppethållandet. Något öppethållande i andra företag och på andra platser än där detta skulle vara lönsamt var enligt storföretagargruppen under inga förhållanden att vänta.

Det vidgade öppethållandet skulle dessutom enligt företrädare för storföretagargruppen kunna innebära ett bättre kapitalutnyttjande än tidigare, därigenom att butikslokaler och inredning kom att användas under större del av veckan. Detta resonemang utvecklades av en företrädare för ett varuhus på så vis att han menade att sådana företag som är särskilt kapitalintensiva i första hand skulle kunna tillgodogöra sig fördelar av ett vidgat öppethållande. Det skulle därför, menade han, särskilt bli de stora cityvaruhusen som skulle komma att utnyttja den ökade friheten att hålla öppet.

Ett argument som också framfördes från storföretagarhåll var att lagen i dess nuvarande utformning favoriserade kioskhandeln och hindrade utvecklingen mot mera konsumentanpassade servicebutiker.

Småföretagarna, främst representanterna för fackhandeln, visade inte sällan tydlig oro för den utveckling som skulle kunna bli följden av att regleringen upphörde. Man syntes allmänt betrakta öppethållandet såsom ett konkurrensmedel, vilket om det tillämpades av ett företag tvingade närliggande företag att följa efter. Det var särskilt söndagsöppet, som man hyste oro för. Förlängt öppethållande på kvällar var man mera benägen att acceptera, ehuru det i flera fall framkom att försök med sådant

öppethållande för fackhandels del inte hade visat sig lönsamma. Till stöd för påståendet att konkurrens genom vidgat öppethållande tvingade andra butiker att följa efter, åberopade man några faktiska situationer där varuhus eller stora kedjebutiker börjat med att förlänga öppethållandet på kvällar eller lördagar, varefter omgivande detaljhandel också förlängt sina öppethållandetider på liknande sätt. Enligt småföretagargruppens mening förlorade man kunder till varuhusen om man stängde tidigare än dessa. I några fall uttalades oro för att varuhusen genom att erbjuda köpmöjligheter på andra tider än de nu vanliga skulle påverka konsumenternas köpvanor i riktning mot de nya tiderna.

För många fackhandlare syntes ett vidgat öppethållande också innebära avsevärda personliga svårigheter. Man skulle tvingas förlänga sin arbetstid, eftersom företagaren själv sällan kunde ersättas av någon annan, så länge butiken var öppen. Man skulle hänga med så länge man orkade men räknade med att så småningom få ge upp i konkurrensen.

Fackhandeln skulle vidare få svårigheter med personalrekryteringen menade man bland småföretagarna. I fackhandeln gick det sällan att använda deltidsanställd personal, eftersom yrkeskunnigheten här spelade större roll än i varuhusen. Redan nu hade man svårigheter att rekrytera unga människor till yrket på grund av de obekväma arbetstiderna. Liknande personalbekymmer förekom också i smärre livsmedelsbutiker.

På några av orterna var emellertid motsättningarna inte lika utpräglade som nu beskrivits. I exempelvis Umeå trodde man inte att ett upphörande av regleringen skulle innebära några nämnvärda förändringar av öppethållandetiderna. Även i de andra städerna hyste man den uppfattningen att förlängt öppethållande på kvällar och söndagar inte skulle förekomma annat än i ganska begränsad omfattning. Endast på platser där det fanns mycket folk i rörelse vid sådana tider, exempelvis centrala lägen eller i vissa trafikorienterade lägen hade man anledning att räkna med att förlängt öppethållande skulle börja tillämpas. Företrädare för varuhusen

påpekade också att de erfarenheter, som man hittills erhållit på grundval av vidgat öppethållande hos ett fåtal affärer, knappast var tillämpliga om många affärer försökte förlänga sitt öppethållande. Om regleringen upphörde, skulle man knappast på grundval av dessa erfarenheter kunna förutsäga om söndagsöppet eller förlängt kvällsöppet skulle komma att löna sig, utan varje företag måste pröva sig fram i den nya situationen.

Ofta gavs uttryck för missnöje med det rådande dispenssystemet. Man beklagade att detta ledde till orättvisa konsekvenser. Sålunda kunde ojämna konkurrensförhållanden uppkomma mellan olika företag i samma kommun. Vidare kunde inträffa att en kommun hade en helt annan dispenspolitik än en annan kommun, vilket hade betydelse särskilt för verksamheter med stora omland, främst möbelhandeln.

### 4.3 Dispenser från affärstidslagen

#### 4.3.1 Dispensfrågans behandling i förarbetena

I affärstidslagens förarbeten har frågan om när dispens bör beviljas behandlats av såväl affärstidsutredningen som av departementschefen i propositionen. Härigenom har kommunerna kunnat få viss vägledning vid utarbetande av riktlinjerna för dispensgivningen. Affärstidsutredningens förslag till dispensbestämmelse hade följande lydelse:

*"Kommun må i särskilda fall lämna tillstånd till öppethållande utöver den tid som angives i 1 §.*

*Sådant tillstånd må lämnas även generellt för visst tillfälle."*

Rörande första stycket i förslaget uttalade utredningen i sin specialmotivering:

"Stadgandet är i första hand avsett att göra det möjligt för de större städerna att ge affärer i city eller inom annat affärscentrum tillstånd till utsträckt affärstid. Ett sådant tillstånd kan gälla samtliga affärer inom området, om konkurrensskäl hindrar att tillståndet begränsas till en eller några affärer. Tillståndet kan också begränsas till att avse en eller två dagar i veckan. Vidare kan det bli aktuellt att med stöd av denna

bestämmelse medge vidgad affärstid åt en dagligvaruaffär inom ett tätbefolkat bostadsområde som ligger långt ifrån ett affärscentrum. Ett annat exempel på möjlig tillämpning av första stycket är då en bilsalong vid särskilt tillfälle vill introducera ett nytt bilmärke eller en ny årsmodell eller då en möbelaffär vill introducera alster av en speciell arkitekt. Som vi har framhållit tidigare bör i sådana fall hinder inte möta mot att bedriva försäljning jämsides med demonstration. Andra fall som hör hit är, då en viss kiosk eller annat försäljningsställe med hänsyn till sin belägenhet behöver kunna sälja vissa varor fritt utöver dem som har frisläppts i hela riket. En kiosk vid en livligt besökt badstrand kan — för att bara nämna ett exempel — av kommunen ges tillstånd att utom vanlig affärstid sälja också badartiklar. I bestämmningen 'särskilda fall' ligger, att tillstånd inte får meddelas generellt för alla affärer i kommunen eller för samtliga affärer inom en och samma bransch. Det skall dessutom föreligga ett verkligt behov av utsträckt öppethållande. Förutom behovet skall i varje särskilt fall prövas verkningarna i konkurrenshänseende av ett sådant öppethållande."

Beräffande andra stycket i den föreslagna paragrafen anförde utredningen:

"Sådant tillstånd får lämnas bara för visst tillfälle. Med visst tillfälle avses en kortare, i beslutet närmare angiven tidrymd. Bland situationer då det kan bli aktuellt att lämna generellt tillstånd för visst tillfälle kan nämnas större idrottstävlingar, festspele, mäsor och dylika evenemang. Också julen utgör ett sådant tillfälle som avses här."

I sin slutliga utformning fick stadgandet om dispensgivningen följande lydelse:

*"Om det för särskilt fall är påkallat med hänsyn till allmänhetens intresse, skall kommunens styrelse eller nämnd som utses av fullmäktige i kommunen medge affärstid utöver den vanliga."*

I propositionen till lagen anförde departementschefen i anslutning till stadgandet att han avsett att bestämma den vanliga affärstiden så att endast ett någorlunda rimligt antal dispenser från denna skulle behöva medges. Han framhöll att förslaget att en väsentligt större del av detaljhandeln skulle falla utanför lagens tillämpning än tidigare

också bl. a. syftade till att minska behovet av dispenser. Ett visst behov av dispenser skulle med den föreslagna utformningen ändock enligt departementschefens mening komma att kvarstå.

Fragor om affärstidens längd borde enligt departementschefen i första hand bedömas med utgångspunkt i konsumenternas intresse. En riktig bedömning av dispenserfrågorna krävde därför främst kännedom om vilka vanor och behov som konsumenterna i orten hade. Den bästa kännedomen härom fanns enligt departementschefen otvivelaktigt hos de kommunala organen. I detta sammanhang nämndes att några remissinstanser pekat på att det kunde finnas risk för bristande enhetlighet vid tillämpningen om prövningen lades på kommunerna. Departementschefen antog att vad man här främst syftat på torde vara att praxis inte lämpligen borde skifta mellan kommuner som tillsammans bildade ett näringsgeografiskt sammanhängande område. Han sade sig emellertid utgå från att sådana kommuner i samarbetsnämnderna i kommunblocken eller i annan ordning skulle komma att verka för att enhetliga normer följdes vid dispenserprövningen.

Fragan om huruvida dispens borde meddelas skulle enligt departementschefen i första hand bedömas med hänsyn till konsumenternas intresse. Han anförde härom:

”För att dispens skall medges måste det kunna antas att det finns ett utbrett önskemål om utsträckt affärstid. Men är det fallet bör dispens inte heller få vägras. Det lär inte vara möjligt att undvika att dispensgivningen i viss mån kan komma att påverka konkurrenssituationen mellan olika företag. Självfallet får emellertid dispens inte medges i syfte att främja en viss näringsidkare eller en grupp av sådana eller för att ställa företagare inom kommunen i ett särskilt gynnsamt konkurrensläge i förhållande till företagare i en angränsande kommun.”

#### 4.3.2 Kommunenkät angående dispenser från affärstidslagen – en sammanfattning

För att belysa dispensgivningen från affärstidslagen har Handels Utredningsinstitut klarlagt kommunernas dispensgivning under

den tid den nuvarande affärstidslagen varat. Härvid har en enkät genomförts i två skilda etapper. Institutets redogörelse för de båda undersökningsetapperna har fogats till betänkandet såsom bilagorna 2 och 3.

Under sommaren 1970 genomfördes den första etappen varvid samtliga landets 848 kommuner tillfrågades om de dispenser som de beviljat. I 55 procent av kommunerna hade dispensärende i någon form förekommit. Endast i 11 procent av kommunerna fanns riktlinjer för i vilka fall dispenser skulle beviljas. Bland landets städer var dock procentandelen med riktlinjer större.

Av landets kommuner hade 439 sedan den 1 januari 1967 beviljat 12 065 öppethållandedispenser. Av dessa dispenser gällde 1 564 eller 13 procent längre än en vecka. Drygt 10 400 dispenser var endast korttidsdispenser om längst en vecka. För samma tid redovisades 406 beviljade sortimentsdispenser, varav 170 med en varaktighet längre än en vecka.

I denna första etapp undersöktes även i vad mån dispensbesluten överklagats och ändrats. Det framkom härvid att den högre instansen oftast inte ändrat kommunens beslut. Detta var särskilt framträdande beträffande avslagna dispensansökningar.

Efter denna första etapp beslöt affärstidskommittén att låta närmare analysera de varaktiga dispensererna. I en andra etapp fick 450 kommuner lämna närmare uppgifter om de varaktiga dispenser de beviljat. Uppgifterna avsåg bl. a. antal dispenser, fördelning över veckodagar, varaktighet, bransch och lokalisering.

Två veckor under åren 1967–1970 undersöktes, nämligen vecka 29 och vecka 42 respektive år. Det visade sig att det största antalet beviljade dispenser gällde vecka 29/1970, nämligen 377. Om dessa 377 dispenser kan följande noteras.

- 56 procent avsåg s. k. övriga orter (d. v. s. ej de tre storstäderna och centralorter)
- 27 procent avsåg Storstockholm
- 59 procent avsåg försäljningsställen i livsmedelsbranschen

51 procent av dispensererna gällde tills vidare (ej beständig varaktighet).

Inga dispenser avsåg *hela* varuhus (samtliga avdelningar i varuhus)

Vid en analys av undersökningen kan vidare konstateras bl. a. följande.

Inte något varuhus har haft varaktig dispens för hela varuhuset. Några varuhus har dock haft dispens för viss avdelning, oftast livsmedelsavdelningen.

Bland livsmedelshandelns dispenser dominerar lokaliseringarna "Trafikorierat läge i centrum" samt "Tillfälligt serviceläge".

En hel del kiosker har inte sökt sortimentsdispens utan i stället sökt och fått öppethållandedispens. De kan på så vis föra vilket sortiment de vill.

De dispenser som gällde tills vidare domineras helt av livsmedelsbranschen.

Dispenser med en varaktighet av högst 3 månader domineras av bilbranschen och livsmedelsbranschen.

De dispenser som avsåg bilbranschen gällde nästan genomgående endast för höstveckan.

De livsmedelsdispenser som gällde högst 3 månader var s. k. somrardispenser; ofta med lokaliseringen "Tillfälligt serviceläge".

Endast enstaka dispenser hade beviljats för längre tid än ett år. (Bortsett från dispenser beviljade tills vidare).

Beträffande de olika ortstyperna enligt etapp II kan noteras:

I Storstockholm dominerar dispenser i bil- och livsmedelsbranscherna starkt; tillsammans uppgick dessa dispenser för vecka 42/1970 till 86 procent av samtliga dispenser.

De flesta livsmedelsdispenser i Storstockholm gällde endast söndagar.

De livsmedelsdispenser som redovisas för Storgöteborg och Stormalmö gällde så gott som uteslutande företag som säljer färdiglagad mat.

I "Övriga orter" med tillhoppa cirka 900 000 invånare hade beviljats 5–10 gånger så många dispenser som i "Centralorter" med tillhoppa över 2 miljoner invånare.

Dispenser beviljade i "Övriga orter" domineras av "Övriga branscher". De andra ortstyperna domineras av bil- och livsmedelsbranscherna.

#### 4.3.3 Kungl. Maj:ts beslut i affärstidsärenden – en sammanfattning

Kungl. Maj:ts praxis i affärstidsärenden har på kommitténs uppdrag undersökts av departementssekreteraren Sven Sahlström. Undersökningen har fogats till betänkandet såsom bilaga 4.

Från affärstidslagens ikraftträdande årskiftet 1966/1967 till utgången av maj månad 1970 har Kungl. Maj:t handlagt 133 ansökningar om dispens. I materialet förekommer ett antal ansökningar om generella dispenser, t. ex. dispens avseende alla butiker på en ort eller vid en viss gata. Sådana dispenser har räknats såsom en ansökan.

Kungl. Maj:ts ställningstagande har inneburit att sökandena fått dispens i 7 fall och vägrats dispens i 95 fall. I fråga om återstående 31 ansökningar har besvaren lämnats utan åtgärd, i flertalet fall på grund av att tiden för öppethållandet redan förflutit när ärendet prövats av Kungl. Maj:t.

Av de 133 ansökningarna har huvuddelen, eller 91, avsett stockholmsregionen. På Göteborg och Malmö har fallit 2 respektive 5 ansökningar. Övriga städer med mer än 50.000 invånare har svarat för 15 ansökningar. På återstående del av landet, som innehåller mer än hälften av den totala befolkningen, har fallit endast 20 av de behandlade ansökningarna.

Fördelningen av ansökningarna mellan

stora och små företag har varit jämn. Butiker med livsmedel och andra dagligvaror svarar för 63 procent av antalet av Kungl. Maj:t prövade ansökningar. Det närmast mest förekommande varuområdet i de hos Kungl. Maj:t behandlade ärendena är möbler.

Den bland ansökningarna vanligaste tiden för dispens är kontinuerligt söndagsöppet utan begränsning av dispensens varaktighet. Dispens för förlängt öppethållande på vardagar förekommer i mycket få fall i materialet hos Kungl. Maj:t och är nästan alltid kombinerat med söndagsöppet.

#### 4.3.4 Riktlinjer vid dispensgivningen

Kommunen käten rörande dispenser ger vid handen att på åtskilliga håll rekommenderats och antagits riktlinjer för kommunernas dispensgivning (bilaga 2). Man synes därvid ha strävat efter att skapa enhetliga normer för dispensprövningen i första hand för de särskilda städerna, kommunerna eller kommunblocken, men också för större näringsgeografiskt sammanhängande områden.

För storstockholmsområdet finns följande av Storstockholms affärstidskommitté rekommenderade riktlinjer.

”Stor-Stockholms affärstidskommittés rekommendationer till kommunerna i storstockholmsområdet att i vissa fall medgiva affärstid utöver den vanliga.

A. Försäljning vid vissa tillfällen, viss årstid etc.

##### 1. Basarer o. d.

Tillfällig försäljning för välgörande eller ideellt ändamål.

##### 2. Mässor, utställningar

Orderupptagning och demonstrationsförsäljning på mässor och utställningar, varmed främst avses sådana, vid vilka i princip alla fabrikanter och försäljare som så önskar får utställa sina varor, t. ex. S:t Eriksmässan.

##### 3. Nyhetsintroduktion

Öppethållande av affär för introduktion, visning och försäljning av nya modeller och märken, årets nyheter etc. eller öppethållande av andra speciellt motiverade anledningar till utsträckt affärstid i regel högst två söndagar per säsong klockan 13–18.

##### 4. Konsthantverk o. d.

Försäljning av alster av bildkonst, konsthantverk eller konstindustri, i den mån försäljningen icke kan anses undantagen från lagens tillämpning, medgives enligt de grunder som anges i punkt 3.

##### 5. Jubileer, invigningar o. d.

Generellt öppethållande av affärer inom affärscentrum eller affärgata en söndag per vårsäsong och en per höstsäsong i regel klockan 13–18 i samband med invigning av centrum eller annan för allmänheten särskilt betydelsefull anläggning, firande av jubileum, anordnande av särskild reklamdag e. d., dock högst det angivna antalet, oavsett om olika motiv framlägges.

##### 6. Sommarbutiker o. d.

Försäljning av begränsat livsmedelssortiment, sportartiklar o. dyl. från kiosk, sommarbutik, butiksbusse o. dyl. vid bad, sportplats, campingplats etc. under aktuell tid. Varusortimentet bör ha anknytning till den på platsen bedrivna aktiviteten och bör angivas i beslutet. Det bör också beaktas huruvida ordinarie handel kan fylla allmänhetens behov genom öppethållande under annan tid än vanlig affärstid. För sådan affär bör ev. medgivande till försäljning av *hela* det sedvanliga sortimentet kunna lämnas för den aktuella tiden, om icke ett reducerat sortiment kan avgränsas från affärens ordinarie sortiment.

##### 7. Båtklubbar, försäljning av båttillbehör

Försäljning i anslutning till båtklubbars uppläggsplatser av sådana tillbehör för båtar som för båtägaren kan anses motsvara de tillbehör till motorfordon som enligt lagen får säljas fritt, t. ex. reservdelar, säkerhetsmateriel etc. Eventuellt bör som villkor föreskrivas att försäljningen sker inom klubbens område. Även här bör beaktas huruvida

ordinarie handel kan fylla allmänhetens behov genom öppethållande under annan tid än vanlig affärstid.

#### 8. Idrottstävlingar, nöjestillställningar o. dyl.

Försäljning vid nöjestillställningar, idrottstävlingar o. dyl. av hemslöjdsalster eller liknande, till exempel sådan försäljning av glasvaror som bedrivs från Skansen i anslutning till glasbruket därstädes.

#### B. Försäljning året runt.

##### 1. Öppethållande före kl. 8

Öppethållande före kl. 8 av livsmedelsaffärer, om behov föreligger för t. ex. anställda vid större arbetsplats i närheten att göra inköp av lunchmål före arbetets början, eller i andra fall då speciellt angelägna servicebehov behöver tillgodoses.

##### 2. Trafikcentra, försäljning av dagligvaror

Försäljning av dagligvaror vid större trafikcentra såsom större järnvägsstationer, flygplatser och "terminaler" för långväga trafik i den utsträckning som motsvarar de resandes behov. Medgivet varusortiment bör angivas i beslutet.

##### 3. Frisersalonger vid trafikcentra

Öppethållande av frisersalong vid större trafikcentra i den utsträckning som motsvarar behovet. För damfriseringar med centralt läge må i enstaka fall öppethållande dessutom medgivas på sön- och helgdagar – i regel mellan klockan 13 och 18 – då damfriseringens läge och kundkretsens sammansättning, t. ex. av resande, kan anses motivera öppethållande på utsträckt affärstid.

##### 4. Fotografiateljéer

Öppethållande av fotografiateljé sön- och helgdagar för fotografering (av t. ex. brudpar) i regel kl. 13–18.

##### 5. Sportstugor, husvagnar, båtar, bilar

Försäljning på söndagar av sportstugor och husvagnar, båtar och i samband härmed båtmotorer och transportkärror för båtar samt

– till och med juni månad 1971 – bilar, i

regel klockan 13–18, dock med undantag för månaderna juli - augusti och december - januari vad beträffar bilar.

#### 6. Livsmedelsaffärer

De butiker i tunnelbanestationerna Hötorget och T-Centralen, vilka jämlikt butikstängningslagen beviljats tillstånd av överståthållarämbetet att hålla öppet på utsträckt affärstid till klockan 22 (sön- och helgdagar klockan 13–22) bör medgivas fortsatt dispens på oförändrade villkor. Genom att dessa centralt och i direkt anslutning till tunnelbanan belägna butiker håller öppet till klockan 22 torde köpbehovet på sen kvällstid tills vidare kunna anses vara tillgodosett. De som för att tillgodose allmänhetens inköpsbehov vardagar före klockan 8 önskar öppna sina butiker tidigare bör medgivas detta, dock tidigast från klockan 7.

I övrigt kan öppethållande på sön- och helgdagar – i regel mellan klockan 13 och 18 – medgivas butiker för försäljning av livsmedel och andra dagligvaror i större affärscentra eller andra områden med affärskoncentrationer, som är lätt uppnåeliga och praktiska att utnyttja för den köpande allmänheten. Restriktivitet bör iakttagas. Dock bör i område, som sålunda kan komma ifråga, alla som söker dispens kunna medgivas sådan.

Andra butiker, t. ex. närhetsbutiker inom tätbefolkade bostadsområden långt ifrån affärscentrum, bör – om synnerliga skäl föreligger – också kunna komma ifråga för dispens.

Sortimentet bör för att tillgodose olika köparkategoriers önskemål vara allsidigt, dock endast av dagligvarukaraktär. Exempel på sortiment för dagligvarubutiker utöver det s. k. fria sortimentet:

Livsmedel

Pappersvaror

Kemisk-tekniska artiklar

Hushållsartiklar

Husgerådsartiklar

Enklare tillbehör och hjälpmedel för reparationsarbeten i hemmet o. dyl. (do it yourself-varor)

Fotografiska artiklar

Sybehör o. dyl.

Smärre ekiperingsartiklar

Varorna skall ha karaktären av beredskaps-sortiment av servicevaror

Detta innebär bl. a. att fullständiga sorti-

ment av samtliga angivna varugrupper inte får saluföras utan endast artiklar, som kan anses vara av dagligvarukaraktär. Härigenom kan i det medgivna sortimentet inräknas endast ett begränsat antal av t. ex. husgerädsartiklar, fotografiska artiklar och ekiperingsartiklar. I det medgivna sortimentet kan sålunda inte ingå t. ex. maskinell utrustning för hobbyarbeten eller reparationsarbeten i hemmet, kameror, förstoringsapparater etc.

## 7. Smörgåsaffärer

Öppethållande av specialaffär för smörgåsar i regel vardagar till klockan 23.30, sön- och helgdagar klockan 09.00–23.30, då sådan affärs läge och andra omständigheter kan anses motivera öppethållande på utsträckt affärstid.”

Som exempel på en inte lika stor men ändå i förhållande till flertalet riktlinjer ganska omfattande katalog över godtagbara dispensanledningar lämnas här normerna för kommunerna inom Jönköpings kommunblock.

”Normer inom Jönköpings kommunblock för blockkommunernas meddelande av dispens för utsträckt öppethållande enligt 2§ affärstidslagen.

A. Försäljning vid vissa tillfällen viss årstid etc.

1. Tillfällig försäljning för välgörande eller ideellt ändamål i den mån försäljningen ifråga är att anse som yrkesmässig detaljhandel.
2. Orderuptagning och demonstrationsförsäljning på mässor och utställningar varmed här främst avses sådana, vid vilka i princip alla fabrikanter och försäljare som så önskar får utställa sina varor.
3. Öppethållande av affär för introduktion, visning och försäljning av nya modeller och märken, årets nyheter etc. eller öppethållande av andra speciellt motiverade anledningar till utsträckt affärstid en söndag per halvår eller en vardagskväll per halvår till kl. 23.00.
4. Försäljning av alster av bildkonst, konsthantverk eller konstindustri, i den mån försäljningen icke kan anses undantagen från lagens tillämpning, medgives enligt de grunder som anges i punkt 3.
5. Försäljning av begränsat livsmedelssortiment, sportartiklar, o. dyl. från kiosk, sommarbutik, butiksbusk o. dyl. vid bad,

sportplats, campingplats etc. under aktuell tid. Varusortimentet bör ha anknytning till den på platsen bedrivna aktiviteten och bör angivas i beslutet. Särskild vikt bör fästas vid huruvida ordinarie handel kan fylla allmänhetens behov genom öppethållande under annan tid än vanlig affärstid. För sådan affär bör ev. medgivande till försäljning av *hela* det sedvanliga sortimentet kunna lämnas för den aktuella tiden, om icke ett reducerat sortiment kan avgränsas från affärens ordinarie sortiment.

6. Försäljning i anslutning till båtklubbers uppläggsplatser av sådana tillbehör för båtar som för båtägaren kan anses motsvara de tillbehör till motorfordon som enligt lagen får säljas fritt, t. ex. reservdelar säkerhetsmateriel etc. Ev. bör som villkor föreskrivas att försäljningen sker inom klubbens område. Särskild vikt bör fästas vid huruvida ordinarie handel kan fylla allmänhetens behov genom öppethållande under annan tid än vanlig affärstid.
7. Försäljning vid nöjeställningar, idrottstävlingar o. dyl. av hemslöjdsalster eller liknande, allt efter bedömning från fall till fall.
8. Generellt öppethållande av affärer inom affärscentrum eller affärgata en söndag per vårsäsong och en per höstsäsong kl. 13–18 i samband med invigning av centrum eller annan för allmänheten särskilt betydelsefull anläggning, firande av jubileum, anordnande av särskild reklamdag o. dyl., dock högst det angivna antalet, oavsett om olika motiv framlägges.

## B. Försäljning året runt

1. Öppethållande före kl. 8, t. ex. av livsmedelsaffärer om behov föreligger för t. ex. anställda vid större arbetsplats i närheten att göra inköp av lunchmål före arbetets början, eller i andra fall då speciellt angelägna servicebehov behöver tillgodoseas.
2. Försäljning av dagligvaror vid större trafikcentra, såsom större järnvägsstationer, flygplatser och ”terminaler” för långväga trafik i den utsträckning som motsvarar de resandes behov. Medgivet varusortiment bör angivas i beslutet.
3. Öppethållande av frisersalong vid större trafikcentra.
4. Öppethållande av fotografiateljé söndagar för fotografering (av t. ex. brudpar) kl. 13–18.

5. Försäljning av kransar, lyktor, lyktljus, vaser och liknande artiklar avsedda att pryda gravar ävensom binderiartiklar och liknande tillbehör såväl i anslutning till kyrkogårdar som i blomsteraffärer.
6. Försäljning av vissa dyrare kapitalvaror på söndagar, nämligen sportstugor och husvagnar samt båtar och i samband härmed båtmotorer och transportkärror för båtar.”

Åtskilliga riktlinjer är utformade på ett liknande sätt som de sist återgivna men med den väsentliga skillnaden att vissa punkter är utslutna. Punkter som ganska ofta saknas är A 2, 4, 7 och 8 samt B 1–4. I vissa fall framgår att man använt förebilder såsom de för storstockholmsområdet eller av Svenska Kommunförbundet lämnade anvisningar. Ibland torde skälet till utslutning av punkter i en förebild ha varit att man ansett att de lokala förhållandena inte påkallade reglering i detta avseende.

Till de mera restriktiva riktlinjerna hör de som blivit fastställda av Göteborgs drätselkammare. Här bör observeras punkterna 2,5 och 2,7. Punkten 2,5 som avser öppethållande för introduktion, visning och försäljning av nya modeller, märken och årets nyheter etc., medger öppethållande endast en söndag per år och är försedd med den inskränkningen att dispens bör beviljas endast då motivet för ansökan om öppethållande klart visar karaktären av nyhetsintroduktion. Punkten 2,7, som avser öppethållande i samband med särskilt evenemang, medger visserligen öppethållande på annan söndag än s. k. julslytningssöndag, men kraven är mycket starka när det gäller evenemangets speciella karaktär. I samband med antagandet av riktlinjerna ifrågasattes att medge sådant öppethållande även vid invigning av nytt affärscentrum, nytt varuhus eller ny affär. Riktlinjerna upptar emellertid endast större affärscentrum med flera företagare och minst 10-årigt affärsjubileum.

”Riktlinjer för behandlingen av ärenden rörande dispens enligt 2§ affärstidslagen fastställda av Göteborgs drätselkammare den 26 mars 1968

1. Dispens året runt för affärstid utöver den vanliga.

1,1. Öppethållande före kl. 8, t. ex. av livsmedelsaffär om behov föreligger för t. ex. anställda vid större arbetsplats i närheten att göra inköp av lunchmål före arbetets början, eller i andra fall då speciellt angelägna servicebehov behövs tillgodoseas.

1,2. Öppethållande för försäljning av dagligvaror vid större trafikcentrum såsom järnvägsstation, flygplats och ”terminal”, för långväga trafik i den utsträckning, som motsvarar de resandes behov. Medgivet begränsat sortiment skall angivas i beslutet.

1,3. Öppethållande av frisersalong vid större trafikcentrum.

1,4. Öppethållande av fotoateljé söndagar för fotografering t. ex. av brudpar.

1,5. Försäljning av kransar, lyktor, vaser etc. avsedda att pryda gravar ävensom binderiartiklar och liknande tillbehör såväl i anslutning till kyrkogård som i blomsteraffär.

2. Dispens vid särskilt tillfälle, viss årstid etc. för affärstid utöver den vanliga.

2,1. Tillfällig försäljning vid nöjestillställning, idrottstävling o. dyl.

2,2. Tillfällig försäljning av bildkonst, konsthantverk eller konstindustri, i den mån försäljningen icke kan anses undantagen från lagens tillämpning.

2,3. Tillfällig försäljning på mäsas utställning, vid vilken i princip alla fabrikanter och försäljare, som så önskar, får utställa sina varor, t. ex. Svenska Mässan.

2,4. Försäljning av begränsat varusortiment såsom livsmedel, sportartiklar, tillbehör till båtar o. dyl. från kiosk, sommarbutik, butiksbus eller därmed jämförligt försäljningsställe vid badplats, sportplats, campingplats, båtors uppläggningsplats o. dyl. under aktuell tid. Varusortimentet bör ha anknytning till den på platsen bedrivna aktiviteten och bör angivas i beslutet. Det bör också beaktas huruvida ordinarie handel kan fylla allmänhetens behov genom öppethållande under annan tid än vanlig affärstid. För sådan affär bör ev. medgivande till försäljning av hela det sedvanliga sortimentet kunna lämnas för den aktuella tiden, om icke ett reducerat sortiment kan avgränsas från affärens ordinarie sortiment.

2,5. Öppethållande en söndag per företag och år för introduktion, visning och försäljning av nya modeller, märken och årets nyheter etc. Dispens bör endast beviljas då



motivet för ansökan om öppethållande klart visar karaktären av nyhetsintroduktion.

2,6. Öppethållande endera första eller andra söndagen i december, s. k. julslytningssöndag. Lämplig söndag överenskommes med berörda företags och deras anställdas organisationer. Dispens beviljas generellt utan individuell ansökan.

2,7. Öppethållande annan söndag i samband med invigning av nytt affärscentrum, nytt varuhus eller ny affär eller vid minst 10-årigt jubileum för sådan inrättning.”

I Malmöhus län torde som regel tillämpas de riktlinjer som rekommenderats av Malmöhus länsavdelning av Svenska Kommunförbundet. Dessa riktlinjer tillhör de mest restriktiva.

”Rekommendation angående dispensgivning enligt 2§ affärstidslagen

-----  
Med stöd av den verkställda utredningen har styrelsen beslutat rekommendera kommunerna i länet att i princip tillämpa följande enhetliga regler vid dispensgivning enligt 2§ affärstidslagen.

#### 1. Bilhandeln

Öppethållande *en* fritt vald söndag på våren och *en* fritt vald söndag på hösten för introduktion, visning och försäljning av nya modeller och märken.

#### 2. Möbelvaruhus

Någon dispens bör icke lämnas, därest icke för något särskilt fall synnerliga skäl föreligger; ex. vis då en möbelaffär vill introducera alster av en speciell arkitekt.

#### 3. Julhandeln

Dispens bör icke lämnas

#### 4. Övrig handel

Någon dispens bör icke lämnas, därest icke för något särskilt fall synnerliga skäl föreligger.”

I ett stort antal kommuner torde antalet dispensärenden ha varit få och man synes inte ha haft några riktlinjer. Ett vanligt skäl som där åberopats vid dispensprövningen är

att konsumenternas intresse påkallat respektive inte påkallat förlängt öppethållande.

#### 4.3.5 Dispensfrågorna belysta genom enkät och hearings

Till belysning av dispensfrågorna har kommittén inhämtat skriftliga yttranden och – i vissa fall – hållit hearings med sådana myndigheter och organ som har att ta befattning med dessa frågor.

*Svenska Kommunförbundet* erinrar i avgivet enkätsvar om att departementschefen i samband med tillkomsten av den nu gällande affärstidslagen framhöll att frågorna om affärstidens längd i första hand borde bedömas med utgångspunkt från konsumenternas intresse. När kommunerna till en början hade att avgöra ansökningar om dispens enligt affärstidslagen utgjorde enligt kommunförbundet frågan om konsumenternas behov av ett öppethållande utöver den vanliga affärstiden den primära bedömningsgrunden. Under de första åren efter lagens ikraftträdande förmärktes enligt förbundet i de fall de kommunala besluten om dispens överklagades att länsstyrelserna och Kungl. Maj:t i allmänhet godtog de kommunala bedömningarna. Under det senaste året synes emellertid enligt förbundet en viss svängning ha skett i praxis på så sätt att Kungl. Maj:t intagit en mera restriktiv hållning i fråga om beviljade dispenser och nästan genomgående upphävt de kommunala besluten. I allmänhet har också Kungl. Maj:ts upphävande skett utan motivering, vilket enligt förbundet på sina håll lett till viss osäkerhet angående innebörden av dispensbestämmelsen. I några kommuner har också Kungl. Maj:ts beslut att upphäva av kommunen beviljad dispens framstått såsom svårförklarliga.

Kommunförbundet säger sig ha i olika avseenden medverkat vid tillämpningen och tolkningen av affärstidslagen. Man har bl. a. utsänt flera cirkulär till kommunerna i syfte att underlätta tillämpningen och tolkningen av lagen. Vidare har förbundet aktivt medverkat vid utarbetande av enhetliga normer

för dispensgivningen i olika kommuner, kommundblock och större näringsgeografiska områden. Däremot har förbundet från sin sida inte ansett det möjligt att framlägga förslag till mera allmängiltiga för hela riket gällande normer för dispensgivningen med hänsyn till de varierande förhållandena inom olika delar av landet.

*Stockholms Stads Slakthus- och Saluhallsstyrelse*, som utsetts att i Stockholm pröva dispensärenden, anför i avgivet yttrande att man tidigt tog till samarbete inom Storstockholm för att få till stånd enhetliga riktlinjer vid dispensgivningen. En kommitté, Storstockholms affärstidskommitté, bildades med representanter för kommuner och branschorganisationer i Stockholms stad och län. Denna kommitté utarbetade redan i början av år 1967 sina första rekommendationer till Storstockholms kommuner om i vilket fall och i vilken omfattning dispens från den vanliga affärstiden borde ges.

Styrelsen framhåller att man under en lång följd av år haft att i enlighet med sin av statsfullmäktige givna instruktion handlägga affärstidsärenden. Man har därigenom förvärvat en betydande erfarenhet av dessa frågor. Sammanlagt hade under den före 1967 gällande butikstängningslagens tid sju ansökningar beviljats beträffande livsmedelsaffärer i de centrala tunnelbanestationerna. Den omfattande erfarenhet, som styrelsen anser sig sedan början av 1950-talet ha förvärvat av allmänhetens tydligt manifesterade intresse av att även på sönd- och helgdagar kunna företa huvudsakligen livsmedelsinköp i centralt belägna tunnelbanebutiker i city, talade för, menade man, en utvidgning av dessa inköpsmöjligheter även till förorterna. När frågan aktualiseras framhölls det orimliga i att endast underjordiskt belägna butiker i centrum skulle ha möjlighet att ge en av allmänheten så tydligt önskad service. Det ansågs också lika orimligt att såväl innerstadsbor som förortsbör skulle nödgas företa långa resor när de ville begagna sig av de möjligheter till inköp på andra tider än den vanliga affärstiden som där erbjöds. Med anledning härav gavs efter

hand tillstånd till söndagsöppethållande åt ett antal livsmedelsbutiker i större förortscentra liksom på centralt belägna platser i innerstaden, där enligt styrelsen som väntat denna form av service rönste stor uppskattning från allmänhetens sida. Styrelsen framhåller i detta sammanhang att erfarenheterna av allmänhetens intresse senare ytterligare dokumenterats medelst statistik över kundfrekvens och inköp i butiker med dispens för söndagsförsäljning. Sådan statistik har enligt styrelsen bl. a. visat att söndagsinköpen per timme räknat legat upp till 36 % över månadsgenomsnittet.

Länsstyrelsen följde till en början i allmänhet slakthus- och saluhallsstyrelsens linjer. Sedan Kungl. Maj:t avgjort en del besvärärenden i negativ riktning intog emellertid länsstyrelsen en mera restriktiv ståndpunkt. Enligt slakthus- och saluhallsstyrelsen har av handelsanställdas förbund anförda besvär över meddelade dispenser i allmänhet bifallits och några motiv har inte angivits i Kungl. Maj:ts beslut, som därför inte givit någon vägledning för styrelsens fortsatta handlande.

Erfarenheterna av dispensgivningen i Stockholm visar enligt styrelsen bl. a., att det är affärsläget som är avgörande för om en affär har öppet på utsträckt affärstid eller inte. Möts öppethållandet av intresse blir det hög omsättning och lönsamhet. Om allmänheten inte kommer i tillräcklig omfattning och handlar varor, så lönar det sig inte att hålla öppet. Normalms Livsmedels AB erhöi tillstånd till öppethållande av sin butik Kungsgatan 48 men stängde efter en tid, därför att det inte lönade sig. Hantverksföreningen fick tillstånd att sälja konstverk från utställningslokal i superellipsen men utnyttjar inte längre tillståndet. Någon risk för ohejdat öppethållande på utsträckt affärstid skulle med hänsyn härtill inte behöva befaras, framhåller styrelsen. Hänsyn till anställda torde av motsvarande skäl enligt styrelsen inte motivera en fortsatt lagstiftning. Förr var det inte ovanligt att de som arbetade inom handeln blev utnyttjade av arbetsgivaren. De avtalslutande parterna är

emellertid numera starka nog för att utan stöd av en affärstidslag skydda de anställdas intressen och få väsentliga krav tillgodosedda.

För den händelse en fortsatt reglering av affärstiden anses behövlig måste enligt styrelsen, om lagen över huvud taget förutsätter att dispens från den vanliga affärstiden skall kunna meddelas, med hänsyn till de relaterade åsiktsskillnaderna mellan lägsta och högsta beslutsinstans tillämpningsföreskrifter skapas, som klarlägger i vilka fall och i vilken utsträckning dispens får meddelas. En grundförutsättning för en lag är att den kan tillämpas och tolkas lika över hela landet vilket inte är fallet med den nuvarande affärstidslagen. Kan klara direktiv i den riktningen inte skapas, är enligt styrelsen ett slopande av affärstidsregleringen att föredra.

Enligt styrelsen hade man i tillståndsgivningen för öppethållande på utsträckt affärstid strävat efter systematik genom att följa rekommendationerna från Storstockholms affärstidskommitté. Denna systematik bröts efter hand sönder genom Kungl. Maj:ts bifall till de besvär som anfördes främst av Handelsanställdas Förbunds stockholmsavdelning.

I sitt yttrande redovisar styrelsen ett uttalande av Storstockholms affärstidskommitté beslutat med fem röster mot en vid sammanträde den 12 juni 1970. "Tillämpningen av den nuvarande affärstidslagen har visat sig medföra betydande svårigheter för vederbörande kommunala organ, främst beroende på att lagen och utfärdade tillämpningsföreskrifter till 2 § om medgivande till utsträckt affärstid inte möjliggör en entydig tolkning. Erfarenheterna av såväl affärstidslagen som den förutvarande butikstängningslagen visar att en affärstidslagstiftning, som förutsätter att dispens i vissa fall lämnas från den vanliga affärstiden inte är möjlig att tillämpa utan att betydande olägenheter för allmänhet och företagare uppstår. I ett sådant läge anser sig affärstidskommittén för sin del böra förorda, att affärstidsregleringen slopas".

Till detta uttalande gjorde ledamoten av

Storstockholms affärstidskommitté disponenten Einar Gustafsson, Konsum Stockholm, det tillägget, att han för sin del som villkor för att affärstidsregleringen slopas, förutsatte att handelns avtalslutande parter träffar överenskommelser, som förhindrar att väsentliga olägenheter ur arbetstidssynpunkt uppstår för handelns anställda.

Ledamoten, före ombudsmannen i Handelsanställdas Förbund, Assar Carlsson, anförde för sin del i särskilt yttrande att den nuvarande lagen borde bibehållas och framhöll därvid bl. a. att den statistik som presenterats från en del detaljhandelsföretag inte rimligen kan tjäna som vägledning vid bedömningen av behovet beträffande söndagsöppna butiker. Den köpande allmänheten får inte mer pengar, om butikerna utsträcker sitt öppethållande. Lönsamheten och effektiviteten blir naturligtvis god för de som privilegierats med särskild dispens till utsträckt affärstid men reduceras i samma grad för de konkurrenter som inte kan räkna med denna förmånsrätt. De starkt vägande skälen har inte kommit från konsumenterna, utan i stället i huvudsak anförts från i första hand de större företagen. Dessa företag har också i anslutning till söndagsöppethållandet ordnat med olika attraktioner, lägre priser, utdelning av presenter etc. och därmed medverkat till att skapa ett behov av handel på söndagarna. Bland organisationer som representerar de verkligt förvärvsarbeteande människorna i Stockholm är Storstockholms Fackliga Centralorganisation, Stockholms Arbetarkommun och socialdemokratiska kvinnodistrikt. Dessa organisationer har uttalat starka betänkligheter mot att affärstidslagen urholkas genom den generositet beträffande dispensgivningen som nu förekommer i Stockholm. Den nuvarande ordningen tillgodoser främst kommersiella intressen och man har fördens skull föreslagit ett system av jourbutiker inom vissa regioner, som är lätta att nå med allmänna kommunikationsmedel. Genom en sådan ordning skulle konsumenternas servicebehov främjas på ett rationellare och billigare sätt. Den ordinarie yrkesverksamma delen av handelns anställda är

självfallet allvarligt bekymrade för den utveckling söndagshandeln tagit. Uppgiften om att folk står i kö för att få arbeta på söndagarna emanerar sannolikt från någon enstaka plats, där tillgången på skolungdom varit särskilt påtaglig. Den yrkeskunniga personalen har allt intresse av att söndagshandeln begränsas, därför att ett ökat öppet-hållande ofrånkomligen medför stora olägenheter för dem. Att de avtalslutande parterna på handels område är tillräckligt starka – utan hjälp av en affärstidslag – för att tillgodose de anställdas krav är ett realistiskt antagande. Endast hälften av de anställda är organiserade och på grund av detaljhandels struktur – många små familjeföretag – får man räkna med åtskillig tid ännu innan anslutningen till avtalslutande organisation blir hundraprocentig. För ett stort antal småföretag blir även affärstidslagen något av en social skyddslag. De mindre företagarna är inte intresserade av söndagshandeln. Vad konsumenter, som planerar sina inköp, reagerar emot är att de måste vara med och betala de ofrånkomliga kostnader som en söndagsservice medför.

Suppleanten i Storstockholms affärstidskommittés styrelse, direktören i Sveriges Färghandlars Riksförbund, Axel Wennerholm, gjorde det tillägget att majoriteten av mindre och medelstora detaljhandelsföretag sannolikt önskar att lagen i princip består. Följden av ett slopande skulle bli, fruktar man, en obekvämare arbetstid, speciellt för familjeföretagarna, svårighet att rekrytera fackkunnig personal och ännu snabbare bortfall av framför allt mindre närhetsbutiker.

Vid sammanträde med sekreteraren vid *Göteborgs* drätselkammare, numera stadssekreteraren, Ingvar Mellquist, anförde denne: I Göteborg framträdde, innan riktlinjerna för dispensgivningen antogs, åsiktskillnader mellan olika grupper i samband med beslut rörande dispenser. I drätselkammaren förekom ofta voteringar i dessa frågor. Efter riktlinjernas tillkomst har motsättningar kommit i dagen i stort sett endast beträffande dispenser för julhandeln. Tillämp-

ningen är restriktiv. Handelsanställdas Förbund motsätter sig regelmässigt dispens för söndagsöppet även i de fall då riktlinjerna medger detta. Under senare tid har dispensprövningen förlöpt mycket smidigt. Fortlöpande dispens för kvällsöppet vardagar till kl. 22 har tre varuhus i stadens centrala del. Försäljningen förefaller att vara betydande under den förlängda tiden.

Drätselkammaren i *Malmö* framhåller att man tillämpar affärstidslagen tämligen restriktivt. Bilhandeln erhåller tillstånd till öppet-hållande i regel en söndag varje säsong och då i första hand för introduktion av nyheter. Praxis beträffande husvagnar har varit något oklar i staden. För år 1970 lämnades tillstånd endast för söndagarna under april månad. Innehavare av demonstrationsstugor i ett s. k. fritidscentrum har haft tillstånd till öppet-hållande varje söndag under året. Beträffande andra kapitalvaror har ytterligt stor återhållsamhet iakttagits vid dispensgivningen. Inga tillstånd har lämnats för öppet-hållande av större livsmedelsbutiker utanför den ordinarie affärstiden. De få ansökningar, som inkommit, har avslagits med den motiveringen att öppet-hållandet inte kunnat anses motiverat av allmänhetens intresse. Sommartid har emellertid tillstånd lämnats för livsmedelsbutiker och kiosker på koloni och campingområden. Man har inte hos den dispensgivande myndigheten märkt något tryck från konsumenthåll till förmån för vidgade öppet-hållandeti-der.

Ett bekymmer har enligt drätselkammaren varit svårigheten att få till stånd en enhetlig lagtillämpning i staden och grannkommunerna. Trots att samråd förekommit med grannkommuner har dessa tillämpat en annan praxis än staden, vilket förorsakat viss irritation hos företagarna. Drätselkammaren ifrågasätter om man inte borde överväga att flytta beslutanderätten till något organ, som kan bestämma praxis inom ett större område. I så fall torde väl närmast länsstyrelserna komma ifråga, menar drätselkammaren. Man framhåller också att den hittillsvarande frånvaron av klara riktlinjer inte underlättat för

kommunerna att tillämpa lagen på ett för alla parter acceptabelt sätt.

*Länsstyrelsen i Stockholms län* redovisar att kommunerna i storstockholmsområdet intagit en mycket liberal inställning och att många dispenser meddelats. Sedan Handelsanställdas Förbund börjat överklaga flertalet meddelade dispenser har i ett stort antal fall skett en behandling i tre instanser. Kungl. Maj:t har därvid i allmänhet intagit en negativ ståndpunkt till dispensererna, och som resultat av besvärspövningen har sålunda efter hand framkommit att affärstidslagens dispensbestämmelser bör tillämpas restriktivt. Då emellertid de av Kungl. Maj:t meddelade besluten inte innehållit någon motivering, fortsätter länsstyrelsen, har utöver den allmänna inställningen inte kunnat erhållas närmare besked hur dispensfrågorna bedöms i högsta instans. Länsstyrelsen anmärker att i ett flertal av de handlagda ärendena gjorts gällande att personal, som tas i anspråk på söndagar i stort sett utgörs av extra anställd personal. Tiderna för öppethållande synes länsstyrelsen sålunda inte generellt föra med sig en motsvarande utsträckning av den fast anställda personalens arbetstider. Erfarenheterna visar vidare, fortsätter länsstyrelsen, att öppethållandet av livsmedelsbutikerna främst bestäms av företagsekonomiska synpunkter. Exempel finns sålunda på att livsmedelsbutiker inte nyttjat meddelad dispens. Det bör därför kunna antas, menar länsstyrelsen, att en allmän frihet till ökat öppethållande av livsmedelsbutiker inte skulle leda till att ett sådant öppethållande blev allmän regel. Däremot är det möjligt att ett slopande av affärstidslagen skulle föra med sig att ett flertal butiker av annan typ skulle utnyttja möjligheten av att ha öppet på kvällar och söndagar samt att därvid arbetstiden för de butiksanställda, vissa småföretagare m. fl. kan påverkas på ett icke önskvärt sätt. Länsstyrelsens allmänna uppfattning är att starka skäl talar för att affärstidslagstiftningen bör upphävas eller i vart fall liberaliseras, i första hand beträffande livsmedelsbutiker samt möbelaaffärer och med de

senare jämförbara kapitalvaruaffärer.

*Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* anför att endast ett ringa antal ärenden fullföljts vid länsstyrelsen. Något allmänt önskemål om längre affärstid eller helt slopad reglering synes länsstyrelsen därför inte föreligga inom länet. Behovet av förlängd affärstid för särskilda tillfällen torde även fortsättningsvis kunna tillgodoses dispensvägen. Därest regleringen av affärstiden skulle komma att bestå, vore det enligt länsstyrelsens mening värdefullt att anvisningar för dispensgivningen utfärdades av central myndighet.

*Länsstyrelsen i Malmöhus län* fäster uppmärksamheten på förekomsten av de av länsavdelningen av Svenska Kommunförbundet utfärdade rekommendationerna beträffande lagens tillämpning och säger sig i allmänhet ha följt vederbörande kommuns uppfattning i de besvärärenden som länsstyrelsen avgjort. Enligt länsstyrelsen har det visat sig vara svårt att bedöma konsumentintresset eftersom någon säker mätare på detta i regel saknas. Stor vikt har tillagts inställningen hos vederbörande branschorganisation och fackliga sammanslutning. Beträffande rekommendationerna anmärker länsstyrelsen att dessa tillråder en restriktiv tillämpning. Det förhållandet att dessa torde tillämpas av länets kommuner har lett till enhetlighet, vilken medför en rättvisare konkurrenssituation mellan de olika företagen inom länet. Länsstyrelsen påpekar dock att i förhållande till företag utanför länet orättvisa kan uppkomma om lagstiftningen där tillämpas på ett liberalare sätt. Vidare anmärkes att under butikstängningslagens tid förelåg möjlighet till visning på annan affärstid än den vanliga. Länsstyrelsen är av den uppfattningen att en ny lagstiftning, om sådan finnes påkallad, skall medge att visning får ske. Beträffande frågan om en eventuell fortsatt tillståndspövning bör uppdras åt länsstyrelsen ställer sig denna tveksam. Man anför att länsstyrelsen ändå blir starkt beroende av vederbörande kommuns inställning till frågan. Istället bör, menar länsstyrelsen, noggranna riktlinjer utfärdas för

lagens tillämpning.

I flera till länsstyrelsens svar fogade yttranden från dispensmyndigheter i länet efterlyses enhetligare regler för dispensprövningen.

*Länsstyrelsen i Norrbottens län*, som förklarat sig sakna närmare erfarenheter av lagens tillämpning, har överlämnat yttranden från ett antal dispensgivande organ i länet. Fördelningen är ungefär lika mellan sådana yttranden som förespråkar regleringens slopande och sådana där det föreslås att den skall behållas. Antalet dispensansökningar synes i allmänhet ha varit ringa i länet. Detta förhållande återopas i vissa fall för att bibehålla regleringen och i andra fall för att slopa den. Även här förekommer det att man efterlyser bestämdare regler och anvisningar för dispensgivningen. I ett fall återopas såsom skäl för bibehållande av affärstidslagen att farhågor föreligger för att t. ex. ambulera företagare, som specialiserat sig på söndagsförsäljning, skulle kunna bli till stort förfång för ortens köpmän.

#### 4.4 Särskilda undersökningar

##### 4.4.1 Förändringar i öppethållandetiderna 1966–1969 – en sammanfattning

De tillämpade öppethållandetiderna i detaljhandeln har vid två tillfällen undersökts av Handelns Utredningsinstitut, nämligen åren 1967 och 1969. Institutet har för kommitténs räkning gjort en särskild bearbetning av de båda undersökningarna. En redogörelse för bearbetningen har fogats till betänkandet såsom bilaga 6.

De kartläggningar som genomfördes vid de båda tidpunkterna avsåg urval omfattande cirka 1 700 butiksenheter fördelade på olika branscher och ortstyper. Urvalen är inte identiska för de två undersökningarna. Skillnaden består framför allt i en överrepresentation av större detaljhandelsföretag 1969.

Vid 1967 års undersökning inhämtades dessutom uppgifter om vilka förändringar i affärstiderna som företagits fram till hösten samma år. Denna undersökning ger därför en

viss uppfattning om affärstiderna såväl före som efter affärstidslagens ikraftträdande. Totalt sett hade 70 procent av butikerna inte gjort några förändringar i öppnings- eller stängningstiderna. Alla Stockholms varuhus hade emellertid ändrat tiderna, medan göteborgsvaruhuset bibehållit sina tider oförändrade. Över huvud taget hade de flesta förändringarna genomförts i Stockholm. Förändringarna syntes inte sällan bestå i att man senarelagt både öppnings- och stängningstiden. I många branscher kunde också iakttagas en tendens att stänga tidigare på lördagar.

Förändringarna mellan åren 1967 och 1969 har studerats genom en jämförelse mellan de båda undersökningarna. Beträffande var och en av dessa kan sägas att de hade som främsta syfte att utröna vilka genomsnittstider för öppethållande som tillämpades inom respektive branscher och ortstyper. I flera fall nödgades man emellertid konstatera en så stark variation i öppethållandetiderna att typtiden var svår att finna.

De klockslag mellan vilka majoriteten av butikerna hade öppet 1967 var fortfarande desamma 1969. Ett begränsat antal butiker, främst i storstäderna, hade dock under perioden börjat förlänga sitt öppethållande.

Öppningstiden varierade enligt båda undersökningarna starkt mellan och inom de skilda branscherna men syntes sällan ligga före den i affärstidslagen angivna öppningstiden, kl. 8. Tidigare öppethållande kunde endast konstateras inom vissa livsmedelshandelsenheter samt inom blomsterhandeln. Vad stängningstiden beträffar synes öppethållande efter kl. 18 i första hand ha förekommit på större orter och främst i varuhus och livsmedelshandeln. KF-butikerna syntes tillämpa sena stängningstider i mindre omfattning under 1969 än övrig handel. Som väntat förekom stängningstider efter kl. 20 i större utsträckning endast inom tobaks-, frukt- och blomsterhandeln. Över huvud synes öppethållande med dispens efter kl. 20 ha haft en mycket begränsad omfattning.

Söndagsöppna butiker förekom i 1967 års undersökning i stort sett endast inom to-

baks-, frukt- och blomsterhandeln och gällde då 15 à 20 procent av samtliga undersökta enheter. År 1969 var motsvarande andel för dessa branscher cirka 53 procent, medan vid denna tidpunkt även vissa livsmedelsbutiker och varuhus hade söndagsöppet.

Andelen butiker som stänger för lunch minskade mellan de båda undersökningstillfällena. Detta faktum samt det vidgade kvällsöppethållandet har lett till att antalet öppethållandetimmar per butik och vecka ökat under senare år. Som regel hade varuhusen 1969 ett öppethållande som motsvarar 50 à 55 timmar per 6-dagarsvecka (ej söndagsöppet) medan livsmedelsbutikernas öppethållande varierade mellan 44 och 55 timmar per vecka.

#### 4.4.2 Försäljning och kundantal under olika öppethållandetimmar — en sammanfattning

För att söka belysa den ojämna kundbelastningen i detaljhandeln under olika öppethållandetider genomförde Handelns Utredningsinstitut under hösten 1970 en postenkät varvid de största detaljhandelsföretagen i Sverige tillfrågades om de hade statistik över försäljningens och kundantalets fördelning på olika öppethållandetimmar.

Av 24 tillfrågade företag hade endast en tredjedel statistik i någon form. Det visade sig vid en analys av den befintliga statistiken att den var alltför knapphändig och heterogen för att på ett tillfredsställande sätt belysa belastningsvariationerna i detaljhandeln. De företag som visade sig ha kundfrekvens- och försäljningsstatistik av någorlunda omfång var framför allt varuhusföretagen.

Affärstidskommittén beslutade sig efter denna första kartläggning för att studera förhållandena i varuhusföretagen. Ytterligare inhämtades statistik från de tre varuhusföretag som skulle ingå i undersökningen, AB Turitz & Co, Åhlén & Holm AB samt Kooperativa Förbundet. Institutets redogörelse för denna undersökning har fogats till betänkandet såsom bilaga 7.

Det framgår av materialet att cirka hälften

av veckoförsäljningen sker på fredag och lördag, varvid framför allt lördagens olika timmar visar en väsentligt högre försäljning än veckogenomsnittet. Lördagarna uppvisar ungefär samma dagsförsäljning som fredagarna trots väsentligt färre timmar öppethållande.

Även lördagens första öppethållandetimme visar förhållandevis bra försäljnings-siffror. Detta kan möjligen bero på att de flesta är lediga på lördagen. I övrigt gäller att dagens första timme oftast har den lägsta försäljningen.

Vid förlängt öppethållande uppvisar försäljningen en jämnare fördelning över veckans olika dagar. Man kan också notera att försäljningen avtar under den sista försäljningstimmen. Denna märkbara minskning framkommer inte vid normalt öppethållande.

När i detta sammanhang talas om förlängt öppethållande gäller det inte i något fall öppethållande efter kl. 20.00 eller söndagsöppet.

Förutom dagens första öppethållandetimme är även tiden 13.00—14.00 en lugn försäljningstimme. Detta förhållande synes råda samtliga veckodagar utom lördagar.

Slutligen bör man beakta den höga försäljningen under torsdagens sista timme. Detta är inte beroende av ett högt kundantal utan fastmer av den höga inköpssumman per kund. Den statistik institutet fått ta del av avser livsmedelsinköp/kund och torsdagens genomsnittsinköp visade sig vara det högsta under veckan. Detta förhållande kan kanske förklaras med att dessa livsmedelsinköp är planerade i viss mån att räcka även för helgen. Sådana inköp sker mer och mer på torsdagar i stället för på fredagar eftersom fredagen alltmer börjat betraktas som helgdagsafton.

#### 4.4.3 Beskrivning av kundklientelet vid förlängt öppethållande — en sammanfattning

Under maj månad 1970 genomförde Handelns Utredningsinstitut en serie kundintervjuer vid 50 butiksenheter i Stockholm,

Västerås och Södertälje. Samtliga intervjuer gjordes med kunder, som köpte på söndagar samt på vardagar efter kl. 18. Det totala antalet kunder i de utvalda butikerna uppgick, under den tid intervjuandet pågick, till över 33 000. Institutets redogörelse för intervjuundersökningen har fogats till betänkandet såsom bilaga 8.

Följande grundläggande fakta framkom, nämligen:

andelen bilburna kunder synes under kvälls- och söndagsöppet vara något högre än som i andra sammanhang redovisats beträffande kunder på "normal" affärstid,<sup>1</sup> andelen förvärvsarbetsande kvinnor som är kunder under kvälls- och söndagsöppet är väsentligt högre än som i andra sammanhang redovisats beträffande kunder på "normal" tid,

avståndet butik/bostad är väsentligt längre för kunderna under kvälls- och söndagsöppet än som i andra sammanhang redovisats beträffande kunder på "normal" tid.

Förvärvsarbete synes sålunda påverka valet av tidpunkt för inköp i detaljhandeln. Härför talar också att cirka 67 procent av samtliga tillfrågade kvällskunder angivit att arbetstiderna gör det svårt att handla tidigare på dagen.

Undersökningen gav vidare vid handen att ungefär en tredjedel av de tillfrågade kvällskunderna gjorde inköpen i samband med resa till eller från arbetsplatsen, medan 39 procent som enda ärende hade det aktuella inköpet.

43 procent av de tillfrågade livsmedelskunderna hade tidigare under året besökt samma butik på söndagar åtta eller fler gånger. (Vid undersökningstillfället hade under året förflutit 15 söndagar.) Det synes sålunda i betydande utsträckning vara samma kunder som återkommer, vilket tyder på ett kontinuerligt behov hos dessa kunder.

Det har ibland hävdats att konsumenternas behov av att göra inköp på kvällar och söndagar skulle kunna tillfredsställas i kiosker och liknande försäljningsställen, som normalt har öppet även på annan tid än den vanliga affärstiden. De kunder, som besökte

livsmedelshetererna, studerades därför även vad avser inköpens fördelning på varugrupper. Det visade sig härvid att mer än 60 procent av inköpen avsåg färskvaror och andra livsmedel, vilka normalt ej förekommer i det s. k. kiosksortimentet. Dessutom konstaterades att bara cirka 2 procent av samtliga kunder köpte uteslutande "kioskvaror". Dessa kunder var sålunda de enda som hade kunnat göra hela sitt inköp i en vanlig kiosk. För här undersökta kunder synes sålunda inköpens omfattning kräva en enhet med ett betydligt mer omfattande sortiment än det s. k. fria sortimentet.

Ungefär hälften av de livsmedelskunder som kvällshandlade på vardagar uppgav att inköpen inte kunnat ske tidigare på dagen. För ytterligare 17–18 procent av dessa kunder hade det varit besvärligt att göra inköpen tidigare samma dag.

#### 4.4.4 Detaljistintervjuer avseende affärstidslagen — en sammanfattning

Under maj månad 1970 genomförde Handelns Utredningsinstitut en telefonenkät med butiksinnehavare/chefer vid 214 enskilda och konsumentkooperativa butiksenheter. Institutets redogörelse för undersökningen har fogats till betänkandet såsom bilaga 9.

Denna undersökning hade till syfte att klarlägga beslutsprocessen hos ett antal företag i samband med att man övergått till förlängt öppethållande. Med förlängt öppet-hållande avses i detta sammanhang öppet-hållande efter kl. 18 vardagar och/eller söndagsöppet-hållande. De undersökta butiksenheter-na indelades i tre kategorier. Kategori 1: Sådana som vid frågetillfället tillämpade förlängt öppet-hållande (118 stycken). Kategori 2: Sådana som tidigare tillämpat förlängt öppet-hållande men inte längre gjorde detta (32 stycken). Kategori 3: Sådana som inte alls hade tillämpat förlängt öppet-hållande (64 stycken).

På frågan "Varför började Ni med förlängt öppet-hållande?" lämnades följande svar.

<sup>1</sup> "Hushållens roll i livsmedelsdistributionen" SPK, juni 1967, E. Ringborg-Waldeck/V. Reifenberg



(Siffrorna anger andelen tillfrågade i procent av samtliga inom varje kategori.)

	Kat. I (118 st) %	Kat. II (32 st) %	Samtliga (150 st) %
a) ökad konkurrens	52	44	50
b) kundskäl	84	59	79
c) lönsamhet	57	31	51
d) lokal överens- kommelse	61	66	62
e) personal- utnyttjande	31	28	31
f) lagändring	23	16	21
g) tidsförskjutning	17	13	16

Beträffande kategori I kan utläsas att det främsta skälet till att man förlängde öppet-hållandet var att man ville anpassa sig till kunderna. Anpassning till lokala överens-  
kommelser var det närmast vanligaste skälet. Materialet visar emellertid att lönsamhetsskäl också spelat en framträdande roll inom livsmedels- och varuhusenheter.

Även inom kategori II synes anpassningen till kundernas önskemål samt till lokala överenskommelser ha spelat den största rollen för beslutsfattandet. Dock tycks bara en mindre del ha förväntat en bättre lönsamhet.

Skillnaderna i förväntningar mellan företagen i kategori I och II kan således inte sägas ha varit anmärkningsvärt olika. När det gäller följderna av det förlängda öppet-hållandet skiljer sig omdömena i de båda kategorierna emellertid klart från varandra. På denna punkt ger undersökningen också möjlighet till jämförelse med den uppfattning som företagen inom kategori III redovisar beträffande

vilka följder för deras del, som ett förlängt öppet-hållande skulle kunna tänkas få. Se tabellen längst ner på sidan.

Nästan två tredjedelar av butikerna inom kategori I ökade sin omsättning. Emellertid synes endast en tredjedel ha kunnat förbättra sin lönsamhet. Av en annan del av undersökningen framgår att endast hälften av de butiker inom denna kategori, som emotsett en förbättrad lönsamhet, också fick en sådan. Man har dock i flertalet butiker tyckt sig finna att man fått en positiv kundreaktion.

Att butikerna inom kategori II i väsentligt mindre utsträckning iakttagit positiva effekter framgår tydligt vid en jämförelse mellan siffrorna i tabellen.

Som väntat är tabellens siffror beträffande kategori III regelmässigt ändå lägre än de som gäller kategori II.

Undersökningen omfattade vidare ett närmare studium av företagens uppfattning av det förlängda öppet-hållandets effekter på personalsituationen.

Andelen av de tillfrågade företagen för vilka personalsituationen förändrats till följd av det förlängda öppet-hållandet

	Kat. I (118 st)	Kat. II (32 st)
a) mer extrapersonal	52	3
b) mer övertid	21	53
c) större personal- omsättning	13	3
d) mer eget (innehava- rens) arbete	50	63
e) större svårigheter till rekrytering	32	18

Företagen har genom det förlängda öppet-hållandet fått:

Företagen skulle vid en förlängning på söndagar få:

	Kat. I %	Kat. II %	Kat. III andel, % av samtliga
a) bättre konkurrensläge	48	18	7
b) mer tillfredsställda kunder	74	30	9
c) bättre lönsamhet	36	9	5
d) bättre personalutnyttjande	30	16	2
e) större omsättning	62	16	40

De företag, som fortsatt med det förlängda öppethållandet (kategori I), tycks till väsentlig del ha fyllt det ökade personalbehovet genom att använda extrapersonal. De företag, som upphört med förlängt öppethållande, synes i stället ha klarat personalfrågan genom att utkräva övertid. Av visst intresse är också att innehavarens arbete synes ha ökat för båda kategorierna men mest inom kategori II.

Trots de ganska tydliga skillnaderna mellan kategorierna när det gäller användbarheten och följderna av förlängt öppethållande föreligger en ganska klar likformighet mellan uppfattningarna när det gäller behovet av reglering av affärstiden. Endast knappt en tredjedel inom alla kategorier förordar reglering genom lagstiftning. Majoriteten inom samtliga kategorier anser att affärstiderna bör regleras av detaljhandeln eller dess organisationer.

#### *4.5 Affärstider och affärstidsregleringar i andra länder – en sammanfattning*

På kommitténs uppdrag har hovrättsfiskalen Tor Olsson sammanställt genom utrikesdepartementet inhämtade uppgifter om affärstider och affärstidsregleringar i Amerikas Förenta Stater, Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Kanada, Nederländerna, Norge, Polen Schweiz, Sovjetunionen, Storbritannien, Tjeckoslovakien och Förbundsrepubliken Tyskland. Sammanställningen har fogats till betänkandet såsom bilaga 10.

Flertalet av de studerade länderna har i lag bestämd reglering av affärstiderna. I federala stater finns ofta delstatliga regleringar i stället för gemensamma bestämmelser. I stater utan lagreglerade affärstider har i allmänhet kommunala organ möjlighet att lokalt öva ett visst inflytande över butikernas öppethållandetider. Helt oreglerade förhållanden torde knappast förekomma någonstans i de undersökta länderna. Vissa regleringar synes dock i huvudsak avse sådana förhållanden som i Sverige regleras genom arbetstidslagstiftningen. I några fall ger konstruktionen av affärstidsbestämmelserna vid

handen att man sökt förena det arbetstidsreglerande syftet med minsta möjliga hinder ur service- och konkurrenssynpunkt. Exempel härpå är när det såsom i Belgien föreskrivs att butikerna skall vara stängda en valfri dag i veckan, eller såsom i Storbritannien att halvdagsstängning skall ske en vardag i veckan.

Lagregleringar av affärstiderna har av de undersökta västeuropeiska länderna Danmark, Finland, Norge, Nederländerna, Storbritannien och Västtyskland. Regleringarna i dessa länder påminner till sin utformning ganska mycket om den svenska affärstidslagen. I allmänhet skall butikerna hållas stängda på söndagar. För vardagarna finns tidsramar för öppethållande. Som regel får butikerna inte öppnas före en tidpunkt någon gång mellan kl. 5 och 8 och inte hållas öppna längre än till en tidpunkt någon gång mellan kl. 18 och 20. Från huvudreglerna om tidsramar för öppethållande finns i dessa länder också i allmänhet undantagsregler liknande de svenska. Den norska lagen skiljer sig dock från den svenska därigenom, att den inte direkt reglerar affärstiderna utan ålägger städerna att göra detta. De norska landskommunerna har inte skyldighet men väl befogenhet att reglera affärstiderna.

I USA och Kanada finns också lagreglerade affärstider, men här på delstatsnivå. Mellan de skilda delstaterna kan förekomma betydande variationer. Kommunala befogenheter att närmare reglera affärstiderna förekommer också, vilket dessutom kan leda till skillnader mellan olika kommuner. I USA förekommer söndagsstängning främst i de östra staterna. Supermarkets, drug stores och rabattvaruhus synes i allmänhet i alla stater hålla kvälls- och söndagsöppet. I Kanada torde affärstidsregleringarna i allmänhet vara mera restriktiva. Där torde förbud mot söndagsöppet och tidsram för öppethållandet vardagar vara det normala.

Schweiz saknar visserligen för hela landet gemensam lagreglering av affärstiderna, men dessa bestäms i stället i betydande grad genom särskilda kantonförfattningar. De butiksanställda är genom en för landet

gemensam lag tillförsäkrade söndagsledighet eller häremot svarande kompensationsledighet samt ledighet en halv vardag i veckan. Affärstiderna kan skifta ganska mycket mellan kantonerna. I Zürich skall affäerna som regel vara stängda på söndagar och tidsramen för vardagar är kl. 6—19. Härtill kommer ett undantagssystem liknande det svenska.

Vid sidan av USA synes de friaste förhållandena förekomma i Belgien och Frankrike. I Belgien finns en lag enligt vilken regeringen kan föreskriva en obligatorisk stängningsdag per vecka. För de affärsanställda gäller vidare i allmänhet 45-timmarsvecka. Varje affärsinnehavare äger bestämma vilken veckodag han skall hålla stängt. Om han inte gör det är söndag stängningsdag. Dispens från skyldigheten att hålla stängt kan lämnas lokalt. Enligt uppgift iakttar de stora varuhusen långa öppethållandetider, vanligen kl. 9—21. Av konkurrensskäl sägs även de mindre företagen iaktta dessa tider. Röster har höjts för att av ekonomiska och sociala skäl reglera affärstiderna. Förslag till affärstidsreglering har framlagts men statsmakterna hade ännu i juni 1970 inte tagit ställning i frågan.

I Frankrike har alla anställda inom handeln rätt till en vilodag varje vecka. De bestämmelser som reglerar affärstiderna utfärdas av prefekten. I regel skall vilodagen förläggas till söndagen. Dispens kan lämnas av prefekten. Ehuru butikspersonalen är tillförsäkrad en vilodag i veckan, är affärsinnehavarna inte ålagda att hålla butikerna stängda samma tid. För att hindra osund konkurrens kan dock prefekten under vissa villkor besluta att alla butiker inom viss bransch och inom visst distrikt skall hållas stängda under den dag då vilodagen uttages.

I de undersökta östeuropeiska länderna synes affärstiderna regelmässigt bestämmas lokalt. Avgörande torde vara konsumentbehoven. I Polen kan livsmedelsbutiker och andra butiker med dagligvaror i stora städer ha öppet såväl söndagar som nattetid.

### 5.1 *Bakgrund*

#### 5.1.1 Några drag i detaljhandelns utveckling

I snart ett århundrade har i Sverige pågått en befolkningsmässig koncentrations- och utglesningsprocess. Omkring 1930 bodde ungefär lika många personer, eller cirka tre miljoner, i tätorter som i glest befolkade områden. År 1965 uppgick tätortsbefolkningen till cirka sex miljoner personer eller drygt 77 procent av landets befolkning.

För närvarande ökar den totala befolkningen i landet endast obetydligt. Befolkningsomflyttningen är emellertid betydande. Särskilt de stora befolkningskoncentrationerna ökar snabbt. Samtidigt sker en avtappning av folk från glesbygden och de mindre tätorterna. Mellan åren 1960 och 1965 minskade befolkningen i 83 procent av kommunblocken med en folkmängd under 10.000 och i 70 procent av kommunblocken med mellan 10.000 och 15.000 invånare. I de kommunblock där folkmängden översteg 20.000 ökade befolkningen. Den sammanlagda folkökningen i de block, vilkas befolkning ökade, var 375.000. Härav tillföll inte mindre än drygt 182.000, d.v.s. 49 procent, de tre storstadsområdena.<sup>1</sup>

För detaljhandelns del betyder detta en hastigt stigande efterfrågan främst i de stora befolkningskoncentrationerna och en viktade efterfrågan i glesbygden och mindre tätorter.

År 1930 uppgick antalet bilar i Sverige till

drygt 145.000, vilket motsvarade en bil på 42 personer. År 1965 hade bilantalet stigit till nästan två miljoner, vilket betydde en bil på var fjärde invånare. Prognoser för 1980 pekar på att antalet bilar då skall uppgå till fyra miljoner. Biltätheten uttryckt i antal personer per bil blir då 2,2.<sup>2</sup>

Den hastigt framväxande bilismen har lett till ökad rörlighet hos stora delar av befolkningen. Särskilt betydelsefullt är att landsbygdsbon inte längre är hänvisad till sin närmaste omgivning när det gäller arbetsmöjligheter och tillgång till service av olika slag. Han har fått en räckvidd, som gör det möjligt för honom att bo kvar i glesbygden eller den lilla tätorten och ändå arbeta exempelvis i en näraliggande tätort. En omfattande s.k. pendling d.v.s. dagliga resor mellan bostad och arbetsplats har givit ett allt större antal glesbygdsmänniskor daglig kontakt med tätorternas detaljhandelsutbud. Eftersom utbudet i större tätorter ofta är rikare och mer varierat än i lanthandeln och i de mindre tätorternas butiker, får den senare gruppen butiker svårigheter att behålla sin andel av efterfrågan.

Förskjutningen av efterfrågan från glesbygd till tätorter och vidare mot de stora befolkningskoncentrationerna tvingar naturligtvis detaljhandeln att följa efter. Omställningen är förenad med många och stora

<sup>1</sup> Uppgifterna är hämtade från betänkandet "Balanserad regional utveckling", SOU 1970:3.

<sup>2</sup> Uppgifterna är hämtade från betänkandet "Parkering", SOU 1968:18.

problem. Detaljhandeln har svårt att hinna med och eftersläpningseffekter uppkommer. Lanthandelns kapital förtärs. I tillväxtregionerna skall detaljhandeln stå beredd att bygga upp nya servicefunktioner åt de nyinflyttade. Denna uppbyggnad ställer stora krav på företagen när det gäller kapitalanskaffning, administration etc.

Helt naturligt är det tillväxtregionerna med sina redan stora och stadigt växande marknader, som står i centrum för företagets framtidsplanering. Här finns utrymme för risktagande och nya initiativ. Kedjeverarhusen och stormarknaderna har haft sina genombrott i dessa regioner.

Den ständigt pågående förändringen är ett viktigt inslag i bilden av dagens detaljhandel. En beskrivning av detaljhandeln måste därför förses med den reservationen att varje iakttagen tendens kan komma att brytas inom kort och kanske ersättas av en annan tendens. Tio till femton år är ett långt tidsperspektiv i detaljhandeln. En nyuppförd butik med god lönsamhet i dag kan mycket väl bli helt olönsam om tio år. Företagsformer, som nu är höjden av modernitet, kan framstå som hopplöst efterblivna om femton år.

Koncentrationsutredningen, vars betänkande »Strukturutveckling och konkurrens inom handeln» (SOU 1968:6) ännu får antas ha ett betydande mått av aktualitet, sammanfattar vissa generella tendenser i den strukturella utvecklingen under senare år på följande sätt.

1. Butikerna blir genomgående större.
2. Storföretagsbildningar i olika former spelar en snabbt växande roll.
3. Vertikala integrationstendenser sprider sig till allt fler sektorer inom handeln.
4. Det uppträder nya distributionsformer för vilka det gemensamma är att deras politik vad gäller sortimentsinriktning, lokalisering, pris eller service i något eller några avseenden avviker från den traditionella handelns.

Tendensen att butikerna blir större brukar ofta sammanställas med en annan tydligt iakttagbar tendens. Nämligen den att butikerna blir färre. Vid slutet av år 1963 fanns i den "egentliga" detaljhandeln<sup>1</sup> inemot 72.000 försäljningsställen. År 1970 hade

antalet minskat till mindre än 49.000. Prognoser utförda av Handelns Utredningsinstitut för långtidsutredningens räkning pekar på en ytterligare minskning till mindre än 42.000 verksamhetsställen år 1975. Beträffande livsmedelshandeln finns uppgifter som visar att under större delen av 1960-talet nedlagts mer än 1.000 butiker årligen. Det nuvarande antalet försäljningsställen (år 1969) antas vara omkring 24.000. Härav beräknas cirka 14.000 vara s.k. allivsbutiker eller andra dagligvaruheter i butiksform. Minskningen av antalet butiker inom livsmedelshandeln motsvaras emellertid ingalunda av någon total omsättningsminskning. Tvärtom har omsättningen av livsmedel ökat – i löpande priser från drygt 12 miljarder kronor år 1963 till ungefär 18 miljarder kronor 1969 – vilket med hänsynstagande till förändringen i konsumentprisindex för livsmedel innebär en volymökning på nästan 18 procent.

Siffrorna ger vid handen att ett betydande mått av butikskoncentration ägt rum inom livsmedelshandeln. En volymmässigt ökande distribution har sammanförts i ett färre antal butiker. Påpekas bör dock att siffrorna endast anger den totala effekten av förändringarna. Ser man till de särskilda lokala marknaderna framträder skillnader särskilt mellan regioner med sjunkande befolkningsunderlag och tillväxtregioner. Nedläggningar av små butiker förekommer i båda slagen av regioner, men utbyggnaden av stora butiker sker främst i tillväxtregionerna. Siffrorna uttrycker således både en lokal koncentration inom främst tillväxtregionerna och en koncentration som innebär en förskjutning mellan regionerna.

Nedläggningarna drabbar i första hand butiker med en årsomsättning under 300.000 kronor om året, medan nyetableringarnas årliga omsättning som regel ligger på ett par miljoner kronor eller mera.

De stora försäljningsenheternas frammarsch kan också belysas genom siffror på varuhusens utveckling. År 1963 fanns 270

<sup>1</sup> I begreppet "egentlig" detaljhandel ingår inte försäljningsställen för vin och sprit, läkemedel, bilar och drivmedel.

varuhus. År 1969 hade antalet stigit till 380. Tilläggas bör att åtskilliga äldre varuhus byggts om och blivit större. Vidare har en del varuhus lagts ned och ersatts av större.

Utvecklingen mot stora butiker kan förklaras på flera sätt. Ett konkurrensmedel, som allmänt tillmäts stor betydelse, är tillhandahållande av ett stort sortiment, vilket i sin tur kräver stora butiker. Vidare förhåller det sig så att stora butiksenheter regelmässigt är lönsammare än små. Personalkostnaderna är en förhållandevis mycket stor kostnadspost i butiksdriften. Dessa kostnader har under ett antal år ökat stadigt. I första hand har företagen sökt motverka denna kostnadsstegring genom att utnyttja personalen bättre. Genom bl.a. deltidsarbete har man kunnat anpassa kapaciteten på personalsidan till variationerna i kundtillströmningen. Företagen har också sökt komma till rätta med personalkostnadsproblemet genom att övergå till en mindre personalkrävande distributionsteknik. Man har infört självbetjäning och självval i stället för manuell betjäning. Särskilt inom dagligvaruhandeln har denna distributionsteknik vunnit terräng mycket snabbt. År 1950 fanns det ungefär 200 självbetjäningbutiker. Vid årsskiftet 1969–1970 beräknades antalet uppgå till drygt 8.500.

Självbetjäningstekniken kräver att varorna exponeras tydligt för kunderna och drar med sig större butiksytor. Man kan därför något förenklat säga att kostnad för arbetskraft ersätts av kostnad för butiksytta. Härigenom har de totala kostnaderna kunnat hållas nere, eftersom ökningen av hyreskostnaderna inte inneburit lika stor kostnadshöjning som ökningen av personalkostnaderna skulle ha gjort med oförändrad teknik. Denna form av rationalisering synes emellertid ha nått en gräns. Hyrorna för butikslokaler framförallt i centrala lägen i nya hus är numera så höga att det knappast innebär någon besparing att fortsätta på denna väg. Vidare har självbetjäningssystemet blivit genomfört i så stor utsträckning att möjligheterna till fortsatt rationalisering i denna form torde vara i det närmaste uttömda.

När det gäller utvecklingen av nya distributionsformer och företag särskiljer koncentrationsutredningen vissa kategorier, som särskilt kännetecknas av att de bygger på andra kombinationer av pris och prestation än vad den traditionella fackhandeln uppvisar. Den gemensamma egenskapen hos dessa företag är ett brett sortiment, som sträcker sig över flera branscher, begränsat urval och ofta låga priser.

*Livsmedelshandelns allivsbutiker* sägs ha successivt ersatt de små specialbutikerna för specerier, för bröd och mjölk och för kött och charkuterier. Såsom framgår av namnet saluför butikerna ett brett och komplett livsmedelssortiment. De större enheterna har därutöver ett tämligen stort sortiment av dagligvaror från andra branscher, såsom pappersvaror, rengöringsmedel, hygienpreparat, strumpor, tidningar, tobak och vissa husgeråd.

*Varuhuskedjorna* har enligt koncentrationsutredningen tyngdpunkten i sortimentet lagd på dagligvaror i vid bemärkelse. Inom dessa varuområden koncentreras intresset på de mest högfrekventa produktvarianterna. I de numera i kedjevaruhuset allmänt förekommande livsmedelsavdelningarna tillämpas dock inte sådan sortimentsbegränsning. Kedjevaruhuset har enligt koncentrationsutredningen expanderat under lågprisprofil. Genom att koncentrera sortimentet till högfrekventa standardvaror har det varit möjligt att hålla lägre priser än respektive fackhandelsbransch, som i regel tillämpat generella påslag. Fackhandeln har emellertid enligt koncentrationsutredningen ändrat sin priskalkylering och för att möta konkurrensen börjat tillämpa lägre kalkyler för standardvaror än för specialvaror, varigenom prisnivåskillnaderna mellan fackhandeln och dess konkurrenter minskat och prissättningen även blivit mer kostnadsanpassad. En viss lågprisprofil torde dock kvarstå för varuhuskedjorna genom sortimentets inriktning, menar koncentrationsutredningen. Fackhandeln har enligt koncentrationsutredningen även genomfört andra anpassningsåtgärder. En utveckling mot

större enheter pågår. Vissa företag begränsar bredden på fackhandelssortimentet och vidgar djupet. Detta kombineras med utvidgad personlig service. Andra företag utökar sortimentet med varor från näraliggande branscher.

*Stormarknaderna* har enligt koncentrationsutredningen i princip samma sortimentsinriktning som varuhusen. Lokalerna är relativt enkla och självbetjäningen är konsekvent genomförd. Lågprisvaruhus för möbler, hemutrustning och hushållskapitalvaror har också etablerats. Inom handeln med möbler, gardiner och sängutrustning har denna distributionsform enligt koncentrationsutredningen redan stor betydelse. Den väntas komma att dominera distributionen av möbler och få växande betydelse för handeln med hem- och hushållskapitalvaror.

*Postorderhandeln* är enligt koncentrationsutredningen också en sortimentsbred distributionsform ofta med inriktning på standardvaror i låg- eller mellanprisklassen.

*Kioskhandeln* sägs i koncentrationsutredningen successivt ha vidgat sitt sortiment och säljer förutom tidskrifter tobak, frukt och konfektyr även ett växande urval dagligvaror.

Utöver de nu redovisade från koncentrationsutredningens betänkande hämtade kategorierna och synpunkterna på dessa synes i detta sammanhang även böra uppmärksammas de s.k. köpmannavaruhusen. Denna försäljningsform har karaktär av varuhus, som emellertid består av ett antal enskilda företagare inom olika branscher. Dessa företagare driver egna avdelningar inom varuhuset ungefär som om dessa var särskilda butiker.

De av koncentrationsutredningen särskilt redovisade kategorierna representerade år 1965 ungefär två tredjedelar av detaljhandels försäljning, som för närvarande beräknas uppgå till omkring 38 miljarder kronor. Härav faller ungefär hälften på livsmedelsförsäljningen. Den egentliga allivshandeln beräknas omsätta ungefär 17 miljarder kronor om året. Kedjevaruhusens årsomsättning inklusive de konsumentkooperativa

varuhusen uppgår till omkring 6 miljarder kronor, varav 2,7 miljarder antas falla på livsmedelsförsäljningen. Fackhandeln antas omsätta i runt tal 10 miljarder kronor om året. Stormarknadernas årliga omsättning torde ligga på ungefär en halv miljard kronor. Postorderhandelns omsättning är av ungefär samma storleksordning. Kiosker anslutna till Sveriges Kioskhandlarförbund omsätter närmare en och en halv miljard kronor årligen. Härtill kommer att Svenska Pressbyråns kioskhandel har en årsomsättning överstigande en miljard kronor.<sup>1</sup>

### 5.1.2 Lokala marknader

Ser man till de lokala marknaderna, kan man urskilja ett flertal typer, som delvis erbjuder ganska olikartade problem. Stora skillnader föreligger mellan landsbygd och stadsbygd, mellan små städer och stora städer. Inom städerna – främst storstäderna – framträder olika problem i olika delar av staden. Stads-kärnan har sina problem, gamla bostadsområden sina och nya bostadsområden sina.

Att butiksdöden på landsbygden i första hand bör ses som en följd av befolkningsomflyttningen har redan antytts. Det har vidare påvisats att den pågående struktur-omvandlingen innebär att de nya och livskraftiga distributionsformerna skapar svårigheter för de äldre formerna. Enligt koncentrationsutredningen är det vanligt förekommande på marknader som saknar underlag för en mer specialiserad handel och på marknader med vikande efterfrågan, att fackhandelsföretagen väljer den anpassningsåtgärd som består i att utöka sortimentet med varor från näraliggande branscher. På marknader med underlag för mer specialiserad handel kan anpassningen enligt koncentrationsutredningen ha tagit sig mera aktiva former. Där har företag inom ramen för ett rikt urval sökt nya sortimentskombinationer. Som exempel nämns barnbutiker, som saluför barnkläder, lek-

<sup>1</sup> Uppgifterna rörande omsättning är i huvudsak grundade på de årliga hos Handelns Utredningsinstitut gjorda sammanställningarna rörande vissa förhållanden inom detaljhandeln.

saker och annan utrustning för barn, och fritidsaffärer, vars sortiment omfattar hobbyartiklar, sportredskap och fritidskläder, vidare butiker för hem och bosättning.

Det kan synas som om de koncentrationer av människor som uppkommer i de expansiva regionerna borde lämna ett gott underlag för en differentierad och till efterfrågan väl anpassad detaljhandel. Trots detta upplevs detaljhandelsservicen i sådana regioner ibland såsom otillfredsställande. Särskilt i nya bostadsområden kan avstånden mellan bostad och närmaste butik vara så långa, att man kan finna det oförenligt med sin föreställning om vilken grad av detaljhandelsservice med dagligvaror, som man bör kunna göra anspråk på när man bor i en stad.

Det finns här anledning att särskilt framhålla tre förändringar, som inträffat under efterkrigstiden. Den första förändringen sammanhänger med utvecklingen mot allt större butiker och den ökande omsättningen per butiksenhet. Denna utveckling har fört med sig att varje butik behöver fler kunder för att uppnå den önskade omsättningen. Dagligvarubutiker i bostadsområden — s.k. bostadsorienterade butiker — hämtar i huvudsak sina kunder från de omgivande bostäderna. Fler kunder per butik betyder därför att butikens geografiska upptagningsområde för kunder måste vidgas. Eftersom detaljhandeln på nybyggnadsområden i princip dimensioneras efter det lokala behovet, har verkningarna där givit sig till känna i form av ett glesare butiks nät.

De andra två förändringarna har inträffat på efterfrågesidan. Det moderna stadslandskapet skiljer sig högst väsentligt från den äldre stenstaden. När denna byggdes var anspråken på utrymme räknat per individ relativt blygsamma. I dag ställs kraven betydligt högre dock inte så mycket i vad gäller väningsyta men desto mer vad gäller bilplatsbehov och gemensamma utrymmen såsom grönområden m.m. Den tätbebyggda ytan per invånare i Sverige har i en prognos beräknats bli fördubblad från 1960-talets början fram till omkring 1980<sup>1</sup>. Denna

utglesning av befolkningen har medfört att det befolkningsunderlag som erfordras för en viss omsättning måste hämtas från allt vidsträcktare områden eller allt mera högexploaterade bostadskoncentrationer.

Den tredje förändringen sammanhänger med den ökade rörligheten. Förr kunde man särskilt beträffande dagligvaror räkna med en viss lokal bundenhet till den egna bostadsorienterade butiken — den egna närhetsbutiken. På grund av den begränsade rörligheten hos befolkningen var förr avstånden mellan bostaden och butiken i hög grad utslagsgivande i konkurrensen mellan skilda butiker. En butik som var ensam i ett bostadsområde fick ofta en monopolliknande ställning när det gällde invånarna i de närmast omgivande bostäderna.

I samband med att befolkningens rörlighet ökat har också möjligheterna att med olika konkurrensmedel dra till sig kunder även bland längre bort från butiken boende personer ökat. Lågpriskanalerna har uppträtt, som med hjälp av priset såsom konkurrensmedel attraherat kunder inom stora områden. Än betydelsefullare har kanske det konkurrensmedel blivit som består i att kunderna erbjuds ett stort och rikt urval samlat till en plats. De stora väl sorterade dagligvarubutikerna med deras stora urval och de specialiserade fackhandelsbutikerna har en naturlig lokalisering till stadskärnor och andra kommersiella centra. Härifrån har de inom framförallt områden med äldre bebyggelse konkurrerat med de gamla närhets- eller kvartersbutikerna. Dessa butiker har i stor utsträckning blivit beroende av strököp och köp från de konsumenterna, som är mer eller mindre hårt bundna till bostadsområdet. För de rörliga konsumenterna, t.ex. de som ofta på vägen från arbetsplatsen passerar någon av de stora butikerna, har inte den bekvämlighet i form av närhet till bostaden, som närhetsbutiken erbjudit, inneburit någon särskild lockelse. Flertalet när-

<sup>1</sup> Ökade ytbehov i stadsbygden, Kungl. Byggnadsstyrelsen, stencil, Stockholm 1965. Jfr. SOU 1967:2 s. 42 (Den statliga länsförvaltningen, del II).



hetsbutiker torde därför inte, som man föreställde sig i affärstidsutredningen, ha kunnat i tillräcklig mån kompensera sig för högre kostnader genom att ta ut högre priser.

Det är svårt att förutsäga om utglesningen av butiker skall fortsätta. Såsom tidigare påpekats finns det omständigheter som kan tala för en uppbromsning av utvecklingen mot större butiker. När det gäller bostadsorienterade butiker måste man räkna med att möjligheterna för en sådan butik att hämta kunder från omgivande bostäder minskar ju längre avståndet till butiken är. Den s.k. köptroheten sjunker ju längre bort från butiken man kommer. Andra inköpsalternativ träder i stället.

Tidigare ansågs detaljhandelsservicen i bostadsområden inte vara något som det allmänna behövde ägna särskild omsorg. Butikerna fick mer eller mindre fritt etablera sig där innehavaren kunde finna lokal att hyra. Det allmännas syn på detaljhandelsservicen i synnerhet när det gäller dagligvaror har emellertid förändrats. Vid tillkomsten av nya bostadsområden söker numera de för planeringen ansvariga skapa garantier för att området skall bli tillfredsställande försörjt med detaljhandel. Bebyggelseplaneringen innefattar därför normalt ett moment av styrning när det gäller lokaliseringen av detaljhandeln. Denna styrning kan emellertid inte gå utanför de ramar, som detaljhandelns sektoriella förutsättningar skapar. Att t.ex. planera ett tätt nät av närhetsbutiker är att gå utanför dessa ramar och därför meningslöst eftersom planen inte kan bli genomförd. Planeringen av detaljhandeln på nybyggnadsområden är i dag en komplicerad uppgift. Detaljhandelsservice kan inte isoleras från andra servicefunktioner och uppbyggnaden sker i ett dynamiskt förlopp i växelverkan mellan ett stort antal svåröverblickbara faktorer.<sup>1</sup>

Resultatet av den planering av service (bl.a. detaljhandel) i storstadsområden, som pågått de senaste årtiondena i vårt land kan beskrivas såsom ett system av utbud på olika nivåer, där den lägsta nivån representeras av

den bostadsorienterade dagligvarubutiken – närhetsbutikens efterföljare – och de högre nivåerna av allt större koncentrationer av utbud – centrumanläggningar – ända upp till den högsta nivån, som är själva stadskärnan med dess kvalificerade utbud.

Stadskärnan har – om den i erforderlig utsträckning sanerats – sin givna topplats. Där samlas såväl varuhuset som de specialiserade butikerna. Stadskärnans innehåll av skiftande aktiviteter har uppkommit genom ett till stor del historiskt förlopp. Mer eller mindre starka samband mellan olika verksamheter i staden har ofta lett till att nytillkommande aktiviteter förlagts nära de äldre och stadskärnan har härigenom vuxit i storlek och betydelse. Som en följd av denna utvecklingsprocess har kommunikationerna mellan stadskärnan och övriga delar av staden ofta prioriterats. Stadens kärna har blivit en naturlig samlingspunkt dit flertalet människor i staden beger sig för att arbeta eller utträta ärenden e.d. Dessutom bor det i allmänhet ganska många människor i stadskärnan och dess närmast omgivande bostadsområden.

I bebyggelsen utanför stadskärnan finner man andra centra på skilda nivåer. Till den del dessa centra finns i äldre bebyggelse har de i allmänhet uppkommit genom en utvecklingsprocess liknande stadskärnans. De centra, som finns i nyare bebyggelse, brukar ofta kallas centrumanläggningar och har som regel projekterats såsom ett led i den allmänna bebyggelseplaneringen. De största centrumanläggningarna ligger inte nödvändigtvis närmast stadskärnan utan kan befinna sig relativt långt ut från denna. Centrumanläggningarna, som på senare år kommit att utgöra ett karaktäristiskt inslag i storstädernas nybebyggelse, har regelmässigt planerats in i denna i syfte att på ett rationellt sätt tillgodose konsumenternas behov av service, kommersiell såväl som icke kommersiell. Anläggningarna är strategiskt inpassade i

<sup>1</sup> En första delredovisning av en i samarbete mellan KF, HSB och Riksbyggen bedriven studie av hithörande frågor finns publicerad i tidskriften "Kooperatören" nr 10/1970.

kommunikationsnätet så att de med ett minimum av olägenhet skall kunna nås av de konsumenter, vars servicebehov man i första hand önskat tillgodose.

Centrumanläggningar på så gott som alla nivåer har väl sorterade dagligvarubutiker. Fackhandel däremot förekommer i riklig mängd endast i anläggningar på hög nivå och sparsamt i de mindre anläggningarna. Kedjevaruhus finns i de stora anläggningarna men sällan i de mindre. Dessa skillnader med avseende på fackhandel och varuhus mellan centra på olika nivåer sammanhänger med de skilda verksamheternas krav på större eller mindre befolkningsunderlag. De mera specialicerade butikerna liksom varuhusen kräver ett förhållandevis stort underlag för att få tillräckligt hög omsättningshastighet och därmed lönsamhet på sitt sortiment.

Mellan skilda centra kan förekomma konkurrens. Därvid har det i allmänhet visat sig att nytillkomna stora centrumanläggningar utvecklas bättre än äldre mindre anläggningar. Det brukar anses att stora samlade detaljhandelsutbud har större attraktionskraft än mindre utbud. Konsumenten antas välja att från bostaden bege sig till den plats, som har det största samlade utbudet. Där kan många inköp kombineras vid samma besök. Betydelsefullt är också det förhållandet att de stora anläggningarna är placerade så att de ligger vid många dagliga resvägar.

Förhållandena är såsom förut antytts ganska olikartade när det gäller stadsdelar av olika ålder. I de nya stadsdelarna anpassas planeringen efter dagens förhållanden. För dagligvaruhandels del kan detta leda till att centrumanläggningarnas stora väl sorterade dagligvarubutiker eller varuhusens livsmedelsavdelningar ensamma får försörja ganska vidsträckt områden omkring sig. I nya bostadsområden förekommer ofta att gångavståndet mellan bostad och närmaste butik är 500 meter eller mer.

I äldre stadsdelar är förhållandena annorlunda. Där kan närhetsbutikerna fortfarande i viss utsträckning finnas kvar. Stadsdelens egen utveckling leder emellertid ofta till en

försämring av servicefunktionerna. Bostäder kontoriserar. Människorna åldras och barnen flyttar. Kvar blir en minskad befolkning med mindre köpbehov. Av stor betydelse är om någon form av kommersiellt centrum utbildats i stadsdelen. Har så skett, har i allmänhet också närhetsbutikerna i den närmaste omgivningen fått läggas ned. Det kan även inträffa att det tillkommit en storbutik med livsmedel, som slagit ut omgivande närhetsbutiker. Som ett allmänt omdöme beträffande äldre stadsdelar kan dock sägas att eftersläpningseffekter av skilda slag hindrar att detaljhandelsstrukturen undergår så snabba förändringar att den kan sägas befinna sig i paritet med den på nya områden.

Under de senaste åren har s.k. externa lokaliseringar börjat få viss betydelse. Ordet extern anger att lokaliseringen ligger utanför bebyggelsen. De första detaljhandelsutbudet av detta slag var stormarknaderna eller, som de i början kallades, rabattvaruhusen. Dessa karaktäriseras av en utpräglad lågprisprofil med låg servicegrad i traditionell mening — största möjliga del av den manuella hanteringen överlastas på kunderna. Bilkunderna erbjuds emellertid gratis parkering. Tillgänglighet för ett stort antal konsumenter uppnår dessa stormarknader genom att de väljer ett trafikorienterat läge i närheten av en större tätbefolkad stadsbygd.

Ytterligare en form av extern detaljhandelslokalisering utgör de s.k. externa centrumanläggningarna. Dessa anläggningar har stora likheter med de vanliga centrumanläggningarna i så måtto att de består av ett flertal företag, men skiljer sig framförallt från dessa genom att de är lokaliserade ungefär på samma sätt som de externa stormarknaderna, och har priset som huvudsakligt konkurrensmedel. Hittills finns i vårt land endast en öppnad extern centrumanläggning (Valbo centrum utanför Gävle). Det är emellertid troligt att den kommer att följas av flera.

Sammanfattningsvis kan beträffande strukturutvecklingen på de lokala marknaderna sägas att den innebär både en koncen-

tration och en spridning. Koncentrationen är särskilt märkbar när det gäller dagligvaruhandeln. Butikerna har blivit större och samlats i centra. Fackhandeln och varuhusen var förr koncentrerade till stadskärnan. Utanför denna fanns i allmänhet inte förutsättningar att etablera detta slag av butiker. Centrumanläggningarna har emellertid givit denna handel plattformar utanför stadskärnan, där den i större eller mindre utsträckning kunnat finna fotfäste. För sällanköpshandelsdel kan utvecklingen därför hittills huvudsakligen i storstäderna sägas ha inneburit en viss decentralisering — en spridning ut från stadskärnan. Ser man till de externt lokaliserade detaljhandelsutbudet kan dessa karakteriseras såsom decentraliserade koncentrationer och representerar således en utvecklingsform, som i sig innehåller drag av både koncentration och spridning.

### 5.1.3 Konsumentens inköpsituation

På vilket sätt och i vilken utsträckning låter sig den nya detaljhandelsstrukturen förena med konsumenternas intressen? Svaret på den frågan kan inte ges inom ramen för kommitténs uppdrag, men det är angeläget att här ge den en viss belysning.

Till att börja med bör framhållas att konsumenterna utgör en heterogen samling människor med mycket olikartade utgångspunkter och värderingar. I allmänhet brukar man vid beskrivningar av konsumenterna försöka göra vissa grova indelningar i grupper med i huvudsak gemensamma intressen. En sådan indelning måste emellertid alltid bedömas med insikt om att den som gjort indelningen endast haft sin egen subjektiva uppfattning att bygga på när han dragit gränsen för differentieringen. Driven till sin spets slutar differentieringen först när den kommit till den enskilda konsumenten. En så långt driven differentiering är emellertid inte användbar vid studier av konsumentintresset.

För närvarande utgörs befolkningen i Sverige av drygt 8 miljoner personer. Därav befinner sig cirka 1.850.000 i åldrarna 0—15

år, cirka 5.250.000 i åldrarna 16—66 år och cirka 950.000 är 67 år eller äldre. Tillväxten av åldringarnas andel av befolkningen beräknas bli stark framöver.

Antalet gifta personer uppgår till 3,9 miljoner. Ogifta är 3,4 miljoner personer. Grupperna änklingar, änkor och fränskilda överstiger en halv miljon personer.

Vid 1965 års folk- och bostadsräkning befanns medelhushållsstorleken vara 274 personer på 100 hushåll. Denna relationsangivelse är emellertid en ganska ofullständig beskrivning av verkligheten. Enpersonershushållen var 620.000, tvåpersonershushållen 770.000, trepersonershushållen 580.000, fyrapersonershushållen 480.000 och fempersonershushållen över 200.000.

Detaljhandelsbesöken utförs till cirka två tredjedelar av kvinnor. Speciellt hög är andelen för livsmedelsbutiker, där drygt 80 procent av besöken utförs av kvinnor.

En grupp konsumenter, som kan förmodas ha särskilt begränsade tidsresurser för inköp, är de förvärvsarbetande gifta kvinnorna. Av totalt ungefär 3,9 miljoner förvärvsarbetande i landet (inbegripet arbetslösa arbetssökande) utgör 950.000 gifta kvinnor, av vilka ungefär 45 procent arbetar 35 timmar eller mer i veckan. Enligt en prognos av statistiska centralbyrån för 1970 års långtidsutredning kommer antalet förvärvsarbetande gifta kvinnor att stiga till omkring 1.170.000 år 1980.

Hösten 1969 var cirka 75.000 gifta kvinnor med barn i förskolåldern i förvärvsarbete 35 timmar eller mer per vecka. Av de s.k. arbetskraftsundersökningarna kan man också utläsa hur många hemmavarande barn det finns i olika åldrar till mödrar, som har förvärvsarbete.

När man talar om personer med nedsatt rörlighet brukar man ofta nämna den stora och växande gruppen pensionärer. Det sägs inte sällan i olika sammanhang att denna grupp kräver detaljhandelservice nära sin bostad, eftersom den har svårt att förflytta sig. Att förutsätta att personer över 67-årsåldern regelmässigt är mindre rörliga

Antal hemmavarande barn i olika åldrar fördelade efter moderns arbetstid enligt arbetskraftsundersökningarna det första kvartalet 1970.

Barnets ålder	Mödrar i arbete					
	Heltid 35-w tim.		Deltid 20-34 tim.		Deltid 1-19 tim.	
	Samtl. mödrar	Gifta mödrar	Samtl. mödrar	Gifta mödrar	Samtl. mödrar	Gifta mödrar
0- 6 år	122 700	95 300	92 500	83 700	90 900	85 900
7-10 år	74 300	59 000	67 000	62 600	59 300	56 700
11-16 år	144 900	119 300	128 200	119 300	90 700	86 800
<b>Totalt</b>	<b>341 900</b>	<b>273 600</b>	<b>287 800</b>	<b>265 500</b>	<b>240 800</b>	<b>229 300</b>

än yngre personer torde emellertid vara förhastat. Först i åldrarna över 75 år finns klara tecken på mera allmän nedsatt rörlighet. Bland pensionärer i lägre åldrar är majoriteten fortfarande lika rörlig som personer i yrkesaktiv ålder<sup>1</sup>

Ur ett par hushållsundersökningar utförda av statens pris- och kartellnämnd<sup>2</sup> kan utläsas en del intressanta uppgifter rörande allmänhetens köpbeteende. Vanligt är att man handlar flertalet vardagar i veckan. Enligt en undersökning från år 1965 hade 78 procent av hushållen i medelstora städer ingen eller en inköpsfri vardag i veckan. Vid en undersökning i en medelstor stad, Kristianstad, åren 1968-1969 var motsvarande andel av de undersökta hushållen 50 procent. Skillnaden antas emellertid åtminstone till viss del kunna förklaras av att antalet helgdagar i undersökningsperioderna var olika i de båda undersökningarna och av att inga enpersonershushåll ingick i 1965 års undersökning. I kristianstadsundersökningen befanns att de heltidsarbetande hade fler inköpsfria vardagar och även gjorde färre inköp än andra. Stora inköp gjordes huvudsakligen i anslutning till veckoslutet. Varuhus- och centrumbutiksbesöken förekom oftast fredag-lördag. Undersökarna ansåg sig på grundval av dessa iakttagelser också kunna anta att de beloppmässigt stora inköpen ofta gjordes i varuhus eller centrumbutiker. Vidare syntes det undersökarna vara vid dessa centrumbutiker, som makar tillsammans skötte uppköpen. De heltidsarbetande handlade generellt sett mindre i

närhetsbutiker än andra. Dessa personer hade också oftare än andra under undersökningsperioden (en vecka) besökt enbart varuhus eller centrala allivsbutiker. För samtliga studerade kategorier gällde emellertid i båda undersökningarna att de flesta inköp gjordes i närhetsbutiker.

Vid 1965 års undersökning hade ungefär två tredjedelar av hushållen bil. Husmoderns möjligheter att använda bilen var emellertid ofta starkt begränsade. I 60 procent av bilhushållen saknade hon körkort och i de fall hon hade körkort förekom ofta att bilen disponerades av husfadern under dennes arbetstid. Endast i 15 procent av alla hushåll hade husmodern både körkort och möjlighet att under dagen disponera bil. Andelen "bilköp" var enligt 1965 års undersökning endast 7 procent i storstäder, 12 procent i medelstora städer och 18 procent i mindre kommuner.

I kristianstadsundersökningen hade tre av fyra hushåll minst en bil. I dessa bilhushåll hade ungefär två husmödrar av tre körkort och av dessa körkortsinnehavare uppgav sig majoriteten kunna disponera bilen minst två timmar per dag under inköpstid. (Kvällsöppet förekom i ungefär hälften av butikerna i Kristianstad och i samtliga fall var det förlängda öppethållandet förlagt till

<sup>1</sup> Rörligheten mätt i förflyttningar per dag. Förflyttningens längd är inte beaktad. "Resvaneundersökning i Uppsala 1965", Orvar Westelius, Näringslivets Planinstitut, Stockholm.

<sup>2</sup> "Hushållens roll i livsmedelsdistributionen", pris- och kartellfrågor nr 6/1967, och "Hushållsundersökning i Kristianstad", pris- och kartellfrågor nr 10/1969.

fredagar.) Totalt sett var det emellertid mindre än hälften av de huvudsakliga inköparna som kunde använda bilen varje dag för inköpsändamål.

Det var främst när inköp gjordes i centrum av staden som bil användes. Över hälften av alla bilköp gjordes nämligen i centrum.

I kristianstadsundersökningen ingick också en attitydfråga beträffande önskvärdheten av att ha butikerna öppna längre än till klockan 18. Öppet varje vardag längre än till klockan 18 ansåg 84 – 93 procent inte vara önskvärt. Det var något vanligare bland de förvärvsarbetande att uppfatta kvällsöppet-hållande alla dagar som något positivt än det var bland inte förvärvsarbetande.

Av stor betydelse för tidsåtgången vid inköp är den förflyttning, som orsakas av butiksbesöket. Ett ur tidssynpunkt rationellt val av butik innebär att man besöker den butik, som man under dagen kommer närmast i tidshänseende. Detta betyder att exempelvis den, som bor nära en livsmedelsbutik, kan finna det ur tidssynpunkt förmånligare att handla i en butik, som visserligen ligger långt ifrån bostaden men i förhållande till resvägen till arbetsplatsen närmare än butiken vid bostaden.

Exemplet antyder betydelsen av individens resvägsmönster när det gäller valet av inköpsställe. Resmönstret inom en tätort beskrivs av arkitekten Orvar Westelius såsom upprepade rundurer eller förflyttningsskedjor, därför att de ofta innehåller en kedja av besök i olika lokaltyper.<sup>1</sup> En sådan kedja kan exempelvis vara sammansatt på följande sätt: En person reser på morgonen från sin bostad till arbetsplatsen, besöker en

matsservering på lunchen, återkommer till arbetsplatsen, reser efter arbetets slut åter till det egna bostadsområdet, besöker en livsmedelsbutik där och återkommer sist till sin bostad. I denna kedja finns en besökskombination av egen arbetsplats, matsservering och livsmedelsbutik.

Genom att studera kombinationer av besök i sådana förflyttningsskedjor har Westelius kunnat visa hur besök i vissa lokaltyper i kedjan så att säga styr var besök i andra lokaltyper görs (t.ex. arbetsplatsens läge avgör vilken matsservering som besöks). Valet av butik för ett detaljhandelsbesök påverkas således av inte bara bostadens läge utan också av var personens arbetsplats ligger, var vänner och släktingar bor, var besök på sjukhus och hos tandläkare görs etc.

Följande tabell grundad på den av Westelius utförda undersökningen i Uppsala 1965 får illustrera hur besöken kan fördela sig. Se tabell nedan.

Tydligt är det så att personer, som är rörligare än andra – reser oftare och längre sträckor inom en stad – blir mindre ”köptrogna” mot butikerna i det egna bostadsområdet. Det är således så att ökad rörlighet hos konsumenterna skall värderas inte bara i den bemärkelsen att deras *möjligheter* att förflytta sig till längre bort från bostaden belägna butiker förbättras utan också såsom uttryck för att de *faktiskt* förflyttar sig mera och därför minskar bostadens betydelse såsom utgångspunkt vid detaljhandelsbesöken. En av Westelius år 1967 genomförd

<sup>1</sup> En av Westelius gjord sammanfattning av problemkomplexet kommer att publiceras såsom bilaga till ett kommande statligt betänkande från butiks-etableringsutredningen.

Besök i livsmedelsbutiker fördelade på lägen, Uppsala 1965. (personer med livsmedelsbutik inom 300 meter från bostaden)

Besökta butikers läge	inom 500 m. från bostaden	500–1000 m. fr. bostaden	mer än 1000 m. fr. bostaden men ej i stadscentrum	i stadscentrum
Procentuell fördelning av besöken	62 %	10 %	4 %	24 %

resvaneundersökning i Vällingby, visar bl.a. att vällingbyborna i undersökningen fördelade sin tid i Stockholms-regionen mellan klockan 8.00 på morgonen och klockan 20.00 på kvällen till 60 procent i Vällingby och 22 procent i innerstaden och i stort sett resten av tiden mellan dessa platser.

Det är naturligtvis inte så att konsumenten alltid väljer den butik för sina inköp, som hon under sitt resande kommer närmast intill. Utlösande för besöket är en mängd andra faktorer såsom hur akut behovet är, intresset att köpa billigt eller finna ett utbud som är stort och ger hög grad av valfrihet. Spelrummet för sådana faktorer kommer i väsentlig utsträckning att bestämmas av konsumentens tidsresurser i kombination med de geografiska förutsättningarna.<sup>1</sup>

### *5.2 Utvecklingen av öppethållandetiderna mot bakgrund av förändringar i affärstidsregleringen*

Affärstidsutredningen studerade på sin tid utvecklingen av affärstiderna och fann därvid att tiderna måndag–fredag hållits i stort sett konstanta sedan år 1947. Den dominerande affärstiden hade varit kl. 9–18. Beträffande lördagar kunde klart konstateras att affärstiden minskat. År 1955 tillämpades normalt kl. 17 som stängningstid på lördagar inom fyra av de till Sveriges Köpmannaförbund anslutna 25 länsförbunden. Inom 17 länsförbund stängdes affärerna vanligen kl. 16 och inom fyra kl. 15. År 1964 var den vanligaste stängningstiden på lördagar kl. 15 inom 13 förbund och kl. 14 inom återstående 12 förbund. En del i huvudsak centralt belägna butiker i Stockholm stängde dock först kl. 16.

Under åren närmast fram till år 1965 hade enligt affärstidsutredningen kunnat iakttagas en kraftig stegring av intresset för kvällsöppet. En undersökning visade att kvällsöppet förekom en dag i veckan på 15 orter med fler än 40 000 invånare och på 70 orter med mindre än 40 000 invånare. På många håll var det endast en butik – ofta ett varu-

hus – som hade kvällsöppet. På andra orter var kvällsöppet koncentrerat till någon eller några branscher t. ex. skoaffärer och möbelaffärer.

Dessa iakttagelser bör jämföras med reglerna i 1948 års butikstängningslag om öppethållandet. Enligt dessa var tillåten affärstid under vardagar kl. 8–19. En vardag i veckan fick affärstiden utsträckas till kl. 20. Jämförelsen visar att den i lagen angivna ramen för öppethållandetiderna som regel var så vid att en viss marginal fanns mellan ramen och de faktiskt tillämpade öppethållandetiderna.

Iakttagelserna visar också att vissa förskjutningar ägde rum inom ramen. Affärstiden på lördagar inskränktes utom i vissa centralt belägna storstadsbutiker. Intresset för kvällsöppet stegrades.

Tillkomsten av 1966 års affärstidslag innebar en vidgning av ramarna, främst därigenom att den lagstadgade ”vanliga affärstiden” utsträcktes till kl. 20 på vardagar. Inte utan betydelse i liberaliseringshänseende åtminstone till en början var också tillämpningen av dispensreglerna särskilt i Stockholm.

Affärstidskommittén har låtit genomföra en undersökning av de tillämpade öppethållandetiderna i detaljhandeln 1966, 1967 och 1969 (bilaga 6). Undersökningen har lagts till grund för jämförelser mellan dels åren 1966 och 1967 och dels åren 1967 och 1969.

Jämförelsen mellan åren 1966 och 1967 är intressant såtillvida att den belyser de omedelbara följderna av affärstidslagens införande. Totalt sett hade ungefär 70 procent av butikerna inte genomfört några förändringar. Tendensen var dock inte enhetlig.

<sup>1</sup> Problemet tidsanvändning och omgivningsstruktur har av professor Torsten Hägerstrand analyserats i en bilaga till Balanserad regional utveckling (SOU 1970:3. Bilagan ingår i en bilagedel kallad ”Urbaniseringen i Sverige” med särskilt nummer, SOU 1970:14). Genom att använda ett tidsgeografiskt betraktelsesätt kan man analysera hur restriktioner med olika ursprung griper in i varandra och kanaliseras eller kedjar individernas handlingsval. Hägerstrands arbete kan tjäna som en illustration till en del av de situationer som en hushållsinköpande husmor upplever.

Sålunda hade t. ex. alla Stockholms varuhus ändrat sina tider, medan varuhusen i Göteborg hade behållit sina tider oförändrade. I övrigt hade ungefär hälften av varuhusen i landet vidtagit förändringar av något slag. Överhuvudtaget hade de flesta förändringarna genomförts i Stockholm. De förändringar som skett innebar ofta att öppethållandet hade förlängts på kvällarna. En del av textilaffärerna i Stockholm och Malmö hade senarelagt såväl öppnings- som stängningstiden. Också åtskilliga järn- och möbelfaffärer hade förlängt öppethållandet på kvällarna; dock hade inte alla gjort motsvarande förändringar på morgnarna. Förhållandevis få livsmedelsaffärer hade övergått till senare stängningstider. Undantag härifrån utgjorde dock de konsumentkooperativa butikerna i Stockholm, vilka praktiskt taget alla hade infört förlängt öppethållande måndag-fredag. Beträffande lördagar kunde konstateras en påtaglig tendens hos allt flera affärer att stänga tidigare.

Undersökningen rörande affärstiderna före och efter lagändringen vid årsskiftet 1966-1967 visar således att flertalet butiker inte ändrade sina öppethållandetider. Vid sidan av denna tendens hos majoriteten av butikerna kan emellertid också i undersökningen iakttagas vissa förändringar främst beträffande varuhus och viss fackhandel. Ätminstone för de centrala stockholmsvaruhusens del synes man redan under år 1967 ha kommit utanför de gränser, som 1948 års butikstängningslag tidigare drog upp. Man hade nämligen börjat ha öppet till kl. 20 två dagar i veckan. Dessutom medverkade under samma år en liberal dispensgivning i Stockholm till att i Stockholms city kvällsöppet efter kl. 20 och söndagsöppet förekom i flera affärer.

Vid jämförelsen mellan åren 1967 och 1969 visar undersökningen inte någon entydig bild av utvecklingen beträffande kvällsöppethållandet. De enskilda livsmedelsbutikerna hade i stor utsträckning ökat sitt kvällsöppethållande, medan det motsatta förhållandet synes ha varit fallet inom konsumentkooperationen. Anmärkningsvärt

är att i storstäderna varuhusen tycks ha minskat sitt kvällsöppethållande.

Utvecklingen under den tid 1966 års affärstidslag tillämpats uppvisar således inte några stora förändringar. Det förefaller som om man på sina håll provat kvällsöppethållande och sedan, beroende på utfallet, fortsatt med det eller avstått från vidare öppethållande av detta slag. Sedan de butiker som haft mindre framgång med sina försök återgått till tidigare öppethållandetider, synes utvecklingen långsamt ha fortsatt mot senare kvällsöppet på vissa platser.

Sedda i ett mera långsiktigt perspektiv kan öppethållandetiderna i fråga om majoriteten av butikerna sägas ha varit ganska oförändrade. Beträffande varuhusen, livsmedelsbutikerna och viss fackhandel i stockholmsområdet och vissa andra tätbefolkade regioner kan emellertid iakttagas en tendens mot ökat öppethållande vissa kvällar, främst fredagar, samt lördagseftermiddagar.

Den liberalisering, som blev en följd av 1966 års affärstidslag, har sålunda varit av ringa eller ingen betydelse för större delen av detaljhandeln. Centralt och i viss mån externt belägna butiker, särskilt i storstadsområden, har dock börjat utnyttja den ökade friheten. Detta har skett dels genom kvällsöppethållande i ökad utsträckning kl. 19-20, dels i form av utnyttjande av de vidgade möjligheter till dispens, som affärstidslagen medförde.

### *5.3 Pris- och strukturförändringar såsom följd av övergång till fria affärstider*

Under kommitténs hearings har av både konsumenter och företagare uttalats farhågor rörande konsekvenserna för priserna i detaljhandeln i händelse av att affärstidsregleringen upphör. Man har pekat på att personalkostnaderna för försäljning på kvällar och söndagar är högre än under ordinarie arbetstid och hävdad, att de ökade kostnaderna måste leda till högre priser. Det är inte godtagbart, har man sagt, att alla konsumenter skall tvingas vara med och betala en

merkostnad endast för att tillfredsställa en begränsad grupp. Mot att prishöjningarna skulle drabba endast dem, som utnyttjar inköpsmöjligheterna under de tider då kostnaderna är högre, har man i allmänhet inte någon invändning, men många synes ha den uppfattningen, att en sådan kostnadsfördelning mellan olika kunder inte kommer att göras av företagen. I enkätsvaren finns också uttryck för, att man betraktar det nu antydda problemet som väsentligt. Sälunda har exempelvis Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund sagt sig förutsätta, att kommittén i sitt betänkande belyser denna viktiga fråga.

En annan fråga, som ägnats betydande uppmärksamhet såväl under kommitténs hearings som i enkätsvaren, är huruvida regleringens upphörande kan medföra strukturförändringar i detaljhandeln. Det har från småföretagarhåll hävdats, att många mindre butiker skulle slås ut genom konkurrens från stora butiker med förlängt öppethållande. Verkningsarna skulle främst komma att drabba vissa delar av fackhandeln och mindre livsmedelsbutiker. Man har i en sådan utveckling också sett en allvarlig risk för försämrade service för konsumenterna genom att det skulle bli den på mera personlig service inriktade fackhandeln och mindre närhetsbutiker som i första hand drabbades.

De nu berörda frågorna har samband med varandra därigenom att de delvis beror av samma bakomliggande orsakssammanhang. En belysning av de med frågorna sammanhängande problemen fordrar ett ganska omfattande resonemang och det har ansetts lämpligt, att här behandla de båda frågorna fristående från kommitténs övriga överväganden. Framställningen är uppdelad i två huvudavsnitt. I det första avsnittet diskuteras lönsamhetsaspekter på förlängt öppethållande såsom konkurrensmedel sedda från det särskilda företagets synpunkt. I det andra avsnittet utvecklas resonemanget för detaljhandeln i dess helhet, varvid konsekvenser för pris- och strukturutvecklingen diskuteras.

### 5.3.1 Det särskilda detaljhandelsföretaget

#### *Förlängt öppethållande såsom konkurrensmedel*

Vid detaljhandelsföretagens konkurrens om kunderna kommer beroende på förhållandena ett flertal olika konkurrensmedel till användning. Bland betydelsefulla konkurrensmedel kan nämnas pris, sortiment, service och reklam. Företagen använder i praktiken ett stort antal konkurrensmedel samtidigt och man brukar tala om ett företags konkurrensmix.

Även butiksläget betraktas ofta såsom ett konkurrensmedel. Det kan emellertid vara befogat att i stället beteckna butiksläget såsom en konkurrensförutsättning<sup>1</sup>. Läget är ofta en förutsättning för att vissa andra konkurrensmedel med fördel skall kunna användas. Sälunda är t.ex. möjligheterna att utnyttja olika former av sortimentskonkurrens större i vissa lägen än i andra. Över huvud taget kan sägas, att ett läge är bra just därför att det ger goda förutsättningar att utnyttja vissa konkurrensmedel. Förlängt öppethållande är ett konkurrensmedel, vars användbarhet torde vara beroende av butikens läge.

Värdet av ett konkurrensmedel ligger många gånger i att det är svårt att snabbt kunna efterlikna det. Det företag, som lyckas bli ensamt om att sälja en modenyhet, kan göra goda förtjänster på detta. Ju snabbare konkurrenterna reagerar och tar hem samma nyhet, desto hastigare inhämtas försprånget i konkurrensen. Förlängt öppethållande är lätt att efterlikna. Börjar en butik hålla öppet längre på kvällen, kan andra butiker som regel snabbt följa efter. Olika konkurrensförutsättningar hos företagen exempelvis beroende på läget eller serviceinriktningen kan emellertid såsom nyss framhållits medföra att ett företag kan utnyttja förlängt öppethållande såsom konkurrensmedel bättre än ett annat företag.

Enligt avtalen på arbetsmarknaden inom

<sup>1</sup> Jfr. Sven Sannesson "Konsumentvarudistribution", Stockholm 1970, sid. 152.



detaljhandeln skall personalen ha högre ersättning per timme för arbete under s.k. obekvämtid än under annan arbetstid (ob-tillägg). Måndag till fredag efter kl. 18 är ob-tillägget 50 procent av lönen. Lördag kl. 12-13 är det 70 procent samt på lördag efter kl. 13 och på söndag 100 procent av lönen.

Affärstidsregleringen lägger för närvarande i viss utsträckning hinder i vägen för detaljhandeln att hålla öppet under obekvämtid. Upphör regleringen försvinner således detta hinder. Skyldigheten för företagen att betala ob-tillägg skulle emellertid även därefter medföra en betydelsefull begränsning av möjligheterna att förlägga öppet-hållande till sådana tider som för närvarande ligger utanför vanlig affärstid i affärstidslagens mening.

Det förhållande att kostnaderna per timme är högre under obekvämtid behöver emellertid inte leda till att även lönsamheten blir sämre under sådan tid. Om försäljningen per arbetstimme blir högre under obekvämtid än under annan tid, kan den större personalkostnaden uppvägas härav. Det kan således ur lönsamhetssynpunkt vara motiverat för företaget att hålla öppet under sådan tid, trots att man måste betala arbetskraften högre ersättning.

När ett företag överväger att förlänga öppet-hållandet, sker detta i allmänhet mot bakgrund att ett s.k. marginalintäktsresonemang. Ett företags kostnader brukar indelas i fasta och rörliga. För att kunna driva sin verksamhet över huvud taget har företaget vissa kostnader, som måste betalas helt eller till viss del oberoende av hur länge företaget håller öppet — fasta kostnader. Hit hör investeringar i fastigheter och inredning, lokalhyra etc.

Intill en viss gräns kan ett företags produktion — försäljning — öka utan att de fasta kostnaderna behöver stiga. Passeras den gränsen stiger emellertid de fasta kostnaderna och företaget når ett nytt läge, där försäljningen åter kan öka utan att dessa kostnader stiger. De rörliga kostnaderna är däremot på ett mera omedelbart sätt beroende av försäljningens storlek. Sådana kostna-

der är löner, belysning etc. Ökas öppet-hållandet med en timme stiger sålunda exempelvis kostnaderna för löner och belysning med så mycket som behövs för den extra öppet-hållandstimmen. Hyran blir emellertid som regel oförändrad. De fasta kostnaderna kännetecknas sålunda av att de förändras språnvis, medan de rörliga kostnaderna förändras successivt när driften utvidgas. Vad nu sagts om fasta och rörliga kostnader är grovt generaliserat. I verkligheten finns mellanformer av de båda kostnadstyperna och en viss kostnad består inte sällan av en fast och en rörlig del. Ett exempel på en kostnad av det senare slaget är lönekostnaden.

Inkomsterna av företagets drift måste betala — täcka — såväl de rörliga som de fasta kostnaderna. Först därefter kan det bli någon vinst. Är företaget lönsamt under normalt öppet-hållande, är således de fasta kostnaderna täckta redan då. För att ytterligare drift under förlängt öppet-hållande skall kunna betraktas som lönsamt, räcker det enligt marginalintäktsresonemanget att driften under det förlängda öppet-hållandet täcker de merkostnader, som orsakas av detta, och dessutom ger något bidrag till täckande av de gemensamma fasta kostnaderna. Då förutsätts att förlängningen inte har medfört att också de fasta kostnaderna ökat. Man behöver således inte ställa exempelvis det kravet, att bidraget skall vara så stort som svarar mot det förlängda öppet-hållandets andel av den totala öppet-hållandtiden.

Det nu skisserade resonemanget förutsätter, att det förlängda öppet-hållandet inte för med sig ogynnsamma återverkningar för driften under den ursprungliga öppet-hållandtiden. Detta kan inträffa om kunder som normalt skulle handla under denna tid övergår till att handla under den förlängda öppet-hållandtiden och inte ersätts av andra kunder, som annars inte skulle ha handlat i butiken exempelvis för att där var för trångt tidigare. Återverkningarna under normal öppet-hållandtid av det förlängda öppet-hållandet kan naturligtvis också bli positiva ur företagets synpunkt, exempelvis genom att

konsumenter, som inte varit kunder i företaget, dras till butiken genom det förlängda öppethållandet och sedan förlägger även sådana inköp, som sker under vanlig tid, till butiken med det förlängda öppethållandet.

När ett företag ämnar ändra sina öppethållandetider, brukar det i praktiken gå så till, att företaget prövar sig fram. Man förlänger öppethållandet under en tid och avläser därefter det ekonomiska resultatet för denna tid och jämför detta med resultatet av tidigare tidsperioder utan förlängt öppethållande. Jämförelsen blir avgörande för om man skall fortsätta med det förlängda öppethållandet.

Till kommittén har under dess hearings och i andra sammanhang framförts den åsikten, att vissa företag kommer att förlänga öppethållandet trots att detta är olönsamt. Företrädarna för denna åsikt har åberopat praktiska fall där, sedan en butik börjat med t.ex. kvällsöppet, andra näraliggande butiker också övergått till kvällsöppet under samma tider. Denna följsamhet från vissa butikers sida brukar av företrädarna för åsikten förklaras med att, om en butik ensam får ha förlängt öppethållande, risk finns att konsumenter, som i vanliga fall handlar i annan butik, vid besök under kvällstid i den kvällsöppna butiken vänjer sig vid att handla i denna och sedan gör sina inköp i denna butik även när den butik, som man använt tidigare, håller öppet. Det kan också tänkas, att konsumenterna vänjer sig vid att handla på kvällen och går till den kvällsöppna butiken av detta skäl. För att undvika att förlora sina kunder anser man sig då behöva förlänga sitt öppethållande.

Det sist anförda antagandet kan vara riktigt i vissa fall. I det föregående har påvisats, att det förlängda öppethållandet fungerar såsom ett konkurrensmedel och således kan dra kunder till den butik, som konkurrerar med detta medel. Denna omständighet borde emellertid knappast annat än i undantagsfall föranleda innehavaren av en efter normala ekonomiska principer driven butik att svara med samma konkurrensmedel även om det blir klart olönsamhet

att använda detta. Givetvis är också här det marginalintäktsresonemang som tidigare skisserats tillämpligt.

Påståendet att en butik kan tvingas till förlängt öppethållande fast detta är olönsamt synes emellertid kunna ha fog för sig, om man härmed menar, att detta öppethållande inte skulle varit lönsamt i den situation man befann sig, innan konkurrensen i form av förlängt öppethållande tillkom. Man jämför i så fall lönsamheten i en situation, där man inte utsätts för konkurrens från en annan butik i form av förlängt öppethållande, med en annan situation där sådan konkurrens förekommer. Det kan med andra ord förhålla sig så, att tillkomsten av konkurrens från en butik med förlängt öppethållande kan förändra lönsamhetsförutsättningarna för en annan butik, så att det från att ha varit olönsamt med förlängt öppethållande blir relativt sett lönsammare att besvara konkurrensen på samma sätt än att inte göra det.

Det beskrivna förhållandet sammanhänger med att kostnad för konkurrensåtgärder kan få karaktär av fast kostnad. Konkurrensmedlet blir då av betydelse för driften i dess helhet och inte bara för den förlängda öppethållandetiden. Det förlängda öppethållandet måste i denna situation ses som en kostnad för att behålla marknadsandelen. Situationen kan jämföras med att en butik startar en reklamkampanj, som drar kunder från en annan butik. Den senare butiken måste då för att behålla kunderna svara med något konkurrensmedel, vilket naturligtvis inte behöver vara reklam utan lika väl kan vara t.ex. prissänkningar eller förlängt öppethållande.

Detaljstintervjuerna (bilaga 9) ger en del intressanta upplysningar rörande skäl som legat bakom förlängt öppethållande. Bland de tillfrågade, som vid frågetillfället tillämpade förlängt öppethållande i någon form (118 butiker) har 57 procent angivit att lönsamhets-skäl motiverat införandet av förlängt öppethållande. Det vanligaste skälet har emellertid varit, att man anpassat sig till kundernas önskemål (84 procent). Det närmast vanli-

gaste skälet synes ha varit anpassning till lokala överenskommelser beträffande affärstiderna (61 procent). Först därefter kommer lönsamhetsskälet. Tilläggas bör dock, att inom livsmedel och varuhushenheter lönsamhetsskälet spelat en mera framträdande roll.

Går man till svaren rörande effekterna av det förlängda öppethållandet i samma butiker finner man, att flertalet i första hand framhållit att butiken fått mera tillfredsställda kunder (74 procent). Därefter kommer att butiken kommit i ett bättre konkurrensläge gentemot andra affärer (48 procent). Bättre lönsamhet har endast cirka en tredjedel av butikerna uppnått. I nästan två tredjedelar av butikerna har omsättningen ökat, men detta synes således inte i mer än hälften av fallen kunnat kompensera de högre kostnaderna. Av de butiker, i vilka man emotsett en förbättrad lönsamhet, har endast hälften fått erfara en sådan.

De nu anförda resultaten synes tala mot den tidigare dragna slutsatsen att man inte annat än i undantagsfall bibehåller ett förlängt öppethållande, om det visar sig olönsamt. Emellertid torde det förhålla sig så, att man inte omedelbart kan avgöra, om ett förlängt öppethållande på sikt blir lönsamt eller ej. Tycker man sig finna att kunderna blir tillfredsställda, har man grundad anledning att anta, att detta i framtiden skall komma företaget till godo i form av förbättrad lönsamhet. Att man kommit i bättre konkurrensläge i förhållande till andra affärer kan betyda, att man lyckats undvika en lönsamhetsförsämring, som annars skulle ha inträffat, och att man påbörjat en stigande trend.

För närmare en tredjedel av de nu aktuella butikerna anger man sig ha vunnit positiva erfarenheter, när det gäller att utnyttja personalen och personalkostnaderna bättre än tidigare. Denna andel kan synas hög med hänsyn till ob-tilläggen, men understryker uppenbarligen den ekonomiska betydelsen av att företagen har så vida ramar som möjligt, när det gäller att passa in personalens tjänstgöring.

Fortsätter man till de butiksenheter som

tidigare tillämpat förlängt öppethållande men vid frågetillfället inte längre gjorde detta (32 butiker), får man en annorlunda bild. Såsom skäl för att man började, anges i första hand lokal överenskommelse (66 procent). Därefter kommer kundskäl (59 procent) och därefter ökad konkurrens (44 procent). Lönsamhetsskälet, som kommer närmast, anges av endast 31 procent. Fördelningen mellan skälen antyder, att man här har en hel del sådana företag, som med anledning av påbörjad eller befarad konkurrens från andra butiker med förlängt öppethållande sökt svara med samma konkurrensmedel.

Erfarenheterna av dessa försök talar ett tydligt språk. Mer tillfredsställda kunder upplevde man i 30 procent av fallen. Bättre konkurrensläge tyckte sig 18 procent uppnå. Bättre lönsamhet fick endast 9 procent och större omsättning endast 16 procent av butikerna. Inte heller personalutnyttjandet lyckades man förbättra i någon större utsträckning (16 procent).

Av förväntningarna infriades endast 3 av 14 om bättre konkurrensläge, 7 av 19 om mer tillfredsställda kunder och 2 av 10 om bättre lönsamhet.

Som man kunde vänta sig anfördes den bristande lönsamheten och kundernas ringa behov (cirka två tredjedelar av svaren) som främsta skäl för att åter inskränka öppethållandetiderna. Bland övriga mer framträdande skäl fanns lokal överenskommelse och säsongskäl.

Vad nu anförts beträffande resultaten från detaljistintervjuerna synes ge gott stöd för det tidigare gjorda antagandet, att företagen inte annat än i undantagsfall fortsätter med förlängt öppethållande för den händelse detta visar sig olönsamt.

Särskild uppmärksamhet tilldrar sig emellertid det förhållandet att bland de butiker, där förlängt öppethållande bibehållits, såsom positiva erfarenheter framhållits i betydligt fler fall, att butiken kommit i bättre konkurrensläge gentemot andra butiker, än att butiken fått bättre lönsamhet. Skillnaden är särskild markerad när det gäller livsmedel,

där procentsiffrorna är 64 respektive 40. Detta förhållande kan synas tyda på, att ett antal företag håller öppet av konkurrensskäl trots att detta öppethållande inte är lönsamt. En sådan slutsats kan emellertid vara förhastad. Såsom tidigare påvisats kan man inlägga olika betydelser i att lönsamheten förbättrats. På samma sätt kan också uttrycket bättre konkurrensläge få två betydelser. Det ligger i själva verket nära till hands att man, när man skall bedöma konkurrensläget i förhållande till andra affärer, jämför med hur det skulle ha gått om man exempelvis avstått från att följa en lokal överenskommelse om förlängt öppethållande och fått utstå sådan konkurrens från andra affärer utan att själv svara med samma konkurrensmedel. Vid bedömningen av lönsamhetsfrågan kan det i stället falla sig naturligt, att man jämför lönsamheten i den nya situationen med hur det var förut, då ingen konkurrens i form av förlängt öppethållande förekom. Har man på detta sätt besvarat de båda frågorna med utgångspunkt från olika förutsättningar – vilket i och för sig måste anses ganska troligt – blir slutsatsen i själva verket att alternativet ”bättre konkurrensläge” inte i lönsamhetshänseende får uppfattas såsom ett uttryck för något annat än att man i den uppkomna situationen tillgriper förlängt öppethållande för att avvärja en försämring av lönsamheten. Man skulle alltså här ha att göra med en grupp företag, som helst skulle se att ingen började konkurrera med förlängt öppethållande, men för den händelse så sker, i den uppkomna situationen finner det relativt sett lönsamare att besvara konkurrensen med samma medel.

Sammanfattningsvis synes man sålunda böra utgå från tre skilda grupper av företag med olika förutsättningar. Den första gruppen består av de företag som vid en jämförelse mellan lönsamheten innan man förlängde öppethållandet och därefter finner sig ha uppnått en förbättring, vilken i vissa fall eventuellt endast består i att kunderna blivit nöjdare och därför företagets framtidsutsikter bättre. Den andra gruppen företag är

de, som inte självmant skulle starta konkurrens med förlängt öppethållande på sin lokala marknad, eftersom ett sådant försök inte synes ha utsikter att bli framgångsrikt. I en situation, där man redan från annat håll utsatts för sådan konkurrens eller står inför hotet av sådan konkurrens på grund av exempelvis lokal överenskommelse, finner sig emellertid företagen i denna grupp böra svara med samma konkurrensmedel, därför att ett uteblivet svar skulle ge sämre lönsamhet än den som erhålles om man svarar. Den tredje gruppen slutligen består också av företag, som inte önskar konkurrens med förlängt öppethållande. Företagen i denna grupp har emellertid inget att vinna på att besvara konkurrensen med samma medel, eftersom de inte ens relativt sett kan förbättra sin lönsamhet med förlängt öppethållande. Dessa företag har att välja mellan att underlåta att besvara konkurrensen eller att svara med andra konkurrensmedel.

Frågan om det är lönsamt eller inte med förlängt öppethållande har härvid bestämts med hänsyn endast till förhållandena i den situation, som föreligger när företagsledningen har att avgöra, om man skall tillgripa åtgärden eller avstå från den. Detta synsätt är det enda, som en företagsledning kan använda. Förändringar i den yttre miljön, såsom nytillkommande konkurrens från andra företag med förlängt öppethållande, kan visserligen också påverka lönsamheten. En sådan yttre förändring får emellertid normalt antas ligga utanför företagsledningens kontroll. Företaget måste därför inrätta sig i den nya miljön och göra lönsamhetsbedömningarna med hänsyn enbart till de nya förutsättningarna.

Beträffande de två första grupperna gäller därför, att de använder sig av förlängt öppethållande för att det är lönsamt. Företagen i den tredje gruppen däremot avstår, därför att förlängt öppethållande för dessa företag är olönsamt.

## Bättre kapitalutnyttjande

I avsnitt 5.1.1 har påpekats, att företagen i detaljhandeln genom införandet av självbetjäningssystemet åstadkommit, att kostnad för arbetskraft delvis ersatts av kostnad för butiksytta. I nämnda avsnitt har också framhållits, att lokalhyrorna för nya butiker stigit kraftigt på senare år. Dessa och andra omständigheter har fört med sig en förändring i kostnadsstrukturen särskilt för nyare butiker, genom att de fasta kostnadernas andel av de totala kostnaderna ökat avsevärt. Kostnadsstrukturen varierar starkt mellan olika branscher och företagstyper, vilket gör det svårt att i siffror belysa förändringarna. I butiker med självbetjäningssystem torde de fasta kostnaderna som regel numera överstiga hälften av personalkostnaderna. Hyrorna i nyproducerade hus har på endast något tiotal år stigit med över 50 procent. Särskilt höga hyror har butiker i centrala lägen.

Som en följd av att de fasta kostnaderna ökat sin relativa betydelse har det blivit allt viktigare att tillse, att företaget utvinner största möjliga nytta av det som orsakar dessa kostnader. Såsom framhållits i föregående avsnitt kan det förhålla sig så, att de fasta kostnaderna till en viss gräns förblir oförändrade även om driften utökas. Hyran är som regel densamma vare sig man har öppet 10 eller 20 timmar per dygn. Under förutsättning att en förlängning av öppethållandet drar fler kunder till företaget och ökar omsättningen så mycket, att det förlängda öppethållandet täcker de rörliga kostnader, som det självt orsakat, och dessutom lämnar åtminstone något bidrag till täckningen av de fasta kostnaderna, förbättras kapitalutnyttjandet i företaget och därmed också lönsamheten.

Även under förutsättning att företaget inte får några nya kunder under det förlängda öppethållandet utan endast får en omfördelning av kunderna så att vissa kunder, som från början handlade under vanlig tid, övergår till att handla under den förlängda tiden, kan kapitalutnyttjandet bli bättre. Kan man sprida ut inköpen under en

längre del av dagen, behöver man nämligen mindre butiksytta, färre kyldiskar etc. För att man skall kunna utnyttja en sådan förändring krävs emellertid något som för en etablerad butik är svårt att genomföra, nämligen att dra in på de fasta kostnaderna exempelvis genom att minska butiksytan. I en situation, där kundtillströmningen blivit så stor att butikens kapacitet är otillräcklig, kan man emellertid såsom alternativ till att utvidga lokalerna överväga att i stället förlänga öppethållandet.

I ett längre tidsperspektiv kan företaget ta hänsyn till möjligheten att utnyttja förlängt öppethållande i samband med nyetableringar. Man räknar då från början med att kunderna skall spridas ut över en längre öppethållandetid och begränsar investeringarna med hänsyn härtill, exempelvis genom att välja en mindre butikslokal än som skulle krävts om man betjänat samma kunder under en kortare öppethållandetid.

Vissa reservationer måste emellertid göras. Under veckans olika timmar förekommer betydande belastningsvariationer. Lokal, inredning etc. måste dimensioneras så att företaget utan alltför stor trängsel i butiken kan klara toppbelastningarna. Dessa inträffar i allmänhet vid vissa bestämda tider under veckan. Dessa tider blir med nödvändighet dimensionerande för butiken och för att spridningen av inköpen under en längre del av dagen skall få de skisserade förmånliga konsekvenserna i form av ett bättre kapitalutnyttjande, måste det förlängda öppethållandet under alla förhållanden följaktligen leda till minskad belastning under butikens "dimensionerande tid".

Den i bilaga 7 redovisade undersökningen av försäljning och kundantal under olika öppethållandetimmar talar emellertid för att förlängt öppethållande leder till en utjämning av belastningsvariationerna.

När man bestämmer butikens dimensioner måste man också ta hänsyn till det i avsnitt 5.1.1 påpekade förhållandet att sortimentets storlek (och därmed även butikens storlek) är en betydelsefull konkurrensfaktor.

I det föregående har talats endast om

förlängt öppethållande. Man kan emellertid också tänka sig, att en del företag helt eller delvis byter ut vissa öppethållandetider mot andra tider. Samtidigt som ett företag börjar med söndagsöppet kanske det flyttar fram öppningstiden under vardagar med någon timme. Resonemanget om kapitalutnyttjande är principiellt tillämpligt även på sådana förändringar. Avgörande är nämligen inte om affärstiden i och för sig förlängs utan grunden för resonemanget är, att kapitalutnyttjandet per omsatt krona ökar. Detta kan inträffa även om den totala öppethållandetiden minskar.

Sammanfattningsvis kan således sägas, att ökade personalkostnader i samband med förlängt öppethållande eller över huvud taget kostnad för öppethållande under obekvämtid kan uppvägas av förbättrat kapitalutnyttjande. Det förbättrade kapitalutnyttjandet får större betydelse ju kapitalintensivare företaget är, d.v.s. ju större andel av de totala kostnaderna som kapitalkostnaden utgör. Eftersom detaljhandeln företer en utveckling mot allt högre kapitalintensitet, kommer i framtiden strävanden att förbättra kapitalutnyttjandet att tillmätas allt större vikt.

### 5.3.2 Detaljhandeln som helhet

#### *Prisfrågan*

Beträffande konsekvenserna för detaljhandeln i dess helhet om regleringen upphör kan till en början konstateras, att en förlängning av öppethållandet knappast kan väntas leda till någon nämnvärd höjning av den totala omsättningen i detaljhandeln.

I föregående avsnitt har påvisats, att ett spridande av inköpen över längre öppethållandetid kan innebära möjlighet till förbättrat kapitalutnyttjande. Eftersom en del företag kan antas kunna främst i samband med nyetableringar tillgodogöra sig denna rationaliseringsmöjlighet, bör den rationaliseringsvinst som kan utvinnas på sikt bli av viss betydelse för detaljhandeln i dess helhet.

Av det föregående framgår vidare, att det

kan komma till stånd en viss omfördelning av kunder mellan olika företag. En sådan omfördelning måste antas leda till, att de företag som drar till sig kunder förbättrar sin lönsamhet, och att de företag som förlorar kunder får lönsamheten försämrad. Det vill därför synas, som om det förbättrade kapitalutnyttjandet i de förra företagen skulle motsvaras av ett försämrat kapitalutnyttjande i de senare företagen. Beaktar man dessutom de ur lönsamhetssynpunkt negativa verkningarna av de högre personalkostnaderna (ob-tilläggen) under det förlängda öppethållandet, kunde man möjligen ha anledning att ifrågasätta, om inte verkningarna i detta avseende blir oförmånliga för detaljhandeln i dess helhet.

Tydligt förhåller det sig så, att om det skall komma till stånd ett förbättrat kapitalutnyttjande i samband med omfördelning av kunder mellan företag, så måste ökningen av i denna mening rationella företag motsvaras av ett bortfall av sådana företag, vars kapitalutnyttjande försämras. Först under denna förutsättning kan man för detaljhandeln i dess helhet anta, att ökade personalkostnader i samband med förlängt öppethållandet, kunde man möjligen ha använt kunder mellan företag, kan vägas upp av bättre kapitalutnyttjande. Såsom senare skall utvecklas i samband med strukturfrågan, kan man inte förvänta sig, att en sådan struktur-rationalisering skall komma till stånd såsom en följd av att affärstidsregleringen upphör. I en statisk struktur, eller i en mycket långsamt fortskridande strukturförändring, har man därför skäl att anta, att merkostnaden för personalen vid förlängt öppethållande inte kommer att vägas upp av bättre kapitalutnyttjande. Möjligheterna till förbättrat kapitalutnyttjande är således beroende av hur snabbt strukturen förändras.

Såsom påvisats i avsnitt 5.1.1 pågår redan en snabb strukturuomvandling i detaljhandeln, innebärande att olönsamma eller mindre lönsamma butiker läggs ned samtidigt som nya butiker tillkommer. Varje år uppkommer därför ett betydande antal etableringstillfällen, där företagen får goda möjlig-

heter att dimensionera butiken efter förutsättningarna för utnyttjandet — i detta fall affärstidens längd. De enheter, som slås ut, kan i stort sett undantagslöst antas vara de, som inte kan tillgodogöra sig något förbättrat kapitalutnyttjande såsom följd av att regleringen upphör. Eftersom strukturomvandlingen beräknas pågå i stort sett i oförändrad takt även under den närmaste framtiden, kan man sålunda på goda grunder anta, att med hänsyn till de här behandlade utgångspunkterna tillfället är gynnsamt för att avskaffa affärstidsregleringen.

Hittills har endast utifrån principiella utgångspunkter talats om lönsamheten i företagen och i detaljhandeln i dess helhet. Nästa steg blir att försöka bedöma konsekvenserna för prisutvecklingen av att affärstidsregleringen avskaffas. Man kan räkna med att öppethållande under kvälls- och söndagstid blir lönsamt främst för butiker i sådana lägen, där redan förut relativt mycket folk befinner sig eller passerar vid dessa tider, och i vissa trafikorienterade lägen, där en butik (stormarknad) eller butiksconcentration förmår av egen kraft attrahera kunder under de aktuella tiderna. Såsom senare skall utvecklas närmare bör man också ha anledning att räkna med att sådant öppethållande blir lönsamt för vissa lämpligt dimensionerade försäljningsställen i bostadsorienterade lägen. Här avses närmast en utvecklade form av kiosk e.d. När det gäller större försäljningsenheter kan man anta, att fördelar av förlängt öppethållande främst kommer att kunna uppkomma i butiker med förhållandevis låga personalkostnader och med en personalorganisation, som utan alltför stor olägenhet kan anpassas till nya öppethållandetider. Dessutom är det sannolikt, att benägenheten att välja förlängda öppethållandetider också är beroende av hur kapitalintensiv butiken är. Ju högre kapitalkostnader man har, desto mer står att vinna genom ett förbättrat kapitalutnyttjande.

Tillämpar man dessa förutsättningar på befintliga butiksformer, finner man att de butiker, som synes bäst lämpade att utnyttja förlängt öppethållande, är varuhusen och

de stora livsmedelsbutikerna med självbetjäning samt sådan fackhandel, som kan genomföra arbetskraftbesparande åtgärder, t.ex. självvalssystem. Det kan med andra ord förmodas, att det främst blir den mest rationaliserade och i utveckling längst komna delen av detaljhandeln, som kan dra fördel av att affärstidslagen upphör.

Denna del av detaljhandeln är ofta prisleddande på de lokala marknaderna. Man skulle därför kunna ifrågasätta, om inte risk finns för att dessa företag utnyttjar sitt övertag i konkurrensen och inte bara behåller eventuella vinster för egen del utan t.o.m. tillämpar förlängt öppethållande även om detta för att bli lönsamt skulle framtinga högre priser, som i så fall drabbade konsumenterna. Gentemot detta står emellertid det faktiska förhållandet, att priskonkurrensen inom detaljhandeln i dag är så hård, att en sådan utveckling är otänkbar. Det brukar ibland anföras, att priskonkurrensen numera sätts ur spel av olika omständigheter. Det stora och på olika sätt varierade varuutbudet sägs göra det svårt eller t.o.m. omöjligt för vanliga konsumenter att jämföra priser, när hänsyn samtidigt skall tas till vikt, kvalitet etc. Detta torde i och för sig vara riktigt beträffande flertalet varor, som en konsument köper. Avgörande för konkurrensen är emellertid, att de flesta konsumenter då och då gör iakttagelser beträffande priserna och låter sina köpbeslut influeras härav. Vidare förekommer allmänt att konsumenterna jämför sina iakttagelser och härigenom blir det snart känt, om ett företag gör några avvikelser från den normala prisnivån. Härtill kommer, att företagen själva av rädsla för att få rykte om sig att ta höga priser bevakar varandra och varje företag försöker att om möjligt hålla det lägsta priset. Av väsentlig betydelse i detta sammanhang torde också vara den bevakning som sker från samhällets och pressens sida. Särskilt inom livsmedelshandeln har företagens lönsamhet på flertalet varor sjunkit så, att priset fått begränsad betydelse såsom aktivt konkurrensmedel. Detta senare förhållande är emellertid inte uttryck för att

priskonkurrensen är svag utan tvärtom för att den är så stark, att prisnivån nästan uppnått den jämnhet, som i ekonomisk teori brukar anges som tecken på att konkurrensen är fullständig; något som bl.a. belyses av den på senare tid relativt sett vikande lönsamheten även i de mest rationella företagen<sup>1</sup>.

Jämför man konkurrens i form av förlängt öppethållande med priskonkurrens framstår det förra konkurrensmedlet såsom svagt. Även efter tillkomsten av de liberalare regler för öppethållande som infördes genom 1966 års affärstidslag, har förlängt öppethållande använts i endast begränsad utsträckning. Det är ytterst sällsynt, att den i lagen tillåtna affärstiden utnyttjas helt. Mot bakgrund av vad som nyss anförts rörande det hårda konkurrensläget när det gäller priser i detaljhandeln, har man goda skäl att anta att förlängt öppethållande skulle ha blivit mera använt, om det visat sig vara ett effektivt konkurrensmedel. I flera fall har butiker, som fått dispens för förlängt öppethållande, inte utnyttjat dispensen därför att det förlängda öppethållandet visat sig inte vara lönsamt. Härvid är att märka, att vissa sådana butiker befunnit sig i den gynnsamma situationen, att man erhållit en nästan exklusiv rätt till detta konkurrensmedel, som således inte kunnat efterliknas av andra företag än det fåtal som också erhållit dispens. Såsom inledningsvis i detta kapitel framhållits, är värdet av ett konkurrensmedel beroende av möjligheterna för konkurrenter att snabbt kunna efterlikna det. När det kan inträffa, att ett företag avstår från att använda förlängt öppethållande, trots att man är säker om att bli ensam eller nästan ensam om det, kan man på goda grunder anta att det såsom konkurrensmedel inte är särskilt starkt.

Det brukar ibland hävdas, att förlängt öppethållande just på söndagar skulle vara ett starkt konkurrensmedel. Man hänvisar i detta sammanhang till resultat som erhållits i butiker, som haft söndagsdispenser. Av dessa enstaka fall kan emellertid inte dras någon sådan slutsats. Helt naturligt måste det kunna inträffa, att butiker särskilt i vissa

lägen kan dra fördel av att vara ensamma om rätten att hålla öppet. Blir man flera om denna öppethållandemöjlighet synes öppet hållandet liksom exempelvis under lördagar komma att reglera sig med hänsyn till det konsumentintresse för sådan handel, som kan finnas och de restriktioner för öppethållandet som följer av ob-tilläggen. Anledning att anta att just söndagsöppet skulle visa sig vara särskilt konkurrenskraftigt finns därför inte.

Priset torde sålunda betyda avsevärt mycket mera i konkurrensen mellan detaljhandelsföretagen än förlängt öppethållande. Detta gäller inte bara i den meningen, att priskonkurrensen är mycket starkare såsom konkurrensmedel än förlängt öppethållande utan också på så vis, att konkurrens med förlängt öppethållande sannolikt torde komma att utnyttjas i ganska begränsad omfattning. Betecknande synes vara, att detaljistintervjuerna med företrädare för butiker, som bibehållit förlängt öppethållande, visar att det är betydligt fler som tror att öppethållandetiderna kommer att inskränkas, än som tror på utvidgning av tiderna (bilaga 9). Endast i de större städerna bör förutsättningar för ett mera utbrett förlängt öppethållande finnas och på sådana marknader bör man kunna räkna med, att det också finns företag som kan besvara sådan konkurrens med priskonkurrens. Vidare synes man böra beakta, att de företag som det här är fråga om mycket noggrant följer upp och analyserar sin ekonomi. Skulle detta leda till att varorna kommer att säljas till högre priser under obekvämt arbetstid än under annan arbetstid, synes inget vara att invända.

Sammanfattningsvis kan sägas, att det är osannolikt, att *prisinivån* stiger såsom en följd av att affärstidsregleringen upphör. Dels kommer vissa företag att uppnå förbättrad lönsamhet genom förlängt öppethållande

<sup>1</sup> Detta exemplifieras av bl.a. den relativt sett ogynnsamma utvecklingen av kurserna på varuhusaktier. Den 29/12 1970 var "Veckans Affärers" totalindex för aktier 118,1 (30/12 1960=100). För varuhusaktier var index endast 65,9. Den 30/12 1969 – före det senaste kursfallet – var totalindex = 152,1. Vid samma tid var varuhusindex 86,9.



och således inte få anledning att höja priset, dels kommer den rådande priskonkurrensen att lägga hinder i vägen för att företag söker finansiera förlängt öppethållande med högre priser. Möjligt är att högre pris i vissa butiker kommer att tillämpas under öppethållandetid som sammanfaller med obekväm arbetstid. Sådana prisskillnader har förekommit även under affärstidslagens giltighetstid.

### *Strukturfrågan*

Ett förlängt öppethållande torde inte kunna medverka till strukturomvandlingen annat än i egenskap av konkurrensmedel. De eventuella verkningarna på detaljhandelsstrukturen av att affärstidsregleringen får upphöra måste i första hand bedömas mot bakgrunden av vilken styrka, som kan tillmätas detta konkurrensmedel. I det föregående har påvisats, att förlängt öppethållande såsom konkurrensmedel torde vara ett ganska trubbigt vapen. Det finns därför inte skäl att anta, att frihet för företagen att använda detta konkurrensmedel skulle i nämnvärd utsträckning leda till att strukturomvandlingen påskyndades. Erfarenheterna av liberaliseringen genom 1966 års affärstidslag ger inte heller belägg för att det skulle finnas något påvisbart samband mellan den pågående strukturutvecklingen och användningen av förlängt öppethållande i företagen.

Särskilt intresse tilldrar sig utvecklingen av närhetshandeln. Affärstidsutredningen sade sig på sin tid vilja tro, att närhetsbutiker skulle komma att stå i främsta rummet bland dem som utnyttjade kvällsöppet om lagen upphävdes eller liberaliserades. Man antog dessutom, att närhetsbutiken inte direkt konkurrerade med varuhus och andra större affärer och därför utan svårigheter av konsumenten skulle få ut de högre priser, som kunde bli nödvändiga för att täcka bl.a. ökade personalkostnader under obekväm arbetstid. Utvecklingen har inte gått i denna riktning. Kvällsöppet förekommer främst i stora butiker i centrala lägen och i stormarknader.

Framhållas bör emellertid, att det är utomordentligt vanskligt att på grundval av utvecklingen under den tid då regleringen liberaliserats i förhållande till tidigare dra slutsatser om hur detaljhandelsstrukturen kommer att utvecklas därest lagen upphör. Dels påverkas, såsom nämnts, strukturutvecklingen i första hand av andra och betydelsefullare krafter, dels reglerar affärstidslagen inte bara affärstidens längd. I både affärstidslagen och dess föregångare finns andra restriktioner för handeln som, om de försvinner, kan visa sig ha haft strukturerande verkan. Här åsyftas främst de bestämmelser som berör kioskhandeln och liknande företagsformer. Hittills har reglerna om hur det under annan tid än vanlig affärstid skall förfaras med sådana varor, som inte tillhör det fria sortimentet, i praktiken nästan omöjliggjort för dessa företagsformer att föra annat än det fria sortimentet. Upphör regleringen försvinner detta hinder och man får möjlighet att med beaktande av de övriga hinder som andra författningar, främst livsmedelsstadgan, kan uppställa sälja vilka varor som helst när som helst. Det förefaller mycket osannolikt, att kiosker och liknande företagsformer, om affärstidsregleringen avskaffas, skulle fortsätta att sälja samma sortiment som i dag. Visserligen kan inte kioskerna inom ramen för sin företagsform genomföra alltför stora utvidgningar av sitt sortiment, men möjligheterna till innehållsmässiga förändringar torde vara betydande och kommer med all sannolikhet att ytterligare öka särskilt på grund av framsteg inom förpackningstekniken. Av mycket stor betydelse för detaljhandelns utveckling under senare år har varit sortimentets anpassning till konsumenternas intresse av att handla vissa varor i ett sammanhang. Detta s.k. inköps samband har legat bakom bl.a. branschblandningen på senare år. Ger man kioskhandeln och närliggande företagsformer såsom t.ex. bensinhandelns servicestationer ökad frihet att genomföra en anpassning med hänsyn till dessa synpunkter, synes man också förbättra möjligheterna till närhetsservice.

Affärstidsutredningen hade iakttagit att

svårigheterna att tillgodose konsumenternas behov av närhetsk-service med dagligvaror hade ökat under senare år och såg det som en uppgift att förbättra närhetsk-servicen. Vid sitt antagande att närhetsk-butikerna skulle stå i främsta rummet bland dem som utnyttjade kvällsöppet räknade utredningen kioskerna såsom närhetsk-butiker. Utredningens antagande har blivit prövat endast för det fall att regleringen liberaliserats. Det framstår såsom sannolikt, att antagandet kan ha bättre fog för sig, om det begränsas till att avse kioskliknande företagsformer sedan regleringen upphört. Sådana företagsformer skulle kanske kunna fylla åtminstone en del av tomrummen i det allt glesare nätet av dagligvarubutiker.

Förutsägelser av detta slag är givetvis alltid mycket osäkra. Man kan t.ex. också tänka sig, att kioskerna utsätts för konkurrens från nya företagsformer liknande de i dessa sammanhang ofta diskuterade servicebutikerna eller från i anslutning till befintliga livsmedelsbutiker inrättade s.k. förbutiker, som med reducerad personal håller öppet under obekvämt arbetstid.

Farhågorna för ogynnsamma verkningar på detaljhandelsstrukturen av en övergång till fria affärstider har också gällt fackhandeln. Hittills torde strukturuomvandlingen främst ha berört livsmedelshandeln. På senare tid har förändringarna emellertid också i allt högre grad kommit att gälla fackhandeln. En utvecklingslinje kännetecknas här liksom inom livsmedelshandeln i stor utsträckning av strävanden att spara personalkostnader, exempelvis genom att införa självvalssystem. Samtidigt breddas sortimentet och företagen söker sig fram till sådana sammansättningar, där det finns ett inköps samband mellan de olika artiklarna, så att kunderna i butiken skall kunna finna alla de varor, som man önskar köpa vid det tillfälle då man besöker butiken. En annan utvecklingslinje innebär, att butikerna minskar sortimentets bredd och i stället ökar dess djup. I sin mest utvecklade form brukar sådana företag kallas ultraspecialister.

Ser man på den del av fackhandeln, som

utvecklas efter den första linjen, finner man att denna del kommer att ha de bästa förutsättningarna inom fackhandeln att tillämpa förlängt öppethållande. Någon anledning att anta, att denna del av fackhandeln till följd av frihet för alla att välja öppethållandetider skulle komma i underläge, exempelvis i förhållande till varuhuset, finns knappast. Viktigare än företagsformen är nämligen i detta sammanhang sortimentets karaktär. Avgörande för om personalkostnaderna skall kunna hållas på en sådan nivå, att förlängt öppethållande blir lönsamt är i sista hand vilken grad av service sortimentet kräver. Detta förhållande belyses av det faktum att varuhus som har kvällsöppet mycket ofta låter detta öppethållande omfatta endast livsmedelsavdelningen. Livsmedel kan säljas med ett minimum av personlig service. Andra delar av varuhussortimentet kräver i allmänhet större personalsats vid försäljningen.

Den del av fackhandeln, som utvecklas efter den andra linjen mot hårt specialiserat sortiment och hög servicegrad, drar visserligen höga personalkostnader, som i sin tur gör förlängt öppethållande oekonomiskt. Detta betyder emellertid inte, att man skulle komma att få särskilt mycket besvär av konkurrens från andra företag med förlängt öppethållande. Denna del av fackhandeln tillgodoser nämligen väsentligen andra behov hos konsumenterna än som i regel kan tillfredsställas hos varuhus och andra företag med mindre service än fackhandeln. Konkurrensmixerna hos en ultraspecialist å ena sidan och ett kedjevaruhus å den andra torde vara så artskilda, att man mera kompletterar än konkurrerar med varandra. I själva verket söker sig den specialiserade fackhandeln till lägen i varuhusens närhet för att komma intill de kundströmmar som uppstår där. Visserligen finns en tendens hos kedjevaruhuset att fördjupa sitt sortiment och punktvis öka servicen, varigenom man skärper konkurrensen med fackhandeln. Sådana åtgärder från varuhusens sida leder emellertid till ökade personalkostnader, vilket i sin tur försvarar användningen av förlängt

öppethållande såsom konkurrensmedel.

Det vill sålunda synas, som om förlängt öppethållande knappast skulle komma att ge bekymmer för den fackhandel, som kristalliseras ut i den allmänna strukturomvandlingen. Endast den fackhandel, som behållit sin traditionella utformning, kan tänkas få svårigheter. Sådan fackhandel finner man främst i befolkningsmässigt tillbakagående eller stillastående regioner, eller inom sådana delar av de expansiva regionerna där förändringen gått långsamt, exempelvis i äldre icke sanerade stadsdelar. Emellertid torde det förhålla sig så, att förlängt öppethållande såsom konkurrensmedel inte är särskilt gångbart på sådana platser. I det föregående har påpekats, att lägets egenskaper utgör förutsättningar för användbarheten av förlängt öppethållande. De lägen, som det här kan bli fråga om, torde sällan ge goda förutsättningar för förlängt öppethållande i någon nämnvärd utsträckning. Den fackhandel, som inte av krafterna i den allmänna strukturomvandlingen tvingats till omställning, bör således inte heller behöva frukta ett sådant tvång enbart till följd av att affärstidsregleringen slopas.

Den nu förda diskussionen beträffande fackhandeln leder därför inte fram till något annat än det som beträffande strukturfrågan i allmänhet anfördes inledningsvis; nämligen att, eftersom förlängt öppethållande jämfört med andra konkurrensmedel är ett ganska trubbigt vapen, frihet för företagen att använda detta konkurrensmedel inte i nämnvärd utsträckning skulle leda till, att strukturomvandlingen påskyndas.

I debatten kring strukturomvandlingen har på senare år också anförts farhågor för att stormarknaderna i framtiden skulle komma att ta en allt större marknadsandel och därigenom bli en betydelsefull pådrivande kraft bakom utvecklingen. Man har i stormarknaderna sett ett hot mot såväl centrumhandeln som närhetshandeln. Det har därvid ibland hävdats, att ett slopande av affärstidsregleringen skulle främja stormarknaderna, därigenom att dessa, som främst vänder sig till bilburna konsumenter, skulle kunna hålla

öppet på söndagar, då bilhushållen bättre än på vanliga vardagar har möjlighet att utnyttja bilen för inköp. Farhågor har uttalats för att söndagshandlande i externa stormarknader, på liknande sätt som i viss utsträckning skett i USA, skulle utvecklas till ett söndagsnöje för hela familjen och att därvid köpkraft, som eljest skulle ha stannat hos den "egna" närhetsbutiken, i stället kommer stormarknaderna till godo. Givetvis bör man inte blunda för att omfördelning av köpkraft i den antydda riktningen kan tänkas komma att äga rum. Härvid är emellertid att märka, att stormarknaderna är och med all sannolikhet kommer att förbli en, jämfört med detaljhandeln i dess helhet, omsättningsmässigt ganska marginell företeelse lokaliserad väsentligen i anslutning till storstadsregioner. Även om varje enhet är jämförelsevis stor, kommer den att rätt lokaliserad sprida sina verkningar över en vid marknad och därför få ganska ringa betydelse för var och en av de särskilda butikerna på denna marknad. Det kan i och för sig vara möjligt, att en stormarknad lokaliserad nära en liten lokal marknad kan utöva ett för närhetsservicen på den lokala marknaden ogynnsamt inflytande; något som emellertid i första hand varken beror på eller påverkas av affärstidsfrågans lösning.

Sammanfattningsvis kan sägas, att det är osannolikt, att den *allmänna strukturutveckling*, som går mot större och färre butiksenheter i detaljhandeln, i märkbar utsträckning skulle påskyndas av, att affärstidsregleringen slopas. Vidare är det inte sannolikt, att den reguljära dagligvaruhandelns framtida utformning i nya bostadsområden i nämnvärd grad kommer att påverkas av hur affärstidsfrågan löses. En förändring av kioskenas sortiment är emellertid trolig och vissa omständigheter tyder på, att kiosker eller kioskliknande företagsformer på ett bättre sätt än nuvarande reglering medger kommer att inrätta sig efter konsumenternas behov av kompletterande närhetsservice.

## 5.4 Affärstidsfrågan från olika utgångspunkter

### 5.4.1 Konsumenterna

Många konsumenter betraktar det öppet-hållande, som för närvarande tillämpas, såsom i stort sett tillfredsställande. Ökade möjligheter i fråga om val av tidpunkt för inköp synes dem vara av ringa värde. För dessa konsumenter, som sålunda tycker sig sakna intresse av vidgat öppet-hållande, kan beredvilligheten att acceptera eventuella nackdelar av att den offentliga affärstids-regleringen upphör väntas vara liten.

Det finns emellertid också konsumenter, som anser att vidgade möjligheter att välja tidpunkt för sina inköp är av värde för dem. Dessa konsumenter bör vara beredda att acceptera vissa olägenheter i utbyte mot den fördel, som de anser sig vinna om inköps-möjligheterna vidgas.

Bedömningar med utgångspunkt från konsumenternas subjektiva uppfattning torde emellertid inte alltid leda till det bästa resultatet. Konsumentutredningen, låg-inkomstutredningen och servicekommittén har alla gjort en klar skillnad mellan begreppen behov och anspråk. Begreppet behov används där i normativ betydelse, och behovet förutsätts bli fastställt av samhället i förhållande till dettas insikter om vilka väsentliga resurser som individen måste förfoga över för att uppnå fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande. Behov är med denna definition således ett begrepp, vars innehåll fastställs av annan än individen. Såsom uttryck för individens egna värderingar använder dessa utredningar begreppet anspråk.

Vid bedömningarna av vad som är konsumenternas intresse har kommittén inriktat sig på att vid en sammanställning av vad som på empirisk väg kunnat inhämtas rörande konsumenternas anspråk samt annat erfarenhetsmaterial fastställa vad som kan anses vara konsumenternas behov. Eftersom den subjektivt upplevda behovstillfredsställelsen är av stor betydelse för individens välbefinnande intar anspråken en framskjuten plats vid bedömningen. Behovsbedömningen

innefattar som regel endast utfyllnad av beslutsunderlaget, där kunskaper om anspråken saknas eller där anspråken uppenbarligen grundats på en felaktig föreställning eller ofullständig kunskap om verkligheten.

Det förhållandet att möjligheterna att handla på skilda tider blir större kan i och för sig knappast upplevas såsom en nackdel av några konsumenter. Isolerat och utan hänsyn till eventuella bieffekter bör det därför från konsumentsynpunkt endast kunna betraktas såsom en fördel att regleringen upphör, ehuru fördelen måhända blir utan betydelse för åtskilliga konsumenter.

Något som enligt kommitténs erfarenheter synes oroa många konsumenter och förmå dem att ställa sig negativa till att affärstids-regleringen upphör är att detta enligt deras uppfattning kan tänkas leda till ogynnsamma verkningar i fråga om varupriserna och detaljhandelsstrukturen. Vad beträffar prisfrågan har analysen i föregående avsnitt visat att det saknas anledning att befara att förlängt öppet-hållande skall resultera i högre priser. Även eventuella följder för detaljhandelsstrukturen har diskuterats i föregående avsnitt. Där har gjorts den bedömningen att i förhållande till de krafter, som driver den pågående strukturomvandlingen i detaljhandeln, har förlängt öppet-hållande liten betydelse. Endast beträffande en del av strukturen kan en förändring måhända väntas komma till stånd såsom följd av regleringens upphörande, nämligen en utveckling inom kioskhandeln och med denna närbesläktade företagsformer mot bättre närhetsservice och ett mera konsumentanpassat sortiment.

Ytterligare en effekt som påpekats för kommittén är det förhållandet att avsaknad av regler om butikernas öppet-hållande kan leda till splittrade öppet-hållandetider. Detta skulle i sin tur kunna medföra att det blir svårt för konsumenterna att veta när olika butiker är öppna. Även om denna bieffekt kan upplevas såsom en nackdel av vissa konsumenter torde den dock för flertalet framstå såsom relativt oförarglig.

De nu gjorda bedömningarna ger till resultat att det inte finns några vägande skäl

för konsumenterna att motsätta sig att affärstidsregleringen avskaffas. Dessutom synes vissa fördelar ur konsumentsynpunkt vara att vinna såsom flexiblare och mera konsumentanpassade affärstider samt kanske förbättrad närhetsservice.

När det gäller öppethållandet föreligger betydande svårigheter att mäta konsumentintresset. I samband med redovisningen av förarbetena till den gällande affärstidslagen har i avsnitt 3.2.2 lämnats en kortfattad redogörelse för den undersökning rörande konsumenternas önskemål om öppethållande, som affärstidsutredningen lät utföra år 1963. Denna undersökning gav en kvantitativ bestämning genom att de intervjuade fick ange sina önskemål om att kunna köpa olika varor under skilda dagar och tider på dygnet. Någon anledning att anta att undersökningens resultat inte i huvudsak fortfarande skulle vara aktuella finns knappast. Det har därför såsom i avsnitt 1.2 anförts inte ansetts befogat att upprepa undersökningen.

Vid en undersökning av detta slag får man endast upplysning om de anspråk, som de tillfrågade konsumenterna ställer. Det är emellertid i enlighet med vad som antytts i det föregående inte säkert att undersökningen ger tillförlitliga besked om konsumenternas behov. Den som tillfrågas om hur han skulle bete sig om han försattes i en viss situation, som han inte förut upplevat, ställs inför en besvärlig uppgift. Svårigheter att sätta sig in i den hypotetiska situationen och frigöra sig från förutsättningarna i den situation, som man faktiskt befinner sig i, ger lätt upphov till felbedömningar. Man underskattar sin benägenhet att under nya förutsättningar ändra köpvanorna.

Undersökningen ger emellertid ett visst kvantitativt besked om konsumenternas önskemål beträffande öppethållandetider. Möjligheter att på grundval av en sådan undersökning göra en bedömning av kvaliteten hos konsumenternas behov finns emellertid inte. Grundar sig ett önskemål om längre öppet-hållandetid på att den intervjuade har mycket övertidsarbete och tidskrävande arbetsresor och därför svårigheter att klara av sina

uppköp under de tider, som ryms inom affärstidslagens ram, eller tycker han helt enkelt att det är praktiskt att alltid ha en butik öppen, om han skulle vilja handla något? Tydligen kan de redovisade önskemålen ha högst skiftande bakgrund och därför ge upphov till skilda värderingar beträffande kvaliteten.

Till kommittén har inte sällan framförts sådana argument som att kvälls- och söndags-handlande är utslag av okynne eller dålig planering. Det har också gjorts gällande att detaljhandeln genom att hålla öppet på kvällar och söndagar kan vänja konsumenterna vid att förlägga sina inköp till dessa tider, trots att de inte har något egentligt behov av detta. Bakom dessa argument ligger uppenbarligen ofta speciella värderingar. Man menar att behoven inte förtjänar beaktande, eftersom de inte är tillräckligt kvalificerade för att duga som motvikt mot exempelvis de handelsanställdas behov när det gäller fritidens förläggning.

Med utgångspunkt från sådana värderingar kan exempelvis den som på grund av förvärvsarbete är hindrad att klara sina uppköp under ordinarie butikstid anses mera försvarad än den som inte kan åberopa annat än t. ex. glömska under den ordinarie affärstiden. Särskilt goda skäl har med detta synsätt mödrar, som efter sitt förvärvsarbete måste skynda till barndaghem för att hämta barn innan de kan börja göra uppköp, och av detta skäl tvingas utnyttja förlängt öppet-hållande.

Bland godtagbara skäl från dessa utgångspunkter är också sådana som har tidsgeografisk bakgrund. Den som bor i en förort till en storstad bör kunna beredas möjlighet att handla nära bostaden även om resan tar så lång tid att hon efter arbetet inte hinner hem förrän efter den ordinarie butikstidens slut. Genom att kvällsöppet blivit allt vanligare i förortscentra omkring storstäderna har utvecklingen lett till att sådan service numera erbjuds en del av dessa konsumentgrupper.

Andra kvalitativa aspekter, som kan framstå såsom välmotiverade, är när konsumenterna menar sig behöva god tid under

uppköpen för att kunna jämföra varornas pris och kvalitet särskilt beträffande kapitalvaror. Även önskemål om att kunna genomföra vissa för hushållet betydelsefulla inköp i sällskap och samråd med andra hushållsmedlemmar får anses vara i nu avsedd mening beaktansvärda.

De nu anlagda värderingsgrunderna kan förefalla moraliskt tilltalande. Icke desto mindre kan man fråga sig om de helt överensstämmer med rådande värderingar i samhället. Det må vara godtagbart att premiera god planering, men det synes tvivelaktigt att gå ett steg vidare och lämna dem, som saknar förmåga till planering, att klara sig utan den service de önskar få. I själva verket kan det hävdas att just de människor som saknar förmåga att planera är de som allra bäst behöver få hjälp. För dessa människor, som förmodligen är fler än man många gånger föreställer sig, är det lika bekymmersamt att på söndagen stå utan något de just då behöver som det är för de som på grund av övertidsarbete eller annan "godtagbar" anledning inte under vanlig affärstid hunnit köpa vad de behövde. Eftersom dessa människors behov i många personers ögon förefaller att ha "låg" kvalitet, torde behoven ofta ha svårt att vinna erkännande. Detta gör det emellertid desto angelägnare att de inte blir bortglömda, när samhället skall göra sina avvägningar.

Genom undersökningen "Beskrivning av kundklientelet vid förlängt öppethållande" (bilaga 8) kan man erhålla inte bara en – låt vara ofullständig – bild av de konsumenter, som begagnar sig av förlängt öppethållande under de förutsättningar, som den gällande affärstidslagen uppställer, utan också en viss belysning av de kvalitativa aspekterna på dessa konsumenters beteende. Undersökningen har omfattat kunder i ett antal butiker belägna i Stockholm med ytterområden, Västerås och Södertälje. Det föreligger därför övervikt för konsumenter bosatta i storstadsregion, vilket får anses naturligt med hänsyn till att förlängt öppethållande förekommit särskilt mycket i det valda undersökningsområdet.

En slutsats, som kan dras av denna undersökning, är att av de kvinnor som utnyttjade det förlängda öppethållandet en förhållandevis hög andel var förvärvsarbete. Slutsatsen gäller såväl kvällsöppet som söndagsöppet. I undersökningen uppgick denna andel till närmare 70 procent. Som jämförelse kan nämnas att andelen förvärvsarbete bland kvinnor (20 timmar i veckan eller mer) i åldrarna 15 år och däröver under hösten 1969 var 39,8 procent i hela riket. I Stockholms län är förvärvsintensiteten dock högre. Där var vid samma tid motsvarande andel av kvinnor i åldrarna 14 år och däröver 46,8 procent.<sup>1</sup>

Undersökningen visade också en förhållandevis låg andel kvinnor bland kunderna. Denna andel utgjorde 50 procent vid livsmedelsinköp, vilket kan jämföras med siffror från andra köpvaneundersökningar, som beträffande livsmedel visar procenttal på omkring 80 för andelen kvinnor.

Av kvällskunderna var det ungefär en tredjedel, som genomförde inköpen i samband med resa till och från arbetsplatsen. 39 procent hade som enda ärende att göra det aktuella inköpet.

Av de inköp som skedde i livsmedelsbutik var endast cirka 2 procent begränsade till sådan del av sortimentet att de lika väl kunde ha gjorts i en vanlig kiosk.

Beträffande besöken i varuhus kan sägas att en betydande del av dessa avsåg inköp av beklädnadsvaror. I varuhusen gällde också ett ganska stort antal besök inköp av livsmedel.

Inköpsbeloppen var i varuhusen men inte i andra studerade branscher (livsmedel, skor och herrkonfektion) större på kvällar och söndagar än under ordinarie affärstid.

Endast drygt 20 procent av dem som handlade på kvällstid ansåg sig utan olägenhet ha kunnat förlägga sina inköp till normal affärstid. Mer än hälften menade sig överhuvud inte ha kunnat göra inköpet tidigare under dagen. För söndagskunderna framträdde inte behovet lika starkt. Av dessa svarade endast cirka 35 procent att det inte

<sup>1</sup>Den utökade arbetskraftsundersökningen 1969, SCB, Stat. Medd. nr Am 1970:16.

hade varit möjligt för dem att göra inköpet under närmast föregående fredag eller lördag.

Det kan mot frågor av detta slag invändas att de av psykologiska skäl ofta besvaras under inverkan av en mer eller mindre medveten önskan från den tillfrågades sida att rättfärdiga sitt handlings sätt. Detta skulle leda till att en del av de tillfrågade överdrev sitt behov av att handla på det sätt som man gjort. Givetvis bör man räkna med en viss inverkan av omständigheter av detta slag. Även med hänsyn härtill synes emellertid behovet att kunna handla på förlängda tider ha varit stort.

Såsom ett annat mått på behovets styrka användes konsumentens benägenhet att återkommande utnyttja förlängt öppethållande. Det visade sig att mer än 40 procent av söndagsköparna hade i såväl livsmedel som fackhandel besökt den aktuella butiken 8 eller flera av de under året gångna 15 söndagarna. Även bland kvällskunderna hade en motsvarande andel tidigare genomfört kvällsinköp under året i samma butik.

80 procent av de tillfrågade uppgav sig handla på kvällstid på grund av tidsbrist under dagen. Tidsbrist var även ett framträdande skäl till att man söndagshandlade. Ungefär 67 procent av kvällskunderna angav sig vara förhindrade av sitt arbete, vilken siffra bör ses mot bakgrund av att totalt cirka 77 procent av dessa kunder förvärvsarbetade utanför hemmet. Bland söndags-handlande uppgavs samma skäl av endast 38 procent. Ungefär 55 procent av dessa kunder angav dock att de hade ont om tid på vardagarna. 65 procent av söndagskunderna hade upptäckt att de saknade något som de absolut behövde. Beträffande söndagskunderna synes dessutom böra anmärkas att 38 procent åberopade att man hade begränsade förvaringsutrymmen i hemmet.

Undersökningen ger vid handen att kvällsköpande konsumenter i betydande utsträckning utnyttjar förlängt öppethållande för att man inte hinner göra sina inköp under vanlig affärstid. Skälet till att man har ont om tid är ofta att man har förvärvsarbete, som tar i

anspråk en väsentlig del av den tid då affärerna normalt är öppna. Detta synes gälla både män och kvinnor. Att andelen män som handlat livsmedel är ovanligt stor torde böra sättas i samband med att förvärvsintensiteten för män är högre än för kvinnor.

Beträffande söndagsköpande konsumenter är bilden något otydligare. Även här synes tidsbrist under normal affärstid vara ett framträdande skäl. Den omständigheten att arbetstiderna gör det svårt att handla på vardagar åberopas dock i betydligt mindre utsträckning än bland kvällskunderna. Vidare tycks många ha söndagshandlat för att de upptäckt att de saknat något. Också förvaringsproblem ingår i denna bild.

Undersökningen visar att bland de konsumenter som begagnat sig av möjligheterna att handla på kvällar och söndagar finns åtskilliga som åberopat sådana skäl som kan sägas vara kvalitativt välmotiverade. För dessa personer torde det falla sig lätt och naturligt att göra sina anspråk gällande. Många har emellertid uppgivit att de glömt att köpa något eller att de upptäckt att de saknade något som de behövde. Även om dessa personer i förevarande avseende har lika starka behov som de andra, kan man räkna med att de inte ställer anspråk i samma utsträckning. Det är inte så lätt att erkänna — inte ens för sig själv — att man är glömsk och har svårt att planera.

#### 5.4.2 De affärsanställda

Enligt statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökningar, fjärde kvartalet 1970, uppgick antalet anställda, sysselsatta i detaljhandeln till cirka 274 000 personer. I arbete (för närmare upplysning om innebörden av begreppet se Statistiska Meddelanden AM 1969:57) befann sig ungefär 260 000 personer. Därav arbetade cirka 41 000 personer 1—19 tim/vecka, 58 000 personer 20—34 tim/vecka och 161 000 personer 35 tim/vecka eller mera.

Om affärstidsregleringen upphör, medför detta inte att de anställda får längre arbets-

tid. Denna regleras liksom för andra arbetsområden av allmänna arbetstidslagen. I denna lag finns bestämmelser om skydd mot otillbörligt utnyttjande av arbetstagarna exempelvis beträffande rätten för arbetsgivaren att utkräva övertid.

Allmänna arbetstidslagen reglerar emellertid inte vilken tid under veckan eller på dygnet som arbetstiden får uttagas. Frågor av detta slag anses det tillkomma parterna på arbetsmarknaden att avgöra. I de kollektivavtal som gäller för detaljhandeln är regeln om arbetstidens förläggning kopplad till öppethållandetiden på så sätt att arbetstiden skall förläggas i anslutning till butikens öppethållande. Kollektivavtalen klassificerar vidare viss arbetstid såsom obekvä. Beroende på graden av obekvämlighet för olika arbetstider utgår s. k. obekvämlighetstillägg av olika storlek (ob-tillägg).

Emellertid förhåller det sig så att en betydande del av de affärsanställda inte har det skydd som kollektivavtalen vanligen ger. Inom detaljhandeln finns det dels ett förhållandevis litet antal stora företag och dels många små företag. Särskilt när det gäller småföretagen har det varit svårt att få kollektivavtal till stånd. Man beräknar att 75 procent av företagen i detaljhandeln inte är kollektivavtalsbundna. Bland dessa företag ingår emellertid en betydande del med bara eller huvudsakligen ägaren och medhjälpare familjemedlemmar sysselsatta i företaget. Svårigheterna att få kollektivavtal till stånd bör också ses mot bakgrund av att organisationsgraden bland de anställda är låg. Endast hälften av de anställda beräknas vara fackföreningsanslutna. Till skillnad från vad som vanligen är fallet på arbetsmarknaden innehåller detaljhandelns kollektivavtal inte heller någon bestämmelse enligt vilken en kollektivavtalsbunden arbetsgivare måste behandla även de oorganiserade efter kollektivavtalets bestämmelser.

Det anförda visar att affärstidslagen vid sidan av kollektivavtalen har en viss betydelse såsom ett kompletterande skydd för de anställda.

Lördagsöppethållande innebär för de

affärsanställda att de endast i begränsad utsträckning kan komma i åtnjutande av lediga lördagar — en nackdel som man emellertid har gemensam med andra stora arbetstagargrupper i serviceyrken. Härtill kommer att man regelmässigt slutar senare på vardagar än flertalet andra anställda. Även om de affärsanställda sålunda inte har mindre fritid än andra och avtalsvägen har möjlighet att tillse att man i varje fall får två dagars ledighet i veckan, innebär dock arbetstidens förläggning till s. k. obekvä tid vissa obestridliga nackdelar. På grund av att ledigheten inte sammanfaller med den fritid, som flertalet andra yrkesgrupper har, uppstår problem när det gäller sociala kontakter och fritidsaktiviteter. Sådant är regelmässigt lättare att tillgodogöra sig under tider, när även andra är lediga. Svårigheter att få till stånd sådan regelbunden ledighet minskar också möjligheterna att planera fritidsaktiviteterna. Dessa omständigheter kan ha betydelse exempelvis för möjligheterna att genomföra studier med bestämda lektionstider, för föreningsverksamhet och deltagande i idrottstävlingar etc. Kontakten med familjen försvåras. Den handelsanställda får en annorlunda dagsrytm än de övriga familjemedlemmarna och makar kan få olika arbetstider.

Dessa nackdelar torde ha medverkat till svårigheter att rekrytera ungdom till yrket. Vid yrkesskolorna har antalet klasser inskränkts och elevantalet i de återstående klasserna har nedgått.

Även om emellertid detaljhandelns arbetstider skapar problem, måste beaktas att den förändring av arbetstidernas förläggning, som fria affärstider skulle kunna leda till, kan väntas bli förhållandevis liten. Såsom tidigare framhållits har man inte anledning att vänta sig att de vidgade möjligheter till öppethållande, som ett upphörande av affärstidsregleringen skulle ge, i nämnvärd utsträckning kommer att utnyttjas annat än i begränsad utsträckning i centrala lägen främst i större städer och i vissa externa läge

Det synes vidare böra framhållas att det också kan finnas fördelar förknippade med



att arbeta på obekvämtid och vara ledig när flertalet andra arbetar. Sålunda kan den, som exempelvis önskar besöka fritidsområden under veckoledigheten, komma att slippa de trafikstockningar vid färd till och från sådana områden under veckoslutet. Arbetstider förlagda till andra tider på dygnet än de vanliga kan också innebära bekvämare och tidsmässigt förkortade arbetsresor på grund av att dessa inte behöver företas i rusnings-tid. Det kan emellertid också inträffa att arbetsresorna tar längre tid, nämligen om resan företages med kollektiva transportmedel och måste förläggas till sådan tid då dessa transportmedel har gles turtäthet.

Den nyligen genomförda skattereformen kan väntas leda till ökat utbud av arbetskraft från kvinnor med hemmavarande barn. För dessa kvinnor kan det vara en förutsättning för att de över huvud taget skall kunna ta arbete, att det finns arbetstillfällen med arbetstider avpassade så att exempelvis tillsynen av barnen kan utövas av mannen när kvinnan arbetar. Upphör affärstidsregleringen kan detta väntas leda till ett ökat utbud av arbetstillfällen av antytt slag. Därigenom förbättras möjligheterna för ifrå-gavarande grupper att ta förvärsarbete.

Ett speciellt problem har påvisats för kommittén av Svenska Industritjänstemanna-förbundet. Bland sina medlemmar har detta förbund bl. a. försäljare av kapitalvaror såsom bilar, hus och båtar. Särskilt bilförsäljarna menar man har behov av det skydd mot söndagsöppet, som affärstidslagen ger. Bilförsäljarnas lön beräknas för närvarande på sådant sätt, att provisionsdelen av inkomsten ofta är betydande. Detta leder till att bilförsäljare i många fall anser sig tvingade att tjänstgöra på söndagar om företaget har öppet utan att kräva betalning eller motsvarande ledighet vid annan tidpunkt. Detta sägs ske trots att överenskommelser mellan arbetstagarerna och arbetsgivarna reglerar såväl frågan om ersättningen i pengar som kom-pensationen i ledig tid. På grund av löne-systemet avstår således säljarna även från möjligheterna att ta ut kompensationsledighet.

Vad industritjänstemannaförbundet an-fört i förevarande avseende är givetvis be-aktansvärt. Det synes emellertid tveklaktigt om ett missförhållande av detta slag kan på tillfredsställande sätt motverkas genom en reglering av affärstiden. Ett på lämpligt sätt utformat avtal torde utgöra ett bättre skydd mot sådana missförhållanden.

#### 5.4.3 Företagen

I avsnitt 5.3 har påvisats att vissa företag har bättre möjligheter än andra att utnyttja förlängt öppethållande såsom konkurrens-medel. Fördelarna kan ta sig uttryck på flera sätt. Lönsamheten stiger. Personalutnytt-jandet förbättras.

Företag som utsätts för konkurrens från butiker med förlängt öppethållande kan få svårigheter. Man kan förlora kunder och få lönsamheten försämrad jämfört med tidiga-re. Vissa sådana företag kan emellertid med fördel besvara konkurrensen med samma eller andra medel. De kan på detta sätt reducera och t. o. m. upphäva de negativa verkningarna. Andra däremot har kanske inget att vinna på att besvara konkurrensen utan får finna sig i en viss försämring av lönsamheten.

I avsnitt 5.3 har också gjorts den bedöm-ningen att det förlängda öppethållande, som fria affärstider kan väntas leda till, inte kommer att ha någon nämnvärd betydelse för strukturutvecklingen. Denna drivs i allt väsentligt av andra och starkare krafter. Man har därför inte anledning att räkna med att butiker slås ut såsom en direkt följd av att regleringen upphör. Däremot är det tänkbart att en och annan butik kommer att läggas ned något tidigare än som skulle ske om affärstidsregleringen bibehålles. Någon ök-ning på sikt av strukturomvandlingens hastig-het torde det inte bli fråga om, men tillfälliga verkningar kan tänkas uppkomma omedelbart efter att regleringen upphört.

Såsom framhållits väntas endast en ringa del av detaljhandeln komma att beröras av förändringen. De eventuella verkningarna

måste antas bli mycket lokalt begränsade. Vidare har man anledning att räkna med att på de platser, där öppethållandet förlängs om regleringen upphör, flertalet företag redan börjat anpassa sig till behovet av förlängt öppethållande. Det måste nämligen antagas att förlängt öppethållande inom de tidsramar, som den nuvarande lagen ger, redan tillämpas på dessa platser.

I enkätsvaren från företrädarna för kioskhandel och gatukök kan märkas en viss oro för konsekvenserna inom denna sektor av detaljhandeln av att affärstidsregleringen upphör. Försvinner det allmänna förbudet mot öppethållande under viss tid förlorar dessa företagsformer sin undantagsställning. Kiosker och liknande försäljningsformer har emellertid även i händelse att regleringen upphör alltjämt en viktig uppgift att fylla såsom komplement till annan dagligvaruhandel. Denna uppgift bör dessa försäljningsformer klara utan det konkurrensbegränsade stöd som affärstidsregleringen i sin nuvarande utformning ger och troligen t. o. m. också bättre, eftersom sortimentsbegränsningarna kommer att bortfalla. Att bibehålla regleringen väsentligen för att bespara dessa företagsformer omställningsproblem är inte försvårat. Den speciella undantagsställning, som affärstidslagen givit dessa företagsformer, har haft sin grund i att lagens allmänna förbud mot försäljning under vissa tider med hänsyn till konsumenternas intressen ansetts böra föreses med undantag. Därest fria affärstider leder till begränsade strukturförändringar inom denna sektor av detaljhandeln, bör således omställningen endast ses som ett uttryck för att affärstidsregleringen snedvridit strukturen.

I konkurrensbegränsningslagen (1953:603) anges att lagens syfte är att främja en ur allmän synpunkt önskvärd konkurrens inom näringslivet. Denna lag är visserligen inte direkt tillämplig på de frågor som här avhandlas, men dess allmänna syftning torde få anses vägledande. Affärstidsregleringen är till sin natur konkurrensbegränsande därigenom att den direkt hindrar företagen att konkurrera med öppethål-

lande under vissa tider. Den är inte heller konkurrensneutral i den meningen att den begränsar konkurrensen lika för alla företag. Särställningen för kioskhandel och liknande företagsformer har nyss påvisats. Den bristande konkurrensneutralitet som kommit att känneteckna dispensystemet är också föga tillfredsställande. För kommittén har påvisats ett stort antal fall, där dispensgivningen lett till att företag behandlats olika. Ehuru de myndigheter som handlagt dispensärendena torde ha sökt följa lagstiftarens intentioner, har systemets inneboende svagheter lett till att besluten ofta kommit att inverka på konkurrensförhållandena så att vissa företag erhållit fördelar i förhållande till sina konkurrenter på ett sätt som för de senare företagen framstått såsom djupt orättvist. Med konsumentintresset som motivering har dispens kunnat ges åt ett företag, medan ett annat företag på orten inte kunnat få dispens just därför att konsumentintresset ansetts tillfredsställt genom dispensen till det förra företaget. En annan svaghet i systemet har varit att filialer i samma företag behandlats olika på skilda orter, trots att förutsättningarna för dispens varit likartade.

I detaljhandeln finns fortfarande kvar ett antal småföretagare, som driver företaget utan andra medhjälpare än familjemedlemmar eller någon enstaka anställd. Ett av motiven för affärstidsregleringen har varje gång statsmakterna haft att ta ställning till den varit omsorgen om dessa företagare och deras medhjälpare. De skyddas inte av någon arbetstidslag och det har anförts farhågor för att de skulle få en alltför stor arbetsbörda om regleringen upphörde.

Skulle regleringen upphöra, får dessa företagare möjlighet att hålla öppet dygnet runt. Något sådant är uppenbarligen högst osannolikt och i synnerhet när det gäller de företag, som det här är fråga om. Man kan däremot väl tänka sig att någon frestas att bättra på sin standard genom att förlänga öppethållandetiden på bekostnad av sin fritid. I de fall där en butik utsättes för konkurrens med förlängt öppethållande från varuhus och andra stora butiksenheter och

på grund av denna konkurrens får sin lönsamhet försämrad, kan det också ligga nära till hands att företaget söker bibehålla lönsamheten genom att svara med samma konkurrensmedel. Risk finns då dessutom att företagaren underskattar värdet av sin egen arbetsinsats och håller öppet, trots att detta öppethållande med normal värdering av arbetsinsatsen inte borde ha bedömts såsom lönsamt. Särskilt svårt kan det bli för den företagare, som är på väg att slås ut i strukturomvandlingen. Att en sådan företagare gör mer eller mindre desperata försök att klara sitt företag kan inte hållas för otroligt.

Emellertid är de nu skisserade svårigheterna inte unika för detaljhandeln utan kan drabba alla företagare. Härtill kommer att affärstidslagen endast skyddar vissa grupper av företagare inom detaljhandeln. Utanför skyddet står t. ex. kioskhandlare, och företagare inom bensinhandeln. Det bör vidare uppmärksammas att Bensinhandelsutredningen i sitt betänkande "Rationell Bensinhandel" (SOU 1970:24) föreslagit att all affärstidsreglering slopas.

Det torde också förhålla sig så att antalet småföretagare inom detaljhandeln numera blivit så reducerat att problemet inte kvantitativt har samma betydelse som förr. I slutet av år 1962 uppgick enligt en av statistiska centralbyrån utförd arbetskraftsundersökning antalet egna företagare i detaljhandeln till cirka 70 000. Enligt byråns arbetskraftsundersökningar för fjärde kvartalet 1970 hade antalet sådana företagare nedgått till cirka 40 000. I detta sammanhang är det också anledning att erinra om att åtskilliga företagare inom detaljhandeln (kioskinnehavare m. fl.) inte åtnjuter affärstidslagens skydd när det gäller begränsningen av möjligheterna att hålla öppet. Å andra sidan kan framhållas att det i detaljhandeln enligt sistnämnda källa finns ungefär 10 000 medhjälpande familjemedlemmar.

De nu anförda siffrorna måste också ses mot bakgrunden av det i det föregående påpekade förhållandet att det för majoriteten av företagarna i detaljhandeln inte

kommer att bli aktuellt med förlängt öppet-hållande.

#### 5.4.4 Administration och kontroll

För myndigheternas del innebär handhavandet av affärstidsregleringen administrativt arbete på skilda håll. Arbetet med prövning av dispenser belastar i första hand kommunerna och till den del överklagande sker länsstyrelserna samt i sista hand Kungl. Maj:t. Från affärstidslagens ikraftträdande den 1 januari 1967 till och med första halvåret 1970 hade behandlats sammanlagt drygt 14 000 dispensansökningar, varav cirka 12 500 beviljats. Endast ungefär 450 ärenden hade överklagats till länsstyrelserna. Även om sålunda det stora flertalet dispensärenden endast belastade de kommunala myndigheterna, torde handläggningen av de överklagade ärendena ha inneburit en inte ringa arbetsbelastning för länsstyrelserna, eftersom dessa ärenden ofta torde ha varit svåra att avgöra.

Arbetsbelastningen på de kommunala myndigheterna synes ha fördelat sig mellan dessa ungefär proportionellt mot kommunernas folkmängd. Undantag synes dock böra göras för stockholmsregionens del, där ärendenas antal varit förhållandevis stort.

Svårigheterna att få till stånd en tillfredsställande likformighet vid tillämpningen av reglerna rörande dispensgivningen synes ha varit betydande. Såsom förut antytts har företag med butiker spridda över landet gjort den erfarenheten att likalydande dispensansökningar behandlats olika i skilda kommuner. Även om skillnaderna i behandlingen många gånger berott på olika förhållanden på de skilda orterna, vill det dock synas som om de också inte sällan haft sin grund i olikartade bedömningar hos de beslutande myndigheterna. Visserligen förekommer på flera håll gemensamma riktlinjer för dispensprövningen, ofta utarbetade särskilt för näringsgeografiskt sammanhängande områden. Dessa riktlinjer synes emellertid inte ha givit erforderlig vägledning i alla frågor.

Karaktäristiskt för dispenssystemet är att

en dispens nästan alltid innebär en favör för den som erhåller dispensen. Samtidigt förhåller det sig emellertid så, att ju fler dispenser som beviljas, desto mindre blir favören, åtminstone relativt sett. Ur rättvisesynpunkt framstår det därför såsom mest tilltalande att antingen inga dispenser alls medges eller att många dispenser beviljas. De största orättvisorna företagen emellan uppkommer när dispenser ges men med iakttagande av restriktivitet. Vid sin balansgång mellan å ena sidan konsumenternas intresse av att ett visst kvälls- och söndagsöppethållande förekommer och å andra sidan de i detaljhandeln sysselsattas intresse av att affärstidslagens huvudregel om begränsning av butikernas öppethållande vidmakthålles, torde de beslutande organen inte sällan komma i den situationen att konsumentintresset kan tillgodoses i erforderlig utsträckning genom att endast en eller ett fåtal dispenser beviljas. Eftersom det i en sådan situation måste vara motbjudande att fatta ett beslut, som beträffande förhållandet företagen emellan framstår såsom i hög grad orättvist, torde det från beslutsfattarens synpunkt ligga nära till hands att glida åt det ena eller det andra hållet d. v. s. antingen avslå alla dispenser eller bevilja många dispenser. Riktigheten härav synes på ett slående sätt illustreras av dispensgivningen å ena sidan i Stockholm och å andra sidan i Göteborg och Malmö.

I avsnitt 3.4 har redogjorts för arbetarskyddsstyrelsens befattning med hithörande frågor. Av redogörelsen framgår att styrelsens uppgifter i samband med affärstidsregleringen under de senaste åren varit mindre omfattande än under det första året efter affärstidslagens ikraftträdande. Vid fastställandet av det s. k. fria sortimentet torde styrelsen — på liknande sätt som vid kommunernas dispensprövning — ha haft att gå en besvärlig balansgång mellan konsumentintresset och intresset av att begränsa handeln på annan tid än "vanlig affärstid" i lagens mening.

Att övervaka affärstidslagens efterlevnad åligger polismyndigheterna. I jämförelse med många andra av polisens arbetsuppgifter

torde denna uppgift måhända framstå såsom mindre betydelsefull. När det gäller övervakning av själva öppethållandet lär dock åtminstone på flertalet håll en tämligen effektiv kontroll förekomma. Sämre synes det vara när det gäller övervakning av att försäljning som sker utanför "vanlig affärstid" begränsas till det sortiment som är medgivet. Denna uppgift torde vara i det närmaste omöjlig att sköta på tillfredsställande sätt även med en oproportionerligt stor arbetsinsats från polisens sida. Inom de ramar, som det fria sortimentet ger, rymms numera ett stort antal artiklar och det är därför mycket arbetskrävande att kontrollera om det sortiment som tillhandahålles verkligen är tillåtet. Ibland förhåller det sig så att man i samma lokal eller i två angränsande lokaler säljer dels det fria sortimentet på kvällar efter kl. 20 och på söndagar, dels ett större sortiment under "vanlig affärstid". Såsom framgår av redovisningen i avsnitt 3.4 skall då genom vissa anordningar skapas garantier för att försäljningen utom vanlig affärstid begränsas till det tillåtna sortimentet. I praktiken har det emellertid visat sig att anordningarna ofta inte tillfredsställande tillgodoser sitt ändamål. Försäljarna har i många fall haft svårigheter att motstå begäran från kunderna att få köpa varor utanför det fria sortimentet och då har anordningarna inte utgjort effektiva hinder.

Ändå allvarligare är att uppgifter framkommit som tyder på att på vissa håll reglerna om det fria sortimentet systematiskt överträdes. Det vill synas som om bristen på effektiv kontroll lett till minskad respekt för lagen på dessa platser. En sådan uppluckring av laglydnaden drar med sig att företag som bryter mot lagen kan göra oberättigade vinster till förfång för andra företag och måste bedömas såsom betänklighetsväckande. På sikt är en sådan utveckling ägnad att undergräva respekten för lagen.

#### 5.4.5 Ordningsfrågor

Från polishåll har till kommittén framförts den synpunkten att ett obegränsat öppethållande på vissa platser kan komma att föra med sig ordningsproblem i form av störningar nattetid. Folk kommer i rörelse och trafikbuller uppstår. Man stannar och pratar. Särskilt på platser med bostäder i omgivningen skulle störningarna kunna bli besvärande.

Givetvis skulle det innebära en allvarlig olägenhet om butiker öppna på sen kvällstid och nattetid skulle ge upphov till störningar. Farhågorna härför synes emellertid överdrivna. Man måste ha klart för sig att öppethållande på sådana tider måste antas bli sällsynt när det gäller andra försäljningsställen än sådana, som redan nu håller öppet på dessa tider. Endast i centrala delar i de större städerna kan sådant öppethållande väntas förekomma och förutsättning för att det skall bli lönsamt torde komma att vara att läget är sådant att människor oavsett om butiken är öppen strömmar förbi denna eller befinner sig i närheten. Primär orsak till eventuella störningar är således knappast att butiken är öppen utan att platsen där butiken ligger har centralt läge och utgör samlingsplats för människor. Butiken åstadkommer således på sin höjd en viss förflyttning av det störande momentet, som annars kanske skulle ha koncentrerats till en annan näraliggande plats. Vidare synes de störningar, som kan uppstå omkring en livsmedelsbutik, inte bli svårare än de som för närvarande uppkommer omkring kiosker och konfektyraffärer. Har man kunnat lösa de senare problemen, bör man också kunna lösa de problem som kan uppstå genom att en livsmedelsbutik hålles öppen. Någon anledning att i händelse av att regleringen upphör med hänsyn till de nu angivna synpunkterna överväga särskilda anordningar för att uppehålla ordningen i och utanför butiken torde därför inte föreligga.

Enligt 23 § ölförsäljningsförordningen (1961:159) gäller "om de tider då öl må utminuterat vad i butikstängningslagen är stad-

gat". Att denna bestämmelse hänvisar till 1948 års butikstängningslag beror på att den tillkom under denna lags giltighetstid och inte ändrades i samband med ikraftträdandet av 1966 års affärstidslag. Vidare är enligt 2 § förordningen om försäljning av alkoholfria drycker (1955:38) försäljning av sådana drycker, med de inskränkningar som stadgas i förordningen, tillåten under samma villkor som gäller för drivande av handel i allmänhet.

Skulle affärstidslagen upphöra, saknas följaktligen regler rörande utminuteringsstider för öl och alkoholfria drycker. Bedömningen av huruvida bestämmelser härom erfordras och hur de bör utformas är emellertid av sådan art att de bör göras av den arbetande alkoholpolitiska utredningen. Vid samråd med denna utredning har förklarats att den, i händelse av att affärstidsregleringen föreslås skola upphöra, vill utarbeta och föreslå de författningsändringar som till följd av regleringens upphörande kan anses påkallade av alkoholpolitiska hänsyn. Eftersom ett eventuellt behov av begränsning av tiderna för försäljning av öl och alkoholfria drycker inte kan anses vara av betydelse för affärstidsfrågan i övrigt har kommittén funnit sig inte böra gå in i ytterligare prövning av den med utminuteringsfrågan sammanhängande ordningsfrågan.

Översikten över affärstider och affärstidsregleringar i andra länder (avsnitt 4.5) ger vid handen att helt oreglerade affärstidsförhållanden knappast förekommer i något av de undersökta länderna. I vissa av dem synes dock affärstidsregleringen inte ha vidsträcktare verkningar än vad den allmänna arbetstidslagstiftningen har i vårt eget land. Flertalet affärstidsregleringar liknar ganska mycket den svenska. Detta är dock inte i och för sig något argument för att bibehålla en reglering av affärstiderna i Sverige. Förhållandena i skilda länder är ofta väsentligt olikartade. Sålunda torde t. ex. svensk detaljhandel numera vid en internationell jämförelse framstå såsom mycket högt rationaliserad — i vissa avseenden kanske mest avancerad i världen. Särskilt framträdande är den anpassning till internationellt sett höga arbetskraftskostnader som detaljhandeln genomfört i Sverige. Man synes vidare i detta sammanhang kunna peka på att omständigheter såsom höga obekvämlighetstillägg och en allmänt sett under många år förd politik avsedd att stärka arbetstagarnas ställning i Sverige medför att nu kan lämnas ett större spelrum för konsumentpolitiska målsättningar. Den internationella jämförelsen ger emellertid ändå anledning att särskilt uppmärksamma sådana nackdelar som för olika grupper kan bli följden av att regleringen upphör eller liberaliseras.

I föregående kapitel har påvisats att de långsiktiga förändringarna av öppethållande-

tiderna hittills varit ganska obetydliga i majoriteten av detaljhandelsbutikerna men att också särskilt under senare år på vissa platser pågått en utveckling mot senare öppethållandetider (avsnitt 5.2). I kapitlet har därefter (avsnitt 5.3) gjorts den bedömningen att det ej är sannolikt att prisnivån stiger såsom en följd av att affärstidsregleringen upphör. Det har i detta avsnitt också befunnits osannolikt att den allmänna strukturomvandlingen i märkbar utsträckning skulle påskyndas av samma anledning. Affärstidsfrågan har slutligen (avsnitt 5.4) belysts från olika utgångspunkter. Frågans betydelse för de berörda intressenterna var för sig har diskuterats.

Härefter återstår att göra en bedömning av vilka anspråk som i framtiden kan väntas komma att ställas på detaljhandels service när det gäller öppethållandetider och mot bakgrund av den bedömningen väga samman de motstridiga intressen som finns i frågan.

Tidigare hade hushållen i allmänhet någon hemmavarande person, som gjorde uppköpen under vanlig arbetstid. De hushåll som saknade sådana resurser kunde för det mesta inte göra sina röster hörda. För detaljhandeln låg det då nära till hands att samla konsumenternas inköp till tider som var praktiska ur handels synpunkt. I dagens samhälle där det blivit allt vanligare att samtliga hushållets vuxna personer förvärvsarbetar minskar helt naturligt konsumenternas möjligheter att anpassa sig till servicenäringsarnas och bland dessa också handels-

fordringar.

Av särskild betydelse är de speciella tidsgeografiska förutsättningarna i stora städer. De allt längre arbetsresorna på sådana platser har ökat behovet av en tidsmässigt väl differentierad detaljhandelsservice. Samtidigt har det ökade förvärsarbetet bland gifta kvinnor fört med sig att antalet hushållsinköpare med knappa tidsresurser blivit allt flera. Förvärsintensiteten hos gifta kvinnor väntas enligt 1970 års långtidsutredning stiga ytterligare under den första femårsperioden av 1970-talet. Detta arbetskraftstillskott är av stor betydelse för landets ekonomi och genom den nyligen genomförda skattereformen torde de gifta kvinnorna ha fått extra stimulans att gå ut i förvärvslivet.

Införandet av femdagarsveckan har medfört att arbetet och de tidskrävande arbetsresorna i storstäderna koncentrerats till måndag – fredag. Härigenom har en motsvarande koncentration av fritiden kunnat ske till veckoslutet. Detta förhållande borde vara ägnat att öka trycket på detaljhandeln att hålla öppet under veckoslutet för att möjliggöra mera tidskrävande inköp såsom kapitalvaruinköp och storköp av livsmedel. Ett sådant antagande vinner också stöd av undersökningsresultaten. Dessa visar nämligen att just i storstäderna men även i andra större städer öppethållandet på lördagar är längre än på andra håll. Det vill synas som om beträffande lördagsöppethållandet funnits två åt motsatta håll riktade tendenser – dels den allmänna mot inskränkning av öppethållandet dels den storstadsförankrade mot förlängt öppethållande på lördagseftermiddagen.

Antagandet att det under veckoslutet föreligger ett visst tryck på grund av uppdämda inköpsbehov stödes också av resultaten av de försök med söndagsöppet som förekommit i stockholmsregionen. Såsom påpekats fanns i Stockholm redan före affärstidslagens tillkomst några butiker, belägna under gatuplanet vid centrala tunnelbanestationer, som hade söndagsöppet. Efter affärstidslagens ikraftträdande fick också efter hand ett antal livsmedelsbutiker belägna i större förorts-

centra och vid centralt belägna platser i innerstaden tillstånd att hålla öppet på söndagar. Enligt den dispensgivande myndigheten, Stockholms Stads Slakthus- och Saluhallsstyrelse, mötte denna form av service stor uppskattning från allmänhetens sida.

Underlag för kvällsöppethållande torde för närvarande finnas främst i Stockholm. I övrigt synes det med vissa undantag förhålla sig så att ju större en ort är desto större orsak till förlängt öppethållande torde finnas. Typiska enheter med kvällsöppethållande har blivit varuhus, livsmedelsbutiker och några butiker i vissa specialvarubranscher.

Förlängt öppethållande synes sålunda i huvudsak vara något som lämpar sig för platser där kundunderlaget är stort eller ganska stort. Detta kan sättas i samband med det i tidigare sammanhang redovisade förhållandet att det endast är en del av befolkningen som har intresse av att handla på andra tider än de vanliga. Det krävs då en förhållandevis stor marknad för att en butik skall kunna få tillräckligt antal kunder under det förlängda öppethållandet för att det skall bli lönsamt. Av samma skäl bör butiker med förlängt öppethållande ligga på platser med hög grad av tillgänglighet – centrala lägen eller, för bilburna kunder, externa lägen.

Utvecklingen går sålunda mot behov av ökad differentiering av öppethållandetiderna i detaljhandeln. Samtidigt som majoriteten av konsumenterna klarar sig ganska bra med öppethållandetider inom den gällande lagens ram, följer i urbaniseringsprocessens spår behov av vidgade inköpsmöjligheter för betydande minoritetsgrupper. Dessa behov har nu vuxit sig så starka att affärstidsregleringens generella tidsram framstår såsom otillräcklig.

Detta tryck från konsumentintressena synes såsom antytt i avsnitt 5.4.4 ha tagit sig uttryck i försämrad laglydnad genom att det i viss utsträckning förekommit att man på några håll under söndagar och kvällar sålt varor som inte fått saluföras under sådan tid.

Vad som anförts om orsakerna till de iakttagna utvecklingstendenserna ger vid handen att dessa med övertygande sannolikhet

kan framskrivs i oförändrad riktning. Urbaniseringen är en företeelse, vars förlopp möjligen kan bringas att sakta av men knappast att inom överskådlig tid stanna helt. En återgång till en restriktivare reglering är därför utesluten främst med hänsyn till konsumenternas intresse. Något förslag i den riktningen har inte heller framställts till kommittén.

Kommitténs överväganden kommer i fortsättningen att i första hand ske med sikte på att bibehålla regleringen i stort sett oförändrad eller att låta den upphöra. I andra hand överväges lämpligheten av en ytterligare liberalisering av regleringen.

Mot det av utvecklingen betingade konsumentkravet på mera differentierade öppethållandetider står behovet av skydd för anställda och företagare inom handeln. Även om andra grupper av anställda och företagare exempelvis inom transportväsendet befinner sig i en likartad situation och saknar skydd av det slag, som affärstidslagen erbjuder, är detta inte i och för sig något godtagbart skäl för att även de i handeln verksamma skall ställas utan skydd. Vad beträffar de affärsanställda så har dessa emellertid inte bara det skydd som allmänna arbetstidslagen erbjuder utan också ett jämfört med andra arbetstagargrupper högt ob-tillägg, som dessutom om lagen upphör torde komma att ytterligare förbättras. Ob-tillägget fyller den dubbla funktionen att garantera arbetstagaren god kompensation för dennes arbetsinsats under obekvämt arbetstid samtidigt som det otvivelaktigt verkar starkt återhållande på företagen när det gäller att hålla öppet under sådan tid. Härtill kommer såsom analysen i avsnitt 5.3 givit vid handen, att — i vart fall efter en kort övergångstid — öppethållande på tider, som i dag ligger utanför vanlig affärstid i affärstidslagens mening, torde komma att bli aktuellt endast för en ringa del av de företag, vars öppethållande nu begränsas av regleringen. Eftersom de företag som inte är avtalsbundna väsentligen torde tillhöra den grupp, som inte får anledning att använda förlängt öppethållande, synes risken liten att sådana företag skulle söka förmå anställda att arbeta på i kollektivavtalens mening obe-

kväm tid utan ob-tillägg. Vidare kan en inte obetydlig del av de anställda i företag, som kan väntas tillämpa förlängt öppethållande, antas bli sådana deltidsanställda personer, som av en eller annan anledning föredrar att arbeta på i avtalens mening obekvämt tid för att exempelvis barnpassning hindrar dem från att ha förvärvsarbete under vanlig arbetstid och för att inkomsten under obekvämt tid är förhållandevis hög. De heltidsanställda, som blir berörda av förändringen, kommer huvudsakligen att arbeta i detaljhandelsföretag där goda möjligheter finns att fördela arbetstiden så att den obekväma delen inte känns så betungande för enstaka arbetstagare.

Det nu anförda talar för att det knappast är den stora gruppen av handelsanställda som kan komma att få betydande olägenheter om regleringen upphör. Snarare synes det vara småföretagare och medhjälpande familjemedlemmar som kan få uppleva sådana olägenheter. Även här synes det emellertid komma att röra sig om en begränsad del. För åtskilliga företag av denna art torde förlängt öppethållande inte vara lönsamt och därför inte heller lockande. För andra förhåller det sig visserligen så att förlängt öppethållande är naturligt i verksamheten men att affärstidsregleringen inte heller i nuläget ger det skydd som här avses. Sådana verksamheter är kiosker, gatukök, bensinstationer, etc.

När det gäller frågan om i vilken utsträckning anspråk från en grupp företagare på att erhålla skydd bör få tjäna såsom motiv för bibehållande av affärstidsregleringen måste också beaktas att en väl avvägd balans mellan chanser och risker i företagandet utgör ett villkor för upprätthållande av en fri marknadshushållning. Denna balans förutsätter att skydd inte ges åt särskilda branscher, företag eller företagsformer utan bärande skäl.

Skydd och stöd åt företagandet lämnas visserligen av samhället i flera olika former, men grundtanken i sådant stöd är att företagaren skall stimuleras och inte avhållas från att utveckla företaget. En företagare bör själv få avgöra när och hur länge han skall



arbete. Avsteg från denna huvudregel för att tillgodose enbart företagarens eget intresse synes inte böra ske annat än när mycket starka skäl föreligger. Vål kan undantag från regeln vara motiverade såsom beträffande jordbruksregleringen av beredskapskäl eller i förevarande fall därför att dessa företagare kunde tänkas tillgodose ett väsentligt konsumentintresse som kunde väntas bli lidande om skyddet försvann, såsom att närhetshandeln och fackhandeln skulle bli allvarligt skadade. Såsom tidigare framhållits kan emellertid detta inte antas bli fallet. Att strukturomvandlingen skulle nämnvärt påskyndas av att affärstidsregleringen upphör har bedömts såsom osannolikt. Kanske kan ett begränsat antal närhetsbutiker komma att slås ut något tidigare än som eljest skulle skett. Denna nackdel torde emellertid mer än väl uppvägas av de fördelar ur konsument-synpunkt, som kan väntas vara förknippade med att kioskhandel och liknande företagsformer får utvecklas fritt, obundna av affärstidslagens sortimentsbegränsningar. I själva verket torde avvecklingen av dessa sortimentsbegränsningar utgöra ett betydelsefullt bidrag när det gäller att skapa förutsättningar för en ny och till dagens förhållanden anpassad närhetsservice.

Mot denna bakgrund synes inte realistiskt att låta två trots allt ganska begränsade grupperns intressen — de anställda och företagare jämte medhjälpare familjemedlemmar i det förhållandevis ringa antal butiker, som kan väntas bli berörda av att regleringen upphör — stå i vägen för utvecklingen, i synnerhet som den större av grupperna, de anställda, redan i allmänna arbetstidslagen har samma skydd som alla andra arbetstagar-grupper.

Den nu gjorda avvägningen har skett under förutsättning att affärstidsregleringen helt avskaffas. Man kan emellertid också fråga sig om inte ett tillräckligt mått av ökad frihet att förlägga affärstiderna så att konsumentintresset tillgodoses i rimlig omfattning borde kunna vinnas genom att ytterligare mjuka upp affärstidsregleringen.

Den gällande affärstidslagen bygger i

huvudsak på en fastställd tidsram för öppet-hållandet. Eftersom emellertid det komplicerade konsumtionsmönstret i samhället inte kan förenas med en så grovhuggen regel, har den liksom sina motsvarigheter i andra länder försetts med ett stort antal undantag. De mest omdiskuterade och därför mest kända undantagen torde vara dels det som innebär att särskilda företag genom dispens kan medges att hålla öppet på tider utanför den fastställda ramen, dels det undantag som ställer vissa varuslag, det s. k. kiosksortimentet, utanför regleringen. I affärstidslagen finns emellertid flera andra undantag. Sålunda är vissa typer av verksamheter undantagna, exempelvis försäljning från apotek och från automat. Andra undantag bygger på förutsättningen att köparen uppträder i en viss egenskap, såsom vid försäljning på trafikmedel till resande. I själva verket är undantagssystemet mycket komplicerat och därför också svårtillämpat. Trots detta förhåller det sig uppenbarligen så, att det inte på långt när är ett tillräckligt fint instrument för att ge möjligheter till en smidig anpassning till alla de skiftande krav som ställs. Den historiska tillbakablicken i kapitel 2 visar tydligt hur svårt det varit att finna en acceptabel form för reglering av affärstiden. Regleringen har omarbetats med täta mellanrum. Undantagen har varierats och omkonstruerats. Efter varje omarbetning av regleringen har det emellertid inte dröjt länge förrän missnöjet på nytt vuxit sig så starkt att det blivit dags för en ny omarbetning.

Denna gång synes missnöjet vara störst när det gäller dispensförfarandet. Företag som legat i närheten av varandra har fått sina konkurrensförhållanden snedvridna av att något av dem men inte alla fått dispens för exempelvis söndagsöppet. Konsumenterna i en stadsdel har upprörts över att affärer i den egna stadsdelen vägrats söndagsdispens, samtidigt som konsumenterna i andra stadsdelar i samma stad haft tillgång till näraliggande söndagsöppen butik. Ändå kan inte den dispensgivande myndigheten lastas. Den har endast gjort en rimlig avvägning mellan konsumentintresset å ena sidan och nödvändig-

heten å andra sidan att iaktta så stor restriktivitet vid dispensgivningen att inte lagens huvudregel om öppethållande endast inom den medgivna ramen blir urholkad.

Avvägningarna i samband med lagens övriga undantagsbestämmelser är i princip likartade. Kioskhandeln och andra företagsformer, vilka arbetar med det fria sortimentet och därför inte är bundna av tidsramen, vill urholka lagen på annat sätt. Dessa företagsformer vill utöka det fria sortimentet i det i och för sig vällovliga syftet att tillfredsställa behov hos konsumenterna. Tillåter man ytterligare utvidgning av det fria sortimentet, skulle man emellertid möta starka protester från den handel, som verkar inom lagens generella tidsram och som redan nu anser att de företagsformer, som arbetar med det fria sortimentet, är otillbörligt gynnade.

I svaren på kommitténs enkät förekommer flera andra förslag till liberalisering av regleringen. Sålunda föreslås att regleringen slopas för vardagar men bibehålles för söndagar. I flera fall rekommenderar man att rätt till visst söndagsöppethållande skrivs in i lagen. Bland förslagen kan nämnas rätt för varje företag att ha öppet högst tre söndagar per år. Ett annat förslag upptar högst en söndag per månad eller högst 15 söndagar om året.

En liberalisering i enlighet med dessa förslag skulle givetvis innebära en förbättrad anpassning till konsumentintresset. Alla dagar i veckan utom söndag skulle bli oreglerade. Öppethållande på söndagar skulle tillåtas i en utsträckning, som skulle passa särskilt handeln med möbler och andra kapitalvaror ganska bra. Även om konsumentintresset inte tillgodoses till alla delar i en dylik "söndagslag", kan tanken på en sådan verka bestickande.

Vid ett närmare påseende hopar sig emellertid argumenten också mot en sådan reglering. Även den måste förses med undantag. Att helt förbjuda livsmedelsförsäljning under söndagar vore orealistiskt. Sådan försäljning har förekommit i Stockholm under åtskilliga år och att förbjuda denna service under flertalet av årets söndagar framstår

såsom otänkbart. Kioskhandel och liknande företagsformer kan omöjligt tvingas att hålla stängt på söndagar. Hela den otypliga konstruktionen med det "fria sortimentet" måste därför bli kvar och sannolikt även i fortsättningen utgöra ett effektivt hinder för sådana företagsformer att konsumentanpassa sitt sortiment även under vardagar. Undantaget för försäljning på trafikmedel till resande måste bli kvar o.s.v. I själva verket tvingas man behålla hela systemet med undantagsregler. Därmed får man också i allt väsentligt kvar flertalet av de orättvisor och oformligheter som den hittillsvarande regleringen fört med sig.

Hela den administrativa apparaten behöver vidare behållas. Företagen måste begära dispenser och myndigheterna skall besluta om dessa. Övervakningen av lagens efterlevnad blir lika besvärlig som tidigare, ehuru den i förhållande till polisens andra arbetsuppgifter kommer att framstå som ändå mindre väsentlig än tidigare.

Sammanfattningsvis kan sägas att de vinster, som står att vinna med en bibehållen men ytterligare liberaliserad reglering, inte på långt när kan uppväga alla de nackdelar som blir kvar.

Det tyngst vägande argumentet mot en uppluckrad reglering är emellertid att en sådan reglering tenderar att bli meningslös, eftersom den i praktiken knappast längre begränsar affärstiderna. Om man, som här gjorts, funnit att konsumentintresset kräver möjlighet till ett ökat öppethållande inom detaljhandeln, finns inget annat starkt skäl till att gå endast ett stycke på vägen mot ett slopande än det skäl som åberopades vid den år 1966 genomförda liberaliseringen, nämligen att en tvär omställning kan medföra betydande olägenheter. Sedan detta steg tagits, återstår emellertid till ett fullständigt avskaffande av regleringen inte längre väg än att den kan tas i ett enda steg. Att dela upp den sista sträckan skulle vara utan mening, eftersom det efter en ytterligare liberalisering återstående skyddet för de intressen som önskar ett sådant skulle vara i stort sett utan värde.

Kommitténs förslag är därför att affärs-  
tidsregleringen slopas helt.

Sveriges första lagstiftning angående butikernas öppethållande tillkom år 1909. Bakgrunden till att man genomförde en reglering var att man i vissa fall hade funnit att såväl butikägarna som deras anställda hade mycket långa arbetstider. Den lagstiftning som då infördes kan sägas ha inneburit en avvägning mellan å ena sidan konsumenternas intresse av att kunna handla på olika tider och å andra sidan det socialt betingade intresset av att säkerställa att de i detaljhandeln arbetande fick tillräcklig fritid. Affärstidsregleringen har härefter bestått ehuru den undergått förändringar under årens lopp.

År 1930 tillkom den allmänna arbetstidslagen. Den reglering av arbetstiderna för arbetstagare i allmänhet, som härigenom skedde, omfattade emellertid inte från början de affärsanställda. År 1939 tillskapades dock en särskild arbetstidslag för detaljhandeln.

Samtidigt som arbetstidslagen för detaljhandeln utarbetades gjordes en omarbetning av den då gällande affärstidslagstiftningen. Under förarbetena anförde departementschefen att även om arbetstiden för de anställda var reglerad i annan ordning, andra viktiga sociala önskemål liksom också näringspolitiska intressen krävde att butikstängningslagen bibehölls. Han sade sig härvid särskilt syfta på angelägenheten av att trygga skälig fritid åt butiksinnehavarna och att åstadkomma i stort sett likartade konkurrensförhållanden mellan de olika företagen.

Nu gällande affärstidslag trädde i kraft den 1 januari 1967. Jämfört med den föregående lagstiftningen innebar den en väsentligt enklare och friare reglering av affärstiderna. Den tillåtna affärstiden, som dessförinnan räckte fram till kl. 19 på vardagar, utsträcktes till kl. 20. Huvuddelen av den handel som tidigare fick ske endast efter dispens på annan tid än vanlig affärstid — bl. a. hela kioskhandeln — undantogs från regleringen. Kommunerna fick möjlighet att för särskilda fall medge längre affärstid än den vanliga om det ansågs påkallat med hänsyn till allmänhetens intresse.

Under förarbetena till den gällande affärstidslagen ägnades särskild uppmärksamhet åt frågan om en fortsatt reglering av affärstiderna fortfarande behövdes.

I propositionen till affärstidslagen (1966: 144) anförde föredragande departementschefen att han hade funnit att flera omständigheter kunde anföras till stöd för ett antagande att man med beaktande av konsumenternas och de affärsanställdas intresse borde kunna avvara en lagfäst affärstidsreglering åtminstone på längre sikt. Härtill kom att enligt departementschefens mening konsumenternas behov i fråga om affärstidens längd och förläggning visserligen skulle kunna i huvudsak tillgodoses inom ramen för en lagreglering, men att detta knappast skulle komma att vara möjligt i längden.

Ett omedelbart slopande av affärstidsregleringen ansåg departementschefen emeller-

tid skulle kunna medföra betydande olägenheter. Sålunda kunde man inte utesluta att en tvär omställning skulle få vissa oförmånliga verkningar för konsumenterna. Vidare skulle otvivelaktigt vissa oförmånliga verkningar för de affärsanställda följa. En omedelbar avveckling av affärstidsregleringen skulle också kunna leda till sociala problem för affärsinnehavare som drev sina företag utan anställda eller med endast någon enstaka medhjälpare. Departementschefen ville därför inte förorda att man omedelbart slopade all affärstidsreglering. Däremot ansåg han att det fanns tillräckliga skäl för en friare reglering än tidigare.

Den nya lagen gavs en giltighetstid av fem år. Vid utgången av denna tid fick man enligt departementschefen på nytt pröva frågan om affärstidsregleringen skulle slopas helt. Erfarenheterna av den friare regleringen och den utveckling som skulle komma att ske inom ramen för denna borde då enligt departementschefen ge en bättre vägledning för prövningen.

I direktiv den 30 december 1969 uppdrogs åt särskilda sakkunniga – 1970 års affärstidskommitté – att pröva frågan om affärstidsregleringen skall fortsätta efter utgången av affärstidslagens giltighetstid den 31 december 1971 eller om den kan avvaras. Om de sakkunniga skulle finna att en fortsatt reglering av affärstiden behövs, borde de se över lagen och lägga fram förslag till ändringar eller tillägg i den mån det är påkallat.

Affärstidskommittén har på olika sätt sökt bilda sig en uppfattning om verkningarna av affärstidslagen och om de åsikter som på olika håll finns rörande regleringen (kap. 4). En enkät har riktats till organisationer med nära anknytning till konsumentfrågor, näringslivsorganisationer, organisationer på arbetsmarknaden, detaljhandelsföretag, statliga och kommunala organ etc. Hearings har hållits med konsumenter, konsumentrepresentanter och företagsrepresentanter i Häl-singborg, Karlstad, Umeå och Västerås samt med företrädare för bl. a. livsmedels- och kioskhandel. Handelsns Utredningsinstitut

har anlåtats för att kartlägga kommunernas dispensgivning. Kungl. Maj:ts beslut i affärstidsärenden har på kommitténs uppdrag undersökts av departementssekreteraren Sven Sahlström. På uppdrag av kommittén har Handelsns Utredningsinstitut utfört fyra särskilda undersökningar, som redovisas i betänkandet under rubrikerna: "Förändringarna i öppethållandetiderna 1966–1969", "Försäljning och kundantal under olika öppethållandetimmar", "Beskrivning av kundklientelet vid förlängt öppethållande" och "Detaljstintervjuer avseende affärstidslagen". Slutligen har också på kommitténs uppdrag hovrättsfiskalen Tor Olsson gjort en sammanställning av affärstider och affärstidsregleringar i andra länder.

De sålunda uppsamlade erfarenheterna och synpunkterna har härefter lagts till grund för de inom kommittén förda diskussionerna (kap. 5). Dessa har i huvudsak haft två utgångspunkter. Den ena har varit att beträffande vissa bestämda frågor ge underlag för beskrivningar av följderna av en övergång till fria affärstider (avsnitt 5.2 och 5.3). Den andra utgångspunkten har varit att särskilt för var och en av berörda intressegrupper belysa följderna av en sådan övergång sedda från gruppens synpunkt (avsnitt 5.4). Sist följer kommitténs överväganden och slutsatser (kap. 6).

Utvecklingen av öppethållandetiderna i samband med affärstidslagens tillkomst år 1967 visar endast små förändringar (avsnitt 5.2). Den liberalisering som då genomfördes fick till en början ringa eller ingen betydelse för större delen av detaljhandeln. Centralt och i viss mån externt belägna butiker började dock så småningom att utnyttja den ökade friheten särskilt i stockholmsregionen.

Kommittén har ingående diskuterat vilka verkningar ett fritt användande av förlängt öppethållande såsom konkurrensmedel kan få på prisbildningen och strukturutvecklingen (avsnitt 5.3). Kommittén bedömer det såsom osannolikt att prisnivån skulle stiga såsom följd av att affärstidsregleringen upphör. Inte heller antas en fri användning av öppethållandet såsom konkurrensmedel i

nämnvärd utsträckning kunna påskynda den i detaljhandeln pågående strukturomvandlingen. För vissa företagsformer kan emellertid förändringar bli aktuella. Kioskhandel och liknande företagsformer befrias från de betydelsefulla begränsningar av sortimentet som affärstidsregleringen för deras del medför, men kan också ställas inför nya konkurrenssituationer som kräver förmåga till anpassning. Förändringen innebär sålunda både risker och möjligheter. De senare är ur konsumentens synpunkt särskilt intressanta, eftersom undanröjandet av affärstidslagens sortimentsbegränsningar får antas vara ett viktigt steg på vägen mot bättre förutsättningar för en fungerande närhetsservice på detaljhandelsområdet.

Härefter har i tur och ordning anlagts synpunkter på vilken betydelse ett upphörande av affärstidsregleringen kan få för konsumenterna, de affärsanställda, företagen, administration och kontroll samt ordningsfrågor.

Diskussionen rörande konsumentintresset har förts främst med utgångspunkt från värderingar rörande orsakerna till att vissa konsumenter behöver handla på andra tider än vanlig affärstid. Vid sidan av gängse värderingar härvidlag, enligt vilka konsumenten bör ha ett godtagbart skäl såsom lång arbetstid eller långa arbetsresor för att kunna göra anspråk på att få handla på annan tid än vanlig affärstid, riktas här uppmärksamheten mot sådana behov som beror av bristande förmåga att planera inköpen.

Den allmänna arbetstidslagen drar upp ramar för arbetstidens längd men lämnar öppet frågan om arbetstidens förläggning. Denna fråga anses böra tillkomma parterna på arbetsmarknaden att avgöra. I de kollektivavtal som gäller för detaljhandeln är regeln om arbetstidens förläggning kopplad till öppethållandetiden på så sätt att arbetstiden skall förläggas i anslutning till butikens öppethållande. Kollektivavtalen klassificerar viss arbetstid såsom obekvämt. Beroende på graden av obekvämlighet utgår s. k. obekvämlighetstillägg av olika storlek. Organisationsgraden bland de handelsanställda är

dock låg, vilket talar för att affärstidslagen har en viss betydelse såsom ett kompletterande skydd vid sidan av kollektivavtalen. Utifrån de anställdas synpunkt diskuteras vidare de nackdelar som kan följa av att ha en från det normala avvikande förläggning av fritiden.

För företagen kan ökade möjligheter att utnyttja förlängt öppethållande medföra både positiva och negativa verkningar. Ehuru såsom nyss anförts affärstidsregleringens upphävande inte väntas få nämnvärd betydelse för strukturomvandlingen, måste man emellertid räkna med att under en kortare tid efter regleringens upphörande en och annan butik kommer att läggas ned något tidigare än som skulle ske om affärstidsregleringen bibehålles. Under alla förhållanden torde dock endast en ringa del av den detaljhandel, som för närvarande är underkastad begränsningar i rätten att hålla öppet, komma att bli berörd av förändringen. Ur företagssynpunkt har det bedömts såsom en fördel att dispensförfarandet med dess i många fall ofrånkomliga orättvisor företagen emellan kommer bort.

I detaljhandeln finns fortfarande kvar ett antal småföretagare med endast familjemedlemmar såsom medhjälpare i butiken. Om sorgen om dessa har varje gång statsmakterna haft att ta ställning till affärstidsregleringen varit ett av motiven för denna. De skyddas inte av arbetstidslagen och det har anförts farhågor för att de skulle nödgas att ta på sig en alltför stor arbetsbörda om affärstidsregleringen upphörde. De tidigare gjorda bedömningarna ger emellertid vid handen att det endast för en ringa del av småföretagarna bör kunna bli aktuellt med förlängt öppet-hållande. Dessutom bör beaktas att andra företagargrupper inte är underkastade motsvarande regleringar. Även inom detaljhandeln finns betydande företagargrupper som inte åtnjuter sådant skydd, exempelvis företagarna inom kiosk- och bensinhandeln.

Ur administrations- och kontrollsynpunkt innebär regleringens upphörande en klar fördel. Från affärstidslagens ikraftträdande den 1 januari 1967 till och med första halvåret

1970 hade i kommunerna behandlats drygt 14 000 dispensansökningar. Prövningen av dispensärendena har orsakat ett betydande arbete för de kommunala myndigheterna. Svårigheter har dessutom förelegat att göra en rättvis bedömning av dessa ärenden.

När det gäller att kontrollera affärstidslagens efterlevnad har det visat sig att möjligheterna härtill är begränsade. Polismyndigheterna torde i allmänhet ha fått låta denna kontroll, åtminstone vad gäller övervakning av det sortiment som saluföres, stå tillbaka för viktigare arbetsuppgifter.

Det har inte ansetts finnas någon anledning att överväga särskilda anordningar för att upprätthålla ordningen i samband med exempelvis sent kvällsöppna butiker. Till alkoholpolitiska utredningen har överlämnats sådana med försäljning av öl och alkoholfria drycker sammanhängande frågor som aktualiseras av att affärstidsregleringen upphör.

I kapitel 6 har kommittén gjort den slutliga sammanvägningen av de mot varandra stridande intressena. Förr, när i de flesta hushåll fanns en hemarbetande vuxen person, kunde det vara rimligt att detaljhandeln i eget intresse samlade konsumenternas inköp till tider som var praktiska ur handels synpunkt. Genom att det blivit allt vanligare att samtliga hushållets vuxna personer förvärvsarbetar har emellertid konsumenternas möjligheter att anpassa sig till dessa tider minskat. Omständigheter såsom de speciella tidsgeografiska förutsättningarna i stora städer, den stigande förvärvsintensiteten hos gifta kvinnor och koncentrationen av fritid till veckoslutet skapar behov hos konsumenterna av väl differentierade öppethållandetider.

Samtidigt som majoriteten av konsumenterna klarar sig ganska bra med öppethållandetiderna inom den gällande affärstidslagens ram, följer i urbaniseringsprocessens spår behov av vidgade inköpsmöjligheter för betydande minoritetsgrupper. Dessa behov har nu vuxit sig så starka att de tider som ryms inom regleringens ram framstår såsom otillräckliga. Härtill kommer att de iakttagna

utvecklingstendenserna med övertygande sannolikhet kan framskrivas i oförändrad riktning.

Mot konsumenternas behov av mera differentierade öppethållandetider står behovet av skydd för anställda och företagare inom handeln. Jämfört med andra arbetstagargrupper har de handelsanställda ett högt obekvämlighetstillägg, som fyller den dubbla funktionen att garantera arbetstagaren god kompensation för dennes arbetsinsats under obekväm arbetstid och verka starkt återhållande på företagen när det gäller att hålla öppet under sådan tid. Härtill kommer att öppethållande under obekväm arbetstid torde komma att beröra endast en ringa del av de i detaljhandeln anställda. Den begränsade andel av detaljhandelsföretagen, som av regleringen hindras att vidga sitt öppethållande och som för den händelse regleringen upphör kan väntas hålla öppet under obekväm arbetstid, kommer i huvudsak att bestå av större företag, som har goda möjligheter att fördela arbetstiden så att den obekväma delen inte blir så betungande. I dessa företag torde dessutom finnas åtskilliga deltidsanställda som inte har något emot att för god ersättning arbeta på i kollektivavtalens mening obekväm tid, eftersom de ändå har skäl att välja att arbeta vid dessa tider exempelvis för att barnpassning hindrar dem från att ta förvärvsarbete under vanlig arbetstid.

För vissa småföretagare och deras medhjälpande familjemedlemmar synes olägenheterna av att regleringen upphör bli mera betydande. Även här torde det emellertid bli fråga om endast ett begränsat antal personer som blir berörda, om man bortser från de som arbetar inom kiosknäringen och liknande företagsformer och inte heller för närvarande hindras av affärstidslagen från att förlägga öppethållandet till obekväm arbetstid. När det gäller frågan om i vilken utsträckning anspråk från en grupp företagare på att erhålla skydd bör få tjäna såsom motiv för bibehållande av affärstidsregleringen måste också beaktas att en väl avvägd balans mellan chanser och risker i företagandet utgör ett villkor för upprätthållande av en fri

marknadshushållning. Denna balans förutsätter att skydd inte ges åt särskilda branscher, företag eller företagsformer utan bärande skäl.

Mot denna bakgrund har det inte synt realistiskt att låta två trots allt ganska begränsade gruppers intressen — de anställda och företagare jämte medhjälpande familjemedlemmar som arbetar i det förhållandevis ringa antal butiker, som kan väntas bli berörda av att regleringen upphör — stå i vägen för utvecklingen, i synnerhet som den större av grupperna, de anställda, redan i allmänna arbetstidslagen har samma skydd som alla andra arbetstagargrupper.

Kommittén har härefter övervägt olika former av liberaliseringar av affärstidsregleringen. Det visar sig emellertid att på vilket sätt man än mjukar upp regleringen så blir hela det otympliga och komplicerade systemet med olika slags undantag kvar. Man måste då också behålla hela den administrativa apparaten. Regelsystemet måste dessutom vara uppbyggt på ett sådant sätt att olika intressen balanseras mot varandra. Försöker man liberalisera på något enstaka ställe i systemet, uppstår lätt bristande balans i detta och någon eller några intressen gynnas på bekostnad av andra intressen. Kommittén har därför funnit att de vinster som skulle kunna vinnas med en bibehållen men ytterligare liberaliserad reglering inte på långt när kan uppväga alla de nackdelar som skulle bli kvar.

Det tyngst vägande argumentet mot en ytterligare uppmjukning av regleringen är emellertid att den då tenderar att bli meningslös, eftersom den i praktiken knappt längre begränsar affärstiderna. Sedan det steg tagits, som den genom affärstidslagen genomförda liberaliseringen innebar, återstår enligt kommitténs mening inte längre väg till regleringens avskaffande än att den kan tas i ett enda steg.

Kommitténs slutsats har därför blivit att affärstidsregleringen bör slopas helt.

## Särskilt yttrande

### *Särskilt yttrande av herr Magnusson*

Tidsramen för butikernas öppethållande är av vitalt intresse för de butiksanställda. Fritiden är värdefull för alla grupper i samhället och det är självklart ett intresse för de handelsanställda att få sin lediga tid att sammanfalla med andra gruppers fritid. Jag finner det därför väl motiverat med en begränsning av den obekvämt förlagda arbetstiden för folk verksamma inom handeln. I samband med den nuvarande lagens tillkomst framförde Handelsanställdas Förbund i sitt remissyttrande, att "det utsträckta öppethållandet finner vi med hänsyn till opinionsundersökningarna mindre motiverat men anser oss böra godtaga detsamma med förväntan att en ytterligare utsträckning av affärstiden genom kommunala beslut endast skall förekomma i undantagsfall". Den uppfattningen delade statsrådet Svante Lundkvist, vilket han också gav uttryck för vid föredragningen av propositionen. Jag hade anledning att hoppas på att det skulle bli en restriktiv hållning ifråga om dispensgivningen. Endast mycket starka skäl och ett klart dokumenterat kundbehov skulle medge att dispens lämnades.

Erfarenheterna av fyra års tillämpning av lagen överensstämmer enligt min bedömning inte helt med lagens anda och mening. Många kommuner har tillämpat en liberal dispensgivning och under tiden har också nya varugrupper tillförts den fria listan. Dessa åtgärder har lett till att lagen urholkats

och har därmed inte blivit det skydd för de anställda som jag räknat med. Därtill kommer bristande kontrollmöjligheter av lagens efterlevnad, vilket i sin tur lett till bristande respekt för lagen bland såväl köpmännen som allmänheten.

Om lagen skall utgöra ett skydd för de anställda, står det klart att det krävs en betydligt mera skärpt skrivning som starkt begränsar kommunernas möjligheter till dispensgivning. Helst hade jag sett att en sådan lagskärpning åstadkommits. Detta betraktar jag emellertid i dagens situation som mindre realistiskt, en uppfattning som ytterligare stärkts under utredningsarbetets gång. Det finns nämligen idag på sina håll ett stegrat intresse för ett annorlunda öppethållande och med hänsyn till att handeln är en servicenäring kan de av vissa konsumentgrupper framförda önskemålen icke negligeras. Jag anser emellertid att en begränsning av tiden för butikernas öppethållande är rationell ur samhällets synpunkt och lagen torde kunna anses som en lämplig styrningsmekanism. Handelsanställdas Förbund har emellertid ingen dogmatisk inställning till frågan om sättet för reglering av butikernas öppethållande. Redan i samband med utredningen, som föregick den nuvarande lagen, sökte vi alternativa lösningar och fann också en sådan vid förhandlingar med våra motparter. I avtalen är införts bestämmelser, som ger ersättning för obekvämt förlagd arbetstid. Överenskommelse har nu träffats om för-



bättringar av dessa ersättningsregler. Om riksdagen beslutar att icke förnya lagen, träder dessa förbättringar i kraft samma dag som lagen upphör att gälla. De höjda obekvämlighetstilläggen är ett alternativ att nå fram till spärrar mot sent kvällsöppethållande och söndagsöppethållande. Lagens slopande behöver således inte innebära försämrade arbetstider för de anställda. En fortsatt affärstidsreglering kan däremot betyda en ytterligare liberalisering av nu gällande lag, vilket jag ser som ett sämre alternativ än förbättrade obekvämlighetstillägg.

Jag hade helst sett att lagen kunde bibehållas och skärpas. Då detta icke synes möjligt har jag i valet mellan en uttunnad lag med bibehållande av nuvarande obekvämlighetstillägg eller slopande av lagen med höjda obekvämlighetstillägg, kombinerat med regler för femdagarsvecka, stannat för det senare alternativet, som jag ur de anställdas synpunkt finner mera tilltalande.

## Reservation

### *Reservation av herr Sundewall*

Undertecknad ledamot av 1970 års affärstidskommitté har inte deltagit i kommitténs majoritetsbeslut att föreslå att affärstidsregleringen skall upphöra den 31 december 1971, d.v.s. när giltighetstiden för nu gällande affärstidslag utgår.

I propositionen 1966:144 med förslag till ny affärstidslag anfördes att motivet för att föreslå en fortsatt affärstidsreglering betingades av att man bedömde att ett omedelbart slopande av affärstidsregleringen skulle kunna medföra betydande olägenheter såväl för de affärsanställda som för många affärsinnehavare. Detaljhandeln skulle i stället ges tillfälle att inom ramen för en liberalare affärstidslag pröva friare affärstider än vad tidigare lagstiftning medgivit.

I såväl förarbetet som propositionen markerades att behovet av dispenser borde bli mycket ringa. Det alldeles övervägande antalet konsumenter skulle kunna tillfredställa sina köpbehov inom ramen för den nya lagstiftningen.

Erfarenheterna av dispenserfrågornas behandling under de fyra år som affärstidslagen varit gällande visar emellertid att kommunerna har bedömt relativt likartade dispensansökningar mycket olika. I Stor-Stockholm har dispenser beviljats i en utsträckning som knappast står i överensstämmelse med lagens anda och mening. I andra kommuner har man däremot i enlighet med lagens anda varit väsentligt restriktivare. Det är också

påtagligt att debatten kring och kritiken mot gällande affärstidslag i huvudsak hämtat sitt underlag från lagens tillämpning inom Stockholms-området.

Farhågor för att kommunerna skulle komma att bedöma dispenserfrågor mycket olika framfördes av Sveriges Köpmannaförbund redan 1965 i förbundets yttrande över affärstidsutredningens förslag till ny affärstidslag. Förbundet anförde därvid att länsstyrelsen med dess överblick över en större ekonomisk/geografisk enhet bättre skulle kunna bedöma dispenserfrågorna. Enligt min uppfattning skulle en fortsatt affärstidsreglering med direkt länsstyrelsebehandling av dispensärendena väsentligt minska de olägenheter, som under de gångna fyra åren förekommit.

Vid de konsumenthearings och intervjuer som kommittén genomfört har det visat sig att flertalet konsumenter är tillfreds med nuvarande öppethållandetider under vardagarna. Dessa öppethållandetider ryms med mycket begränsade undantag inom ramen för affärstidslagens tidsram för vardagar, nämligen 08.00–20.00. De ”normala” öppethållandetiderna brukar ligga mellan 09.00–18.00 för måndag – fredag med ytterligare öppethållande mellan 18.00–20.00 under en eller ett par av dessa dagar. Under lördagarna brukar butikerna vara öppna från kl 09.00. Stängningstiden på lördagarna varierar med få undantag mellan 12.00 och 16.00.

Skulle konsumenterna ha visat ett påtag-

ligt intresse för ett ökat öppethållande under vardagar hade säkerligen detta kommit att påverka butikstiderna under dessa dagar. Då emellertid här synes råda balans mellan å ena sidan konsumenternas önskemål ifråga om öppethållandetiderna och detaljhandelns strävanden att inom ramen för företagsekonomiska bedömningar och hänsyn till personalen motsvara konsumenternas önskemål, finns i och för sig inga skäl som talar vare sig för eller emot en ändring av reglerna för öppethållande under vardagarna. Ett slopande av lagstiftningen för vardagarna skulle av allt att döma inte inverka på öppethållandet. Med hänsyn härtill kan naturligtvis en sådan åtgärd övervägas.

Vad däremot beträffar söndagar är situationen en annan. Vissa konsumenter har vid kommitténs hearings redovisat att de i och för sig önskar liberalare öppethållandetider under dessa dagar. De är dock inte beredda att betala denna extra service i form av t. ex. höjda varupriser eller andra olägenheter. Konsumentrepresentanterna har sålunda vid dessa hearings påtalat riskerna för att en konkurrens med öppethållande under söndagarna menligt skulle kunna påverka bl. a. närhetsservicen. Konsumenterna har härvidlag realistiskt bedömt konkurrensfrågan. En öppethållandekonkurrens som framförallt kan utnyttjas av vissa företag kommer att innebära skärpta strukturförändringar med sämre närhetsservice som en av följderna. Konsumentrepresentanterna har också framhållit att hänsyn måste tas till de anställda inom detaljhandeln så att deras krav på rimlig arbetstidsförläggning kan tillgodoses.

Kommittén uttalar att vissa grupper konsumenter har ett behov av ökat öppethållande i form av söndagsöppna butiker. Samtidigt skulle det dock enligt kommitténs uppfattning inte komma att bli några påtagliga förändringar ifråga om butikernas öppethållandetider, även om affärstidslagen upphörde. Om denna senare uppfattning är riktig skulle ifrågavarande konsumenters behov av ökad service följaktligen inte komma att i någon högre grad tillfredsställas. Man kan under sådana omständigheter fråga sig vad en

lagändring överhuvudtaget skulle tjäna för syfte.

Med största sannolikhet är emellertid kommitténs uppfattning felaktig. Ett fritt öppethållande på söndagarna skulle enligt min mening leda till att ett mycket stort antal butiker av konkurrensskäl skulle anse sig vara tvingade att hålla öppet. Därvid skulle vissa försäljningsställen utöva en viss attraktionskraft på konsumenterna, ofta förstärkt genom jippon av olika slag. Andra försäljningsställen, bl. a. närhetsbutikerna, skulle komma i en utomordentligt bekymmersam konkurrenssituation, som successivt skulle leda till en avveckling av dessa butiker. Även den specialiserade fackhandeln skulle få svårt att konkurrera med söndagsöppet-hållande.

I detta sammanhang måste alltså beaktas den effekt som konkurrensen med affärstiderna skulle komma att få på strukturutvecklingen inom detaljhandeln. Under 60-talet har utvecklingen gått mot en allt kapitalintensivare detaljhandel, där investeringar i högre grad än tidigare ersätter de personliga försäljningsinsatserna. Bland annat till följd härav torde de totala försäljningsytor som för närvarande står till konsumenternas förfogande överstiga vad som var fallet för tio år sedan.

För de företag som gjort omfattande investeringar under senare år finns det ett naturligt ekonomiskt intresse att få maximal avkastning på dessa investeringar. Detta kan bara ske på ett sätt, nämligen genom en egen omsättningsökning. Allt talar för att den totala omsättningen i den svenska detaljhandeln inte påverkas av en förlängning av affärstiderna. Därför måste en omsättningsökning inom en företagsgrupp medföra motsvarande omsättningsminskning hos andra företag. Konkurrensen har också lett till att ett mycket stort antal butiker lagts ned under 60-talet. Det totala antalet nedlagda butiker sedan 1960 uppskattas till ca 15 000, varav drygt 10 000 sålde dagligvaror. Det bör då observeras att det härvidlag inte rör sig om en rationell övergång till kompletta dagligva-

rubutiker som var fallet under 50-talet.

De prisundersökningar som SPK kontinuerligt genomför visar att prisdifferenserna inom detaljhandeln är utomordentligt små, vilket rimligen måste tas som intäkt för att den ena försäljningsformen inte är så påtagligt rationellare än den andra som man i debatterna ofta framhåller.

Vid ställningstagandet i denna fråga måste det också vara rimligt att ta hänsyn till arbetsförhållandena för såväl de anställda inom detaljhandeln som köpmännen själva och deras i butikerna arbetande familjemedlemmar. Enligt min mening utgör en affärstidslag en viss garanti för att de anställda får en rimlig förläggning av sina arbetstider. Då de handelsanställda har egen representation i affärstidskommittén, finner jag dock ingen anledning att i min reservation närmare utveckla frågan om personalens intressen. Jag vill dock framhålla att de enskilda detaljhandelsföretagarnas erfarenheter pekar på att rekrytering av personal till detaljhandeln redan nu försvaras av den förläggning av arbetstiderna som detaljhandeln såsom servicenäring måste tillämpa. Jag erinrar om att bankerna haft liknande svårigheter och att de bankanställda och deras organisation uppnått en ordning som innebär att bankerna är stängda inte endast på söndagarna utan även på lördagarna. För detaljhandeln skulle ett fritt söndagsöppethållande öka svårigheterna att rekrytera kunnig och duktig ungdom till butikerna.

Att söndagsöppethållande av de affärsanställda ute i landet uppfattas som en mycket betydande olägenhet framgår för övrigt av det mycket stora antal överklagande av beviljade dispenser som deras lokala organisationer i landet, särskilt det senaste halvåret, företagit. Såvitt jag förstår utgör dessa överklaganden och de många uttalanden mot söndagsöppethållande som skett under den senaste tiden ett klart belägg för att de handelsanställda — i likhet med det alldeles övervägande antalet medborgare i vårt land — vill ha söndagarna fria.

Därjämte vill jag hävda att det är rimligt att ta hänsyn även till företagen och de familje-

medlemmar som arbetar i detaljhandeln. Det bör observeras att arbetstidslagen inte omfattar företagaren själv och hans i företaget sysselsatta familjemedlemmar. Här ger en fortsatt affärstidslag en yttre ram för arbetstidsförläggningen för denna mycket stora grupp av yrkesverksamma. Det bör i detta sammanhang understrykas att dessa köpmän och deras familjemedlemmar i de mindre och medelstora butikerna inom såväl dagligvaruhandeln som fackhandeln svarar för den klart dominerande andelen av detaljhandelsomsättning.

Enligt min uppfattning utgör affärstiderna en faktor och en betydelsefull sådan för detaljhandels framtida utveckling. Inom kommitténs uppdrag har det inte varit möjligt att få en total belysning av denna fråga. Däremot torde en sådan belysning ligga inom utredningsuppgiften för den pågående distributionsutredning som tillsatts av Kungl. Maj:t. Jag anser det väsentligt att alla frågor av betydelse för den framtida utvecklingen av detaljhandeln får en samtidig och ingående behandling i en och samma utredning. Under alla omständigheter anser jag att det faktamaterial som stått till affärstidskommitténs förfogande inte utgör tillräckligt underlag för en så ingripande åtgärd i detaljhandels arbetsbetingelser som ett fullständigt slopande av affärstidslagen skulle innebära.

Jag föreslår därför att affärstidslagen förlängs att gälla även efter den 31 december 1971. Däremot kan jag vara beredd att samtycka till att lagen begränsas till att avse allenast sön- och helgdagar samt att dispensfrågorna i första instans handlägges av länsstyrelserna.

Under återopande av det som ovan har anförts får jag alltså föreslå

*att* affärstidslagen i nuvarande form bibehålles men att — om därigenom större enighet kan uppnås om utformningen av lagstiftningen — denna begränsas att gälla öppethållandetiderna för sön- och helgdagar.

*att* dispensfrågor rörande öppethållande dessa dagar och sortimentsdispenser i första instans handläggs av resp. läns-

styrelse, samt  
*att* därvid tillämpas den restriktivitet som  
markeras i förarbetet och proposition  
till nu gällande affärstidslag.

## Bilaga 1      Kommitténs enkät

Under våren 1970 tillställde kommittén ett antal myndigheter, organisationer, företag m. m., tillhopa ett 80-tal, en hemställan att man skulle delge kommittén sina erfarenheter av den nuvarande lagens tillämpning och framföra de synpunkter i övrigt, som man ansåg kunde vara av betydelse för kommitténs överväganden. Från dem som mottagit skrivelsen inkom ett 60-tal svar. I vissa fall överlämnades i samband med det egna svaret även yttranden från andra, exempelvis närstående organisationer. Bland sådana som tillställts skrivelsen men som inte inkommit med svar eller förklarat sig inte i detta skede vara beredda att svara kan nämnas vissa politiska kvinnoorganisationer, Landsorganisationen i Sverige, Svenska Arbetsgivareföreningen och Handels Arbetsgivareorganisation.

Denna bilaga innehåller utförliga referat av flertalet av de inkomna svaren. Dessa har grupperats på sätt som framgår av nedanstående uppställning. Beträffande svaren under B ger uppställningen viss ledning beträffande ställningstagandet till frågan om regleringens upphörande eller inte. I övrigt hänvisas till referaten.



# Innehåll

<i>A Företrädare för konsumentintressen</i> . . . . .	119	4. Oljekonsumenterna OK . . . . .	129
1. Statens konsumentråd . . . . .	119	5. Svenska Företagares Riksförbund . . . . .	130
2. Konsumentutredningen . . . . .	120	6. Sveriges Arbetsgivareförening för Hotell och Restauranger . . . . .	130
3. Fredrika Bremer-Förbundet . . . . .	121	7. Sveriges Hotell- och Restaurangförbund . . . . .	130
4. Moderata Samlingspartiets Kvinnoförbund . . . . .	121	8. Ählén & Holm AB . . . . .	130
5. Sveriges Husmodersföreningars Riksförbund . . . . .	121	b) Enkät svar som är positiva till en friare affärstidsreglering, men som inte förespråkar att regleringen skall upphöra . . . . .	132
6. Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund . . . . .	121	1. AB Wessels . . . . .	132
7. Svenska Åkeriförbundet . . . . .	122	2. Möbel-IKEA . . . . .	132
<i>B Företrädare för verksamheter som berörs av affärstidslagen</i> . . . . .	123	3. Sveriges Konditor-Förening . . . . .	133
I Handelskamrarna . . . . .	123	c) Enkät svar som inte tar ställning till frågan om regleringens slopande . . . . .	133
1. Handelskamrarna i Göteborg, Borås och Karlstad . . . . .	123	1. Sveriges Livsmedelshandlareförbund . . . . .	133
2. Skånes Handelskammare . . . . .	124	2. ICA Inköpscentralernas AB . . . . .	134
3. Stockholms Handelskammare . . . . .	125	3. Sveriges Kioskägares Riksförbund . . . . .	135
4. Gotlands Handelskammare . . . . .	127	4. Apotekarsocieteten . . . . .	136
5. Handelskammaren för Örebro och Västmanlands län . . . . .	127	d) Enkät svar vari förespråkas en fortsatt affärstidsreglering med i stort sett oförändrade bestämmelser . . . . .	136
6. Östergötlands och Södermanlands Handelskammare . . . . .	127	1. Motorbranschens Riksförbund . . . . .	136
II Företag, företagsblock, branschorganisationer m. m. . . . .	127	2. Sveriges Färghandlares Riksförbund . . . . .	136
a) Enkät svar som innefattar önskemål om affärstidsregleringens slopande . . . . .	127	3. Sveriges Skohandlarförbund . . . . .	137
1. ASK-Bolagen . . . . .	127	4. Sveriges Radiohandlares Riksförbund . . . . .	137
2. Kooperativa Förbundet . . . . .	128	5. Sveriges Urmakare- och Opti-	
3. NK-Turitzkoncernen . . . . .	129		



kerförbund . . . . .	137
6. Svenska Frisörföreningen . . .	137
7. Tobakshandlarnas Riksförbund	137
8. Riksförbundet Gatukök & Kiosk- näring . . . . .	138
9. Svenska Pressbyrån . . . . .	139
10. Svenska Tidningsutgivareföre- ningen . . . . .	139

*C Företrädare för arbetspolitiska  
intressen . . . . .* 140

1. Kungl. arbetarskyddsstyrelsen	140
2. Tjänstemännens Centralorga- nisation (TCO) . . . . .	140
3. Handelstjänstemannaförbundet (HTF) . . . . .	140
4. Svenska Industritjänstemanna- förbundet (SIF) . . . . .	140
5. Svenska Hälso- och Sjukvårdens Tjänstemannaförbund (SHSTF) . . . . .	141
6. Bageri- och Konditoriarbetsgi- vareförbundet . . . . .	141

*D Myndigheter med erfarenheter  
av tillsyn och kontroll av affärs-  
tidslagens efterlevnad . . . . .* 143

1. Rikspolisstyrelsen . . . . .	143
2. Länsveterinären i Göteborgs och Bohus län . . . . .	143
3. Länsveterinären i Jönköpings län . . . . .	144
4. Länsveterinären i Kopparbergs län . . . . .	144
5. Länsveterinären i Malmöhus län	144
6. Länsveterinären i Stockholms län . . . . .	145

*Förteckning över sådana som beretts  
tillfälle att yttra sig men som inte sva-  
rat eller förklarat sig ännu inte bered-  
da att avge några synpunkter*

- Apoteksteknikerförbundet
- Centerns Kvinnoförbund
- Ensamma Föräldrars Förening
- Folkpartiets Kvinnoförbund

- Glesbygdsutredningen
- Handelns Arbetsgivareorganisation
- Handelskammaren i Gävle
- Hemköp AB
- Hotell- och Restauranganställdas  
Förbund
- Landsorganisationen i Sverige
- Låginkomstutredningen
- Metrobutikerna AB
- Norrbottnens och Västerbottnens  
läns Handelskammare
- Pensionärernas Förening
- Servicekommittén
- Smålands och Blekinge Handels-  
kammare
- Statens institut för konsumentfrå-  
gor
- Svenska Arbetsgivareföreningen
- Svenska Konditorföreningen
- Svenska Kvinnors Nationalförbund
- Sveriges Farmaceutförbund
- Sveriges Textilhandlareförbund
- Västernorrlands och Jämtlands  
läns Handelskammare

*Statens konsumentråd* framhåller att öppethållandetiderna utgör en av servicefaktorerna i varudistributionen. Att öppethållande är anpassat efter konsumenternas behov är således enligt rådet ett av måtten på distributionsapparaten rationalitet. Eftersom denna faktor har nära samband med en rad andra viktiga servicefaktorer går det inte enligt konsumentrådets uppfattning att behandla frågan om öppethållandetiderna utan att hänsyn tas till varudistributionens utveckling i andra väsentliga avseenden.

Efter att ha framhållit att man i sitt remissyttrande över affärstidsutredningens betänkande, "affärstiderna", redovisat den uppfattningen att det inte fanns motiv för en speciell lagstiftning inom detta område och att det var tillfyllt med att affärsanställdas arbetstider reglerades enligt samma normer som gällde för övriga arbetstagare, konstaterar konsumentrådet att man för tillfället har ett bristfälligt underlag såsom grund för ett förnyat ställningstagande i frågan. Man förklarar sig dock kunna redovisa från vilka utgångspunkter man ser på frågan. Primärt är det enligt rådet ett generellt konsumentkrav att butikerna håller öppet de tider som konsumenterna önskar handla. Konsumentorgan i andra länder med likartade problem har mot denna bakgrund genomgående verkat för utvidgade öppethållandetider. I diskussionen om vilka grupper som kan ha behov av utvidgade öppethållandetider framhålls enligt rådet i debatten främst de hushåll

där även husmodern är yrkesverksam. Denna grupp har under senare år ökat avsevärt i omfattning och denna utveckling synes komma att fortsätta. Vid sidan av denna hushållstyp finns dock andra med liknande behov, framhåller rådet. Ensamboende yrkesverksamma har lika svårt som hushåll där alla vuxna yrkesarbetar att göra sina inköp på normal arbetstid. Vad gäller de dagliga inköpen är det angeläget att affärstiderna är så utsträckta att yrkesverksamma personer hinner göra sina inköp i närheten av bostaden. Vad gäller de s. k. storköpen förutsätter de i stället som regel att köparen har tillräckliga förvaringsmöjligheter, bil till sitt förfogande och relativt gott om tid och ork för att kunna genomföra köpet. För de yrkesverksamma är situationen då den att på en vardagskväll, även om öppethållandet är utsträckt, förutsättningarna för ett storköp knappast föreligger. Har hushållet barn skall dessa kanske hämtas, få mat och komma i säng. Även de vuxna hushållsmedlemmarna är hungriga, kan vara trötta eller engagerade i skilda slags fritidsaktiviteter. I hushåll med hemarbetande familjemedlem är det ofta så att vederbörande inte har tillgång till familjens eventuella bil. Vid ett storköp måste i så fall hushållets yrkesverksamma medlemmar som förfogar över bilen delta. Storköp kan uppenbart bekvämast genomföras på lördagar och söndagar varvid butikerna på lördagsförmiddagarna oftast är hårt belastade med veckoslutsköp och därför inte lämpar sig för

storköp.

Det är uppenbart, fortsätter rådet, att öppethållandebehovet ställer sig olika i skilda regioner. Distributionsproblemen i glesbygden är särskilt svårösta. Rådet kan dock inte bedöma om öppethållandetiderna där utgör något centralt problem. Däremot ställer de större städerna med sina många gånger långa restider mellan arbetsplats och bostad speciella krav på öppethållandetider. Det har också i skilda sammanhang, inte minst från kommunala instanser, framhållits att generösa öppethållandetider anses öka ett områdes attraktivitet. Konsumentrådet anser att affärstidskommittén vid sina analyser bör lägga betydande vikt vid den regionala aspekten.

För att göra en totalbedömning av frågan om öppethållandetider från konsumentsynpunkt kan man dock enligt rådet inte begränsa sig till att enbart bedöma behovet av öppethållande utan man måste också försöka bedöma de sekundära effekterna som ett starkt utvidgat öppethållande kan medföra t. ex. på kostnads- och strukturutvecklingen inom handeln. Vad beträffar kostnaderna måste personalkostnaderna på obekvämt arbetstid bli högre än under övriga tider. Enligt rådets uppfattning kan man dock inte begränsa sig till att se på kostnaderna per tidsenhet utan man måste snarare se på kostnaderna per försald enhet, d.v.s. ta hänsyn både till lönekostnaderna, de fasta kostnaderna och köpfrekvensen. För att kunna uttala sig om kostnadseffekterna måste man således ha tillgång till uppgifter om handelns kapacitetsutnyttjande under olika tidpunkter i nuvarande läge och göra prognoser över vilken effekt på kapacitetsutnyttjandet som mer eller mindre starkt utvidgat öppethållande skulle ha. Det förefaller som om kapacitetsutnyttjandet för närvarande under vissa tider på dagen under vissa veckodagar är så lågt att det är tveksamt om ett öppethållande är ekonomiskt motiverat. Kostnadsmissigt kan man således ifrågasätta om inte en förskjutning av öppethållandet till tider med starkare kundunderlag vore motiverad.

Frågan om samband mellan öppethållandetider och strukturutveckling är enligt rådet den svåraste att bedöma i sammanhanget. Handelns koncentration och nedläggandet av närhetsbutiker har medfört nackdelar som för stora konsumentgrupper är avsevärda. Försöksvis utvecklas nya butiksformer som i vissa avseenden kan ersätta och även slå ut de traditionella närhetsbutikerna. I vad mån detta är en ur konsumentsynpunkt önskvärd utveckling kan i hög grad ifrågasättas. Kioskhandeln t. ex. måste även under gynnsamma förhållanden ha ett begränsat sortiment. Samtidigt är redan i dag kostnads- och därmed prisnivån i kioskerna extremt hög. Vill man i samband med större inslag av livsmedel ställa högre krav på hygienen ökas kostnadsnivån ytterligare. De problem som konsumentrådet här berört torde till sin huvuddel ingå i distributionsutredningens arbetsområde. Enligt rådets uppfattning kan affärstidskommittén dock inte avstå från att analysera den för att kunna komma med underlag för bedömning av hur alternativa lösningar av affärstidsfrågan kan påverka strukturutvecklingen.

Enligt rådets bedömning ligger huvudinvändningarna mot ett avsevärt vidgat öppethållande dock inte på konsumentsidan utan de har snarare social- och arbetsmarknadspolitisk innebörd. Rådet pekar här på frågor såsom i vilken utsträckning butikernas ordinarie personal utnyttjas i skift eller på övertid vid utvidgat öppethållande, i vilken utsträckning tillfällig arbetskraft anlitas, hur anställningsförhållandena i butiker med respektive utan utvidgat öppethållande skiljer sig, vad deltidsanställningen i handeln betyder för hemarbetandes återinträde på arbetsmarknaden.

*Konsumentutredningen*, som förklarat sig inte ha speciellt studerat affärstidsfrågorna, anför att dessa frågor — såväl vid en författningsreglering som i tillämpningen — måste angripas med ett mera långtgående beaktande av konsumentsynpunkter än vad som nu är fallet samt hänvisar till sin i december 1969 avlämnade lägesrapport. Synpunkten på den framtida konsumentpoli-

tiken (H 1969:5) sid. 2:14 ff.

*Fredrika Bremer-Förbundet* framhåller att man har övervägande positiva erfarenheter av den liberalisering som skett efter affärstidslagens ikraftträdande och säger sig vidhålla den uppfattning man gav uttryck för i samband med affärstidsutredningens förslag till ny affärstidslag, då man anförde att en anpassning av affärstiderna så att upphandlingen underlättades var angelägen för de förvärvsarbetande. Man tillstyrkte den gången förslaget till affärstidslag men ansåg att en övergång till ett från laglig reglering fritt system vore att föredraga, då frågan om affärernas öppethållande främst var en avvägningsfråga mellan dels handelns arbetsgivare och arbetstagare, dels det pris konsumenterna var villiga att betala för ett längre öppethållande.

*Moderata Samlingspartiets Kvinnoförbund* hänvisar till den mycket positiva försöksperiod, som pågått i Stockholm en längre tid och säger sig anse att affärstidslagen bör upphävas. Förbundet motiverar sin ståndpunkt med att fri affärstid ger möjligheter till ökad konkurrens och ökad service åt den alltmer växande skaran av husmödrar som behöver handla på kvällstid och de familjer som önskar inhandla mer kapitalkrävande varor i samråd.

*Sveriges Husmodersföreningars Riksförbund* framhåller att den utökning av affärstiden som varit möjlig under senare år motsvarat ett konsumentbehov och inneburet väsentligt bättre möjligheter för konsumenterna – t.ex. en eller flera i en familj – att göra sina inköp av framförallt kläder och kapitalvaror. Förbundet pekar emellertid också på att beträffande livsmedelsaffärerna så har det längre öppethållandet främst förekommit i större butiker i eller i närheten av tätortscentra, varför härvidlag inköpen medfört ett väsentligt merarbete ifråga om hemförsling. Även detta förbund hänvisar till sitt ställningstagande i samband med remissbehandlingen av affärstidsutredningens betänkande och påpekar att man då framförde att mycket talade för att butikstängningslagen upphävdes. Förbundet säger sig med

stöd av hittills vunna erfarenheter vidhålla denna uppfattning och framhåller att det torde bli absolut nödvändigt att i framtiden ha ökade möjligheter till flexibla affärstider anpassade till de marginaltider de förvärvsarbetande har till förfogande för inköp, hemtransport och även varurekvisition skriftligt eller per telefon. Förbundet menar också att närhetsbutiken, vars uppgift mer och mer blir att ge service åt människor som del- eller heltidsarbetar utanför hemmet, måste kunna förlägga sitt öppethållande till tider som överensstämmer med kundernas fritid och ändå har möjlighet att hålla den totala affärstiden inom det antal timmar som motsvarar normal arbetsdag. Förbundet framhåller vidare såsom sin uppfattning att affärstiderna dessutom måste bli ett moment som skall ingå i den allmänna planeringen av våra bostadsområden och diskuteras gemensamt av samtliga intressenter inom bostadsområdet. Enligt förbundets mening bör man även utan lagbestämmelser gemensamt kunna åstadkomma samordning och någorlunda enhetlighet i bestämmelserna inom varje bostadsområde.

*Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund* säger sig sakna underlag för att ge kommittén ett underbyggt och för förbundets medlemmar representativt svar på den ställda frågan. Man framhåller emellertid att frågan om affärernas öppethållande är väsentlig och påpekar att olika skäl talar för att man måste underlätta för människorna att göra sina inköp. Härvid nämns att avstånden till köpställena växer, att allt fler kvinnor dubbelarbetar och att hushållets eventuella bil bara kan utnyttjas vid vissa tider. Förbundet menar att en flexibel anpassning av butiksoppettiderna under dessa förhållanden innebär en lättnad för konsumenterna i deras inköpsarbete. Det framhålles emellertid att å andra sidan måste beaktas de handelsanställdas anspråk på drägliga arbetsvillkor. Enligt förbundet synes man inte kunna ta ställning till frågan om den framtida affärstidslagstiftningen förrän efter en systematisk analys av de erfarenheter man får fram under försökstiden, både vad gäller

de anställdas reaktion och konsumenternas, i förhållande till olika butikstider. Väsentligt synes förbundet också vara det ekonomiska utfallet av ett generösare butiksöppethållande, d.v.s. hur prisnivån påverkas.

*Svenska Åkeriförbundet* konstaterar att hittillsvarande bestämmelser om affärstider inte är tillämpliga på åkerinäringens egen marknadsföring och säger sig därför inte ha några erfarenheter att delge kommittén. Förbundet framhåller emellertid såsom sin uppfattning att detaljregleringar i görligaste mån bör undvikas och menar att det ur servicesynpunkt för transportutövarna synes mest ändamålsenligt att detaljhandels- och serviceinrättningars öppethållande fritt får anpassas till efterfrågeförändringarna på marknaden.

## Företrädare för verksamheter som berörs av affärstidslagen

### I *Handelskamrarna*

I ett gemensamt yttrande har *handelskamrarna i Göteborg, Borås och Karlstad* lämnat en utförlig redogörelse för inställningen hos olika intressegrupper bland sina medlemmar. Enligt handelskamrarna kan två huvudlinjer urskiljas i inställningen till affärstidsregleringen. Å ena sidan finns företrädare för större varuhus, stormarknader och kedjeföretag, vilka i allmänhet förordar ett fullständigt slopande av den nuvarande regleringen och införande av full frihet beträffande butikernas öppethållande. Å andra sidan står representanter för den medelstora och mindre detaljhandeln, som deklarerar en klart negativ hållning till en helt oregerad affärstid och närmast önskar ett bibehållande av nuvarande system, möjligen med vissa smärre ändringar bl. a. i fråga om nuvarande dispensregler.

Enligt dessa handelskammare har förespråkarna för full frihet på området ifråga, framhållit bl. a., att de begränsningar, som finns i den nuvarande lagen kommit att tillämpas mycket olika i olika delar av landet. Öppethållandetiderna bör emellertid enligt denna intressegrupp i princip regleras med hänsyn till konsumenternas önskemål och behov och icke genom speciallagstiftning. Man syftar till mer differentierade öppethållandetider och mera generösa sådana i konsekvens med den allmänna samhällsutvecklingen, där det dubbla förvärsarbetet inom familjerna ökar, enpersonshushållen

blir flera och kraven på närhetsbutiker blir starkare. Man har vidare inom denna grupp påpekat, att affärstiderna ur vissa aspekter kan betraktas som ett konkurrensmedel. Den nuvarande lagstiftningen begränsar affärstidens utnyttjande även i detta hänseende. Som exempel kan nämnas att kioskhandeln i allmänhet är undantagen från lagens inskränkningar och att sortimentet i kioskerna numera tenderar att omfatta allt fler varor av mycket skilda kategorier. En uppenbar olägenhet anses ligga däri att möjligheterna till kommunala dispenser från affärstidslagen tillämpas mycket olika i olika kommuner. Härigenom har uppkommit avsevärd osäkerhet och orättvisor har begåtts. Mot bakgrund av vunna erfarenheter sedan tillkomsten av den nya affärstidslagen bedöms det som sannolikt att konsumenternas behov av ett längre öppethållande under kvällstid på vardagarna samt att ett visst öppethållande på söndagarna fortsättningsvis kommer att bestå i varje fall i centrum av större städer och i förortscentra samt i speciellt anlagda stormarknader. De affärsanställdas intressen i sammanhanget bör enligt denna intressegrupp kunna tillgodoses genom gällande arbetstidslagstiftning. Slutsatsen blir att den nu gällande affärstidslagen bör upphävas och inte ersättas med annan lagstiftning. Butikstider som fixerats i lag ger inte detaljhandeln tillräcklig smidighet att utvecklas rationellt.

Handelskamrarna återger därefter syn-

punkter, som framförts av företrädare för den medelstora och mindre handeln samt för vissa större specialaffärer (även sådana som kan betraktas som varuhus eller varuhuskedjor). Enligt dessa företrädare bör den nuvarande möjligheten till öppethållande alla vardagar mellan kl. 8.00 och 20.00 vara fullt tillräcklig för att tillgodose konsumenternas berättigade intressen. I många fall utnyttjas för närvarande inte hela denna tid i praktiken då företagen funnit att kundfrekvensen under bl. a. de två sista timmarna före kl. 20 är så liten, att det är orationellt att hålla öppet. En fullständig liberalisering av öppethållandetiderna skulle medföra flera olyckliga konsekvenser. För de företag det här gäller, där försäljningen vanligen är individuell eller sker över disk, kommer sålunda helt fria affärstider att innebära utomordentliga svårigheter ifråga om personalrekryteringen. Det framhålles från företagets sida, att personalen måste vara yrkesutbildad och ofta även specialutbildad för branschen. Redan nu möter det svårigheter att rekrytera sådan personal, och ett frisläppande av affärstiden skulle ytterligare accentuera dessa svårigheter. Härtill kommer att en fullständig frihet oundvikligen måste medföra mycket stora kostnadsökningar som i sin tur kommer att påverka priserna. Övertid under kvällstid, på lördagar och söndagar måste kompenseras i direkta lönehöjningar eller genom ökad fritid under vardagar och verkar sålunda kostnadshöjande. Även om vissa detaljer i lagen och dess tillämpning kan bli föremål för berättigad kritik och eventuella ändringar, bör man enligt denna grupp nu kunna nöja sig härmed, och låta systemet i dess väsentliga delar bestå, för att någon gång längre fram ta definitivt ställning till frågan om fortsatt reglering eller full frihet.

Kritiken av detaljer i den nuvarande regleringen har enligt handelskamrarna framför allt tagit sikte på formerna och tillämpningen av det nuvarande dispensförfarandet. Förespråkarna för en viss fortsatt reglering har framhållit, att det nuvarande systemet borde kunna göras mera enhetligt och rättvist. Om regleringen kommer att bibehå-

las är det därför ett väsentligt önskemål från näringslivets sida, att lagen ifråga om dispensreglerna omarbetas så att riktigare och i konkurrensavseende mera rättvisa resultat kan uppnås, utan att konsumenternas berättigade intressen därvid åsidosätts. En annan fråga, som påtalats är splittringen ifråga om dag för kvällsöppethållandet till kl. 20.00. Detta har, menar man, medfört onödiga slitningar mellan företagen och är en nackdel för konsumenterna, såtillvida att de får svårt att hålla reda på de olika företagens olika tider. Kunde man inte här uppnå enhetlighet genom frivilliga överenskommelser, borde någon utväg finnas att med lagens hjälp komma fram till större enhetlighet.

Efter att ha refererat de olika synpunkterna förklarar handelskamrarna i sitt yttrande att man inte i detta läge har möjlighet att ta direkt ställning till frågan om fortsatt reglerad affärstid. Handelskamrarna hänvisar emellertid till ett av handelskammaren i Göteborg den 15 juli 1965 avgivet yttrande över det då föreliggande förslaget till affärstidslag. Enligt detta yttrande fann handelskammaren vid försök till bedömning av de den gången åberopade skälen för respektive emot en slopad lagstiftning, att man knappast kunde finna annat än att skälen för var de tyngst vägande.

Ett utförligt yttrande har också avgivits av *Skånes Handelskammare*. Denna handelskammare uppehåller sig till en början vid frågan om öppethållande på vardagar. Man säger sig under de senaste åren — åtminstone såvitt gäller detaljhandeln i större orter — ha kunnat förmärka ett ökat kvällsöppethållande. Utvecklingen på detta område säges kunna karaktäriseras som en successiv anpassning av öppethållandet till de önskemål som visat sig föreligga hos allmänheten. Kammaren finner det stå helt klart att det hos konsumenterna i dag föreligger ett allt starkare intresse att kunna göra inköp under kvällstid även av sådana varor som faller utanför kioskvarusortimentet. Mot bakgrunden av vad sålunda och i övrigt anföres förordar handelskammaren att författningsbestämmelser inte utfärdas till reglerande av

affärstiden på vardagar sedan giltighetstiden av nu gällande lag löpt ut.

Enligt handelskammaren har från skilda håll riktats ytterst skarp och enstämmig kritik mot tillämpningen av nuvarande bestämmelse om rätt för kommunen att meddela dispens. Det framhålles att de kommunala besluten ger intryck av att i betydande utsträckning ha fattats tämligen slumpmässigt och i ett mycket stort antal fall utan vederbörligt hänsynstagande till den föreliggande konkurrensituationen.

Ömfattningen av allmänhetens behov av att kunna göra inköp på söndagar finner handelskammaren svår att närmare klarlägga och framhåller att den enda vägen att på ett tillförlitligt sätt mäta behovet synes vara att affärerna i större eller mindre utsträckning ges möjlighet att — utan dispensvång — hålla öppet på söndagar.

Handelskammaren erinrar vidare om att bland de affärsanställda föreligger ett förklarligt intresse att söndagar inte helt skall komma att jämföras med vardagar. Å andra sidan framhålles att det står klart att de anställda kommer att ha möjligheter att lokalt påverka frågan om ett söndagsöppethållande och att arbetstidslagstiftningen måste tillmätas särskild betydelse härvidlag. Kammaren finner inte heller anledning räkna med att vid full frihet till söndagsöppethållande denna möjlighet kontinuerligt kommer att utnyttjas av något större antal företag.

Inom handelskammaren har rätt enighet om att viss möjlighet bör öppnas för affärerna att hålla öppet på söndagar utan särskild dispens. Däremot har enighet inte kunnat nås i frågan, i vilken utsträckning sådant öppethållande bör medges. Fackhandeln sägs ha kunnat acceptera tre valfria söndagar om året men inte mera. En ytterligare utvidgning av affärstiden på söndagar kan enligt denna grupp av företagare få en prishöjande effekt. Även fara för omstrukturering av fackhandeln och därmed sammanhängande nedläggning av butiker och försämring av service har anförts från denna grupp. Från varuhushåll har å andra sidan hävdats, att söndagsöppethållandet borde

lämnas helt fritt — och att affärstidslagstiftningen alltså borde helt avskaffas — eller att affärerna i vart fall skulle ha möjlighet att hålla öppet ett större antal söndagar än som nyss angivits.

Handelskammaren har inte på förevarande stadium för sin del velat ta slutlig ställning till frågan i vilken utsträckning söndagsöppethållande i framtiden bör medges men understrukit önskemålet att affärerna efter fritt val skall få hållas öppna åtminstone tre söndagar årligen.

För den händelse affärstidskommittén skulle finna sig böra föreslå en begränsad rätt till öppethållande på söndagar, finner handelskammaren det angeläget att kommittén närmare överväger formerna för kontroll av tillämpningen av ett stadgande härom.

Beträffande frågan om dispensgivning vid en eventuell fortsatt affärstidslagstiftning anför handelskammaren att det mot bakgrund av hittills funna erfarenheter kan ifrågasättas om särskilda tillstånd överhuvudtaget bör lämnas för det fall att den blivande lagstiftningen ger möjlighet till ett begränsat söndagsöppethållande. Om dispensmöjligheten likväl skulle befinnas böra hållas öppen är det enligt handelskammarens mening i vart fall ett oavvisligt krav att ett sådant system tillskapas som, med tillgodo-seende av allmänhetens behov, ger helt andra garantier än det nuvarande för att dispens-givningen blir konkurrensneutral. Beslutanderätten föreslås härvid böra överflyttas till länsstyrelsen efter hörande av berörda intressegupper.

*Stockholms Handelskammare* uppehåller sig inledningsvis vid tillämpningen av dispensförfarandet i storstockholmsområdet. Kammaren framhåller att det i det särskilt för dispensfrågor bildade interkommunala organet för Storstockholm (SAKO) stod klart att en rättvis dispensgivning — för konkurrerande affärsföretag men också för deras kunder — kunde åstadkommas enbart genom en radikal dispenspolitik: antingen skulle inga, eller nästan inga dispenser lämnas eller skulle dispenser lämnas till i princip alla som sökte dispens. Den restrikt-



tiva linjen ansågs emellertid inte möjlig att upprätthålla, bl. a. med hänsyn till de kvälls- och söndagsöppethållandedispenser som sedan länge lämnats affärerna i Stockholms city. Ett annat och mer väsentligt hinder mot en restriktiv dispenspolitik var att allmänheten i Storstockholm i flera sammanhang uttalat önskemål om kvälls- och söndagsöppethållna affärer på andra ställen än i cityområdet. Den motsatta ståndpunkten åter, d.v.s. en mycket liberal och generös dispensgivning, var visserligen tilltalande från rättvisesynpunkt och även med hänsyn till konsumenternas/allmänhetens intressen men den kunde däremot knappast anses stå i överensstämmelse med grundtankarna och bestämmelserna i den nya affärstidslagen. Övervägandena inom SAKO gav till resultat en kompromiss, som i stort sett gick ut på en rekommendation till kommunerna om dispens för söndagsöppethållande för dagligvaruaffärer belägna inom mer betydande centrumområden med bl. a. goda kollektiva kommunikationer. Denna rekommendation var inte betingad enbart eller ens i första hand av rättvisesynpunkter och allmänna bedömningar av allmänhetens servicebehov utan utgjorde resultatet av en sammanjämkning av de huvudintressen, som fanns representerade i kommittén, näringsliv och handel, köpmannaorganisationer samt de handelsanställdas fackliga sammanslutningar.

Systemet kom enligt handelskammaren att gynna affärer som låg i city eller i de nya bostadsområdenas storcentra, under det att butiker inne i bostadsområdena – såväl mindre service- och kvartersbutiker som större försäljningsenheter – i motsvarande grad missgynnades. Ett annat resultat av dispensrekommendationerna var att dispensaffärerna sinsemellan hade olika öppethållandetider. I Stockholms city hade det s. k. tunnelbanefrånsett rätt att hålla öppet till kl. 22.00 alla kvällar. Andra dispensbutiker måste på söndagar stänga kl. 18.00.

Kammaren framhåller vidare att under det allra senaste året dispenssystemet kommit att ytterligare kompliceras till följd av Kungl. Maj:ts beslut i ett antal besvär-

ärenden. Genom Kungl. Maj:ts ingripande hade likartade fall kommit att bedömas olika och den självklara regeln att alla affärer i ett "dispenscentrum" skulle få samma rätt till söndagsöppethållande hade satts ur spel.

Ett positivt resultat av dispenssystemet i storstockholmsområdet var enligt handelskammaren att försöksperioden givit belägg för två väsentliga antaganden i debatten om affärstiderna nämligen dels att det faktiskt föreligger ett utbrett önskemål från allmänhetens sida om kvälls- och söndagsöppethållande och dels att rätt till friare affärstider utnyttjas enbart i de fall då affärerna finner det lönsamt att hålla öppet, d.v.s. om affärsläge och faktiska försäljningsmöjligheter gör det möjligt att hålla öppet på kvällar och söndagar. Handelskammaren finner därför att ett slopande av affärstidsregleringen, enligt de erfarenheter som den nya affärstidslagen och dispenssystemet givit, skulle leda till en smidig och naturlig anpassning av öppethållandetider till allmänhetens behov och önskemål. Beträffande närhetsservicen framhåller kammaren att denna genom det nuvarande systemet fått mindre möjligheter att anpassa öppethållandet efter kundernas önskemål än butikerna i stora affärscentra. Den fortgående butiks-koncentrationen och småbutiksnedläggelserna har därigenom enligt handelskammarens uppfattning fått en accelererad hastighet, som inte varit motiverad av en naturlig marknadsstrukturering. Ett slopande av affärstidsregleringen borde därför främja ett bättre tillgodoseende av önskemålen i fråga om närhets- och servicebutiker.

Den grupp som enligt handelskammaren har största intresset av friare affärstider – d.v.s. i praktiken av söndagsöppethållande – torde vara de yrkesarbetande husmödrarna. Denna till antalet växande och i realiteten ofta dubbelarbetande yrkesgrupp sägs genom söndagsöppethållandet ha fått en uppskattad möjlighet att minska stressen och jättet under veckans övriga dagar. På söndagen kan inköp av dagligvaror ske tillsammans med och med hjälp av familjens övriga medlemmar. Storköp av dagligvaror med

familjens bil kan också kombineras med sådana inköp av kläder och kapitalvaror som kräver större tidsåtgång och familjesamråd.

Handelskammaren erinrar i detta sammanhang också om den stora arbetskraftsreserv, bestående av bl. a. hemmafruar och studerande ungdom, som står till handelns förfogande för att bemästra eventuella personalbristsituationer då det gäller kvälls- och söndagsöppethållande. Kammaren avslutar sitt yttrande med att förorda ett totalt slopande av affärstidsregleringen.

*Gotlands Handelskammare* säger sig ha funnit starka skäl föreligga att nuvarande lagstiftning uppmjukas i riktning mot ett slopande av affärstidsregleringen. Kammaren vill dock förorda att det med hänsyn till de olägenheter som kan uppstå för de mindre företagarna samt för de affärsanställda, att all affärstidsreglering inte omedelbart slopas, men att tidsgränserna vidgas.

*Handelskammaren för Örebro och Västmanlands län* finner med hänsyn till att de nu gällande möjligheterna till öppethållande på vardagar inte utnyttjas i full utsträckning och något behov av tidigare eller senare öppethållande inte heller visat sig föreligga att man både i konsumenternas och de affärsanställdas intresse i en blivande affärstidslag helt kan avvara en lagfäst reglering såvitt gäller vardagar. Annorlunda förhåller det sig enligt kammaren beträffande öppet-hållande under sön- och helgdagar, i vilket hänseende nuvarande ordning bör bibehållas. Vid skapande av riktlinjer för vägledning vid tillståndsgivningen bör enligt kammaren tillses att dessa blir ytterst restriktiva. Tillstånd till söndagsöppethållande bör sålunda enligt kammaren meddelas endast i speciella undantagsfall, när sådant öppet-hållande genom frihet beträffande vardagshandel inte har något påtagligt behov att fylla, när det är till förfång för de affärsanställda och när stor risk föreligger för att tillståndsgivningen snedvrider konkurrensförhållandena inom handeln.

*Östergötlands- och Södermanlands Handelskammare* förordar en förlängd affärstidsreglering under en begränsad giltighets-

tid, inte längre än tre år. Enligt kammarens uppfattning innebär det av lagen med-givna öppethållandet på vardagar inte några olägenheter för konsumenterna. Beträffande söndagar är emellertid enligt kammaren troligt att utvecklingen går mot skärpta krav från konsumenternas sida på öppet-hållande, främst beträffande varuhus av extern karaktär med försäljning av möbler och andra kapitalvaror.

Kammaren erinrar om att vad som i samband med tillämpningen av butikstängningslagen främst föranledde kritik var dispensgivningen. Tillämpningen av dispensreglerna föranleder enligt uttalanden, som kammaren inhämtat från sammanslutningar av köpmän inom sitt område, alltjämt besvär. Tillstånd till förlängt öppet-hållande har lämnats på mycket varierande grunder beroende på att kommunerna tolkat lagen på helt olika sätt. Den samstämmiga uppfattningen är enligt kammaren att länsstyrelserna fortsättningsvis bör vara dispensgivande myndighet, i den mån lagstiftningen överhuvudtaget bör äga bestånd.

## *II Företag, företagsblock, branschorganisationer m. m.*

### *a) Enkät svar som innefattar önskemål om affärstidsregleringens slopande*

*ASK-Bolagen* (den sammanslutning av grossister, som ligger bakom de frivilliga kedjorna VIVO och Favör) hävdar att det inte finns något behov av en lagfäst affärstidsreglering. Enligt deras uppfattning bör handeln utan hinder av en både otidsenlig och konkurrensbegränsande lag ha frihet att anpassa sina affärstider efter kundernas behov. Det är kunderna — konsumenterna — inte kommunala förtroendemän eller de butikanställda eller deras företrädare, som skall avgöra när och om det finns behov av söndagsöppet. Bolagen anser vidare att med ledning av de erfarenheter som vunnits av den nuvarande lagens tillämpning det inte finns fog för påståendet att köpmän och/eller affärsanställda kommer att få ”sitta emellan” genom att affärstidslagen upphör att gälla. Arbets-

tiden regleras genom särskild arbetstidslagstiftning, framhålles vidare.

Enligt bolagen anlitar butiker, som håller öppet utöver vad som i dag betraktas som normal affärstid, vanligen deltidspersonal, som ofta är hemmafruar, som ser butiktjänst på kvälls- eller söndagstid som en god möjlighet till förvärvsarbete. Det finns skäl att anta att intresset för detta förvärvsarbete inte skall bli mindre genom den nyligen genomförda skattereformen.

Godtycklig dispensgivning, undantag för vissa butiksformer (kiosker, bensinstationer etc.) är enligt bolagen exempel på den diskriminering genom affärstidsregleringen, som på senare tid kommit även livsmedelsdetaljhandelns organisationer att kräva ett slopande av affärstidslagen.

Den allvarligaste invändningen mot affärstidsregleringen är att den sätter konkurrensen ur funktion. Om kioskhandeln och andra detaljhandelsformer som arbetar med det s. k. fria sortimentet får utvecklas utan konkurrens från företag, som är bundna av affärstidslagens bestämmelser, riskerar man en snedvridning av detaljhandeln, som inte minst ur konsumentsynpunkt kan få olyckliga konsekvenser. Affärstidsregleringen hindrar utvecklingen mot bl. a. bostadsorienterade och trafikpassade "närservicebutiker", "bekvämlighetsbutiker" eller vad man föredrar att kalla de efterfrågade alternativen som komplement till mer eller mindre centrumorienterade butiker. Erfarenheten visar, menar bolagen, att just öppet-hållandet under tider som passar bl. a. de allt fler förvärvsarbetande husmödrarna, är den kanske avgörande förklaringen till de stora framgångarna för den livligt prisade butiktypen. Man påpekar att i USA motsvarigheten, de s. k. conveniencestores, haft en mycket stark utveckling tack vare att de haft öppet från kl 7 – 23 varje dag.

Bolagen framhåller också att ett till konsumentbehovet anpassat öppet-hållande inte medför ökade kostnader. De som skall göra arbetet för kvälls- eller söndagsköpande kunder kostar mer – men denna dyrare arbetskraft "balanseras" mot ett effektivare

utnyttjande av butikens lokaler och inventarier.

Inom köpmannaorganisationerna sägs tidigare ha framhållits att ett slopande av affärstidslagen möjligen skulle kunna skapa sociala problem för affärsinnehavarna. Man har gått ut ifrån att liberalare bestämmelser ifråga om öppet-hållande skulle innebära ett konstlat behov av öppet-hållande och ett av konkurrens alstrat tvång för köpmännen att ha öppet kvällar och söndagar. Denna risk måste, enligt bolagens förmenande, bedömas som mycket ringa, inte minst mot bakgrunden av de utredningar som visat hur ytterligt varierande affärsinnehavare utnyttjar gällande möjligheter att hålla öppet på kvällstid. Dessa erfarenheter kan enligt bolagens mening inte tolkas på annat sätt än att det varit kundkretsens önskemål och affärsinnehavarens lönsamhetsbedömning som fått avgöra frågan om och när en butik skall hålla öppet.

*Kooperativa Förbundet* pekar inledningsvis särskilt på tre förhållanden, som man vid ikraftträdandet av affärstidslagen kunde förutse, och som definitivt framträtt allt kraftigare och påverkat konsumentbehoven. Förbundet citerar härvid affärstidsutredningens betänkande. "Det första hänför sig till befolkningens flyttning i riktning mot tätorterna, koncentrationen av detaljhandeln till allt större butiksenheter och handelns rationalisering i övrigt. Det andra är den väntade ökningen av antalet äldre och förvärvsarbetande kvinnor. Det tredje är den fortsatta arbetstidsförkortningen och den därav följande slutliga övergången till femdagars arbetsvecka." Enligt förbundet säger konsumtionsföreningarnas erfarenhet att dessa faktorer allt kraftigare framkallat ett behov av att i vissa försäljningsenheter utöka öppet-hållandetiderna till efter kl. 20 på någon vardagskväll i veckan samt öppet-hållande på söndagar i viss begränsad utsträckning. Detta behov uppstår enligt förbundet framförallt i de stora externa anläggningarna, vidare i vissa försäljningsenheter i de stora städernas citykärnor, t. ex. i anslutning till T-bana, samt i de större förortscentra utan-

för de större städerna.

Beträffande den kommunala dispensgivningen säger förbundet att det är konsumentföreningarnas erfarenhet att förfarandet i de skilda kommunerna och motiveringarna för och emot dispenser varierar högst betydligt. Detta innebär enligt förbundet en olycklig frånvaro av samordning och enhetlighet i de detaljhandelsregioner där dispenser i dag är aktuella. Det påpekas i detta sammanhang att de större försäljningsenheterna i och omkring de större städerna betjänar betydligt större områden än vad som representeras av kommungränser. Beträffande prisfrågan framhålles att erfarenheter från kooperativa försäljningsenheter med utökat öppethållande har givit förbundet den uppfattningen att ett utsträckt öppethållande totalt sett inte höjer kostnaderna i förhållande till omsättningen. Anledningen är att endast försäljningsenheter med förhållandevis hög kundfrekvens och hög omsättning kan bli aktuella för kvälls- och söndagsöppet. Med andra ord, en fri anpassning av öppethållandetider anpassat efter kundfrekvens medför att handelns rationalisering underlättas. Kundfrekvens, omsättning och kostnader bör avgöra vilka enheter som skall ha utökat öppethållande och inte tvärt om.

När det gäller de sociala problemen för affärsanställda och affärsinnehavare är det förbundets mening att en lagreglering av affärstiderna av det slag vi för närvarande har, inte på ett effektivt och tillräckligt sätt löser dessa problem. Förbundets uppfattning är att man även inom varuhandelns område bäst löser detta genom förhandling mellan arbetsmarknadens parter. Med tanke på vad som tidigare sagts om vilka typer av försäljningsenheter som har behov av utökat öppethållande samt med tilltro till förhandlingar mellan arbetsgivare och arbetstagare torde det enligt förbundet i dagens läge och i framtidens knappast heller uppstå sociala problem för affärsinnehavare, om regleringen upphör.

Mot bakgrunden av dessa synpunkter sägs det vara förbundets mening att en fortsatt reglering i lag av affärstiderna inte

bör komma till stånd efter utgången av år 1971.

*NK-Turitzkoncernen* framhåller att den nuvarande lagstiftningen utgör en klar begränsning för handeln att anpassa sig till konsumenternas behov. Ett slopande av affärstidslagstiftningen kommer enligt koncernen att ge detaljhandeln möjligheter att fungera bättre sett med konsumentens ögon. Öppethållandet är endast en av många komponenter i detaljhandelns konkurrensmix. Något grundläggande motiv för en reglering genom lagstiftning av denna saknas likaväl som beträffande urval, service, prissättning, shoppingmiljö och annonsering. Ett slopande av affärstidsregleringen skapar bättre möjligheter till ett rationellt utnyttjande av resurserna i handeln. Någon risk för att prisnivån skulle påverkas uppåt på grund av ökad frihet i denna fråga föreligger alltså inte.

Koncernen vänder sig också mot att den nuvarande lagstiftningen på grund av det s. k. kiosksortimentet ger alltför stora möjligheter till konkurrens på olika villkor. Toleranserna i gränsdragningen mot detaljhandelns övriga sortiment är alltför stora. Även de kommunala besluten om dispenser finner koncernen otillfredsställande och framhåller att de inte fattas efter enhetliga linjer, vilket leder till skevheter och orättvisor både mellan olika kommuner och inom en och samma kommun. Man framhåller särskilt att det torde vara nästintill omöjligt att utforma dispenserregler, som helt uppfyller rättvisekravet.

*Oljekonsumenterna OK* pekar på att handeln sedan affärstidslagens tillkomst genomgått en omstrukturering i accelererad takt med nedläggning av mindre butiker i tätorter och på landsbygden samt en koncentration till varuhus och storköpsanläggningar. Denna utveckling har ställt stora grupper utan den butiksservice som de små närhetsbutikerna gav. En motverkande trend har emellertid uppkommit och tagit sig uttryck bl. a. i en sortimentsbreddning vid bensinstationer och kiosker. I detta sammanhang har det då ofta blivit konflikter med den nuvarande lagen då

varor som inte ingått i det s. k. fria sortimentet upptagits till försäljning vid dessa anläggningar. OK framhåller vidare att det förekommit olikhet i behandlingen av ärenden rörande dispenser i olika kommuner och länsstyrelser, vilket t. ex. tagit sig uttryck i olika öppethållandetider vid samtliga butiker i OK:s motorhotellkedja. Några problem ur personalsynpunkt sägs inte ha förekommit för OK:s vidkommande. Med hänsyn till det anförda vill man förorda att affärstidslagen inte förlänges utan helt slopas.

*Svenska Företagares Riksförbund* påpekar att det mycket stora kapital, som i dag ligger investerat i butikerna, får en onödigt lång avskrivningstid med åtföljande förhöjning av priserna genom den korta öppethållandetiden. Enligt förbundets uppfattning tillgodoses de affärsanställdas intresse av en reglerad arbetstid till alla delar genom överenskommelser på arbetsmarknaden. Förbundet anger såsom sin uppfattning, att ett slopande av affärstidslagen torde vara till gagn även för de mindre företagen, vilka därigenom smidigt kan anpassa sig till olika mindre konsumentgruppers behov såväl geografiskt som tidsmässigt och föreslår att affärstidslagen upphäves så snart detta är formellt möjligt.

*Sveriges Arbetsgivareförening för Hotell och Restauranger samt Sveriges Hotell- och Restaurangförbund* säger inledningsvis att för det stora flertalet tätortshotell, som vänder sig till affärsresande, den nuvarande affärstidslagen knappast medfört några olägenheter. För de företag däremot, som vänder sig till semesterresande — motorhotell, turisthotell, s. k. trafikbarer utefter vägarna o. dyl. anläggningar — och som till stor del ligger utanför tätorterna, har erfarenheterna visat behov av att servicen till gästerna kan utökas. Sett på längre sikt torde det ur turistnäringarnas synpunkt vara en mycket väsentlig angelägenhet att finna former för inkvartering och måltider för resande, som ger god service till rimliga priser. Till följd av kostnadsutvecklingen blir det allt svårare att lösa detta problem i

hotell- och restaurangnäringens traditionella former. Med all sannolikhet måste man söka sig fram till en kombination av reguljär hotellrörelse och självhushåll med utökad service till semestergästerna på inkvarteringsstället. För att inte gästerna efter en ansträngande resa skall behöva fara in till närmaste stad för att handla, bör det, menar man, göras möjligt att i anslutning till restaurangrörelsens öppethållandetider sälja livsmedel av alla slag, inberäknat sådana drycker — även öl — som får säljas i livsmedelsbutikerna. Vid sidan av de egentliga livsmedlen bör försäljningen även få omfatta andra varor, t. ex. fritidskläder. I enkätväret sägs att det knappast synes sannolikt att man kan tillgodose dessa önskemål genom en utökning av det fria varusortimentet enligt affärstidslagen. För att ge tillräcklig frihet för utvecklingen av resandeservicen synes det erforderligt att antingen helt slopa affärstidsregleringen eller föreskriva att den inte skall gälla varuförsäljning i samband med ordnad restaurangrörelse. Enligt svaret är det första alternativet att föredra.

*Åhlén & Holm AB* betonar inledningsvis vikten av att på ett smidigt sätt kunna anpassa affärstiderna till allmänhetens önskemål. Bolaget säger sig ha utnyttjat affärstidslagens jämfört med sin föregångare mera liberala regelsystem olika i skilda delar av landet beroende på allmänhetens differentierade inköpsbehov. Möjligheterna till öppethållande under måndagar—fredagar till kl 19 eller 20 har utnyttjats i mycket stor utsträckning. Enligt bolaget har under de senaste åren på många håll skett en märkbar förskjutning av inköpen till kvällarna, vilket enligt bolagets uppfattning pekar mot ett alltmer ökande behov av en differentierad affärstid för skilda grupper av konsumenter. Beträffande försäljningen under affärstid utöver den vanliga framhåller bolaget att denna naturligtvis varit beroende av dispensgivningen i de olika kommunerna. I Stockholm har Åhléns i City på grund av fortsatt intresse bland allmänheten tillämpat öppet-hållande av livsmedelsavdelningen under

kvällstid vardagar till kl 22 och under söndagar kl 13 – 22. I den mån dispensgivning förelagat i köpcentra omkring Stockholm såsom vid Tempo- varuhusen i Mörby Centrum och Skärholmens Centrum har bolaget kunnat konstatera att en mycket stor efterfrågan förelagat för varor under söndagsöppethållande kl 13 – 18. Några generella slutsatser om hur den faktiska inställningen till affärstidsregleringen gestaltar sig bland allmänheten anser dock bolaget svårigen kunna dragas. Hade affärstidslagen inte existerat d.v.s. hade full frihet rätt efter butikstängningslagens slopande, skulle inköpsvanorna eventuellt tett sig mycket annorlunda. Ett tecken härpå är enligt bolaget den under senaste tiden kraftigt expanderande automat-, kiosk-, bensinstations- och drugstorehandeln. Dessa särskilda former av detaljhandeln torde enligt bolaget ha kommit att växa fram till nuvarande omfattning mycket beroende på den begränsade allmänna affärstiden och allmänhetens ökande behov av mer differentierad inköpservice.

Ahlén & Holm AB bemöter vidare den enligt bolaget vanliga invändningen mot öppethållande under t. ex. söndagar att de till synes höga försäljningskostnaderna sådana dagar skulle resultera i höjda varupriser för konsumenterna. Bolagets erfarenhet sägs vara att dessa kostnader, i de fall allmänheten visar inköpsintresse, helt inrymmer i eller överträffar företagets totala kostnadsmålsättning vad gäller löne- och driftskostnader i förhållande till intäkter. Erfarenheterna tyder snarare på att direkta löne- och övriga driftskostnader under söndagsöppethållande är lägre än genomsnittligt. Den ökade volymen bidrar till en tillräcklig sänkning av de fasta kostnaderna. Enligt bolaget kan det således faktiskt förhålla sig så, att utsträckt öppethållande under söndagar ger varuhusen möjlighet att uppnå lägre procentuella kostnadstal och därmed lägre prisnivå. Risker för prishöjningar föranledda av de högre försäljningskostnaderna under söndagar är därför enligt bolaget obefintlig.

Bolaget vänder sig också mot en enligt

detta i dispensärenden ofta framförd åsikt från fackligt håll, att butikspersonalen skulle komma att förorsakas stora olägenheter genom ett dispensmedgivande och att en ökad förläggning av arbetstiden till söndagar skulle göra yrket mindre attraktivt, vilket skulle ha till följd att många anställda med branschvana lämnade yrket och att detta skulle resultera i försämrad service för allmänheten. Enligt bolaget innebär varuhusens personalorganisation vid söndagsöppethållande inte någon förändring av arbetstidsscheman för veckans övriga dagar och någon styrning av tjänstgöringstider från ordinarie tjänstetid till söndagstjänstetid förekommer inte. Söndagsöppethållande innebär helt nya arbetstillfällen för olika grupper som har intresse därav på grund av goda förtjänstmöjligheter. Tillgången på yrkeskunnig söndagstjänstgörande personal är enligt bolaget erfarenhetsmässigt större än behovet.

I dispensärendena förekommer enligt bolaget såsom argument mot söndagsöppethållande eller utsträckt öppethållande under vardagar också att detaljhandelsföretagen inte till fullo utnyttjar den vanliga affärstiden. Bolaget säger sig därvid ha deklarerat åsikten att det förhållandet att det i lagen medgivna maximala öppethållandet inte utnyttjas just beror på att allmänheten på en viss ort eller i en viss stadsdel inte visade sig intresserad av att förlägga inköpen till exempelvis kl 18 – 20 måndag – torsdag eller kl 16 – 20 lördagar, men att det däremot finns ett utbrett intresse för söndagsinköp.

Enligt bolaget har vidare rättstillämpningen i samband med dispensgivningen lett till att en betydande osäkerhet uppstått rörande hur 2 § affärstidslagen skall tolkas och tillämpas. Enligt bolagets mening har tillämpningen i många fall inte motsvarat lagstiftarens intentioner i fråga om dispensrätten såtillvida att allmänhetens intresse inte fått vara avgörande. I stället har representanterna för kommunerna berett sig möjligheter att avgöra ärendena efter eget gottfinnande och fackliga, partipolitiska och

andra ovidkommande intressen har tillmätts avgörande betydelse. Bolagets uppfattning är också att affärstidslagen ofta torde kringas genom försäljning av det s. k. fria sortimentet i förening med försäljning i anslutning till ordnad serveringsrörelse.

En fortsatt affärstidsreglering kan mot bakgrund av de nämnda tendenserna enligt bolaget utmynna i att detaljhandelsstrukturen blir formad efter ett reglerat val av varor för att söka uppfylla konsumenternas behov i stället för att strukturen utformas rationellt ekonomiskt och i enlighet med de reella önskemålen hos konsumenten.

*b) Enkät svar, som är positiva till en friare affärstidsreglering, men som inte förespråkar att regleringen skall upphöra*

*AB Wessels* har till sitt svar fogat några tabeller beträffande öppethållandet i varuhuset i Malmö och Örebro. Av dessa synes framgå att kvällstidsförsäljningens andel av dagsförsäljningen genomgående är betydligt större än kvällstidens andel av total tid av dagen. I yttrandet påpekas att *Wessels* i Malmö redan före år 1967 hade kvällsöppet på fredagar till kl. 20 och lördagsöppet till kl. 16 och att dagsförsäljningens fördelning mellan de olika tiderna på dagen redan då var ungefär densamma som nu. Företaget framhåller att tillståndsgivningen för dessa tider torde ha motiverats av antagandet om speciella kundönskemål om att få handla inför helgen. Av det förhållandet att försäljningens förskjutning mot de senaste timmarna sedermera visat sig gälla även andra dagar än fredagar och lördagar anser sig företaget kunna dra den slutsatsen, att den redan tidigare mycket stora försäljningen på fredagar — lördagar knappast torde ha berott enbart på handlandet inför helgen. Snarare måste man, menar företaget, tolka köpvaneförändringen som ett mycket starkt önskemål från konsumenternas sida om att få handla på dessa tider. Företaget säger sig tro att kunderna funnit dessa kvällstider bekväma. Man tror därför att de oberoende av

vilka motiv som föreligger kommer att begagna denna möjlighet att handla i ännu större utsträckning om tillfälle därtill ges.

*AB Wessels* tar också upp frågan om de affärsanställdas situation och framhåller att det för dem alltid varit ett bekymmer att man haft en annan dagsrytm än familjemedlemmar som är anställda i fabrik eller på kontor. Utan tveivel, fortsätter företaget, är det därför så att förändringar i arbetstiden, som ytterligare förstärker denna olikhet, medför påfrestningar på personalens lojalitet med kundönskemålen. Hittills har detta dock gått att lösa bl. a. genom förmånliga längre sammanhängande ledigheter och högre ersättning. Dagtidspersonalen har vidare kunnat erbjudas omväxlande förmiddags- och eftermiddagstjänstgöring medan kvällstjänstgöringen delvis ordnats som speciella deltidstjänster. Det har visat sig att dessa tjänster attraherat åtskilliga hemmafruar och det erbjuder inga svårigheter att få personal på kvällstid enligt företaget.

*Möbel-IKEA* framhåller inledningsvis att företagets syn på en reglering av affärstiderna utgår från bl. a. den omständigheten att man marknadsför ett speciellt sällanköpsortiment för hem och fritidsbostäder och därför främst vänder sig till konsumenter, som vill göra sina inköp familjevis. Tidsåtgången vid varje köptillfälle ligger enligt företaget av naturliga skäl högt — ofta 4—6 timmar. Öppethållande måndag—fredag utöver vad affärstidslagen nu medger synes företaget inte vara erforderligt för dess verksamhet. Öppethållande på lördagar får inte begränsas i annan mån än vad som gäller för andra vardagar. Beträffande söndagar säger man sig ha klart kunnat konstatera ett utbredd allmänhetens intresse för söndagsöppet. Företaget säger sig under de senaste åren i samband med söndagsöppet mellan kl. 11—18 vid sina varuhus i Sundsvall och Älmhult ha mötts av mellan 10 000—15 000 besökare per gång. Varuhuset i Kungens kurva utanför Stockholm redovisar enligt företaget besöksiffror som är två-till tredubbelt större. Man säger sig vidare anse att boendevärdets allt större betydelse i dagens

samhälle liksom ständigt ny design och nya material från formgivar- och producenthåll, nödvändiggör en helt annan kontinuitet i presentationen av branschens nyheter än som var fallet för bara några år sedan.

Beträffande personalrekryteringen säger man sig anse att öppethållande på andra tider än vad som mer konventionellt gäller för dagligvaru- och citybutiker på intet sätt är hämmande för personalrekryteringen — snarare tvärtom.

Möbel-IKEA säger sig vidare anse att öppethållande på kundvänliga tider är kostnadsriktigt och därmed pristryckande till konsumentens förmån.

Den hittillsvarande kommunala tolkningen av affärstidslagen och arbetarskyddsstyrelsens kommentarer till denna är enligt företagets mening långt ifrån tillfredsställande. Likartade och i tid sammanfallande ansökningar om tillstånd för söndagsöppet vid varuhus i Malmö, Stockholm, Sundsvall respektive Älmhult har bifallits i varierande antal från 0 till 3 gånger per år. Malmö stads drätselkammare har varje gång lämnat ansökan utan bifall.

För det fall att kommittén kommer fram till att en fortsatt reglering av affärstiden är av behovet påkallat, säger sig företaget vilja starkt understryka vikten av att entydiga tolkningsbestämmelser utarbetas, att öppethållande på lördagar inte blir föremål för särskilda begränsningar och att generellt tillstånd inskrives för företagets bransch för endera öppethållande en valfri söndag per månad eller 15 valfria söndagar per år. Företaget säger sig här vilja nämna, att man för anläggningen i Älmhult med dess stora reseavstånd, i genomsnitt 60–80 km, för kundunderlaget mycket väl kan under viss tid av året tänka sig öppethållande fredagsmåndag samt stängt tisdag, onsdag och torsdag.

*Sveriges Konditor-Förening* framhåller att den gällande affärstidslagen erhöi en sådan utformning att den blev relativt flexibel och att det också har visat sig att den i praktiken medgivit möjligheter till en tidsenlig anpassning. Utvecklingen inom samhällsstrukturen

och samhällslivet går emellertid enligt föreningen mycket snabbt. Följden härav blir ett ökat krav på service.

Utvecklingen har enligt föreningen lett till att den fackhandel som ekonomiskt blivit trängd av varuhusen är konditorier och tobaksaffärer bl. a., vilka företagstyper tillsammans med kioskerna idag kan sägas konkurrera om att bli morgondagens närhetsbutik. Föreningen säger sig ha kunnat konstatera att det blivit allt svårare att dra några skarpa gränser mellan olika företagstypers öppethållandetider och sortiment. De företagstyper, som arbetar med mycken manuell arbetskraft, som t. ex. konditorierna finner enligt föreningen att lönekostnadernas procentuella andel av omsättningen stigit kraftigt och att i samband därmed lönsamheten blivit allt sämre. Problematiken sägs vara mångfasetterad och föreningen tror att det är svårt att lagstiftningens väg nå ett rättvist resultat. Man tror också med hänsyn till personalorganisationernas starka ställning idag och samhällets sociala medvetande, att det inte kan bli tal om något missbruk av arbetskraften. I detta läge säger sig föreningen hemställa att dess synpunkter måtte beaktas med största möjliga liberalisering som följd.

*c) Enkät svar som inte tar ställning till frågan om regleringens slopande*

*Sveriges Livsmedelshandlareförbund* framhåller att förbundets erfarenheter från tillämpningen av nu gällande lag inte är tillfredsställande. De besvärligaste problemen har uppkommit vid dispensgivning, som lämnats för söndagsöppethållande. Förbundet konstaterar att på de flesta håll en viss restriktivitet torde ha iakttagits, men menar att när det gäller exempelvis stockholmsområdet det starkt kan ifrågasättas, om lagens tillämpning överensstämmer med vad som varit lagstiftningens mening. Även om dispensgivningen på det hela taget varit restriktiv, är förbundet dock av den mening att den inte varit enhetlig. För olika kommuner har skett olika tillämpning av



lagen med konsekvenser för konkurrensen företag och orter emellan. Förbundet reagerar också mot att så stora företagargrupper som kioskrörelsen och bensinhandeln har en privilegierad ställning i lagstiftningen. Det sägs att när det gäller kioskhandeln och de utvecklingsmöjligheter som denna får genom en utökad "frilistning" så uppfattas det på många håll som en viss diskriminering gentemot den reguljära dagligvaruhandeln. Förbundet säger sig därför vara kritiskt till de tendenser till ett vidgat kiosksortiment som förekommit. Skulle det visa sig att detta sortiment ytterligare kommer att utvidgas, säger man sig från förbundets sida ifrågasätta om inte även kioskhandeln skall innefattas av lagstiftningen eller också möjligen låta den nuvarande lagens giltighet utgå 1971.

*ICA Inköpscentralernas AB* säger att det först som sist kan konstateras att någon likformig syn på frågorna inte föreligger. Uppfattningarna skiljer sig även inom handeln. I ett hänseende torde dock enligt ICA en enhetlig uppfattning föreligga nämligen att nu gällande lagstiftning förorsakat en del tolknings- och avvägningsproblem. Tillämpningen av lagen skiljer sig mellan olika kommuner. I och för sig skulle detta vara naturligt om avgörandena träffades med hänsyn till ortens storlek, belägenhet inom en region, boendestruktur, o.s.v. Men det är faktiskt svårt att f. n. finna en gemensam nämnare i detta hänseende säger man.

Beträffande en friare lagstiftning eller lagtillämpning rörande butikernas öppethållande anför bolaget vidare att det knappast kan förnekas att detta skulle kunna resultera i ökade svårigheter för närhetsbutikerna att uppnå tillfredsställande försäljningsvolym och därmed skäligen lönsamhet. Möjligheterna till ökad kvälls- och söndagshandel i större butiker skulle enligt bolaget sannolikt locka ytterligare konsumenter bort från "stambutikerna". Samtidigt skulle ett ytterligare bortfall av närhetsbutikerna av många konsumentgrupper, i synnerhet de som inte förfogar över bil, tolkas som en klart försämrad service. Även de som normalt förlägger veckoinköpen till butiker med

större varuurlval, belägna på sådant avstånd från bostaden att de måste begagna bil eller annat forskaffningsmedel, skulle konstatera serviceförsämring då de inte längre skulle ha tillgång till närhetsbutiken för att där göra kompletteringsköp.

Enligt ICA förtjänar även påpekas att vid inköpskalkylers upprättande inte tids- och transportkostnadsfaktorerna brukar invägas. Huruvida en total samhällsekonomisk vinst skulle uppstå genom omläggning av köpvanorna kan enligt bolaget dragas i tvivelsmål.

Emellertid synes enligt ICA även ett förlängt öppethållande kvällstid kunna få en direkt motsatt verkan med ökat stöd för närhetsbutikerna, då inköpen i större utsträckning kan förläggas till sådana butiker vid hemkomsten efter arbetstidens slut. Förutsättningarna för en sådan utveckling torde föreligga främst i storstadsområden. Bolaget erinrar i detta sammanhang om att tankarna på närlokalisering s.k. servicebutiker, som redan utkristalliserat sig i praktiska försök bl.a. inom ICA – om att dessa enheter om de skall motsvara vad många väger in i begreppet – förutsätter ett längre öppethållande än normalt.

Ovedersägligt är enligt ICA vidare att investeringarna inom livsmedelshandeln i tomtmark, byggnader, inredningar och varulager numera är av sådan storleksordning att nyttjandegraden för anläggningarna bör bli så stor som möjligt för att en verklig effektivitetsstegring i handeln skall kunna registreras som en följd av dessa ekonomiska insatser. Utifrån denna synpunkt är enligt bolaget en vidgad rätt till öppethållande motiverad.

ICA erinrar härefter om den i debatten ofta framkomna synpunkten att ett förlängt öppethållande skulle förorsaka högre priser för konsumenterna, särskilt med hänsyn till höjda löneutgifter vid s. k. obekvämt arbetstid. Erfarenheterna hittills talar för att denna effekt inte behöver inträda, i varje fall inte generellt, menar bolaget. Vid detta konstaterande, framhåller man, förbises emeller-

tid ofta att butiker med dispens för förlängt öppethållande har en privilegierad ställning och därigenom fått ett omsättningstillskott som inte på samma sätt skulle komma dessa butiker tillgodo, för den händelse tillståndsgivningen blev likformig och konkurrensen om de kunder som önskar handla under icke normal affärstid större.

Utifrån det anförda vill man från ICA:s sida särskilt betona att erfarenheterna hittills under den tid nuvarande lagstiftning gällt, talar för att en ny lagstiftning bör utformas så att konkurrenssituationen företag och företagsformer emellan blir likformig. Att bedöma konsumenternas behov och preferenser och utifrån denna bedömning ge speciella tillstånd, förefaller bolaget innebära ett ingrepp i principen om konkurrens på lika villkor.

*Sveriges Kioskägares Riksförbund* pekar på att erfarenheterna från de år affärstidslagen varit i kraft visar att förändringarna inom varuhandeln blivit större än vad affärstidsutredningen förutsatte. Närhetsbutikerna blir i allt större omfattning ensambutiker särskilt på nya, mindre bostadsområden på grund av livsmedelshandelns restriktivare etableringspolitik, som också medför att behovet av kompletteringsbutiker ökar på andra områden, där man tidigare räknat med specialbutiker utöver en eller ett par supermarkets. Saneringen av butiksbeståndet i äldre statsdelar och nedläggningen av lanthandelsbutiker på landsbygd och i glesbygd har ofta inneburit att en kiosk blivit det enda kvarvarande reguljära inköpsstället. Samtidigt har antalet hushåll med båda makar förvärvsarbetande ökat kraftigt. De allt längre avstånden mellan hushåll och varuhall eller livsmedelsbutik har medfört allt större problem främst för billösa hushåll, äldre, sjuka och handikappade.

Dessa förhållanden har enligt förbundets mening givit närhetsbutikerna en ny och betydelsefullare funktion. Erfarenheterna har visat, fortsätter förbundet, att närhetsbutiker av typen kiosk i allmänhet haft stora svårigheter att fylla sin funktion främst på grund av att man inte kunnat sälja det

sortiment affärsläget krävt. Visserligen har nya varuslag tillförts det fria sortimentet efter den nya lagens tillkomst, kaffe, småbröd, babyblöjor t. ex., men utökningen har inte motsvarat kraven från konsumenthåll. Förbundet menar att det fria sortimentet bör tillföras dagligvaror som fabriksframställda och fabriksförpackade djupfrysta färdigrätter, matbröd och kaffebröd i fabriksförpackning, matfett, vissa specerier av typen socker och salt samt öl. Förbundet säger sig vara medvetet om, att en sådan komplettering inte alltid är önskvärd ur lönsamhetssynpunkt och att stora svårigheter uppstår vid avvägningen mellan konsumentönskemålen och lönsamhetsbedömningen. För en närhetsbutik är emellertid, säger man, en sådan sortimentsanpassning ofrånkomlig.

Den närhetsbutik, som vill sälja de dagligvaror utöver det fria sortimentet, som konsumenterna oftast frågar efter, har idag enligt förbundet att välja mellan två alternativ: att komplettera sortimentet och stänga butiken kl. 20 och hålla stängt söndagar, eller att begära dispens hos kommunen för ett förlängt öppethållande. I det förra fallet godtar inte konsumenterna nedskärningen som också är utesluten av lönsamhetsskäl. I det andra fallet är det endast att konstatera, säger man, att kommunerna i allmänhet tillämpat en synnerligen restriktiv politik i varje fall beträffande ansökningar om dispens från kioskhandeln. Förbundet påpekar vidare att arbetarskyddsstyrelsen anvisat ytterligare en möjlighet att sälja ett större sortiment, nämligen att skärma av viss avdelning eller utrymme eller låsa skåp eller disk med "otillåtna" varor vid den konventionella affärstidens slut kl. 20. Av olika skäl sägs detta inte vara realistiska alternativ för kioskhandeln.

Beträffande dispensförfarandet anmärker förbundet på att detta förfarande visar brist på enhetliga principer och stort utrymme sägs ha lämnats för ett ofta ganska godtyckligt handlande från kommunernas sida.

Förbundet säger sammanfattningsvis att erfarenheterna av 1966 års lag ger förbundet

anledning vidhålla principen om fri varuhandel. Emellertid vill man inte för dagen ta principiell ställning till frågan om fri eller reglerad varuhandel med hänvisning till den utredning om varudistributionen som tillsatts av handelsministern. Man säger sig anse att gällande affärstidslag i avvaktan på distributionsutredningens förslag i berörda frågor bör förlängas. Man föreslår emellertid affärstidskommittén att rekommendera departementet att i riktlinjer till berörda statliga och kommunala myndigheter påpeka de möjligheter 1967 års lag medger och inrymmer när det gäller att tillgodose konsumenternas behov av närhetsservice.

*Apotekarsocieteten* påpekar att apoteken genom särskilt stadgande i nu gällande affärstidslag är undantagna från lagens tillämpningsområde. Därest affärstiden skall regleras även i fortsättningen önskar man att apoteken också undantages från lagens tillämpningsområde.

*d) Enkät svar vari förespråkas en fortsatt affärstidsreglering med i stort sett oförändrade bestämmelser*

*Motorbranschens Riksförbund* konstaterar att en restriktiv inställning i stort sett har intagits av berörda kommunala myndigheter, dock med anmärkningsvärda undantag i t. ex. huvudstaden. Där har nämligen för speciellt bilhandeln lämnats generellt tillstånd för öppethållande under större delen av året parallellt med att tillstånd i t. ex. livsmedelsbranschen i vissa fall ej medgivits. På grund av den varierande tillämpningen av bestämmelserna mellan närliggande försäljningsområden har på många håll uppstått en förklarlig irritation under hänvisning till att tolkningen av bestämmelserna icke verkat konkurrensneutralt.

Erfarenheterna av kommunernas sätt att tillämpa reglerna kan enligt förbundet av såväl principiella som praktiska skäl icke betecknas som tillfredsställande. Förbundet framhåller vidare att gränsdragningsproblemet för varusortiment etc. är svårlost. Härtill kommer ett besvärligt kontrollproblem. Efterlevnaden av nu gällande bestäm-

melser har i praktiken långt ifrån varit fullständig. Även om exempelvis polisens kapacitet principiellt kan behöva disponeras för andra och angelägnare uppgifter än kontroll av efterlevnaden av affärstidslagen, synes emellertid anmärkningsvärt att icke organiserad bilhandel som vare sig sökt eller fått tillstånd till öppethållande utan någon påföljd annonserat om och hållit sina lokaler öppna i serier av sön- och helgdagar. Vissa undersökningar tyder på att dylikt öppet-hållande utan tillstånd förekommit i stor skala. Sådana förhållanden kan, menar förbundet, givetvis icke accepteras, då de seriöst arbetande branschföretagen härigenom får en försämrad konkurrenssituation.

Även om erfarenheterna av det nuvarande systemet är långt ifrån tillfredsställande, anser förbundet att en ytterligare försöksperiod kan vara motiverad – främst med anledning av att den nya kommunindelningen borde kunna medföra en mer likformig och konsekvent tillämpning av reglerna. Den nya försöksperioden föreslås bli fem år. Såsom villkor för en förlängning framhåller förbundet bl. a. att under denna period en generell tillämpning av bestämmelserna säkerställs, att restriktivitet blir huvudlinje vid dispensgivningen och att generellt tillstånd för öppethållande inom bildetaljhandeln medges med förslagsvis två gånger per år och vid introduktion av nya eller utbyggda etablissemang.

Skulle de ur förbundets synpunkt väsentliga kraven på likartad tillämpning av bestämmelserna, kontroll av efterlevnaden etc. inte kunna tillgodoses, förordar förbundet att nuvarande affärstidslag får upphöra utan att ersättas med nya bestämmelser.

*Sveriges Färghandlares Riksförbund* anser att affärstidsregleringen bör bestå. Enligt förbundets bedömande ger gällande lag en väl avvägd ram för ett öppethållande som fullt tillfredsställande tillgodoser konsumenternas intressen. Visserligen skulle vid ett slopande av affärstidslagen kollektivavtalen om löner och andra ekonomiska faktorer sätta vissa gränser för öppethållandet men erfarenheten visar, menar förbundet, att

öppethållandet lätt blir en prestigefråga. Har en affär mer öppet måste den andra också ha det. En utvidgning av öppethållandet skulle även leda till ännu längre arbetsdagar för de många småbutiksinnehavarna. Toleranspunkten är därvidlag nådd och nedläggningarna skulle till nackdel för konsumenterna bli ännu flera än för närvarande. Ett öppethållande i allt för hög grad på tider som bedöms som obekväma skulle också försvåra rekryteringen till detaljhandeln av de kvalificerade personer som krävs inte minst i fackhandeln och som är av stor betydelse för många konsumenters köp av många varor. Huruvida ett vidgat öppethållande skulle medföra ökade kostnader, som i sista hand drabbar konsumenterna är enligt förbundet svårt att bevisa. Det berörda prestigeöppethållandet förefaller dock förbundet kunna få sådana konsekvenser i den utveckling som förestår inom detaljhandeln.

*Sveriges Skohandlarförbund* förordar ett bibehållande av den nuvarande lagstiftningen och vill särskilt avstyrka allt öppethållande under söndagar. Man framhåller att förbundet till största delen består av mindre enheter av familjeföretagskaraktär. Denna typ av företag sägs i regel vara tämligen ointresserad av ett öppethållande utöver det som nuvarande lagstiftning medger. Detta gäller framförallt söndagsöppethållande. Något behov ur konsumentsynpunkt att handla skor på söndagar torde enligt förbundet inte finnas. Däremot har, menar man, affärsinnehavare och anställda i mindre butiker ett legitimt behov av vila och rekreation under söndagarna. Förbundet pekar också på den omständigheten att vid ett fritt söndagsöppethållande ett ökat antal butiker, som av personella och ekonomiska skäl inte kan hålla söndagsöppet, löper risk att inte kunna hävda sig i konkurrensen med större företag och därför blir nödgade att lägga ned rörelsen. På många håll torde denna utveckling ur konsumentsynpunkt vara föga önskvärd, menar förbundet.

*Sveriges Radiohandlares Riksförbund* anser det inte lämpligt att nu gällande affärstidslag slopas utan att ersättas av annan

lagfäst reglering. Man framhåller att radiofackhandeln, som svarar för den övervägande delen av omsättningen i branschen, som regel består av företag med få anställda. Detta innebär enligt förbundet, att om affärstidsregleringen helt upphör, inte obetydliga olägenheter skulle uppstå för företagen och deras anställda.

Vid utarbetandet av en ny affärstidsreglering är det enligt förbundet angeläget att man söker ernå en bättre likformighet i fråga om dispensgivning för öppethållande utöver lagens huvudregel än som uppnåtts med nuvarande regler. Man efterlyser också ett snabbare förfarande än det som förekommer inom det nu gällande systemet. Vidare framhåller man att dispenssystemet bör vara så utformat att det är neutralt i förhållande till olika företagsformer. Det är enligt förbundets uppfattning viktigt att en affärstidsreglering inte får en utformning som direkt eller indirekt otillbörligt gynnar vissa företagsformer och därigenom försvårar annans näringsutövning.

*Sveriges Urmakare- och Optikerförbund* framför såsom sin uppfattning att någon ändring i affärstidslagen inte bör komma till stånd.

*Svenska Frisörföreningen* anser att erfarenheterna från nu gällande lagstiftning talar för ett bibehållande av nuvarande affärstidslag. Ett slopande av nuvarande lagstiftning skulle enligt föreningen bl. a. kunna ge följdverkningar i form av osund konkurrens bland de mindre och något större företagen till förfång inte bara för branschen utan även för allmänheten. En ytterligare utökning av affärstiden måste för frisöryrkets del innebära ökade kostnader för företagen, vilket i sin tur ovillkorligen kommer att innebära prishöjningar för allmänheten.

*Tobakshandlarnas Riksförbund* intar den ståndpunkten att affärstidslagen bör finnas kvar med oförändrad tillämpning, dock att man önskar vissa tillägg till det fria varusortimentet. Förbundet anför att arbetarskyddsstyrelsens tolkning av begreppet tillbehör till tobaksvaror hindrat många tobaks-

butiker att hålla ett förlängt öppethållande, vilket varit besvärande i konkurrensen med bl. a. kioskhandeln. Vad som lagt hinder i vägen är att pipställ, askfat, tobakspungar o. d. som normalt ingår i tobakshandelns sortiment inte ansetts ingå i det fria varusortimentet. Med anledning härav önskar förbundet att detta sortiment utökas med sådana varor samt presentartiklar. Man tillägger också att det föreligger önskemål om att i fria varusortimentet ingår färdiglagad mat, djupfryst och konserverad, som endast kräver uppvärmning.

*Riksförbundet Gatukök & Kiosknäring* önskar en bibehållen affärstidsreglering men vill också att den nya lagen skall leda till möjligheter för förbättrad service och vidgade möjligheter till komplementinköp, där gatukökens och kioskens utvecklingsmöjligheter noggrant beaktas. Enligt enkätsvaret har utvecklingen för gatuköks- och kioskhandeln till att i olika former vara service-ställen för konsumenterna i stort sett börjat i och med den nu gällande affärstidslagens tillkomst med det fria varusortimentet. Denna utveckling har givit konsumenten möjlighet att inom rimligt gåavstånd från bostaden skaffa sig de nödvändighetsartiklar som man av olika skäl inte inköpt på sitt ordinarie inköpställe. Förbundet menar att näringsgrenen fortfarande befinner sig i ett tidigt utvecklingskede och sannolikt under 70-talet kommer att utvecklas till större gatukök och närhetsbutiker också i andra företagsformer än de nu traditionella. Tydligt utläsbara tendenser i strukturomvandlingen inom kiosknäringen visar enligt förbundet att nästa steg i utvecklingen kan vara kompletteringsbutiken, där konsumenten kan köpa ett brett sortiment av nödvändighetsartiklar som artiklar för hygien och kroppsvård, elproppar och glödlampor, damstrumpor, tvättmedel och vissa sjukvårdsartiklar m.m., men också vissa livsmedel som matfett, konserver, djupfrysta färdigrätter och alkoholfria drycker, i sammanfattning sådana artiklar som hushållet plötsligt fått slut på, eller glömt att köpa tidigare och som fordrar omedelbar anskaffning.

Det nuvarande s. k. fria varusortimentet enligt affärstidslagen täcker enligt förbundet i viss mån i varuavseende in de behov av möjlighet till kompletteringsinköp som skisserats. Tyngdpunkten kommer sannolikt för avsevärd tid framåt att ligga vid tillhandahållandet av varma färdiglagade maträtter i gatuköken och kiosker. Förbundet anger såsom sin uppfattning att huruvida den nu skisserade typen av närhetsservice-ställen skall utvecklas i en för konsumenten acceptabel takt i sista hand beror på vilket sätt affärstidskommittén bedömer frågan om regleringens vara eller inte vara och lagens slutliga utformning. Förbundet hävdar att ett avskaffande av regleringen i detta utvecklingskede sannolikt kommer att innebära nackdelar överstigande de fördelar man anser sig vinna.

Förbundet behandlar här efter dispensgivningens omfattning och man konstaterar att affärstidslagen inte sätter hinder för affärerna att ha öppethållande på tider utöver den stadgade affärstiden vid speciella tillfällen, när man kan anta att allmänheten anser det påkallat. Det förhållande att endast ett fåtal av det totala antalet affärer, en viss kväll i veckan i full utsträckning nyttjat nuvarande möjligheter till öppet-hållande intill kl. 20 vardagar vittnar enligt förbundet om att behoven för senare öppet-hållande i någon anmärkningsvärd utsträckning inte finns. Rent generellt kan enligt förbundet sägas att handeln inte utnyttjat de möjligheter affärstidslagen ger till öppet-hållande inom ramen för vanlig affärstid och inte heller kan det påstås, menar man, att dipensmöjligheterna för längre öppet-hållande utnyttjas i den utsträckning som borde skett om behovet av fria affärstider vore uppenbart. Förbundet vill därmed uttala, att behovet av fria affärstider är ett konstruerat behov som saknar verklighets-förankring.

Huvudorsaken till att man t. ex. inom livsmedelshandeln inte nyttjat nuvarande möjligheter till längre öppethållande torde ha sin förklaring, menar förbundet, i alltför höga omkostnader i den konventionella

livsmedelsaffären med bristande lönsamhet som följd vid kvälls- och söndagsöppet. Ett omedelbart slopande av affärstidsregleringen, fortsätter förbundet skulle med största säkerhet påskynda strukturomvandlingen inom livsmedelssektorn och komma att utgöra uppenbara fördelar för de större s. k. supermarkets av stormarknadskaraktär. En snabbare strukturomvandling skulle av naturliga skäl drabba de mindre livsmedelsföretagarna med följd att möjligheterna till närhetsköp för konsumenten snabbt skulle försämrast.

Enligt förbundet bör en eventuell ny lagstiftning vara avsedd att skapa en för konsumenterna bättre inköpsituation och bli ett styrinstrument till förmån för bättre närhetsköpservice. Det bör därför ligga i utredningens intresse att i görligaste mån i första hand tillgodose de behov som gatuköks- och kiosknäringen har för att kunna utvecklas vidare till att bli ännu mer meningsfulla komplementbutiker till de stora allvaruanläggningarna. Att i detta utvecklingskedje för såväl den mindre livsmedelshandeln och gatuköks- och kioskhandeln helt slopa affärstidsregleringen skulle enligt förbundet rubba en i stort sett naturlig strukturomvandling.

Även *AB Svenska Pressbyrån* drar upp frågan om strukturutvecklingen i detaljhandeln och pekar bl. a. på att ett utmärkande drag i utvecklingen är den allt starkare koncentrationen till köpcentra och större butiksenheter med självbetjäning, som lett till ett mycket stort antal mindre butiker med manuell betjäning, bl. a. kvartersbutiker, har slagits ut i konkurrensen och lagts ned. Sista ledet i varudistributionen har härigenom till stor del övervältrats på hushållen genom att konsumenterna tvingats att själva ombesörja hemtransporten över ofta långa sträckor, och övergången till självbetjäning har inneburit att konsumenterna i stor utsträckning fått överta expedieringsarbetet.

I dagen läge menar sig bolaget inte kunna förorda att affärstidslagen slopas. Man bör enligt bolaget inte nu ta definitiv ställning i frågan utan i första hand avvakta resultatet av distributionsutredningens arbete. Denna

utredning förutsätter bolaget kommer att bedöma affärstidsfrågan insatt i ett större sammanhang.

Lösnummerförsäljningen av tidningar är enligt bolaget av mycket stor betydelse för den svenska pressen och med hänsyn till pressens opinionsbildande och samhällsinformerande funktioner är det både ett konsument- och samhällsintresse att ett stort antal tidningsförsäljningsställen finns bekvämt tillgängliga för allmänheten. Det är därför enligt bolaget angeläget att utvecklingen inte drivs därefter, att ett stort antal småbutiker och kiosker tvingas till nedläggning. Pressbyråns egen detaljhandelskedja består av cirka 1 200 enheter och är till stor del trafikiosker vid järnvägsstationer, tunnelbanestationer och andra trafikknutpunkter, medan andra ligger i affärs- och bostadsområden och sålunda har karaktär av närbutiker. Försäljningsställen med anknytning till trafiken måste enligt bolaget anses fylla ett viktigt konsumentbehov. Beträffande försäljningsställen i affärs- och bostadsområden, där man i dag säljer det s. k. fria kiosksortimentet, fyller bolaget därigenom redan nu en stor del av konsumenternas behov av närbutiksservice. Dessa försäljningsställen skulle givetvis fullgöra närbutiksfunktionen bättre om de finge möjlighet att utöver sitt nuvarande sortiment sälja ett begränsat sortiment av dagligvaror, främst livsmedel.

*Svenska Tidningsutgivareföreningen* har instämt i *AB Svenska Pressbyråns* yttrande.

## C Företrädare för arbetspolitiska intressen

*Arbetskyddsstyrelsen* inskränker sig till att konstatera att behovet av en affärstidslag, sett ur arbetskyddssynpunkt, har minskat. Förhållandet sammanhänger med den strukturförändring detaljhandeln undergått och alltså undergår och med fortgående förändringar i den allmänna arbetstidslagstiftningen. Antalet småaffärer minskar kraftigt och därmed antalet affärsinnehavare, vilka genom affärstidslagen skyddas mot alltför lång arbetstid. Det bör dock framhållas, att det ännu finns ett mycket stort antal affärsinnehavare som sköter sin affär utan anställd arbetskraft. Emellertid växer de stora enheterna i omfång och antal. Även om antalet affärsanställda därigenom skulle öka, bör detta ej inverka på bedömningen från arbetskyddssynpunkt av behovet av en affärstidslag efter 1971, eftersom de affärsanställda liksom andra arbetstagare enligt den nya arbetstidslagen får en succesivt till 40 timmar förkortad arbetsvecka.

*Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)* hänvisar till sitt yttrande över affärstidsutredningens betänkande år 1965 i vilket man då tillstyrkte fortsatt lagstiftning med de uppmjukningar, som utredningen hade föreslagit. Med åberopande av detta sitt ställningstagande och yttranden från *Handelstjänstemannaförbundet*, *Svenska Industritjänstemannaförbundet* och *Svenska Hälso- och Sjukvårdens Tjänstemannaförbund* finner TCO att i nuläget övervägande skäl talar för att en lagstiftning tills vidare

bibehålles.

*Handelstjänstemannaförbundet (HTF)* påpekar att den tidigare butikstängningslagens avskaffande medfört en större möjlighet att anpassa affärstiderna till konsumentbehovet. De affärsanställdas arbetstider har på grund härav i högre grad än tidigare kommit att förläggas till tider, som normalt betraktas som fritid. För den mindre affärsidkaren har enligt förbundet denna utveckling inte bidragit till att öka produktiviteten men däremot till att höja arbetskraftskostnaderna. Ett slopande av den nuvarande regleringen kommer enligt förbundets uppfattning att leda till samma effekter som de som uppstod efter butikstängningslagens upphörande. Även om det bland konsumenterna kan finnas intresse för ett ytterligare utökat butiksöppethållande, måste dock, menar förbundet, de eventuella fördelarna därmed vägas mot de nackdelar, som följer för anställda och småföretagare. HTF framhåller i detta sammanhang att möjligheten för småföretagare att kunna fortsätta med sin rörelse också är ett konsumentintresse. Förbundet anger såsom sin mening att nuvarande lagstiftning bör bibehållas även efter år 1971, då den enligt förbundets mening också utgör en skyddslagstiftning, som ger de anställda garanti för att arbetstiden inte blir förlagd till sådan tid att odrägliga anställningsförhållanden uppstår.

*Svenska Industritjänstemannaförbundet*

(SIF) förklarar, att de medlemmar som berörs av affärstidslagen är bl. a. försäljare av kapitalvaror såsom bilar, hus och båtar. Beträffande söndagsöppethållande för bilförsäljning uttrycker förbundet sitt missnöje med det sätt på vilket Stockholms Stads Slakthus- och Saluhallsstyrelse handlagt dispensfrågorna. Förbundets uppfattning synes vara att styrelsens tillståndsgivning varit alltför generös. Ett upphävande av lagens begränsningar skulle, menar förbundet, allvarligt förskjuta konkurrensförhållandet mellan bilföretagen. Man finner det visserligen vara en facklig angelägenhet att söka åstadkomma sådana anställningsförhållanden för säljarna, att möjligheterna för företagen att styra över försäljningen från vardagar till söndagar försvåras. I realiteten är emellertid, framhåller förbundet, lönekonstruktionen för närvarande sådan, att provisionskomponenten oftast utgör en betydande del av försäljarnas totalinkomst. Av detta skäl anser sig säljare i många fall tvingade att tjänstgöra på söndagar om företaget har öppet utan att kräva betalning eller motsvarande ledighet vid annan tidpunkt, trots att överenskomelser mellan förbundet och berörda branschförbund reglerar såväl den pekuniära ersättningsfrågan som kompensationen i ledig tid. På grund av lönesystemet avstår alltså säljarna även från möjligheten att ta ut kompensationsledighet. I bilden ligger också, framhåller man, att "seriösa" företag måste konkurrera med mindre nogräknade sådana av typ "källarföretag" med kontor mer eller mindre "på fickan". Förbundet uttalar såsom sin mening att man utgår ifrån att de sakkunniga finner det nödvändigt med någon form av reglering av affärstiden även fortsättningsvis. Det förutsättes att sådana regler tillskapas, som i praktiken omöjliggör för företag att tangeras överträdelse av såväl arbetarskyddslagens bestämmelser om veckovila som innebörden i den nya arbetstidslagen.

*Svenska Hälso- och Sjukvårdens Tjänstemannaförbud (SHSTF)* menar att tiden efter den 1 januari 1967 då den gamla butikstängningslagen ersattes med en friare

reglering synes ha visat att det finns ett stort och utbrett behov hos konsumenterna av en längre affärstid. Förbundet konstaterar att det finns ett stort behov av att kunna göra inköp efter arbetstidens slut och att kunna köpa bl. a. kapitalvaror i lugn och ro. Detta talar enligt förbundet för ett längre öppet-hållande på kvällarna och för söndagsöppet i viss omfattning. När det gäller speciellt livsmedelsinköp säger man att det finns ett starkt uttalat behov av öppet-hållande åtminstone till kl. 19 ett flertal kvällar i veckan men påpekar samtidigt att sådant öppet-hållande faller inom vanlig affärstid enligt affärstidslagen. Förbundet understryker också de negativa verkningarna av den fortgående butikskoncentrationen och framhåller att det finns ett stort behov av en kompletterande närhetservice. Man antyder här förslagsvis att kiosker med ett begränsat sortiment av de mest nödvändiga livsmedlen skulle kunna ersätta de nedlagda kvartersbutikerna. Sammanfattningsvis uttalar förbundet att det finner att mycket talar för ett slopande av affärstidsregleringen.

*Bageri- och Konditoriarbetsgivareförbundet* hänvisar till en början till att man redan i samband med arbetet på utredningen om butikstängningslagen uttalade den uppfattningen att lagen inte behövde ersättas av ny lagstiftning. Förbundet menar nu att erfarenheterna under de år den nya lagstiftningen varit i kraft inte givit anledning till någon förändrad inställning härvidlag. Man säger sig inte finna det försvarbart att i ett samhälle, där ett effektivt utnyttjande av produktionsresurserna alltmer gör sig gällande, handeln genom lagstiftning skall inta en särställning i förhållande till den industri, som direkt tillgodoser allmänhetens behov eller till andra servicenäringar. Att en lagstiftning skulle förhindra osund konkurrens förefaller förbundet diffust. Däremot kan en lagstiftning enligt förbundet väsentligt förhindra en av många ökande konsumentgrupper önskad och även av andra skäl önskad framväxt av närhetsbutiker, som komplement till och konkurrens med de stora varuhusen. Den moderna närhets-



butiken, menar förbundet, kan i dag tänkas uppstå ur bl. a. mindre livsmedelsaffärer, tobaksaffärer, kiosker och konditorier. Genom lagstiftningen har sortimentsbe- gränsningen på ett olämpligt sätt gynnat kioskrörelserna på bekostnad av företags- typer med högre standard när det gäller lokaler och personal. Den väntade utveck- lingen bör enligt förbundets mening fortgå utan legala hinder av nu existerande slag. De affärsanställdas och mindre affärsägares möjligheter till fritid torde enligt förbundet väl kunna tillvaratagas genom arbetsmark- nadens parter och inte minst genom de affärsanställdas egna organisationer. De mindre företagarnas möjligheter till ledighet torde endast i ringa utsträckning bestämmas av en lagstiftning utan så mycket mer av helt andra faktorer, menar förbundet. Förbundets slutsats blir därför att nuvarande lag efter utgången av sin giltighetstid inte skall ersättas av ny lagstiftning på området.

## D

Myndigheter med erfarenheter av  
tillsyn och kontroll av  
affärstidslagens efterlevnad

Enligt *rikspolisstyrelsens* uppfattning föreligger inte från de synpunkter styrelsen har att företräda, nämligen allmän ordning och säkerhet, några hinder mot att upphäva affärstidsregleringen. En förutsättning härför är dock enligt styrelsen att ölförsäljningsförordningen ändras på sådant sätt att utminuterings av öl inte blir helt fri. Enligt 23 § ölförsäljningsförordningen gäller beträffande utminuteringsstider för öl vad som är stadgat i affärstidslagen. Ett upphävande av denna lag skulle därför få till följd att öl kan utminuterats vilken tidpunkt på dygnet som helst. Med hänsyn till de följder detta skulle kunna få inte bara ur nykterhetspolitisk synpunkt utan även för den allmänna ordningen, anser styrelsen en fortsatt reglering av utminuteringsstiderna för öl nödvändig. Utminuterings av öl bör enligt styrelsens uppfattning begränsas till vardagar mellan kl. 8 och 18. Möjlighet till dispens bör dock medges. Bestämmelse härom kan införas i ölförsäljningsförordningen.

I ett till rikspolisstyrelsens skrivelse bilagt yttrande från föreningen Sveriges Polismästare har nu gällande affärstidslag ur polisär synpunkt inte medfört några nackdelar. I sammanhanget sägs då också böra påpekas, att någon egentlig tillsyn av lagens efterlevnad inte torde ha kunnat ske på grund av att tillgängliga resurser inte räckt till härför. Eftersom ett slopande av affärstidslagen kan väntas medföra en ökning -

särskilt på helgdagar - av sådana evenemang som särskilt större varuhus har i samband med stora försäljningskampanjer, vill föreningen framhålla vikten av att anmälan till vederbörande polismyndighet härom sker i så god tid som möjligt. Enligt föreningen sker i praktiken ofta inte någon sådan anmälan och vare sig förarbetena till allmänna ordningsstadgan eller praxis synes ge entydiga besked om, när en anmälan av förevarande art skall ske. Föreningen vill därför föreslå att ett uttalande göres - t. ex. i form av ett departementsuttalande till aktuella bestämmelser i allmänna ordningsstadgan - enligt vilket anmälningsskyldighet skall föreligga för tillställningar av nu angivna art.

*Länsveterinären i Göteborgs och Bohus län* påpekar att hälsovårdsnämnd vid godkännande av kiosk i godkännandebeviset anger även det sortiment, som med hänsyn till utrymme och utrustning i kiosken får tillhandahållas från densamma. Hälsovårdsnämnden skall härvid endast lägga livsmedelshygieniska aspekter vid utfärdandet av tillstånd. Länsveterinären har funnit att bestämmelserna i affärstidslagen torde kringgås i mycket stor utsträckning. På campingplatser o. dyl. försäljes under kvällstid och på söndagar livsmedel utöver det fria varusortimentet oaktagat tillstånd ej härtill erhållits. En effektiv kontroll av att föreskrifterna om sortiment noggrant upprätt-

hålles efter vanlig affärstid är knappast möjlig att genomföra. Enligt länsveterinärens åsikt bör de livsmedel, som hälsovårdsnämnden ur livsmedelshygienisk synpunkt kan medge försäljning av under vanlig affärstid, även fritt få försäljas utöver vanlig affärstid.

*Länsveterinären i Jönköpings län* tar särskilt upp frågan om rengöringsarbetet och de hygieniska förhållandena i övrigt beträffande livsmedelshandeln. Enligt länsveterinären har i många fall erfarenheten gett belägg för svårigheten att inom t. ex. kiosknärningen få till stånd en ordentlig rengöring efter sen stängningstid. Samma problem kan, menar man, befaras uppstå även inom övriga avsnitt av livsmedelshandelns detaljled om en alltför sen stängningstid kommer att tillämpas mera allmänt. Det fria varusortimentet enligt affärstidslagens 3 §, 8) har enligt länsveterinären en inskränkande verkan huvudsakligen inom kioskhandelssektorn, där förhållandet väl rimmar med kioskanläggningarnas regelmässigt begränsade utrymmen och utrustning. I den mån affärstidslagens begränsande bestämmelser upphör, kommer detta säkerligen, menar länsveterinären, att för hälsovårdsnämndernas del medföra väsentligt större arbetsinsatser än för närvarande såvitt gäller tillsynen enligt livsmedelslagstiftningen.

*Länsveterinären i Kopparbergs län* menar sig efter att ha företagit en särskild utredning ha funnit att behovet av utökad affärstid inom glesbygden är mycket ringa. För städer över 15 000 invånare föreligger emellertid intresse från allmänhetens sida att åtminstone varuhusen en eller två dagar per vecka har kvällsöppet - dock inte längre än till kl. 20 - och detta behov accentueras ju större staden är. För städer av Borlänge och Faluns storlek - de har vardera cirka 20 000 invånare inom sina tidigare stadsområden och vardera en stadsplanerad "förort" om cirka 10 000 invånare belägna 5 km från stadscentrum - skulle denna utökade serviceefterfrågan kunna tillgodoses med vardera en butik med utsträckt affärstid i stadskärnan och en i förorten. En annan lösning på problemet vore enligt länsveterinären att

låta kioskhandeln föra ett starkt utökat sortiment. Erfarenheter från olika delar av landet visar att kiosker kan konstrueras och ges sådan storlek att en mängd förpackade livsmedel och även förpackade färskvaror kan hanteras i dylika kiosker utan större hygieniska risker. Gäller det att även saluföra ett större sortiment av hushållsartiklar, korta varor och tekniska produkter, blir kiosken av sådan storleksordning att byggnader upp till 100 m<sup>2</sup> golvyta erfordras. Att inpassa dylika friliggande storkiosker i en redan befintlig stadsplan erbjuder ofta utomordentliga svårigheter. Frågeställningen blir då enligt länsveterinären huruvida den mindre stadsdelsbutiken, snabbköpet eller kvartersbutikerna skulle kunna överta rollen från kioskhandeln. Den utredning, som länsveterinären företagit, visar nämligen entydigt på att inställningen från de mindre livsmedelshallarnas och kvartersbutikernas sida är mycket negativa. Även tekniska och miljövårdssynpunkter talar emot en dylik lösning. Snabbköpet om 100-200 m<sup>2</sup> butiksytta kan för närvarande inte avdelas så att de kan betjänas av ett biträde. Speceributiker som är belägna i eller intill hyresfastigheter skulle, om de tillämpade kvällsöppet fram till kl 22 à 24, verka bullerstörande för omgivningen. Däremot kan varuhusen lättare avdelas så att de kan betjänas av en reducerad personalstyrka. De har också lättare att tillämpa acceptabla tjänstgöringstider för sin personal. Ur miljösynpunkt är de i regel belägna vid torg och i stadskärnor med gles boendemiljö. För tätorter i storleksordningen 2 000 - 10 000 invånare torde enligt länsveterinären kioskhandel med ett utökat sortiment vara att föredra. En kombination av livsmedelshandel med stora bensinstationer är hygieniskt betänklig i den mån man inte effektivt kan åtskilja bensin- och oljehandeln från livsmedelshandlingen. Exempel på hygieniskt godtagbara dylika kombinationer finns emellertid i några större städer. Ur personalsynpunkt är detta system likartat med kioskhandeln.

*Länsveterinären i Malmöhus län* har såsom svar överlämnat yttranden från stadsveteri-

närerna i vissa städer i länet. Stadsveterinären i Landskrona anser att det redan nu inte är så lätt att få till stånd så täta kontroller av kioskhandeln, som vore önskvärt. Han framhåller därvid att kioskhandeln har sin huvudsakliga arbetstid förlagd efter ordinarie arbetstid. Slopas tidsbegränsningen för all livsmedelshandel, skulle enligt stadsveterinären inspektionsverksamheten försvåras. Stadsveterinären i Lund anser att affärstidsregleringen ur livsmedelshygienisk synpunkt är utan värde. Livsmedelsslågstiftningen är för närvarande och kommer väl än mera att vara så utformad att vidare bestämmelser inom detta område kommer att vara meningslösa. Även förste stadsveterinären i Malmö menar att sortimentsbegränsningar i första hand bör ske genom livsmedelsslågstiftningen och att ur livsmedelshygienisk synpunkt en enhetligare lagstiftning vore av värde.

*Länsveterinären i Stockholms län* framhåller att de förhållanden, som råder inom Stockholms län, är extrema och inte representativa för landet i dess helhet. Han påpekar i detta sammanhang att under tre sommarmånader en mycket stor del, uppskattningsvis 200 000 - 300 000 personer är bosatta i kustkommunerna. Denna enorma ansvällning i kustområdet sommartid ställer enligt länsveterinären utomordentligt stora anspråk på livsmedelsdistributionens kapacitet vad gäller transporter, lagerhållning, försäljningsutrymmen, kylkapacitet och arbetskraft. Han pekar vidare på att inom de områden av länet, vilka under 9 månader är glesbygd men under tre månader överbefolkad turistort under senare år skett ett bortfall av en mängd butiker. Enligt länsveterinärens uppfattning har därvid en starkt bidragande orsak varit sommarkioskerna, vilka i stor skala etablerat sig som livsmedelsförsäljare. Konfektyrkioskerna har förvandlats till ölförsäljningsställen och ställen för försäljning av dåligt förvarade kött- och mjölkprodukter, allt till förfång för den reguljära stationära livsmedelshandeln, som i regel inte får ha kvällsöppet och härigenom får sin konkurrenskraft ytterligare beskuren. Många av "konfektyrkioskens" varor faller helt

utanför det fria sortimentet och skulle om lagen åtyldes under icke ordinarie affärstid förvaras inlåsta eller i varje fall åtskilda. Så är dock sällan eller aldrig fallet. Mjök säljs öppet i strid mot gällande bestämmelser och förvaras i äldre kiosker nästan regelmässigt i rumstemperatur på golvet i kiosken.

Enligt länsveterinären synes man från kommunalt håll många gånger av de reguljära åretruntförsäljarna kräva att dessa skall hålla i författningarna föreskriven standard. Möjligheterna för dessa försäljare att erhålla dispens från affärstidslagen är begränsade. När det gäller s. k. kiosker, vilka helt eller delvis faller utanför affärstidslagen, anser man sig däremot kunna blunda även för de mest flagranta överträdelser mot livsmedelsstadgan och affärstidslagen. Länsveterinären framhåller avslutningsvis att det synes angeläget att nuvarande affärstidslag radikalt omarbetas, alternativt slopas och att när det gäller handel med livsmedel samråd därvid sker med tillsynsmyndigheterna för såväl livsmedels- som ölförsäljning.

## Bilaga 2      Kommunenkät angående dispenser från affärstidslagen, etapp I Samtliga dispenser

På uppdrag av 1970 års affärstidskommitté har Handels Utredningsinstitut under år 1970 i två etapper genomfört en enkätundersökning bland landets kommuner i avsikt att klarlägga kommunernas behandling av dispenser från affärstidslagen. I föreliggande rapport redovisas resultaten av den första etappen. Ansvarig för uppdrag och rapport har varit fil. kand. Anders Frankman.

Stockholm den 14 september 1970  
HANDELNS UTREDNINGSPÄRINSTITUT  
Folke Larsson

### 1 Undersökningens uppläggning och genomförande

#### 1.1 Bakgrund

Föreliggande undersökning har aktualiserats av ett behov hos 1970 års affärstidskommitté att närmare kartlägga kommunernas dispensgivning under den tid affärstidslagen varat.

För att på ett tillfredsställande sätt belysa dispensgivningen har undersökningen utförts som en totalundersökning av landets samtliga kommuner.

#### 1.2 Metodik

Undersökningen har lagts upp som en postenkät varvid frågeställningen i första hand koncentrerats till att gälla:

1. Antal beviljade dispenser
2. Antal avslagna dispenser
3. Dispensernas varaktighet
4. Dispenssökandes branschtillhörighet

Enär kommunernas beslut i dispensärende kan överklagas i högre instans (länsstyrelse samt Kungl. Maj:t) genom besvär har det även varit av intresse att ta del av hur många dispensbeslut som överklagats samt hur dessa har behandlats.

Mera ingående frågor om de olika dispensererna har i denna undersökning av undersökningstekniska skäl undvikits. Om en mera ingående analys av kommunernas behandling av dispensansökan från affärstidslagen visar sig behöblig, kommer denna undersökning att genomföras på ett senare stadium i form av en urvalsundersökning.

#### 1.3 Genomförande

Enkäten har genomförts som en postenkät varvid ett till denna bilaga fogat frågeformulär den 20 juli 1970 tillställts landets samtliga 848 kommuner.

Undersökningen visar mycket hög svarsprocent, cirka 95 procent totalt. Samtliga kommuner utom en, som den 1.1.1970 hade mer än 30 000 invånare, har lämnat bearbetningsbara svar. Nedanstående tabell visar enkätens svarsfrekvens:

	Antal
Bearbetningsbara svar	797
Ej bearbetningsbara svar	3
Ej svarat	48
Totalt	848

## 2 Resultatredovisning

Enkäten avser behandlade dispenser. Resultaten fr. o. m. 1.1.1967 t. o. m. första halvåret 1970 redovisas nedan i form av tabeller med kommentarer. De ej bearbetningsbara svaren ingår i tabellerna bland "Ej svarat".

Förutom uppdelning på öppethållande- respektive sortimentsdispens har även notrats dispensernas fördelning efter kommuntyp: landskommun, köping respektive stad.

### 2.1 Dispensernas fördelning på kommuntyp

Tabell 1 nedan visar att cirka 55 procent av landets kommuner har haft någon form av dispensansökan att ta ställning till. I ett par fall har dock kommunen aldrig beslutat i ärendet beroende på att dispensansökan återkallats, inkommit för sent el. dyl.

### 2.2 Riktlinjer för dispensgivning

Av tabell 2 framgår att endast 11 procent av kommunerna har särskilda riktlinjer utarbetade för sin dispensgivning. Markant är också att i städerna är det hela 35 procent som har riktlinjer.

Tabell 1 Kommuner med respektive utan dispensärende fördelade efter kommuntyp, antal och procent

	Landskommuner		Köpingar Städer		Summa alla kommuntyper			
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Kommuner med dispensärende	277	44,4	73	79,3	121	91,7	471	55,5
Kommuner utan dispensärende	311	49,8	14	15,2	1	0,7	326	38,5
Ej svarat	36	5,8	5	5,5	10	7,6	51	6,0
Summa	624	100,0	92	100,0	132	100,0	848	100,0

Tabell 2 Kommuner med respektive utan riktlinjer för dispensgivning fördelade efter kommuntyp, antal och procent

	Landskommuner		Köpingar		Städer		Summa	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Kommuner med riktlinjer	36	5,8	15	16,3	46	34,8	97	11,4
Kommuner utan riktlinjer	552	88,4	72	78,2	76	57,6	700	82,6
Ej svarat	36	5,8	5	5,5	10	7,6	51	6,0
Summa	624	100,0	92	100,0	132	100,0	848	100,0

## 2.3 Dispensernas behandling

### 2.3.1 Öppethållandedispenser

#### Kommunerna

Av landets samtliga kommuner har 439 st redovisat att de beviljat totalt 12 065 öppethållandedispenser.

Öppethållandedispenserna är anmärkningsvärt många fler än sortimentsdispenserna.

Man bör observera att antalet öppethållandedispenser i verkligheten är ännu fler än här redovisade. Flera kommuner har vid olika tillfällen lämnat endagars-dispenser i form av ett generellt tillstånd för samtliga kommuners handelsföretag och därvid inte kunnat beräkna hur många enskilda dispenser detta innebär. Genomgående gäller dock att dessa dispenser har en mycket kort varaktighet.

I tabell 3 nedan redovisas antalet av kommunen beviljade öppethållandedispenser efter frekvens och kommuntyp.

Totalt har 1 636 dispensansökningar avseende öppethållande avslagits av kommunerna. Dessa avslagna dispenser fördelar sig enligt följande

55	landskom. har avsl.	182	dispensansökn.
33	köpingar " "	207	" "
92	städer " "	1 247	" "
180	komm. " "	1 636	" "
	totalt		

Om man studerar dispensernas varaktighet framgår att endast 13 procent av de av kommunerna beviljade dispensererna har en varaktighet längre än en vecka. Tabell 4 visar dispensernas fördelning efter varaktighet.

Tabell 3 Antal av kommunen beviljade öppethållandedispenser fördelade efter kommuntyp, frekvens, antal och procent

Antal beviljade dispenser	Landskommuner		Köpingar		Städer		Summa	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
0	340	54,5	18	19,6	1	0,8	359	42,3
1- 5	171	27,4	19	20,5	9	6,8	199	23,5
6- 10	44	7,0	16	17,4	14	10,6	74	8,7
11- 30	24	3,8	17	18,5	26	19,7	67	7,9
31-100	8	1,3	14	15,2	57	43,1	79	9,3
101-	1	0,2	3	3,3	15 <sup>1</sup>	11,4	19	2,3
Ej svarat	36	5,8	5	5,5	10	7,6	51	6,0
Summa	624	100,0	92	100,0	132	100,0	848	100,0

<sup>1</sup>Varav Stockholm 1 858 st öppethållandedispenser

Tabell 4 Av kommunerna beviljade öppethållandedispenser med fördelning på varaktighet, kommuntyp, antal dispenser och procent

Dispensens varaktighet	Landskommuner		Köpingar		Städer		Summa	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Högst ett dygn	1 442	76,2	1 522	78,9	7 101 <sup>2</sup>	86,1	10 065	83,4
Högst en vecka	52	2,7	183	9,5	121 <sup>3</sup>	1,5	356	3,0
Längre än en vecka	397	21,0	220	11,4	947 <sup>4</sup>	11,5	1 564	13,0
Ej angivet <sup>1</sup>	1	0,1	4	0,2	75	0,9	80	0,6
Summa	1 892	100,0	1 929	100,0	8 244	100,0	12 065	100,0

<sup>1</sup> Kommunens svar bearbetningsbart utom just i detta avseende

<sup>2</sup> Varav Stockholm 1 232 st

<sup>3</sup> Varav Stockholm 31 st

<sup>4</sup> Varav Stockholm 595 st eller cirka 38 procent av alla dispenser med längre varaktighet än en vecka

Tabell 4 a

	Högst ett dygn		Högst en vecka		Längre än en vecka		Summa	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Stockholm	1 232	75,7	31	72,1	595	84,9	1 858	79,2
Göteborg	276	17,0	—	—	26	3,7	276	11,8
Malmö	118	7,3	12	27,9	80	11,4	210	9,0
Summa	1 626	100,0	43	100,0	701	100,0	2 344	100,0

Tabell 4 b

	Högst ett dygn	Högst en vecka	Längre än en vecka		Ej ang.	Summa	
	Antal	Antal	Antal	%	Antal	Antal	%
Stor-Stockholm	2 299	49	771	49,2	1	3 120	25,9
Stor-Göteborg	322	1	29	1,9	6	358	3,0
Malmö-Lundregionen	251	26	100	6,4	—	377	3,1
Centralorter	3 418	117	109	7,0	7	3 651	30,2
Övriga	3 775	163	555	35,5	66	4 559	37,8
Summa	10 065	356	1 564	100,0	80	12 065	100,0

I detta sammanhang bör man beakta att av de 1 564 dispenser som har en varaktighet längre än en vecka finns ett flertal "säsongsdispenser" vilket innebär att samma företag sökt dispens för exempelvis 1 maj – 1 oktober *varje år* och således betraktas som 4 olika dispenser i ovanstående uppställning.

Tabell 4 a omfattar beviljade dispenser i de tre storstäderna, vilka dispenser utgör 19,4 procent av de totalt beviljade dispenserna och hela 44,8 procent av de med en varaktighet längre än en vecka.

Av tabell 4 b framgår bl. a. att Stor-Stockholm har beviljat inte mindre än 25,9 procent av hela antalet dispenser och 49,2 procent av de med en varaktighet längre än en vecka.

Storstockholm består av Stockholms stad samt 17 förortskommuner.

Storgöteborg består av Göteborg samt 12 förortskommuner.

Malmö-Lundregionen består av Malmö stad och Lund stad samt 19 kommuner.

Tabell 5 Antal av kommunerna beviljade öppethållandedispenser fördelade efter den dispensökandes branschtillhörighet

Bransch	Antal dispenser	Procent
Livsmedel (209 kommuner)	1 157	9,6
Varuhus (92 kommuner)	329	2,7
Bilar och båtar (220 kommuner)	5 042	41,8
Möbler (164 kommuner)	1 415	11,7
Övriga (313 kommuner)	4 066	33,7
Ej angivet <sup>1</sup> (7 kommuner)	56	0,5
Summa	12 065	100,0

<sup>1</sup> Kommunens svar bearbetningsbart utom just i detta avseende



### Högre instans

Av de 12 065 av kommunerna beviljade öppethållandedispenserna har endast 227 överklagats, motsvarande cirka 2 procent.

Tabell 6 visar den högre instansens behandling av dispensererna.

Tabell 6 Av kommunerna beviljade öppethållandedispenser som överklagats samt den högre instansens slutliga behandling

Slutlig behandling	Antal	Procent
Av högre instans beviljats	139	61,2
Av högre instans avslagits	88	38,8
Summa överklagade dispenser	227	100,0

De 139 beviljade dispensererna hänför sig till 29 kommuner och de 88 avslagna till 26 kommuner.

På motsvarande sätt redovisas i tabell 7 resultatet avseende de av kommunerna avslagna dispensererna. Av totalt 1 636 av kommunerna avslagna dispenser har 182 st eller cirka 11 procent överklagats.

Tabell 7 Av kommunerna avslagna öppethållandedispenser som överklagats samt den högre instansens slutliga behandling

Slutlig behandling	Antal	Procent
Av högre instans beviljats	20	11,0
Av högre instans avslagits	162	89,0
Summa överklagade dispenser	182	100,0

De 20 beviljade dispensererna hänför sig till 9 kommuner och de 162 avslagna till 51 kommuner.

De av högre instans beviljade öppethållandedispensernas varaktighet redovisas nedan i tabell 8.

### 2.3.2 Sortimentdispenser Kommunerna

Av de av kommunerna som besvarat enkäten har 96 kommuner redovisat att de beviljat totalt 406 sortimentsdispenser.

Tabell 8 Av högre instans beviljade dispenser med fördelning på varaktighet, kommuntyp, antal dispenser samt procent

Dispensens varaktighet	Landskommuner		Köpingar		Städer		Summa	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Högst ett dygn	72	87,8	5	100,0	30	57,7	107	77,0
Högst en vecka	—	—	—	—	1	1,9	1	0,7
Längre än en vecka	10	12,2	—	—	21	40,4	31	22,3
Summa	82	100,0	5	100,0	52	100,0	139	100,0

Tabell 9 Antal av kommunen beviljade sortimentsdispenser fördelade efter kommuntyp, frekvens, antal och procent

Antal beviljade dispenser	Landskommuner		Köpingar		Städer		Summa	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
0	549	88,0	75	81,4	77	58,4	701	82,7
1- 2	28	4,5	10	10,9	30	22,7	68	8,0
3- 5	6	1,0	1	1,1	7	5,3	14	1,7
6-10	4	0,6	—	—	4	3,0	8	0,9
11-	1	0,1	1	1,1	4	3,0	6	0,7
Ej svarat	36	5,8	5	5,5	10	7,6	51	6,0
Summa	624	100,0	92	100,0	132	100,0	848	100,0

Tabell 10 Av kommunerna beviljade sortimentsdispenser med fördelning på varaktighet, kommuntyp, antal dispenser samt procent

Dispensens varaktighet	Landskommuner		Köpingar		Städer		Summa	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Högst ett dygn	118	59,3	28	70,0	39	23,4	185	45,6
Högst en vecka	1	0,5	—	—	34	20,3	35	8,6
Längre än en vecka	79	39,7	12	30,0	79	47,3	170	41,9
Ej angivet <sup>1</sup>	1	0,5	—	—	15	9,0	16	3,9
Summa	199	100,0	40	100,0	167	100,0	406	100,0

<sup>1</sup>Kommunens svar bearbetningsbart utom just i detta avseende

Att frekvensindelningen i tabell 9 inte är iika som i tabell 3 beror på att antalet beviljade sortimentsdispenser är betydligt färre.

Av kommunerna avslagna sortimentsdispenser fördelar sig på följande sätt:

8	landskom.	har avsl.	9 dispensansökningar
4	köpingar	har avsl.	6 dispensansökningar
30	städer	har avsl.	116 dispensansökningar
42	komm.		
	totalt	har avsl.	131 dispensansökningar

De av kommunerna beviljade sortimentsdispensernas varaktighet redovisas i tabell 10

Även i denna tabell ingår det dispenser av "säsongskaraktär" (se tab. 4).

#### Högre instans

Av totalt 406 av kommunerna beviljade sortimentsdispenser har cirka 7 procent eller 30 st överklagats. Tabell 11 visar hur dessa behandlats i högre instans.

Tabell 11 Av kommunerna beviljade sortimentsdispenser som överklagats samt den högre instansens slutliga behandling

Slutlig behandling	Antal	Procent
Av högre instans beviljats	2	6,7
Av högre instans avslagits	28	93,3
Summa överklagade dispenser	30	100,0

De 2 beviljade dispensererna hänför sig till 1 kommun och de 28 avslagna till 5 kommuner.

I tabell 12 redovisas motsvarande för de av kommunerna avslagna dispensererna som överklagats. 2 beviljade hänför sig till 2 kommuner samt 7 avslagna till 5 kommuner.

De 4 av högre instans beviljade sortimentsdispenserna är alla att hänföra till längre tid än en vecka och fördelade med 2 på 2 landskommuner och 2 på 2 köpingar.

Tabell 12 Av kommunerna avslagna sortimentsdispenser som överklagats samt den högre instansens slutliga behandling

Slutlig behandling	Antal	Procent
Av högre instans beviljats	2	22,2
Av högre instans avslagits	7	77,8
Summa överklagade dispenser	9	100,0

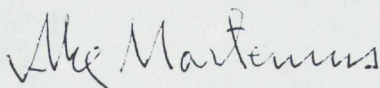
Undersökning utförd på kommitténs uppdrag av  
Handelns Utredningsinstitut  
Fack  
100 41 Stockholm 26  
Tel: 08 / 10 22 59

Till kommunerna

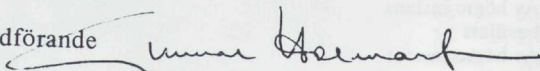
Med stöd av bemyndigande av Kungl. Maj:t den 30 december 1969 tillkallade chefen för handelsdepartementet samma dag fem sakkunniga att verkställa en utredning angående affärstidsregleringen. I direktiven till de sakkunniga - vilka antagit namnet 1970 års affärstidskommitté - framhölls att hänsyn bör tagas till de erfarenheter som gjorts beträffande affärstidslagens tillämpning och verkningar och inskräptes att det därvid i synnerhet är av vikt att beakta i vilken omfattning tillstånd meddelats för öppethållande på tid utöver vanlig affärstid.

1970 års affärstidskommitté har uppdragit åt Handelns Utredningsinstitut att under kommitténs ledning göra en undersökning av kommunernas dispensgivning under den tid affärstidslagen varat. Det är för undersökningens genomförande nödvändigt att bifogade frågeformulär besvaras så fullständigt som möjligt.

Den nu gällande lagstiftningen om affärstider gäller till utgången av år 1971. För att statsmakterna skall hinna ta ställning till frågan om lagstiftning rörande affärstider efter denna tidpunkt erfordras att utredningens betänkande framlägges redan vid instundande årsskifte. Kommitténs arbetschema är därför synnerligen pressat. På grund härav har kommittén inte kunnat vänta till efter sommaren med att översända frågeformuläret. Trots att kommunernas medverkan således på grund av olyckliga omständigheter måste påkallas under semestertider, vill kommittén i förhoppning om förståelse för sin situation framföra önskemål om skyndsam handläggning.



Åke Martenius  
regeringsråd, kommitténs ordförande



Gunnar Hermanson  
hovrättsassessor, kommitténs sekreterare

## Uppgifter angående dispenser från affärstidslagen

Besvaras även av de kommuner som ej lämnat dispens

Kommunens namn	Kommunkod		
<p>Nedanstående frågor gäller uteslutande dispenser från affärstidslagen avseende:</p> <p>a) <b>öppethållandedispenser</b> (vardagar efter klockan 20 och söndagar) eller</p> <p>b) <b>sortimentsdispenser</b> (försäljning utanför det "fria sortimentet" — "kiosksortimentet") (Även dispenser för kortare tid skall medtagas)</p>			
1. Har det i Er kommun sedan 1 januari 1967 inkommit någon ansökan om			
a) öppethållandedispens	<input type="checkbox"/> Ja 11 <input type="checkbox"/> Nej 12		
b) sortimentsdispens	<input type="checkbox"/> Ja 13 <input type="checkbox"/> Nej 14		
(Om svaren på både a) och b) är Nej, fortsätt direkt till fråga 10)			
	Antal öppethållande- dispenser	Antal sortiments- dispenser	
2. Antal av kommunen beviljade dispenser	.....	.....	21
3. Efter överklagande av dispens, som kommunen beviljat, har			
a) dispensen helt eller delvis slutligt fastställt i följande antal fall	.....	.....	31
b) dispensen slutligt avslagits i följande antal fall	.....	.....	32
4. Antal av kommunen avslagna dispensansökningar	.....	.....	41
5. Efter överklagande av beslut av kommunen om avslag på dispensansökan har			
a) dispensansökan helt eller delvis <b>slutligt beviljats</b> i följande antal fall	.....	.....	51
b) dispensansökan <b>slutligt avslagits</b> i följande antal fall	.....	.....	52
6. Antal av kommunen beviljade dispenser fördelade efter den tid dispensen avser			
a) högst ett dygn	.....	.....	61
b) högst en vecka	.....	.....	62
c) längre tid än en vecka	.....	.....	63

7. Antal <b>slutligt</b> beviljade dispenser fördelade efter den tid dispensen avser						
a) högst ett dygn						71
b) högst en vecka						72
c) längre tid än en vecka						73
8. Antal av kommunen beviljade öppethållandedispenser fördelade efter sökandes bransch tillhörighet	Huvudsakligen livsmedel	Varuhus	Bilar, båtar	Möbler	Övriga branscher	81
9. Vilka är kommunens vanligaste motiv vid bifall resp. avslag?						
.....						
.....						
.....						91

10. Finns särskilt utarbetade riktlinjer för kommunens dispensgivning?	<input type="checkbox"/> Ja
	<input type="checkbox"/> Nej
Om svaret på fråga 10 är Ja, ange nedan vilka dessa riktlinjer är (kan också redovisas på särskild bilaga)	
.....	
.....	
.....	

..... den / 1970

.....

(uppgiftslämnare)

(telefon, även riktnummer)

Blanketten återsändes senast den 3 augusti till  
Handelns Utredningsinstitut  
Fack  
100 41 Stockholm 26

Ytterligare upplysningar kan erhållas per telefon nr 08/10 22 59  
pol. mag. Bo Nilsson eller fil. kand. Anders Frankman

## Bilaga 3      Kommunenkät angående dispenser från affärstidslagen, etapp II Varaktiga dispenser

På uppdrag av 1970 års affärstidskommitté har Handelns Utredningsinstitut under år 1970 i två etapper genomfört en enkätundersökning bland landets kommuner. I föreliggande rapport redovisas resultaten av etapp II av den genomförda enkätundersökningen. Ansvarig för uppdrag och rapport har varit fil. kand. Anders Frankman.

Stockholm den 29 december 1970  
HANDELNS UTREDNINGSPÄREINSTITUT  
Folke Larsson

### 1 *Undersökningens uppläggning och genomförande*

#### 1.1 Undersökningens syfte

Föreliggande undersökning har aktualiserats av ett behov hos 1970 års affärstidskommitté att närmare kartlägga de varaktiga öppet-hållandedispenser som landets kommuner beviljat under den tid den nuvarande affärstidslagen haft giltighet.

De data som härvid bedömts vara av störst intresse är bland andra de olika butikernas bransch tillhörighet, lokalisering, dispensens varaktighet, veckodagar som dispensen gäller samt regional fördelning av dispensererna.

#### 1.2 Population och urval

Målpopulationen i undersökningen består av landets samtliga 848 kommuner. I en tidigare undersökning om dispensgivning av lan-

dets kommuner (etapp I, bilaga 2) som Handelns Utredningsinstitut genomfört för 1970 års affärstidskommitté:s räkning, konstaterades att 326 kommuner ej haft dispensärenden i någon form. Av de 471 kommuner som haft något dispensärende, ingick 32 kommuner som endast beviljat sortimentsdispenser samt kommuner som bara beviljat korttidsdispenser. I den tidigare undersökningen var 51 kommuner inte representerade. Dessa var övervägande små landskommuner utan någon större betydelse i detta sammanhang. Vi har dock i denna undersökning tillfrågat 11 st av dessa 51 enär de ingick i endera av regionerna Storstockholm, Storgöteborg eller Malmö-Lund-blocket. Det totala urvalet blir därvid 450 kommuner vilka samtliga tillställts ett frågeformulär.

#### 1.3 Variabler m. m.

Vid analysen av de av kommunerna beviljade dispensererna har vi uteslutande studerat två veckor per år, nämligen vecka 29 samt 42 under åren 1967–1970. För de verksamhetsställen som under någon av ovan nämnda veckor haft dispens från affärstidslagen längre än en vecka redovisas:

1. Antal dispenser som gällde varje vardag
2. Antal dispenser som gällde på söndagar
3. Antal dispenser som gällde både vardag och söndag

4. Antal dispenser som gällde 1 vardag, 2 vardagar o. s. v.

5. Varaktighet i månader

6. Verksamhetsstälernas lokalisering

7. Verksamhetsstälernas huvudsakliga branschinriktning

De fyra första punkterna enligt ovan redovisas med uppdelning på olika branscher. Verksamhetsställena har klassificerats i någon av följande branscher:

A. Livsmedel inkl. speciallivs, färdiglagad mat samt varuhusens livsmedelsavdelningar

B. Varuhus (hela varuhuset)

C. Bilar och husvagnar med tillbehör

D. Båtar med tillbehör

E. Presenter, souvenirer, hemslöjd o. dyl.

F. Möbler

G. Övriga branscher

Under punkt G. är en mängd olika branscher representerade, t. ex. zoologisk affär, antikhandel, frisör, fritidshus, herr- och damkonfektion, musikaffärer, foto, färg o. s. v.

Punkterna 2 och 4 enligt ovan redovisas dessutom med avseende på butikens lokalisering. De olika butikernas lokalisering har klassificerats enligt följande:

I Trafikororienterat läge i centrum (stadskärna)

II Annat kommersiellt läge

III Trafikororienterat läge utanför bebyggelse

IV Tillfälligt serviceläge (försäljningsställe som främst betjänar personer som tillfälligt vistas i närheten såsom butik vid badplats, sommarstugeområde, båtplats etc.)

V Bostadsorienterat läge

Samtliga redovisningar uppdelas på fem ortstyper: Storstockholm, Storgöteborg, Stormalmö, centralorter med över 20 000 invånare samt övriga orter: Avgränsningen av och benämningen på de tre storstadsområdena har gjorts av respektive städers statistiska kontor. Den 31.12.1969 fanns det 70 kommuner med över 20 000 invånare. Av dessa ingår dock 18 st i de tre storstadsområdena, varför 52 centralorter tillfrågats.

#### 1.4 Genomförande samt svarsfrekvens

Enkäten har genomförts som en postenkät varvid missiv samt uppgiftsblanketter tillställts 450 st kommuner. Efter påminnelser har följande bortfall kunnat noteras:

	Antal
Bearbetningsbara svar	427
Ej bearbetningsbara svar	2
Ej svar	21
<hr/>	
Totalt	450

Bortfallet uppgår sålunda till 23 av 450 kommuner eller cirka 5 procent. Dessa kommuner representerar högst 1 procent av antalet beviljade varaktiga dispenser.

#### 2 Huvudresultat

Av de 427 bearbetningsbara svaren redovisas här 244 st. Svaren från övriga 183 kommuner sorterar alla under "Övriga orter" och dessa kommuner har inte beviljat någon dispens under de undersökta veckorna.

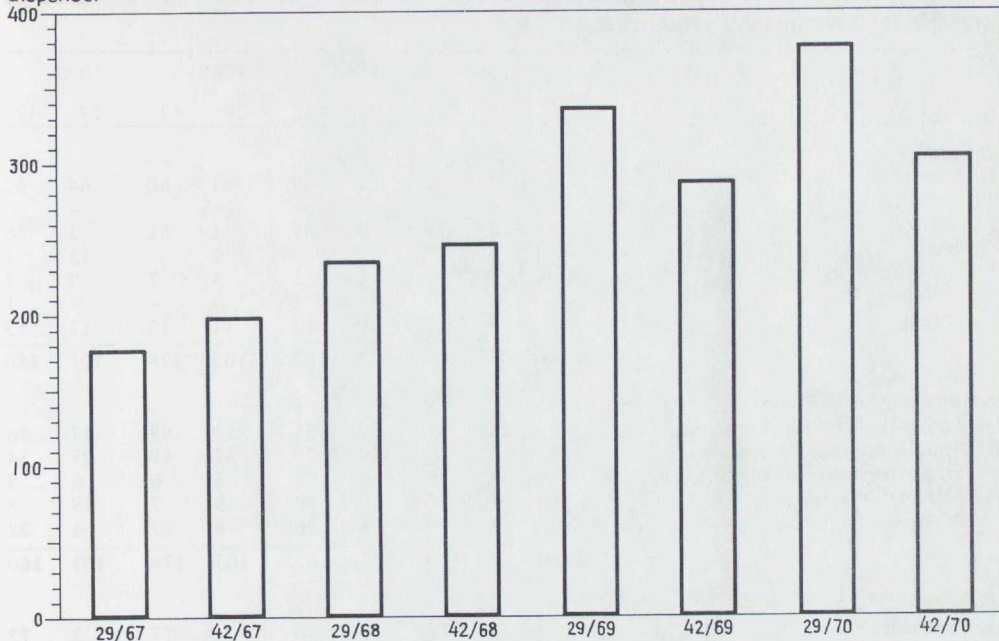
Av diagram 1 framgår att det största antalet dispenser (377 st.) gällde under vecka 29/1970. Om dessa 377 dispenser kan följande noteras:

- 56 procent gäller övriga orter
- 27 procent gäller Storstockholm
- 59 procent gäller butiker i livsmedelsbranschen
- Inga dispenser genom varuhus

Genomgående visar undersökningen en del intressanta fakta.

- Inga hela varuhus har haft någon längre dispens. Några varuhus har dock haft dispens för viss avdelning, oftast livsmedelsavdelningen
- Bland livsmedelshandelns dispenser dominerar lokaliseringarna "Trafikororienterat läge i centrum" samt "Tillfälligt serviceläge"
- En hel del kiosker har inte sökt sortimentsdispens utan i stället sökt och fått öppethållandedispens. De kan på så vis föra vilket sortiment de vill
- De dispenser som gäller tills vidare domineras helt av livsmedelsbranschen

Antal  
dispenser



- Dispenser med en varaktighet av högst 3 månader domineras av bilbranschen och livsmedelsbranschen
- De dispenser som avser bilbranschen gäller nästan genomgående endast för höstveckan
- De livsmedelsdispenser som gäller högst 3 månader är s. k. somrardispenser; ofta med lokaliseringen "Tillfälligt serviceläge"
- Endast enstaka dispenser har beviljats för längre tid än ett år. (Bortsett från dispenser beviljade tills vidare.)

Diagram 2 visar utvecklingen för de dispenser som beviljats tills vidare.

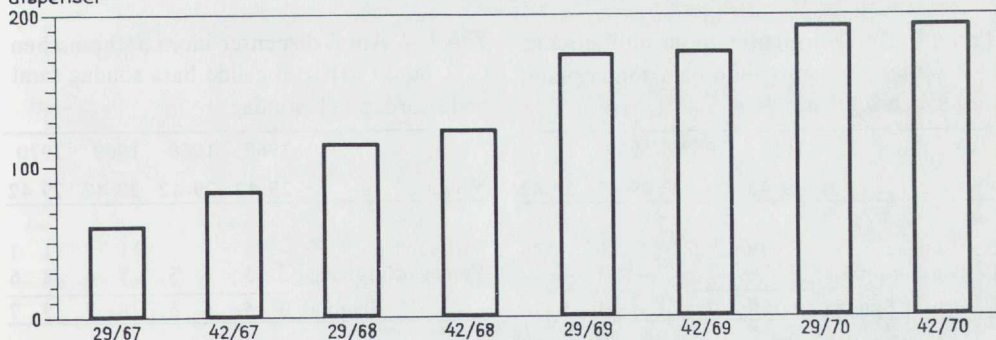
Av diagrammet framgår att tillsvidare-dispensernas antal nästan stagnerat. Detta kan eventuellt bero på att företagen i stället sökt dispens t. o. m. den 31.12.1971 då lagen slutar att gälla. Eventuella tillsvidare-dispenser slutar ju ändå att gälla vid den tidpunkten.

### 3 Resultatredovisning

#### 3.1 Storstockholm:

18 kommuner med 1 230 075 invånare den 1.1.1970

Antal  
dispenser





Tabell 1 Antal dispenser som gällde vecka 29 och 42 åren 1967–1970 med avseende på bransch, lokalisering samt varaktighet.

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
<i>Bransch</i>								
A. Livsmedel	24	41	53	59	83	80	64	62
B. Varuhus	—	—	—	—	—	—	—	—
C. Bilar	5	79	2	85	1	81	3	76
D. Båtar	6	7	2	—	2	—	13	1
E. Presenter o. dyl.	3	5	6	5	8	7	9	7
F. Möbler	—	—	—	1	—	—	—	1
G. Övrigt	9	8	10	12	11	10	12	13
Summa	47	140	73	162	105	178	101	160
<i>Lokalisering</i>								
1. Trafikorienterat läge i centrum	26	84	39	91	50	89	47	86
2. Annat kommersiellt läge	2	16	14	29	37	49	25	34
3. Trafikorienterat läge utanför bebyggelse	4	6	6	7	3	6	6	9
4. Tillfälligt serviceläge	14	15	10	9	9	7	19	8
5. Bostadsorienterat läge	1	19	4	26	6	27	4	23
Summa	47	140	73	162	105	178	101	160
<i>Varaktighet</i>								
1–3 månader	2	72	1	80	—	77	2	72
4–6 månader	7	10	5	4	4	2	4	—
7–12 månader	8	7	4	10	8	7	10	10
13–24 månader	—	2	—	1	1	1	1	1
25 månader och över	—	—	—	1	1	1	1	—
Tills vidare	30	49	63	66	91	90	83	77
Summa	47	140	73	162	105	178	101	160

Tabell 2 Antal dispenser inom livsmedelsbranschen (1.3 punkt A) som gällde bara söndag, både vardag och söndag samt fredag och söndag

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	7	25	36	42	67	64	44	42
Vardag och söndag	17	16	15	16	15	16	19	20
Fredag och söndag	—	—	2	1	1	—	1	—
Summa	24	41	53	59	83	80	64	62

För branschen "Varuhus" (1.3 punkt B) redovisas inga dispenser.

Tabell 5 Antal dispenser i bransch "Presenter o.dyl." (1.3 punkt E) som gällde bara söndag samt både vardag och söndag

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	3	4	2	—	2	—	13	1
Vardag och söndag	3	3	—	—	—	—	—	—
Summa	6	7	2	—	2	—	13	1

Tabell 3 Antal dispenser inom bilbranschen (1.3 punkt C) som gällde bara söndag samt lördag och söndag

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	5	79	2	85	1	80	3	76
Lördag och söndag	—	—	—	—	—	1	—	—
Summa	5	79	2	85	1	81	3	76

Tabell 4 Antal dispenser inom båtbranschen (1.3 punkt D) som gällde bara söndag samt både vardag och söndag

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	—	—	—	—	1	1	1	1
Vardag och söndag	3	5	6	5	7	6	8	6
Summa	3	5	6	5	8	7	9	7

För butiker i möbelbranschen redovisas två söndagsdispenser; en vecka 42/1968 samt en vecka 42/1970.

Tabell 6 Antal dispenser inom övriga branscher (1.3 punkt G) som gällde bara söndag, vardag och söndag samt måndag–fredag fredag

År	1967		1968		1969		1970	
Vecka	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	4	1	3	5	4	4	5	6
Vardag och söndag	5	6	6	6	6	6	6	6
Måndag–fredag	–	1	1	1	1	–	1	1
Summa	9	8	10	12	11	10	12	13

För trafikorienterat läge utanför bebyggelse redovisas inga dispenser.

Tabell 7 Bransch: Livsmedel. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
Vecka	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Bara söndag	5	11	17	22	25	23	17	17
Vardag och söndag	12	12	12	12	11	12	13	14
Annat kommersiellt läge								
Bara söndag	1	11	14	15	36	36	23	22
Vardag och söndag	–	–	–	1	1	1	2	2
Tillfälligt serviceläge								
Bara söndag	–	1	1	1	1	–	1	–
Vardag och söndag	5	4	3	3	3	3	3	3
Fredag och söndag	–	–	2	1	1	–	1	–
Bostadsorienterat läge								
Bara söndag	1	2	4	4	5	5	3	3
Vardag och söndag	–	–	–	–	–	–	1	1
Summa	24	41	53	59	83	80	64	62

Tabell 8 Bransch: Bilar. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Bara söndag	2	52	1	47	1	43	3	42
Annat kommersiellt läge								
Bara söndag	—	5	—	13	—	11	—	10
Lördag och söndag	—	—	—	—	—	1	—	—
Trafikorienterat läge utanför bebyggelse								
Bara söndag	1	3	1	2	—	3	—	3
Tillfälligt serviceläge								
Bara söndag	2	2	—	2	—	1	—	2
Bostadsorienterat läge								
Bara söndag	—	17	—	21	—	22	—	19
Summa	5	79	2	85	1	81	3	76

Tabell 9 Bransch: Båtar. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Bara söndag	1	1	—	—	—	—	1	1
Trafikorienterat läge utanför bebyggelse								
Bara söndag	1	—	1	—	1	—	1	—
Tillfälligt serviceläge								
Bara söndag	1	3	1	—	1	—	11	—
Vardag och söndag	3	3	—	—	—	—	—	—
Summa	6	7	2	—	2	—	13	1

Tabell 10 Bransch: Presenter o. dyl. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Bara söndag	—	—	—	—	1	1	1	1
Vardag och söndag	2	3	3	3	4	4	5	4
Trafikorienterat läge utanför bebyggelse								
Vardag och söndag	1	2	2	2	2	2	2	2
Tillfälligt serviceläge								
Vardag och söndag	—	—	1	—	1	—	1	—
Summa	3	5	6	5	8	7	9	7

För annat kommersiellt läge och bostadsorienterat läge redovisas inga dispenser.

De under "Möbler" redovisade dispensererna är alla att hänföras till lokaliseringen "Trafikorienterat läge utanför bebyggelse".

Tabell 11 Övriga branscher. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Bara söndag	—	—	2	2	3	2	2	2
Vardag och söndag	4	4	4	4	4	4	4	4
Måndag–fredag	—	1	1	1	1	—	1	1
Annat kommersiellt läge								
Bara söndag	1	—	—	—	—	—	—	—
Trafikorienterat läge utanför bebyggelse								
Bara söndag	—	—	—	1	—	—	2	2
Vardag och söndag	1	1	1	1	1	1	1	1
Tillfälligt serviceläge								
Bara söndag	3	1	1	1	1	2	1	2
Vardag och söndag	—	1	1	1	1	1	1	1
Bostadsorienterat läge								
Bara söndag	—	—	—	1	—	—	—	—
Summa	9	8	10	12	11	10	12	13

### 3.2 Storgöteborg:

12 kommuner med 564 027 invånare den

1.1.1970

Tabell 12 Antal dispenser som gällde vecka 29 och 42 åren 1967–1970 med avseende på bransch, lokalisering samt varaktighet.

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
<i>Bransch</i>								
A. Livsmedel	5	5	10	9	11	8	11	8
B. Varuhus	—	—	—	—	—	—	—	—
C. Bilar	—	—	—	—	—	—	—	—
D. Båtar	—	—	1	—	2	—	3	1
E. Presenter o. dyl.	—	—	—	—	—	—	—	—
F. Möbler	—	—	—	—	—	—	—	—
G. Övrigt	1	1	1	1	2	1	2	1
Summa	6	6	12	10	15	9	16	10
<i>Lokalisering</i>								
1. Trafikorierat läge i centrum	5	5	5	5	5	5	5	5
2. Annat kommersiellt läge	—	—	2	2	2	2	2	2
3. Trafikorierat läge utanför bebyggelse	—	—	—	—	—	—	—	—
4. Tillfälligt serviceläge	—	—	3	1	6	—	7	1
5. Bostadsorienterat läge	1	1	2	2	2	2	2	2
Summa	6	6	12	10	15	9	16	10
<i>Varaktighet</i>								
1–3 månader	—	—	2	1	4	—	1	—
4–6 månader	—	—	2	1	1	—	4	—
7–12 månader	—	—	—	—	1	—	2	1
13–24 månader	—	—	—	—	—	—	—	—
25 månader och över	—	—	—	—	1	1	1	1
Tills vidare	6	6	8	8	8	8	8	8
Summa	6	6	12	10	15	9	16	10

Tabell 13 Antal dispenser inom livsmedelsbranschen (1.3 punkt A) som gällde bara söndag, vardag och söndag samt bara vardag

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	—	—	2	1	3	—	3	—
Vardag och söndag	2	2	5	5	5	5	5	5
Bara vardag	3	3	3	3	3	3	3	3
Summa	5	5	10	9	11	8	11	8

För "Varuhus" och "Bilar" (1.3 punkterna B och C) redovisas inga dispenser.

För branschen "Båtar" (1.3 punkt D) redovisas endast söndagsdispenser enligt nedanstående uppställning

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	—	—	1	—	2	—	3	1

För "Presenter" och "Möbler" (1.3 punkt E) redovisas inga dispenser.

"Övriga branscher" (1.3 punkt G) redovisas endast dispenser som gäller alla veckodagar enligt nedanstående

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Vardag och söndag	1	1	1	1	2	1	2	1

Tabell 14 Bransch: Livsmedel. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Vardag och söndag	2	2	2	2	2	2	2	2
Bara vardag	2	2	2	2	2	2	2	2
Annat kommersiellt läge								
Vardag och söndag	—	—	2	2	2	2	2	2
Tillfälligt serviceläge								
Bara söndag	—	—	2	1	3	—	3	—
Bostadsorienterat läge								
Vardag och söndag	—	—	1	1	1	1	1	1
Bara vardag	1	1	1	1	1	1	1	1
Summa	5	5	10	9	11	8	11	8

För trafikorienterat läge utanför bebyggelse redovisas inga dispenser.

Samtliga under bransch "Båtar" redovisade dispenser gäller försäljningsställen med lokaliseringen "Tillfälligt serviceläge".

Tabell 15 Övriga branscher. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Vardag och söndag	1	1	1	1	1	1	1	1
Tillfälligt serviceläge								
Vardag och söndag	—	—	—	—	1	—	1	—
Summa	1	1	1	1	2	1	2	1

För annat kommersiellt läge, trafikorienterat läge utanför bebyggelse och bostadsorienterat läge redovisas inga dispenser.

### 3.3 Stormalmö:

19 kommuner med 435 634 invånare 1.1.1970.

Tabell 16 Antal dispenser som gällde vecka 29 och 42 åren 1967–1970 med avseende på bransch, lokalisering samt varaktighet.

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
<i>Bransch</i>								
A. Livsmedel	13	7	15	8	20	11	24	16
B. Varuhus	—	—	—	—	—	—	—	—
C. Bilar	—	—	—	—	1	—	—	—
D. Båtar	1	—	—	—	1	—	1	—
E. Presenter o. dyl.	1	1	1	1	1	1	1	1
F. Möbler	—	—	—	—	—	—	—	—
G. Övrigt	—	—	3	3	3	3	3	3
Summa	15	8	19	12	26	15	29	20
<i>Lokalisering</i>								
1. Trafikororienterat läge i centrum	3	3	4	3	4	3	4	3
2. Annat kommersiellt läge	1	—	—	1	3	3	3	3
3. Trafikororienterat läge utanför bebyggelse	—	—	2	2	3	2	2	2
4. Tillfälligt serviceläge	8	2	9	2	11	2	12	3
5. Bostadsorienterat läge	3	3	4	4	5	5	8	9
Summa	15	8	19	12	26	15	29	20
<i>Varaktighet</i>								
1–3 månader	2	—	2	—	3	—	3	—
4–6 månader	5	—	4	—	5	—	4	—
7–12 månader	3	2	6	4	7	4	8	5
13–24 månader	—	—	—	—	—	—	—	—
25 månader och över	—	—	—	—	—	—	—	—
Tills vidare	5	6	7	8	11	11	14	15
Summa	15	8	19	12	26	15	29	20

Tabell 17 Antal dispenser inom livsmedelsbranschen (1.3 punkt A) som gällde bara söndag samt vardag och söndag

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	7	2	8	2	8	2	9	3
Vardag och söndag	6	5	7	6	12	9	15	13
Summa	13	7	15	8	20	11	24	16

För branschen "Varuhus" (1.3 punkt B) redovisas inga dispenser.

För branschen "Bilar" (1.3 punkt C) redovisas endast en dispens som gällde bara söndagar. Dispensen avser vecka 29/1969.

För branschen "Båtar" (1.3 punkt D) re-

do visas endast dispens bara söndagar enligt nedanstående uppställning:

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndagar	1	—	—	—	1	—	1	—

På motsvarande sätt redovisas för "Presenter o. dyl. (1.3 punkt E) endast söndagsdispenser. Alla 8 undersökta söndagar fanns det en dispens som gällde.

För "Möbler" (1.3 punkt F) redovisas inga dispenser.

För "Övriga branscher" (1.3 punkt G) redovisas inga dispenser på enbart vardagar. I tabell 18 nedan visas förhållandet de olika veckorna.

Tabell 18 Övriga branscher. Antal dispenser som gällde bara söndagar samt både vardag och söndag vecka 29 och 42 åren 1967-1970

År	1967		1968		1969		1970	
Vecka	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	-	-	1	1	1	1	1	1
Vardag och söndag	-	-	2	2	2	2	2	2

Försäljningsstället för den under bransch "Bilar" redovisade söndagsdispensen vecka 29/1969 är lokaliserat till "Trafikorienterat läge utanför bebyggelse".

De tre båt företagen med söndagsdispenser har följande lokalisering:

Vecka 29/1967 Annat kommersiellt läge

Vecka 29/1969 Tillfälligt serviceläge

Vecka 29/1970 Tillfälligt serviceläge

Samtliga söndagsdispenser för branschen "Presenter o. s. v." gällde lokaliseringen "Trafikorienterat läge i centrum".

De företag i "Övriga branscher" som redovisat dispenser både vardag och söndag var samtliga lokaliserade till "Trafikorienterat läge utanför bebyggelse".

Tabell 19 Bransch: Livsmedel. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Bara söndag	1	-	1	-	1	-	1	-
Alla veckodagar	1	2	2	2	2	2	2	2
Annat kommersiellt läge								
Bara söndag	-	-	-	-	-	-	-	-
Alla veckodagar	-	-	-	1	3	3	3	3
Trafikorienterat läge utanför bebyggelse								
Bara söndag	-	-	-	-	-	-	-	-
Alla veckodagar	-	-	-	-	-	-	-	-
Tillfälligt serviceläge								
Bara söndag	6	2	7	2	7	2	8	3
Alla veckodagar	2	-	2	-	3	-	3	-
Bostadsorienterat läge								
Bara söndag	-	-	-	-	-	-	-	-
Alla veckodagar	3	3	3	3	4	4	7	8
Summa	13	7	15	8	20	11	24	16



Tabell 20 Antal dispenser som gällde vecka 29 och 42 åren 1967–1970 med avseende på bransch, lokalisering samt varaktighet.

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
<i>Bransch</i>								
A. Livsmedel	6	1	7	2	15	5	17	11
B. Varuhus	—	—	—	—	—	—	—	—
C. Bilar	1	4	1	2	1	2	—	—
D. Båtar	—	—	—	—	2	—	1	—
E. Presenter o. dyl.	—	—	—	—	1	1	1	1
F. Möbler	2	2	—	—	—	—	—	—
G. Övrigt	2	1	1	1	2	1	2	2
Summa	11	8	9	5	21	9	21	14
<i>Lokalisering</i>								
1. Trafikoriterat läge i centrum	1	3	2	4	6	7	8	10
2. Annat kommersiellt läge	2	1	1	—	1	1	—	—
3. Trafikoriterat läge utanför bebyggelse	2	3	—	1	—	1	—	—
4. Tillfälligt serviceläge	5	—	6	—	14	—	10	—
5. Bostadsorienterat läge	1	1	—	—	—	—	3	4
Summa	11	8	9	5	21	9	21	14
<i>Varaktighet</i>								
1–3 månader	3	4	5	1	9	1	6	1
4–6 månader	4	—	2	1	6	1	4	—
7–12 månader	3	3	—	—	—	—	—	1
13–24 månader	—	—	—	—	—	—	—	—
25 månader och över	—	—	—	—	—	—	—	—
Tills vidare	1	1	2	3	6	7	11	12
Summa	11	8	9	5	21	9	21	14

### 3.4 Centralorter:

52 kommuner med 2 249 974 invånare den 1.1.1970

Tabell 21 Antal dispenser inom livsmedelsbranschen (1.3 punkt A) som gällde bara söndag, vardag och söndag samt varje vardag

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	4	—	5	—	7	—	7	—
Vardag och söndag	1	—	1	1	7	4	9	10
Varje vardag	1	1	1	1	1	1	1	1
Summa	6	1	7	2	15	5	17	11

För varuhusen i centralorterna redovisas inga dispenser.

För branschen "Bilar" (1.3 punkt C)

redovisas endast söndagsdispenser enligt nedanstående uppställning

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndagar	1	4	1	2	1	2	—	—

För branschen "Båtar" (1.3 punkt D) redovisas 3 söndagsdispenser under nedanstående tider

2 st vecka 29/1969

1 st vecka 29/1970

För "Presenter o. dyl." (1.3 punkt E) redovisas 1 dispens alla dagar i veckan under veckorna 29 och 42 såväl 1969 som 1970.

För branschen "Möbler" (1.3 punkt F) noteras 2 söndagsdispenser veckorna 29 och 42 år 1967.

Tabell 22 Övriga branscher (1.3 punkt G)  
Antal dispenser som gällde bara söndagar, varje vardag och söndag samt onsdag och söndag

År	1967		1968		1969		1970	
Vecka	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	1	—	1	1	1	1	1	1
Vardag och söndag	—	—	—	—	1	—	1	1
Onsdag och söndag	1	1	—	—	—	—	—	—
Summa	2	1	1	1	2	1	2	2

För tillfälligt serviceläge och bostadsorienterat läge redovisas inga dispenser.

Samtliga försäljningsställen under branschen "Båtar" som erhållit dispens var lokaliserade till "Tillfälligt serviceläge".

För annat kommersiellt läge och trafikorienterat läge utanför bebyggelse redovisas inga dispenser.

Tabell 23 Bransch: Livsmedel. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
Vecka	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Alla veckodagar	—	—	—	1	4	4	5	6
Alla vardagar	1	1	1	1	1	1	1	1
Tillfälligt serviceläge								
Bara söndag	4	—	5	—	7	—	7	—
Alla veckodagar	1	—	1	—	3	—	1	—
Bostadsorienterat läge								
Alla veckodagar	—	—	—	—	—	—	3	4
Summa	6	1	7	2	15	5	17	11

Tabell 24 Bransch: Bilar. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
Vecka	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Bara söndag	—	2	—	1	—	—	—	—
Annat kommersiellt läge								
Bara söndag	1	1	1	—	1	1	—	—
Trafikorienterat läge utanför bebyggelse								
Bara söndag	—	1	—	1	—	1	—	—
Summa	1	4	1	2	1	2	—	—

Tabell 25 Bransch: Presenter o. dyl. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Alla veckodagar	-	-	-	-	-	1	1	1
Tillfälligt serviceläge								
Alla veckodagar	-	-	-	-	1	-	-	-
Summa	-	-	-	-	1	1	1	1

För annat kommersiellt läge, trafikorienterat läge utanför bebyggelse och bostadsorienterat läge redovisas inga dispenser.

De under "Möbler" redovisade dispensererna är alla att hänföra till lokaliseringen "Trafikorienterat läge utanför bebyggelse".

För trafikorienterat läge utanför bebyggelse redovisas inga dispenser.

Tabell 26 Övriga branscher. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Bara söndag	-	-	1	1	1	1	1	1
Alla veckodagar	-	-	-	-	-	-	-	1
Annat kommersiellt läge								
Bara söndag	1	-	-	-	-	-	-	-
Tillfälligt serviceläge								
Alla veckodagar	-	-	-	-	1	-	1	-
Bostadsorienterat läge								
Bara söndag	1	1	-	-	-	-	-	-
Summa	2	1	1	1	2	1	2	2

Tabell 27 Antal dispenser som gällde vecka 29 och 42 åren 1967–1970 med avseende på bransch, lokalisering samt varaktighet.

År	1967		1968		1969		1970	
Vecka	29	42	29	42	29	42	29	42
<i>Bransch</i>								
A. Livsmedel	56	8	60	14	89	22	107	35
B. Varuhus	—	—	—	—	—	—	—	—
C. Bilar	3	5	6	6	5	5	3	3
D. Båtar	—	—	—	1	1	1	1	1
E. Presenter o. dyl.	15	4	21	6	22	8	41	19
F. Möbler	3	4	4	5	4	5	3	4
G. Övrigt	21	15	31	25	48	35	55	38
Summa	98	36	122	57	169	76	210	100
<i>Lokalisering</i>								
1. Trafikoriterat läge i centrum	29	15	43	22	53	33	65	44
2. Annat kommersiellt läge	21	6	23	12	25	11	32	15
3. Trafikoriterat läge utanför bebyggelse	11	6	16	12	25	13	36	18
4. Tillfälligt serviceläge	30	6	33	6	49	10	55	11
5. Bostadsorienterat läge	7	3	7	5	17	9	22	12
Summa	98	36	122	57	169	76	210	100
<i>Varaktighet</i>								
1–3 månader	43	1	42	1	68	1	76	2
4–6 månader	22	3	28	3	33	4	44	4
7–12 månader	13	9	15	12	8	8	10	10
13–24 månader	—	—	—	—	—	1	1	—
25 månader och över	2	2	3	3	3	3	3	3
Tills vidare	18	21	34	38	57	59	76	81
Summa	98	36	122	57	169	76	210	100

### 3.5 Övriga orter:

143 kommuner med 905 947 invånare den 1.1.1970

Tabell 28 Antal dispenser inom livsmedelsbranschen (1.3 punkt A) som gällde bara söndag, vardag och söndag, bara vardag, lördag och söndag samt onsdag och lördag

År	1967		1968		1969		1970	
Vecka	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	33	1	35	2	56	5	71	10
Vardag och söndag	21	5	22	10	31	15	34	23
Bara vardag	—	—	1	—	—	—	—	—
Lördag och söndag	1	1	1	1	1	1	1	1
Onsdag och lördag	1	1	1	1	1	1	1	1
Summa	56	8	60	14	89	22	107	35

För "Varuhus" i övriga orter redovisas inga dispenser.

För branschen "Bilar" (1.3 punkt C) redovisas endast söndagsdispenser enligt nedanstående uppställning.

År	1967		1968		1969		1970	
Vecka	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	3	5	6	6	5	5	3	3

De fem dispenser som noterats för "Båtar" (1.3 punkt D) är alla söndagsdispenser enligt nedanstående

År	1967		1968		1969		1970	
Vecka	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	—	—	—	1	1	1	1	1

Tabell 29 Bransch: Presenter o. dyl. (1.3 punkt E). Antal dispenser som gällde bara söndag, både vardag och söndag, alla vardagar, måndag–fredag samt lördag och söndag vecka 29 och 42 åren 1967–1970

År	1967		1968		1969		1970	
Vecka	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	6	4	6	3	9	4	20	13
Vardag och söndag	8	—	12	2	11	3	18	4
Bara vardag	1	—	2	1	2	1	2	1
Måndag–fredag	—	—	1	—	—	—	—	—
Lördag och söndag	—	—	—	—	—	—	1	1
Summa	15	4	21	6	22	8	41	19

Tabell 30 Bransch: Möbler (1.3 punkt F). Antal dispenser som gällde bara söndag samt lördag och söndag vecka 29 och 42 åren 1967–1970

År	1967		1968		1969		1970	
Vecka	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	3	4	4	5	3	5	2	4
Lördag och söndag	—	—	—	—	1	—	1	—
Summa	3	4	4	5	4	5	3	4

Tabell 32 Bransch: Livsmedel. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Bara söndag	7	—	8	1	10	1	12	3
Vardag och söndag	1	1	2	2	5	5	7	9
Annat kommersiellt läge								
Bara söndag	4	—	5	—	5	—	8	—
Vardag och söndag	9	1	10	4	10	4	13	6
Trafikorienterat läge utanför bebyggelse								
Bara söndag	4	—	5	—	11	1	15	1
Vardag och söndag	1	1	1	1	1	1	3	3
Tillfälligt serviceläge								
Bara söndag	16	1	15	1	21	1	27	3
Vardag och söndag	7	1	8	2	12	4	9	3
Lördag och söndag	1	1	1	1	1	1	1	1
Onsdag och lördag	1	1	1	1	1	1	1	1
Bostadsorienterat läge								
Bara söndag	2	—	2	—	9	2	9	3
Alla veckodagar	3	1	1	1	3	1	2	2
Alla vardagar	—	—	1	—	—	—	—	—
Summa	56	8	60	14	89	22	107	35

Tabell 31 Övriga branscher (1.3 punkt G). Antal dispenser som gällde bara söndag, vardag och söndag, bara vardag, lördag och söndag, måndag–fredag samt måndag–fredag och söndag. Vecka 29 och 42 åren 1967–1970

År	1967		1968		1969		1970	
Vecka	29	42	29	42	29	42	29	42
Bara söndag	9	7	16	13	19	15	28	17
Vardag och söndag	8	5	11	8	24	15	21	16
Bara vardag	2	2	2	2	3	3	4	4
Lördag och söndag	1	1	1	1	1	1	1	1
Måndag–fredag	1	—	1	1	1	—	1	—
Måndag–fredag samt söndag	—	—	—	—	—	1	—	—
Summa	21	15	31	25	48	35	55	38

För tillfälligt serviceläge och bostadsorienterat läge redovisas inga dispenser.

Det försäljningsställe som erhållit dispens i båtbranschen var lokaliserat till "Trafikorienterat läge i centrum".

Tabell 33 Bransch: Bilar. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Bara söndag	1	3	3	3	4	4	2	2
Annat kommersiellt läge								
Bara söndag	1	1	2	2	1	1	1	1
Trafikorienterat läge utanför bebyggelse								
Bara söndag	1	1	1	1	—	—	—	—
Summa	3	5	6	6	5	5	3	3

Tabell 34 Bransch: Presenter o. dyl. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Bara söndag	4	2	3	—	3	1	6	6
Vardag och söndag	7	—	10	1	8	1	13	1
Bara vardag	1	—	2	1	2	1	2	1
Måndag-fredag	—	—	1	—	—	—	—	—
Annat kommersiellt läge								
Bara söndag	2	2	2	2	1	—	3	2
Vardag och söndag	1	—	—	—	—	—	—	—
Trafikorienterat läge utanför bebyggelse								
Bara söndag	—	—	1	1	3	3	5	4
Vardag och söndag	—	—	1	1	1	1	2	2
Lördag och söndag	—	—	—	—	—	—	1	1
Tillfälligt serviceläge								
Bara söndag	—	—	—	—	1	—	3	—
Vardag och söndag	—	—	1	—	2	1	2	1
Bostadsorienterat läge								
Bara söndag	—	—	—	—	1	—	3	1
Vardag och söndag	—	—	—	—	—	—	1	—
Summa	15	4	21	6	22	8	41	19

För bostadsorienterat läge redovisas inga dispenser.

Tabell 35 Bransch: Möbler. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Bara söndag	–	1	1	2	1	2	1	2
Annat kommersiellt läge								
Bara söndag	1	1	–	1	–	1	–	1
Trafikorienterat läge utanför bebyggelse								
Bara söndag	2	2	3	2	2	1	1	1
Lördag och söndag	–	–	–	–	1	–	1	–
Tillfälligt serviceläge								
Bara söndag	–	–	–	–	–	1	–	–
Summa	3	4	4	5	4	5	3	4

Tabell 36 Övriga branscher. Antal dispenser som gällde de olika veckorna fördelade efter de olika butikernas lokalisering.

År	1967		1968		1969		1970	
	29	42	29	42	29	42	29	42
Trafikorienterat läge i centrum								
Bara söndag	3	2	6	4	7	5	8	6
Vardag och söndag	2	4	4	5	9	9	9	10
Måndag-fredag	1	–	1	–	1	–	1	–
Bara vardag	2	2	2	2	3	3	3	3
Annat kommersiellt läge								
Bara söndag	2	1	3	2	3	2	2	2
Vardag och söndag	1	–	1	1	4	3	4	3
Trafikorienterat läge utanför bebyggelse								
Bara söndag	2	2	3	5	4	5	6	5
Vardag och söndag	1	–	1	1	2	1	2	1
Tillfälligt serviceläge								
Bara söndag	2	2	3	1	4	1	10	2
Vardag och söndag	3	–	4	–	7	–	3	–
Bostadsorienterat läge								
Bara söndag	–	–	1	1	1	2	2	2
Vardag och söndag	1	1	1	1	2	2	3	2
Bara vardag	–	–	–	–	–	–	1	1
Lördag och söndag	1	1	1	1	1	1	1	1
Måndag-fredag	–	–	–	1	–	–	–	–
Måndag-fredag samt söndag	–	–	–	–	–	1	–	–
Summa	21	15	31	25	48	35	55	38

## Bilaga 4 Kungl. Maj:ts beslut i affärstidsärenden<sup>1</sup>

Kungl. Maj:t har från affärstidslagens ikraftträdande år 1967 till utgången av maj månad 1970 handlagt 110 affärstidsärenden. Ett av ärendena gäller ej någon ansökan om dispens och har därför ej tagits med i det följande. I övrigt har varje expedition räknats som ett ärende vid denna beräkning. Antalet prövade ansökningar är betydligt större på grund av att besvär ibland anförts för flera skilda ansökningar på en gång.

För att få jämförbarhet med undersökningen hos kommunerna har det ansetts lämpligt att istället för ärenden/expeditioner använda ansökningar om dispens som redovisningsenhet. Detta antal uppgår under perioden till 133 st., varvid bör märkas att samma butik i några fall finns med två gånger, t.ex. på grund av förnyad ansökan. I ett antal fall förekommer att ansökan på en ort omfattar två butiksenheter. I materialet finns också ett antal generella dispenser, som t.ex. avser alla butiker på en ort eller vid en viss gata. Sådana dispenser omfattar ofta ett stort och inte närmare specificerat antal butiker. I flertalet fall avser de söndagsöppet för julhandel. Ansökningar av detta slag kan ej fördelas efter företagsstorlek och i flertalet fall ej heller efter branschtilhörighet. Generell dispens räknas i det följande som en ansökan även om den formellt omfattar t.ex. flera olika företagargrupper som ansökt var för sig.

### *Beslutens innebörd*

Av de 133 prövade ansökningarna har 99 bifallits av vederbörande kommunala instanser. Besvärmyndigheternas avgöranden och beslutens innebörd redovisas i *figur 1*. I 34 fall har de kommunala myndigheterna avslagit framställningarna. Handläggningen av dessa ärenden och beslutens innebörd upptas i *figur 2*. Av figureerna framgår vilka intressenter som anført besvär över besluten. Då klagandena representerar olika partsintressen anges i figureerna innebörden av bifall och avslag till besvären i förhållande till ansökningen. I några få fall innebär besluten återförvisning av ärende till tidigare instans utan ställningstagande i sak till ansökningen. I ytterligare några fall innebär Kungl. Maj:ts beslut att ansökningen delvis bifallits, t.ex. då av begärda fem dagar för söndagsöppet tre medgivits (inskränkningen har i samtliga fall skett i tidigare instans). Dylika fall redovisas som avslag i förhållande till ansökningen. För att inte ytterligare komplicera figureerna har de här angivna fallen inte särredovisats.

Av figureerna kan utläsas att ansökningarna om dispens i sju fall bifallits och i 95 fall avslagits av Kungl. Maj:t, medan i återstään-

<sup>1</sup> Redogörelsen har utarbetats av departementssekreteraren Sven Sahlström på uppdrag av 1970 års affärskommitté.



de 31 fall Kungl. Maj:t lämnat besvären utan åtgärd, i flertalet fall på grund av att tiden för öppethållandet redan förflutit. Av figurerna framgår att Kungl. Maj:t synes ha bedömt behovet av utsträckt affärstid mera restriktivt än berörda kommuner och länsstyrelser. I de fall ansökningarna bifallits av kommun eller länsstyrelse är det nära nog uteslutande Handelsanställdas förbund som anfört besvär i högre instans.

Med hänsyn till att antalet ansökningar som bifallits av Kungl. Maj:t är förhållandevis litet synes det lämpligt att kortfattat redovisa omständigheterna i samtliga dessa fall. Den statistiska bearbetningen i övrigt av ansökningarna har därigenom kunnat förklaras.

*De sju ansökningar som bifallits av Kungl. Maj:t* under perioden gäller ett möbelföretag samt sex livsmedelsbutiker i Storstockholm. I detta område har ett trettiotal dispenser för kontinuerligt söndagsöppet för livsmedelsförsäljning inte överklagats. I ett mindre antal fall har besvär av Handelsanställdas förbund inlämnats för sent till länsstyrelsen, och lämnade tillstånd har därför ej sakprövats av Kungl. Maj:t. Omständigheterna i de sju fallen är i korthet följande.

1–2. Konsum Stockholm hade av staden fått tillstånd till söndagsöppet i livsmedelsbutiker vid Hagsätra torg och S:t Eriksgatan 43. Privata butiker hade i båda fallen sådana tillstånd, vilka ej överklagats. Besvär av Handelsanställdas förbund lämnades utan bifall såväl i länsstyrelsen som av Kungl. Maj:t. — Konsum har sedermera avstått från att utnyttja tillståndet vid S:t Eriksgatan (se 6).

3. Järfälla kommun hade lämnat Metro i Jakobsberg ett tidsbegränsat tillstånd till söndagsöppet för försäljning av livsmedel. Sedan kommunen ej medgivit förlängning av tillståndet besvärade Metro sig hos länsstyrelsen, som undanröjde kommunens beslut. Metro kunde således åter hålla öppet på söndagar. Handelsanställdas förbunds besvär hos Kungl. Maj:t lämnades utan bifall i januari 1969, och söndagsöppet medgavs för år 1969. — Beslut av kommunen att förlänga

tillståndet att gälla även under år 1970 har emellertid sedermera undanröjts av Kungl. Maj:t.

4. Besvär av Handelsanställdas förbund över en av Stockholms stad meddelad dispens för söndagsöppet i Domus' livsmedelsavdelning i Skärholmens centrum lämnades utan bifall av såväl länsstyrelsen som Kungl. Maj:t. Liksom i fallen 1–2 hade privata butiker tillstånd som ej överklagats. — Samtidigt med att detta ärende avgjordes undanröjde Kungl. Maj:t — i motsats till länsstyrelsen — ett tillstånd för Norrmalms livsmedel i Skärholmen. Norrmalms har sedermera gjort om sin butik till s.k. rabattköp och fått nytt tillstånd, som Kungl. Maj:t vid prövning i september 1970 inte undanröjt under förutsättning att företaget inte utnyttjar ett tillstånd för butik vid Kungsgatan.

5. En livsmedelsbutik vid Sveavägen/Kungsgatan, Favör i Cascade, fick av Stockholms stad tillstånd till söndagsöppet. Tidigare innehavare av butiken hade haft sådant tillstånd. Besvär av Handelsanställdas förbund lämnades utan bifall såväl i länsstyrelsen som av Kungl. Maj:t.

6. Efter besvär av Handelsanställdas förbund undanröjde länsstyrelsen ett tillstånd till söndagsöppet i Konsum vid Hornsgatan. Konsum besvärade sig hos Kungl. Maj:t, som undanröjde länsstyrelsens beslut och fastställde Stockholms stads beslut. I ärendet framkom, att Konsum önskade "byta ut" tillståndet vid S:t Eriksgatan (se 1–2) mot ett vid Hornsgatan.

7. Solna Möbler hade av kommunen fått tillstånd till öppethållande två söndagar under våren 1970. Besvär av Handelsanställdas förbund lämnades utan bifall i länsstyrelsen och av Kungl. Maj:t. Vid sistnämnda beslut hade en av dagarna redan passerat, och den andra låg nära i tiden.

#### *Geografisk fördelning*

Av de 133 ansökningarna faller huvuddelen, 91 st eller 68 %, på Stockholmsregionen, som här fått omfatta bl.a. Järfälla, Märsta,

Figur 1

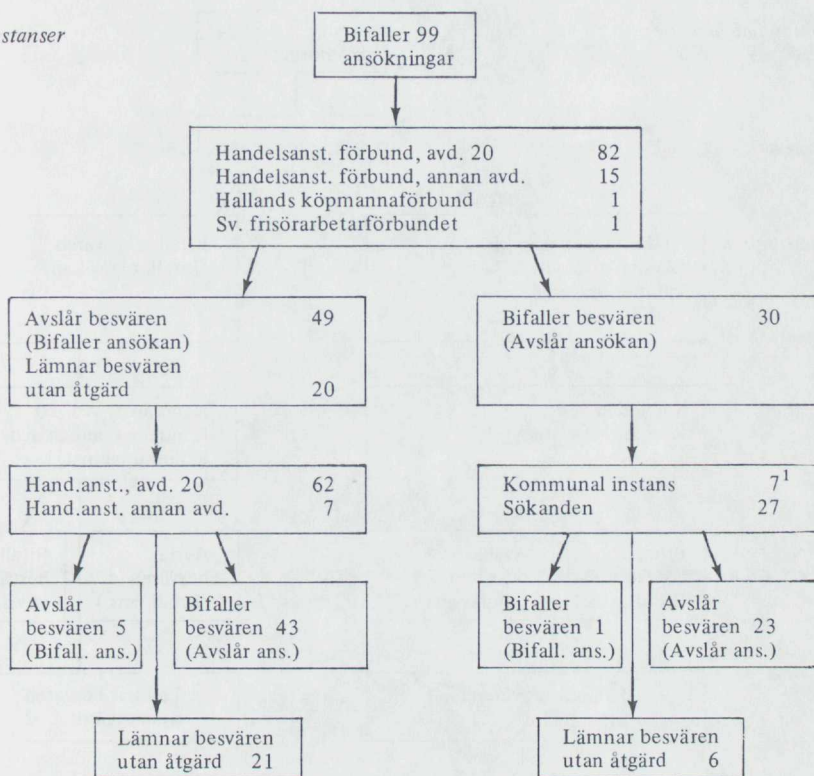
Kommunala instanser

Besvär av

Länsstyrelsen

Besvär av

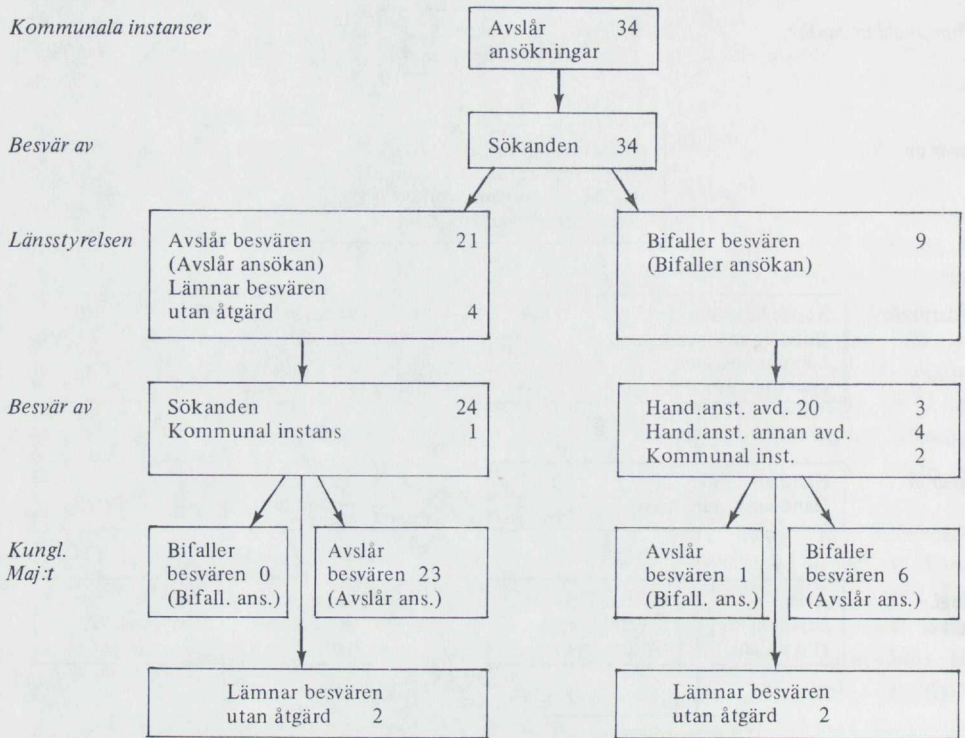
Kungl.  
Maj:t



<sup>1</sup> Ansökningar dubbelräknade emedan både sökanden och kommunal instans överklagat.

Handläggningen i olika instanser

Figur 2



Täby, Lidingö, Saltsjöbaden, Huddinge och Södertälje. Göteborg och Malmö har två resp. fem ansökningar, och på övriga 16 städer med mer än 50 000 invånare faller 15 ansökningar. I återstående delar av landet, vilka har mer än hälften av totala folkmängden, är antalet ansökningar 20. För Norrland och Götaland är antalen ansökningar i förhållande till folkmängden ungefär detsamma, medan Svealand har ett betydligt högre tal. Om Stockholmsregionen räknas bort blir dock antalet betydligt lägre i Svealand i övrigt än det är i de båda andra landsdelarna.

#### *Fördelning efter företagsstorlek*

Vid fördelning av ansökningarna efter företagsstorlek uppkommer ett definitions- och klassningsproblem. Som "stora" företag har i detta sammanhang klassats alla som återfunnits i den lista över landets större detaljhandelsföretag, vilken införts i tidningen Köpmannen nr 22/1970. Konsumbutiker och butiker tillhörande mångfilialförtetag har klassificerats som stora, medan butiker tillhörande s.k. frivilliga kedjor — ICA, Favör, Vivo etc. — förts till gruppen små företag i den mån de ej finns upptagna i nämnda förteckning. Denna grova indelning ger en jämn fördelning mellan stora och små företag sedan 17 generella dispenser räknats bort.

#### *Fördelning efter varuområde*

Även beträffande varuområde föreligger vissa klassificeringssvårigheter, vilket beror på förekommande sortimentsspridning mellan traditionella branscher. Livsmedelsbutikerna har sålunda i allt större utsträckning börjat saluhålla kemisk-tekniska artiklar, tobak etc., och exempelvis i möbelvaruhuset förekommer i viss utsträckning försäljning av andra hushållskapitalvaror, husgeråd o.dyl. I de fall sortimentet inte framgått av expeditionen har klassificeringen måst ske efter traditionell branschindelning.

I *tabell 1* visas ansökningarna fördelade på några varuområden/branscher. I tabellen särredovisas beträffande livsmedelsvaror kiosker och fruktaffärer, för vilka ansökningarna gäller en utökning av det s.k. fria sortiment, som dylika försäljningsställen normalt håller. Varuhus redovisas för sig utom i de fall ansökningarna avsett endast livsmedelsavdelningen. Under beteckningen "Övriga" ryms bl.a. musikalier, konsthantverk, handikapparbeten, damfrisering och hushållskapitalvaror. Generella dispenser har i förekommande fall ej förts till speciellt varuområde. Det förekommer nämligen även att sådana dispenser gäller för samtliga butiker vissa dagar och dessutom för livsmedelsbutiker ytterligare dag, varigenom någon fördelning ej kan göras.

Av tabellen framgår att livsmedel och övriga dagligvaror, inklusive s.k. kioskarvaror, svarar för 63 % av antalet ansökningar. Det närmast största varuområdet är möbler, medan antalet ansökningar för återstående varuområden är förhållandevis litet. Anmärkningsvärt är att besvär ej i något fall under perioden anförts hos Kungl. Maj:t beträffande bilhandeln, som ofta har tillstånd till söndagsöppet.

#### *Begärd eller medgiven tid för dispens*

*Tabell 1* visar också vilka veckodagar och vilka tider ansökningarna eller medgivna dispenser avser. Förlängt öppethållande på vardagar förekommer i få fall och är nästan alltid kombinerat med söndagsöppet. Generella dispenser avser alltid ett begränsat antal söndagar. Den vanligaste tiden för dispens är kontinuerligt söndagsöppet utan begränsning av dispensens varaktighet. Tidpunkterna för öppethållande under söndagar varierar kraftigt. Vanligast är dock öppet-hållande mellan kl 13 och 17 eller 13 och 18.

Tabell 1. Tider för dispens fördelade på varuområden

Tid för dispens	Livsmedel och andra dagl. varor	Kiosk/ frukt- affär	Möbler	Konfek- tion	Varuhus	Övriga	Generella dispenser	Totalt
En söndag			5	1	1	1	4	12
2-7 söndagar	4		6	3	2	1	12	28
En söndag/månad			2		1		1	4
Söndagar, <sup>1</sup> tidsbegr. dispens	10	2	3			2		17
Söndagar, <sup>1</sup> dispens tills vidare	55	2				1		58
Både söndagar och vardagar <sup>2</sup>	6	5				2		13
En vardag <sup>3</sup>					1			1
Totalt	75	9	16	4	5	7	17	133
Procentuell fördelning på varuområde	56	7	12	3	4	5	13	100

<sup>1</sup> Omfattar i allmänhet även helgdagar.

<sup>2</sup> Alla dessa dispenser utom en avser beträffande vardagarna kl 20-22. Den återstående dispensen omfattar även tiden kl 6-8.

<sup>3</sup> Kl. 20-22.

Bilaga 5      Arbetarskyddsstyrelsens  
tillämpningsföreskrifter





### **Tillämpningsföreskrifter till affärstidslagen**

Kungl. Maj:t har genom beslut den 16 december 1966 med stöd av 4 § affärstidslagen den 16 december 1966 (nr 668) bemyndigat Arbetskyddsstyrelsen att meddela närmare föreskrifter för tillämpningen av nämnda lag.

Enligt 3 § 8) affärstidslagen undantages från tillämpningen av lagen försäljning — förutom av tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel till motorfordon och tillbehör till sådana fordon — av »varor som allmänheten särskilt efterfrågar på annan tid än vanlig affärstid», det s. k. fria varusortimentet. Arbetskyddsstyrelsen får härigenom meddela, att det fria sortimentet tills vidare och intill dess annorlunda bestämmes utgöres av i följande förteckning angivna varor.

#### **Förteckning över det fria varusortimentet enligt 3 § 8) affärstidslagen**

Portioner av mat, som har värmts eller grillats på stället, med tillbehör,	toalettartiklar,
glass,	skrivmateriel,
konfektyrer,	vykort,
alkoholfria drycker,	film,
frukt,	souvenirer,
produkter av frukt,	ballonger och andra smärre leksaker,
honung,	tändstickor,
kex,	julgranar.

Stockholm den 27 december 1966

KUNGL. ARBETARSKYDDSTYRELSEN

KAS 128. I. 6 000. dec. 66. SRA 68375





### Tillämpningsföreskrifter till affärstidslagen

Enligt 3 § affärstidslagen är bl. a. nedan i punkterna 6)—8) angiven försäljning undantagen från lagens tillämpning:

6) försäljning av alster av bildkonst, konsthantverk eller konstindustri som bedrivs i utställningslokal,

7) försäljning i anslutning till ordnad serveringsrörelse av lagad mat samt bageri- och konditorivaror,

8) försäljning av tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel till motorfordon och tillbehör till sådana fordon samt andra varor som allmänheten särskilt efterfrågar på annan tid än vanlig affärstid, om försäljningen sker antingen i anslutning till ordnad serveringsrörelse eller försäljning av konst eller utan samband med försäljning av andra varor.

Arbetskyddsstyrelsen får härigenom meddela följande tillämpningsföreskrifter till undantagsbestämmelserna:

A. Styrelsen har tidigare (i meddelande 67:1) angett vad som är att enligt 3 § 8) räkna till »varor som allmänheten särskilt efterfrågar på annan tid än vanlig affärstid». Nedan under B—E lämnas föreskrifter om vad som är att förstå med vissa i punkterna 6)—8) angivna uttryck eller varor. Styrelsen kommer i mån av behov att komplettera dessa tillämpningsföreskrifter.

B. Med *utställningslokal* enligt 3 § 6) skall förstås dels museum, konstgalleri eller dylik permanent visningslokal, dels ock lokal som tillfälligt iordningställt för viss visning.

C. Med *ordnad serveringsrörelse* enligt 3 § 7) förstås en på servering inriktad rörelse, som är försedd med godtagbara anordningar för serveringen och för tillagningen av det som serveras.

Med *lagad mat* avses mat i huvudsakligen sådant skick som det i vilket maten hålls till handa i serveringsrörelsen.

D. Som *tillbehör till tobaksvaror* enligt 3 § 8) räknas cigarett-papper, cigarettrullare, cigarettändare, munstycken, pipor och piprensare.

E. Som *tillbehör till motorfordon* enligt 3 § 8) menas inte bara för motorfordons framförande nödvändiga varor, såsom tändstift, säkringar, däck, smörjmedel, glödlampor, vindrutetorkare och glykol, utan även andra till motorfordon vanligen förekommande tillbehör, som har ett naturligt samband med körningen eller utgör komplettering till fordonets utrustning, t. ex. rengöringsmedel, vax, takställ, kapell, värmesitsar, solglasögon, varningstriangel, bogserlina och kartor.

Stockholm den 6 mars 1967

KUNGL. ARBETARSKYDDSTYRELSEN



## **Tillämpningsföreskrifter till affärstidslagen**

I 2 § affärstidslagen stadgas, att om det för särskilt fall är påkallat med hänsyn till allmänhetens intresse, skall kommunens styrelse eller nämnd som utses av fullmäktige i kommunen medge affärstid utöver den vanliga. I anslutning härtill får Arbetarskyddsstyrelsen meddela följande.

### **A. Riktlinjer för den kommunala dispensgivningen**

Beträffande kommuns befogenhet att medge dispens från bestämmelsen om den vanliga affärstiden innehåller lagen blott den ovan angivna kortfattade bestämmelsen. För att lämna närmare kännedom om de riktlinjer som kommun har att följa vid tillämpningen av 2 § får Arbetarskyddsstyrelsen hänvisa till vad som enligt det följande uttalats under förarbetena till lagen.

Affärstidsutredningen, som avgav betänkande (SOU 1965:38) med förslag till affärstidslagen, förklarade bl. a.: Syftet med förslaget att dispens skall kunna meddelas i särskilda fall är främst att tillgodose intresset av att affärer i city eller i annat affärscentrum skall kunna hålla öppet längre än den vanliga affärstiden. Dispens bör kunna medges i fråga om samtliga affärer inom ett område, om konkurrensskäl hindrar att dispensen begränsas till en eller några affärer. Dispens kan meddelas för endast en eller två dagar i veckan. Vidare kan det bli aktuellt att medge vidgad affärstid åt en butik med varor som konsumenterna behöver dagligen och som är belägen inom ett tätbefolkat bostadsområde långt från affärscentrum. Ett annat tänkbart fall är då en bilsalong vid särskilt tillfälle vill introducera ett nytt bilmärke eller en ny årsmodell eller då en möbelaffär vill intro-

ducera alster av en speciell arkitekt. Andra fall som hör hit är då en viss kiosk eller annat försäljningsställe med hänsyn till sin belägenhet behöver kunna sälja vissa varor fritt utöver dem som tillhör det fria varusortimentet. En kiosk vid en livligt besökt badstrand kan t. ex. få tillstånd att utom vanlig affärstid sälja också badartiklar. Genom att möjligheten att ge dispens är begränsad till särskilda fall, kan tillstånd icke lämnas till permanent utsträckt affärstid generellt för alla affärer i kommunen eller för samtliga affärer inom en och samma bransch. Det skall dessutom föreligga ett verkligt behov av utsträckt affärstid. Förutom behovet skall i varje särskilt fall prövas verkningarna i konkurrenshänseende av den längre affärstiden. Generell dispens får lämnas bara för visst tillfälle. Enligt utredningsförslaget förstås med visst tillfälle en i beslutet angiven tidrymd. Bland situationer då det kan bli aktuellt att lämna generellt tillstånd för visst tillfälle nämner utredningen större idrottstävlingar, festspel, mäsor o. d. evenemang. Också julen utgör ett sådant tillfälle då generell dispens kan meddelas.

I propositionen till affärstidslagen delade föredragande statsrådet affärstidsutredningens mening och uttalade: »En begränsning i kommuns befogenhet att meddela dispens följer av att kommun, som jag har förordat tidigare, inte skall ha rätt att generellt sträcka ut affärstiden för hela kommunen. Dispens kan således inte medges för alla affärer i kommunen eller för alla affärer inom en viss bransch såvida inte dispensen avser endast vissa dagar. Frågan om dispens bör meddelas skall bedömas i första hand med hänsyn till konsumenternas intresse. För att dispens skall medges måste det kunna antas att det finns ett utbrett önskemål om utsträckt affärstid. Men är det fallet bör dispens inte heller få vägras. Det lär inte vara möjligt att undvika att dispensgivningen i viss mån kan komma att påverka konkurrenssituationen mellan olika företag. Självfallet får emellertid dispens inte medges i syfte att främja en viss näringsidkare eller en grupp av sådana eller för att ställa företagare inom kommunen i ett särskilt gynnsamt konkurrensläge i förhållande till företagare i en angränsande kommun.» — Föredragande statsrådet angav vidare, att dispens också kunde avse rätt

för visst företag att utöver den vanliga affärstiden sälja varuslag som inte ingår i det fria sortimentet.

Från vissa remissinstansers sida angavs, att det kunde finnas risk för bristande enhetlighet vid dispensprövningen om denna lades hos kommunerna. Föredragande statsrådet uttalade i anledning härav: »Vad man här främst syftar på torde vara att praxis inte lämpligen bör skifta mellan kommuner som tillsammans bildar ett näringsgeografiskt sammanhängande område. Jag utgår emellertid från att sådana kommuner i samarbetsnämnderna i kommunblocken eller i annan ordning kommer att verka för att enhetliga normer följs vid dispensprövningen.»

## **B. Remissförfarandet**

Vid bedömandet av frågan om och i vilken utsträckning kommun bör i ett dispensärende höra intressenter och myndigheter som berörs av ärendet kan man enligt Arbetarskyddsstyrelsens mening skilja på två huvudfall.

1. *Ansökningen avser dispens av mera varaktig karaktär, t. ex. förlängt öppethållande varje veckodag under hela året eller under viss säsong eller också utökning av varusortimentet i en kiosk eller ett därmed jämställt försäljningsställe.*

Tillfälle att avge yttrande bör lämpligen beredas berörda intresseorganisationer, t. ex. lokala eller regionala köpmannaföreningar och konsumentkooperativa sammanslutningar, lokalt eller regionalt organiserade föreningar för handelsanställda samt förefintliga organisationer som kan anses företräda konsumenternas intresse, t. ex. sammanslutning av husmödrar. I vissa fall kan det vara påkallat att även höra polismyndigheten eller hälsovårdsnämnden.

2. *Ansökningen avser tillfällig dispens.*

Här avses i främsta rummet ansökan att hålla öppet en kväll eller en söndag för alla butikerna inom kommunen eller för en viss affärsbransch eller för butikerna inom en viss stadsdel eller på en viss gata eller plats i anledning av ett jubileum eller annan speciell anledning. I regel torde inte vara erforderligt att inhämta yttrande.

Stockholm den 6 mars 1967

KUNGL. ARBETARSKYDDSTYRELSEN



### Tillämpningsföreskrifter till affärstidslagen

Arbetskyddsstyrelsen har den 27 december 1966, i Meddelande 67: 1, angivit vilka varor som — förutom tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel till motorfordon och tillbehör till sådana fordon — är att räkna till det s. k. fria varusortimentet enligt 3 § 8) affärstidslagen. Arbetskyddsstyrelsen får härigenom, *med upphävande av Meddelande 67: 1*, föreskriva, att det fria varusortimentet tills vidare och intill dess annorlunda bestämmes utgöres av i följande förteckning angivna varor.

### Förteckning över det fria varusortimentet enligt 3 § 8) affärstidslagen

Portioner av mat, som har värmts eller grillats på stället, med tillbehör,	pennor, bläck, radergummi, skrivpapper och kuvert eller liknande skrivmateriel,
glass,	vykort, spelkort,
konfektyrer,	film och fotoblixtar,
alkoholfria drycker,	elproppar, glödlampor och torr-
kaffe, te och kakao,	batterier,
frukt,	souvenirer,
produkter av frukt,	ballonger och andra smärre lek-
honung,	saker,
kex eller därmed jämförliga småbröd i förpackning,	tändstickor,
artiklar för hygien och kroppsvård,	gravprydnader,
damstrumpor,	julgranar.

Stockholm den 20 mars 1967

KUNGL. ARBETARSKYDDSSTYRELSEN

KAS 131. II. 3000. april 67. SRA 73603



## Tillämpningsföreskrifter till affärstidslagen

Det s. k. fria varusortimentet enligt 3 § 8) affärstidslagen utgöres — förutom av tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel till motorfordon och tillbehör till sådana fordon — av de varor som är uppräknade i Arbetarskyddsstyrelsens Meddelande 67: 4.

Det fria sortimentet får försäljas utan hinder av lagens bestämmelser om affärstid *under förutsättning*

1. att försäljningen sker *utan samband med annan handel* eller
2. att försäljningen sker i anslutning *till ordnad serveringsrörelse* eller
3. att försäljningen sker i anslutning *till handel med konst* som be-  
drives i utställningslokal eller
4. att försäljningen, om den under den vanliga affärstiden är förenad med annan detaljhandel, är så ordnad att skäliga *garantier skapas* för att försäljningen efter den vanliga affärstidens slut begränsas till det fria varusortimentet.

Sådana garantier kan anses föreligga

a) om det fria sortimentet försäljes i ett särskilt utrymme, som genom låsbar dörr, jalousi, vikvägg eller annan liknande anordning vid affärstidens slut kan avskärmas från det övriga sortimentet, eller

b) om det fria sortimentet visserligen under den vanliga affärstiden från ett och samma utrymme försäljes i samband med andra varor men dessa senare varor efter affärstidens slut förvaras under lås i skåp, hyllor eller annan liknande anordning.

Stockholm den 22 maj 1967

KUNGL. ARBETARSKYDDSSTYRELSEN



## Tillämpningsföreskrifter till affärstidslagen

Arbetskyddsstyrelsen har den 20 mars 1967, i Meddelande 67: 4, angivit vilka varor som — förutom tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel till motorfordon och tillbehör till sådana fordon — är att räkna till det s. k. fria varusortimentet enligt 3 § 8) affärstidslagen. Arbetskyddsstyrelsen får härigenom, *med upphävande av Meddelande 67: 4*, föreskriva, att det fria varusortimentet tills vidare och intill dess annorlunda bestämmes utgöres av i följande förteckning angivna varor.

### Förteckning över det fria varusortimentet enligt 3 § 8) affärstidslagen

Portioner av mat, som har värmts eller grillats på stället, med tillbehör, glass, konfektyrer, alkoholfria drycker, kaffe, te och kakao, frukt, produkter av frukt, honung, kex och därmed jämförliga småbröd i förpackning, artiklar för hygien och kroppsvård *), damstrumpor, tvättmedel i portionsförpackning, servetter, handdukar, bågare, tallrikar och bestick för engångsbruk,	pennor, bläck, radergummi, skrivpapper och kuvert eller liknande skrivmateriel, vykort, spelkort, film och fotoblixtar, elproppar, glödlampor och torr-batterier, ficklampor, fotogen och gasol jämte gasoltillbehör, souvenirer, ballonger och andra smärre leksaker, blöjor och därmed jämställda babyvårdsartiklar, tändstickor, gravprydnader, julgranar.
---	--

\*) Som artiklar för hygien och kroppsvård räknas badsalt, bomull, plåster, sårsalvor och andra förbandsartiklar, fotsalt, hårkräm, hårshampo, hårspray, hårvatten, hud- och ansiktskrämer, sololja, cerat, läppstift, nagelfilar, munvatten, myggmedel, pappersnäsdukar, rakborstar, rakblad, rakhylvar, raktvålar, rakvatten, tvålaskar, sanitetsbindor och transpirationsmedel.

Stockholm den 20 maj 1968

KUNGL. ARBETARSKYDDSTYRELSEN

KAS 138. 12 000. maj 68. Akt nr 932. ctr 2732





## Tillämpningsföreskrifter till affärstidslagen

Arbetskyddsstyrelsen har den 20 maj 1968, i Meddelande 68:3, angivit vilka varor som — förutom tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel till motorfordon och tillbehör till sådana fordon — är att räkna till det s. k. fria varusortimentet enligt 3 § 8) affärstidslagen. Arbetskyddsstyrelsen får härigenom, *med upphävande av Meddelande 68:3*, föreskriva, att det fria varusortimentet tills vidare och intill dess annorlunda bestämmes utgöres av i följande förteckning angivna varor.

### Förteckning över det fria varusortimentet enligt 3 § 8) affärstidslagen

Portioner av mat, som har värmts eller grillats på stället, med tillbehör,  
glass,  
konfektyrer,  
alkoholfria drycker,  
kaffe, te, kakao,  
frukt,  
produkter av frukt,  
honung,  
kex och därmed jämförliga småbröd i förpackning,  
artiklar för hygien och kroppsvård \*),  
damstrumpor,  
tvättmedel i portionsförpackning,  
servetter, handdukar, bågare, tallrikar och bestick för engångsbruk,

pennor, bläck, radergummi, skrivpapper och kuvert eller liknande skrivmateriel,  
vykort, spelkort,  
film och fotoblixtar,  
elproppar, glödlampor och torr-batterier,  
ficklampor,  
reflexbrickor,  
fotogen och gasol järnte gasoltillbehör,  
souvenirer,  
ballonger och andra smärre leksaker,  
blöjor och därmed jämställda babyvårdsartiklar,  
tändstickor,  
gravprydnader,  
julgranar.

\*) Som artiklar för hygien och kroppsvård räknas tvål, badsalt, bomull, plåster, sårsalvor och andra förbandsartiklar, fotsalt, hårkräm, hårshampo, hårspray, hårvatten, hud- och ansiktskrämer, sololja, cerat, läppstift, nagelfilar, munvatten, myggmedel, pappersnäsdukar, rakborstar, rakblad, rakhyvlar, rakkräm, rakvatten, tvålaskar, sanitetsbindor och transpirationsmedel.

Stockholm den 4 februari 1969

KUNGL. ARBETARSKYDDSSTYRELSEN

KAS 142. 12 000. febr. 69. Akt nr 932. ctr 3966



## Tillämpningsföreskrifter till affärstidslagen

Arbetarskyddsstyrelsen har den 4 februari 1969, i Meddelande 69:1, angivit vilka varor som — förutom tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel till motorfordon och tillbehör till sådana fordon — är att räkna till det s. k. fria varusortimentet enligt 3 § 8) affärstidslagen. Arbetarskyddsstyrelsen får härigenom, *med upphävande av Meddelande 69:1*, föreskriva, att det fria varusortimentet tills vidare och intill dess annorlunda bestämmes utgöres av i följande förteckning angivna varor.

### Förteckning över det fria varusortimentet enligt 3 § 8) affärstidslagen

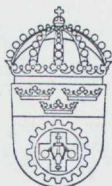
Portioner av mat, som har värmts eller grillats på stället, med tillbehör,	pennor, bläck, radergummi, skrivpapper och kuvert eller liknande skrivmateriel,
glass,	vykort, spelkort,
konfektyrer,	film och fotoblixtar,
alkoholfria drycker,	elproppar, glödlampor och torr-
kaffe, te, kakao,	batterier,
frukt,	ficklampor,
produkter av frukt,	reflexbrickor,
honung,	fotogen och gasol jämte gasoltill-
kex och därmed jämförliga småbröd i förpackning,	behör,
artiklar för hygien och kroppsvård *),	souvenirer,
damstrumpor,	ballonger och andra smärre leksaker,
tvättmedel i portionsförpackning,	blöjor och därmed jämställda baby-
servetter, handdukar, bågare, tallrikar och bestick för engångsbruk,	vårdsartiklar,
	tändstickor,
	gravprydnader,
	julgranar.

\*) Som artiklar för hygien och kroppsvård räknas tvål, tvålaskar, tandborstar, tandkräm, munvatten, rakborstar, rakblad, rakhyvlar, rakkram, rakvatten, kammar, hårkräm, hårshampo, hårspray, hårvatten, nagelfilar, badsalt, fotsalt, transpirationsmedel, hud- och ansiktskrämer, sololja, myggmedel, cerat, läppstift, pappersnäsdukar, toalettpapper, sanitetsbindor, bomull, plåster, sårsalvor och andra förbandsartiklar.

Stockholm den 18 november 1969

KUNGL. ARBETARSKYDDSSTYRELSEN

KAS 158. 14 000. nov. 69. Akt nr 932. ctr 5441



## Tillämpningsföreskrifter till affärstidslagen

Arbetarskyddsstyrelsen har den 18 november 1969, i Meddelande 69:10, angivit vilka varor som — förutom tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel till motorfordon och tillbehör till sådana fordon — är att räkna till det s. k. fria varusortimentet enligt 3 § 8) affärstidslagen. Arbetarskyddsstyrelsen får härigenom, *med upphävande av Meddelande 69:10*, föreskriva, att det fria varusortimentet tills vidare och intill dess annorlunda bestämmes utgöres av i följande förteckning angivna varor.

### Förteckning över det fria varusortimentet enligt 3 § 8) affärstidslagen

Portioner av mat, som har värmts eller grillats på stället, med tillbehör,  
glass,  
konfektyrer,  
alkoholfria drycker,  
kaffe, te, kakao,  
frukt,  
produkter av frukt,  
honung,  
kex och därmed jämförliga småbröd i förpackning,  
artiklar för hygien och kroppsvård\*),  
preventivmedel\*\*),  
damstrumpor,  
tvättmedel i portionsförpackning,  
servetter, handdukar, bågare, tallrikar och bestick för engångsbruk,

pennor, bläck, radergummi, skrivpapper och kuvert eller liknande skrivmateriel,  
vykort, spelkort,  
film och fotoblixtar,  
elproppar, glödlampor och torrbatterier,  
ficklampor,  
reflexbrickor,  
fotogen och gasol jämte gasoltillbehör,  
souvenirer,  
ballonger och andra smärre leksaker, blöjor och därmed jämställda babyvårdsartiklar,  
tändstickor,  
gravprydnader,  
julgranar.

\*) Som artiklar för hygien och kroppsvård räknas tvål, tvålaskar, tandborstar, tandkräm, munvatten, rakborstar, rakblad, rakhyvlar, rakkräm, rakvatten, kammar, hårkräm, hårshampo, hårspray, hårvatten, nagelfilar, badsalt, fotsalt, transpirationsmedel, hud- och ansiktskrämer, sololja, myggmedel, cerat, läppstift, pappersnäsdukar, toalettpapper, sanitetsbindor, bomull, plåster, sårsalvor och andra förbandsartiklar.

\*\*) I detta meddelande nytillkommet varuslag.

Stockholm den 16 juni 1970

KUNGL. ARBETARSKYDDSSTYRELSEN

KAS 167. 14000. juni 1970. Akt nr 932. ctr 6344

## Bilaga 6 Förändringar i öppethållandetiderna 1966–1969

På uppdrag av 1970 års Affärstidskommitté har Handels Utredningsinstitut, under maj månad 1970, genomfört rubricerade utredning.

Ansvarig för undersökningens genomförande har varit pol.mag. Bo Nilsson.

Stockholm den 25 september 1970  
HANDELNS UTREDNING SINSTITUT

### 1 Inledning

Under tiden fram till år 1967 reglerades den allmänna affärstiden genom 1948 års butikstängningslag. Genom den år 1967 genomförda affärstidslagen medgavs en viss utvidgning av öppethållandetiderna på vardagar, samtidigt som dispensbestämmelser avseende öppethållande utöver vanlig affärstid liberaliserades. Dessa nya bestämmelser kom i huvudsak att innebära större regionala och branschmässiga skillnader i de tillämpade butikstiderna än vad som tidigare var fallet.

För att i någon utsträckning söka bevaka denna förändring och belysa de vid respektive tidpunkt förekommande öppethållandetiderna genomförde HUI vid två tillfällen, 1967 och 1969, en kartläggning av detaljhandels öppethållande.

### 1967 års affärstidsundersökning

Denna undersökning genomfördes under hösten 1967 i form av en enkät bland cirka

1 700 utvalda butiksenheter. Urvalet av enheter skedde i två steg varvid det första bestod i utväljande av ett antal orter inom ramen för ortsgrupperna:

Storstäder  
Medelstora städer (över 50 000 invånare)  
Mindre städer och köpingar

På de utvalda orterna utlottades ett antal butiksenheter inom var och en av följande branscher:

Varuhus (samtliga)  
Livsmedelshandel: KF (samtliga)

### Övriga

Herrbeklädnad  
Dambeklädnad  
Järnhandel  
Möbelhandel  
Färghandel  
Bokhandel  
Skohandel  
Cykel- och sporthandel  
Frukt och konfektyr  
Tobakshandel  
Blomsterhandel

De utvalda butiksenheterna tillfrågades beträffande sina vid frågetillfället tillämpade öppet-, respektive stängningstider samt dessutom om lunchstängning, om förekomsten av lokala rekommendationer för öppethållandet. Slutligen angavs även i vilken utsträck-

ning förändringar i öppethållandet skett sedan hösten 1966 respektive om ytterligare förändring planerades.

### 1969 års affärstidsundersökning

Denna kartläggning som genomfördes under hösten 1969, kom att ges en något annorlunda utformning än 1967 års undersökning. Som närmare kommer att beskrivas nedan, gav 1967 års utredning vid handen en synnerligen splittrad bild vad avser öppethållandet. Variationerna mellan orter och branscher var av en sådan storleksordning att det i det närmaste framstod som omöjligt att finna några "typiska" drag i tillämpning av öppethållandet. 1969 års undersökning genomfördes till följd härav på ett sätt som i viss mån innebar en något mer begränsad målsättning.

I likhet med tidigare eftersträvades även denna gång att erhålla information beträffande så många olika ortstyper som möjligt. Likaså genomfördes undersökning på samma branscher som tidigare. Urvalet butiker begränsades dock till att i första hand avse de enheter som tillhörde större eller medelstora företag. Avsikten härmed var att få en

bild av de tillämpade tiderna inom de företag som kunde anses tongivande eller ledande i respektive bransch eller ort.

Valet föll därvid på de företag som tillhörde kategorin "De 250 största företagen"<sup>1</sup> och på de butiksenheter inom dessa, som var belägna på de utvalda orterna.

Som kontrollgrupp undersöktes dessutom ett urval av cirka 340 enheter inom mindre företag.

### 2 *Ändringar i affärstiderna 1966–1967*

De i det följande redovisade uppgifterna avseende 1967 avser affärstiderna under hösten samma år. För att belysa vilka förändringar som vidtagits fram till denna tidpunkt respektive planeras har uppgifter inhämtats från företagen.

Förändringarna sedan hösten 1966 respektive våren 1967

I *tabellerna 1 och 2* anges hur många procent av antalet butiker, som inte ändrat sina affärstider i *något* avseende under det senare året respektive halvåret. Totalt sett har ungefär 70 procent av butikerna inte gjort några

<sup>1</sup> "De 250 största detaljhandelsföretagen 1968" P 4012:69

*Tabell 1* Procentuell andel företag hösten 1967 med samma tider som hösten 1966

Ort	Livsmedel			Textil	Järn, möbel	Tobak, frukt, blom.	Övr. detaljhandel	Samtl.
	Varuhus	Ensk.	KF					
Stockholm	—	61	4	43	66	81	67	62
Göteborg	100	76	67	64	75	100	83	77
Malmö	50	84	100	47	76	88	58	69
Medelstora städer	51	75	67	67	72	82	82	76
Mindre städer och köpingar	54	70	55	46	72	80	73	68
Samtliga orter	49	72	60	56	72	82	76	71

*Tabell 2* Procentuell andel företag hösten 1967 med samma tider som våren 1967

Ort	Livsmedel			Textil	Järn, möbel	Tobak, frukt, blom.	Övr. detaljhandel	Samtl.
	Varuhus	Ensk.	KF					
Stockholm	63	57	4	88	78	81	80	71
Göteborg	100	59	67	87	86	100	89	85
Malmö	83	84	100	100	88	93	90	91
Medelstora städer	83	88	94	86	82	85	80	85
Mindre städer och köpingar	88	83	86	83	97	88	80	84
Samtliga orter	84	80	83	86	87	86	81	83

Tabell 3 Procentuell andel av samtliga butiker i gruppen som:

Ort	Bransch	Stänger senare		Stänger tidigare		Öppnar senare		Öppnar tidigare		Infört sond-öppet	Infört annan förändr. (ej spec.)
		M-F	L	M-F	L	M-F	L	M-F	L		
Stockholm	Varuhus	63	-	25	13	38	-	-	-	7	8
	Livsmedel: ensk. KF	8	8	14	7	0	-	-	-	-	14
	Textil	96	-	-	-	20	-	-	3	-	-
	Järn, möbel	25	3	10	-	14	-	-	-	-	0
	Tobak, frukt, blommor Övrig detaljhandel	22	-	-	7	-	12	-	-	4	1
Göteborg	Varuhus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Livsmedel: ensk. KF	-	-	-	24	-	-	-	-	-	-
	Textil	11	4	9	33	4	-	-	-	-	4
	Järn, möbel	-	-	-	4	14	-	-	-	-	-
	Tobak, frukt, blommor Övrig detaljhandel	-	6	-	11	-	11	-	-	-	-
Malmö	Varuhus	33	-	-	-	17	-	-	-	-	-
	Livsmedel: ensk. KF	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-
	Textil	11	-	5	11	29	-	-	-	-	4
	Järn, möbel	24	11	-	11	11	-	-	-	-	23
	Tobak, frukt, blommor Övrig detaljhandel	9	4	-	5	16	-	-	4	-	12
Medelstora städer	Varuhus	32	6	13	19	2	-	-	13	-	6
	Livsmedel: ensk. KF	2	2	2	17	2	1	-	3	-	2
	Textil	6	1	10	21	9	-	-	2	-	1
	Järn, möbel	16	-	3	7	5	-	-	3	-	5
	Tobak, frukt, blommor Övrig detaljhandel	9	1	5	6	6	-	-	1	-	3
Mindre städer och köpingar	Varuhus	11	-	5	16	6	-	-	4	-	8
	Livsmedel: ensk. KF	6	2	6	23	5	-	-	-	-	-
	Textil	13	7	4	17	6	-	-	-	-	33
	Järn, möbel	4	4	4	73	6	-	-	3	-	4
	Tobak, frukt, blommor Övrig detaljhandel	3	3	3	14	3	7	-	-	-	3
		4	1	1	6	7	1	-	-	9	1
		3	1	4	14	4	1	-	-	1	-

förändringar i öppnings- eller stängningstider från hösten 1966 till hösten 1967. Tendensen är dock inte enhetlig. Alla Stockholms varuhus har ändrat sina tider, medan Göteborgs varuhus haft oförändrade tider. I övrigt har ungefär hälften av varuhusen i landet vidtagit förändringar av något slag. De flesta förändringarna har gjorts mellan hösten 1966 och våren 1967 — en tendens som totalt sett gäller flertalet branscher.

Över huvud har de flesta förändringarna i affärstiderna genomförts i Stockholm. Inom landet i övrigt är det framförallt textilt handeln, som vid sidan av varuhusen, svarat för de största förändringarna.

Vad förändringarnas innebörd beträffar redovisas dessa i *tabell 3*. Det är dock svårt att få en klar bild av tendenserna. Ofta rör det sig om förlängt öppethållande, men också om tidigare eller senare öppning. Något samband i den riktningen, att butiker som stänger senare också skulle öppna senare och vice versa, har inte kunnat påvisas. Nedan anges i sammanfattande form några av de tendenser, som kan utläsas ur tabellen.

- *Varuhusen* har förlängt öppethållandet på kvällarna (M–F) främst i Stockholm, men också i viss utsträckning i andra städer (utom Göteborg). Det förekommer dock också att man stänger tidigare än året innan
- *Varuhusens öppningstider* har inte förändrats, utom i Stockholm samt i en del fall i Malmö, där man öppnar senare än förut
- *Förhållandevis få enskilda livsmedelsbutiker* har övergått till senare stängningstider. Samma gäller *konsumentkooperationen*, utom i Stockholm, där praktiskt

taget alla konsumbutiker förlängt öppethållandet (M–F)

- En del av *textilaffärerna* i Stockholm och Malmö har senarelagt såväl öppnings- som stängningstiden. Också åtskilliga *järn- och möbelaffärer* har förlängt öppethållandet på kvällarna; dock har inte alla gjort motsvarande förändringar på morgnarna
- Tämligen få butiker har förlängt öppethållandet på *lördagar*. Inte heller har man senarelagt öppningstiderna. Däremot är tendensen att allt flera affärer stänger tidigare på *lördagar* påtaglig

#### *Planer år 1967 på förändringar*

*Tabell 4* visar den andel av de tillfrågade företagen som hade planer på förändringar i öppethållandetiderna 1967. Det verkar inte som ytterligare Stockholms-butiker kommer att förändra affärstiderna (bortsett från textilt handeln). I Göteborg, där förändringarna hittills varit små, förbereds däremot införandet av nya affärstider i åtskilliga branscher; dock ej i livsmedelshandeln. På övriga orter är planerna på ändringar i affärstiderna än så länge rätt begränsade.

Det ligger i sakens natur att det för många enskilda köpmän är svårt att förutse, vilka förändringar i öppethållandet, som kan bli aktuella. I stor utsträckning "följer man med" när andra branschaffärer ändrar sina affärstider. Det är följaktligen relativt få som kunnat precisera de planerade förändringarnas innebörd. Av inkomna uppgifter att döma synes dock åtskilliga ha planer på senare stängning, anmärkningsvärt också på *lördagar*. Som konsekvens härav har en del butiker också planer på senare öppnande (M-F).

*Tabell 4* Procentuell andel företag som planerar förändring i öppethållandet 1967

Ort	Varuhus	Livsmedel			Järn, möbel	Tobak, frukt, blom.	Övr. detaljhandel
		Ensk.	KF	Textil			
Stockholm	—	—	—	22	8	0	7
Göteborg	25	—	—	20	33	11	11
Malmö	17	16	—	—	12	—	13
Medelstora städer	17	7	25	12	10	13	8
Mindre städer och köpingar	8	6	10	19	7	1	7

Det finns emellertid i materialet också affärer, som planerar att gå den motsatta vägen d.v.s. stänga tidigare, såväl måndag-fredag som på lördagar. Enstaka röster har höjts för öppethållande på söndagar respektive stängning helt på måndagar eller lördagar.

I vilken utsträckning den under 1967 planerade förändringen i öppethållandet genomförts fram till 1969 har vi i viss utsträckning försökt belysa nedan under redogörelsen för tillämpade tider 1967 och 1969.

Under alla omständigheter torde det totala öppethållandet ha ökat under perioden, mätt i antal timmar per vecka och butiker.

För att erhålla en uppfattning om den volym öppethållandet 1969 hade gjordes en bearbetning av denna undersökning, vilket resulterat i sammanställningen i tabell 12 nedan.

### 3 Affärstidsundersökningar 1967 och 1969 – en jämförelse

#### 3.1 Tillämpade tider 1967 och 1969 i olika branscher

Resultaten av 1967 och 1969 års undersökningar redovisas nedan för varje branschgrupp. För varje kategori har som "normal" öppnings- respektive stängningstidpunkt angivits de typtal som funnits i respektive undersökningsmaterial. Detta innebär att man får en uppfattning om de mest frekventa tidpunkterna, medan däremot individuella avvikelser bortfaller i de fall de ej särskilt kommenterats.

#### Varuhusen

##### Öppningstider

1967

"Under *måndag-fredag* är kl. 9 vanligaste öppningstid på flertalet orter. En tendens till *senare öppningstid* kan emellertid iakttagas i *storstäderna*. Således öppnar varuhusen i Stockholm och Malmö cityområden kl. 9.30; denna tid tillämpas också av vissa varuhus i andra stadsdelar i Malmö. Senast öppningstid

har varuhusen i vissa av Stockholms förorter, som *måndag-fredag* öppnar först kl. 10. I Göteborg dock varuhusen genomgående kl. 9.

*Lördagar* är vanligaste öppningstiden 8.30 utom för varuhusen i Stockholm som öppnar kl. 9."

1969

##### KF-varuhusen

"Normal öppningstid är även här kl. 9. Man konstaterar dock att varuhusen i storstäderna öppnar först kl. 9.30 utom i Stockholm på fredagar, då öppningstiden är den normala, kl. 9. Också andra avvikelser förekommer, t.ex. att Västerås-varuhusen öppnar först kl. 10. Öppningstiderna på lördagar är dock mycket skiftande. Flertalet KF-varuhus öppnar 8.30 liksom livsmedelsbutikerna, men i Stockholm, Göteborg och ytterligare några städer är öppningstiden på lördagar först kl. 9."

##### Övriga varuhus

"Öppningstid *måndag t.o.m. fredag* är kl. 9, utom varuhusen i Malmö, som öppnar kl. 9.30. På lördagar öppnar man i något mer än hälften av orterna 8.30, men åtskilliga orter, däribland Stockholm, öppnar kl. 9.00."

Som framgår ovan har några förändringar i öppningstidpunkterna i stort sett ej inträffat mellan 1967 och 1969. Sälunda är fortfarande 9 den vanligaste öppningstidpunkten under *måndag-fredag*, medan öppnandet *lördagar* vanligtvis sker något tidigare. De avvikelser som 1967 konstaterades beträffande främst Stockholm och Malmö synes även ha bestått.

##### Stängningstider

1967

"På de flesta orter har varuhusen nu öppet till kl. 20 en gång i veckan antingen *måndag* eller *fredag*. I Stockholms city har man dock



kvällsöppet båda dagarna. Andra Stockholms-varuhus nöjer sig, med kl. 20 på fredagarna och kl. 19 andra veckodagar. Å andra sidan finns mindre orter, där varuhusen inte har kvällsöppet någon dag i veckan.

På *lördagar* är tendensen ju mindre ort desto tidigare stängning. I Stockholm har man således öppet till kl. 16, men på de mindre orterna stänger varuhusen redan kl. 14.”

1969

#### *KF-varuhusen*

”*Stängningstiden* måndag till torsdag är 18 med några få undantag som stänger senare. På fredagar har emellertid de allra flesta KF-varuhusen gått in för 20-stängning. Stängningstiderna på *lördagar* är mycket skiftande. Vanligaste tiden under vår och höst är 15 och under sommaren 14.”

#### *Övriga varuhus*

”Det övervägande antalet varuhus stänger måndagar till torsdagar kl. 18, men några fall av 19-stängning har noterats. På fredagar är 20-stängning vanligast, men också 19-stängning förekommer. På *lördagar* slutligen är 15-stängning vanligast på vår och höst och 14-stängning på sommaren.”

Varuhusen utnyttjade i stor utsträckning redan 1967 möjligheten till butiksöppethållande åtminstone någon kväll varje vecka. Även i detta avseende synes inte någon större förändring ha inträtt fram till 1969. Möjligen har dock kvällsöppethållandet på fredagar kommit att i än högre grad dominera över måndagsöppethållandet.

#### *Livsmedelshandeln*

##### *Öppningstider*

1967

”Öppningstiderna inom *enskild livsmedelshandel* företer en tämligen oenhetlig bild. I Stockholms innerstad öppnar man som regel kl. 9, men i förorterna är 8.30 också vanligt. (Observera att livsmedelsbutikerna i Farsta

centrum följt varuhusens exempel att öppna kl. 10.)

I Göteborg synes förhållandena närmast vara omkastade, med tidigare öppethållande i city (måndag-fredag). Skillnaderna i Malmö mellan olika stadsdelar torde sammanhånga med skillnader i befolkningens yrkesverksamhet o.dyl. Inom övriga städer och köpingar är vanligaste öppningstid kl. 9 måndag-fredag och kl. 8.30 eller 9 *lördagar*, men åtskilliga avvikelser förekommer. Man bör observera att till livsmedelshandel räknats såväl moderna snabbköpsbutiker som äldre kvartersbutiker av manuell typ; de senare har ofta tidigare öppethållande för att möjliggöra vissa ’frukostinköp’ o.dyl.

*Konsumbutikerna* öppnar som regel kl. 9 måndag-fredag och, i storstäderna, kl. 8 på *lördagar*. Intressant att konstatera är att en del Göteborgs-affärer öppnar först kl. 10 (måndag-fredag). Utanför storstäderna förekommer olika öppningstider (8, 8.30 och 9) på *lördagar*.”

1969

”De konsumentkooperativa livsmedelsbutikerna öppnar genomgående kl. 9 måndagar till torsdagar och samma tid gäller också på fredagar utom i ett observerat fall där tiden var 8.30. Under *lördagar* är den vanligaste öppningstiden 8.30, men på åtskilliga orter, dock inte på riksorterna, förekommer att man öppnar först kl. 9.00. Också öppningstiden 8.00 har observerats i något fall.”

”Också bland de enskilda livsmedelsbutikerna överväger 9-öppning under måndagar till fredagar. Endast på ett fåtal orter förekommer tidigare eller senare öppningstider. I allmänhet är det då inte fråga om någon genomgående tendens på orten utan 9-öppning förekommer samtidigt med annan öppningstid.

Under *lördagar* är bilden mera oklar. 9-öppning är vanligaste tiden för dessa butiker, men det förekommer åtskilliga fall både av öppning kl. 8 och 8.30.”

Öppningstidpunkterna inom livsmedels-

detaljhandeln företer sålunda en mycket oenhetlig bild såväl 1967 som 1969. Till följd härav kan inte några generella slutsatser dragas beträffande utvecklingen över tiden i detta hänseende. En till synes klar förändring torde dock vara att KF-enheterna har skjutit fram öppningstiden på lördagar från 8 till 8.30.

### *Stängningstider*

1967

”De enskilda livsmedelsbutikerna i Stockholms city har nu förlängt öppethållandet till kl. 19 alla dagar måndag-fredag. Mer och mer kommer 19-öppet på fredagar också på andra orter. Det finns också enstaka orter, där man inte stänger förrän kl. 20 på fredagar. På lördagar stänger man som regel redan kl. 13, bortsett från storstäderna, där 14-stängning är vanligast. I Stockholms city håller många öppet ända till kl. 16 på lördagar.

*Konsumbutikerna* följer som regel ett mycket enhetligt stängningsmönster; måndag-fredag kl. 18, lördag kl. 13, utom i Stockholm och Göteborg, som har öppet en timme längre. Inom varje ortsgrupp finns emellertid en eller annan ort, som har förlängt öppethållande på fredagar eller lördagar med en timme.”

1969

”Som regel stänger de kooperativa livsmedelsbutikerna kl. 18.00 måndag till fredag. På vissa mindre orter förekommer stängning en halvtimme tidigare. 19-stängning förekommer i några fall. Man observerar emellertid att några avvikelser inte förekommer på riksorterna måndag till fredag. Vad slutligen stängningstiden på lördagar beträffar är 13 den vanligaste tiden, men under sommarsäsongen har en del konsumbutiker stängning redan kl. 12. Också 14-stängning har förekommit liksom några speciella fall av senare lördagsöppethållande.”

”De enskilda livsmedelsbutikerna stänger i allmänhet kl. 18 måndagar till torsdagar. Endast ett fåtal avvikelser har noterats.

Under fredagar är också 18-stängning vanligast, men här observerar man att på många orter 19- och 20-stängning förekommer, även om tendensen på dessa orter är långt ifrån enhetlig. Någon skillnad mellan säsongerna kan inte iakttagas med undantag för att 20-stängning inte förekommer på sommarsäsongen.

På lördagar stänger flertalet enskilda livsmedelsbutiker kl. 13. En hel del olika stängningsvariationer förekommer emellertid.”

Beträffande de enskilda livsmedelsbutikernas stängningstider synes kvällsöppethållandet på fredagar efter kl. 18 ha förekommit i ganska betydande utsträckning redan 1967 och då främst i storstäder.

Även 1969 års undersökning utvisar denna bild, men man konstaterar dock att 18-stängningen fortfarande är den vanligaste förekommande.

KF-butikerna uppvisar i detta hänseende en mycket enhetlig bild med stängning kl. 18 under måndag-fredag under såväl 1967 som 1969.

### *Beklädnadsbranschen*

#### *Öppningstider*

1967

”Tämligen enhetliga öppningstider redovisas för textilhandeln. Majoriteten av affärerna öppnar således kl. 9 samtliga dagar. Senareläggning till kl. 9.30 har dock börjat tillämpas, dels i Stockholms city (måndag-torsdag) och dels i Malmö (måndag-fredag). Samma tendens kan också spåras i vissa andra städer, men det förekommer också orter, där den vanligaste öppningstiden för textilaffärer är 8.30.”

1969

”Beträffande öppningstiderna måndag till fredag tycks kl. 9 och 9.30 vara ungefär lika vanliga. På lördagar öppnar emellertid praktiskt taget alla kl. 9.00.”

Mellan 1967 och 1969 har sålunda öpp-

ningstiden 9.30 blivit allt vanligare under måndag-fredag.

### *Stängningstider*

1967

”Utanför Stockholm är det inte vanligt med kvällsöppethållande måndag-torsdag. Flera orter har emellertid öppet till kl. 19 eller 20 på fredagar. I Stockholm förekommer förlängt öppethållande också andra dagar i veckan. På lördagar är tendensen i textilhandeln ungefär densamma som för varuhusen, d.v.s. tidig stängning på de mindre orterna, senare stängning i Stockholm.”

1969

#### Herraffärer

”Herraffärerna stänger som regel kl. 18.00 måndagar till torsdagar. På fredagar överväger också 18-stängning, men på åtskilliga orter förekommer också förlängt öppethållande. På lördagar överväger 14-stängning under vår och höst och 13-stängning på sommaren. Andra stängningstider är dock inte ovanligt.”

#### Dambeklädnad

”Dessa butiker stänger genomgående kl. 18 måndagar till torsdagar. På fredagar är också 18-stängning vanligast, men i inte obetydlig utsträckning förekommer då förlängt öppet-hållande. Beträffande lördagsstängningen är emellertid bilden tämligen oenhetlig. Under vår och höst förekommer således stängning kl. 13, 14 och 15 i ungefär lika många fall. På somrarna är det större dominans för 13- och 14-stängning.”

### *Järn- och möbelhandeln*

#### *Öppningstider*

1967

”Inom ’Hemvarubranscherna’ tillämpar majo-

riteten av affärerna 9-öppning. Vissa orter öppnar 8.30 eller till och med 8, men den enda stad i undersökningen, som ’vågat sig på’ senareläggning till kl. 9.30, är Uppsala.”

1969

#### Järnhandeln

”Öppningstiderna för järnhandeln varierar mellan 7 och 9.30. Vanligaste öppningstid är dock klockan 9 med 8.30 på andra platser. Anledningen till att vissa järnaffärer öppnar så tidigt som 7 eller 7.30 är sannolikt den stora partihandelsförsäljningen.”

#### Möbelhandeln

”Möbelbranschen företer en större spridning än andra branscher ifråga om öppningstiderna. Medan den vanliga öppningstiden är kl. 9 hela veckan förekommer allehanda varianter från 8.30 och fram till kl. 12. Det framgår dock att avvikelserna endast gäller en del av de i undersökningen förekommande orterna. Exempelvis tillämpar Göteborgs- och Stockholms-butikerna genomgående 9-öppning.”

### *Stängningstider*

1967

”18-stängning är regel, men på en del orter prövar man förlängt öppet-hållande måndagar eller fredagar. På lördagar varierar stängningstiderna mellan 13 och 15.”

1969

#### Järnhandeln

”Ifråga om stängningstider håller de flesta järnhandlare sig till 18-stängning. På lördagar är det vanligt att järnaffärerna stänger kl. 13, men också betydligt senare öppet-hållande förekommer.”

## Möbelhandeln

”Ser man på stängningstiderna är 18 det vanligaste klockslaget måndagar till fredagar. Här förekommer emellertid olika varianter, såsom 17 och 17.30, 19 och 20. När det gäller stängning på lördagar är mönstret ungefär detsamma som i ovan behandlade fackhandelsbranscher. 13-stängning dominerar på sommaren, men övriga delar av året har 14-stängning hög frekvens och även senare stängning förekommer.”

## Tobaks-, frukt- och blomsterhandeln

### Öppningstider

1967

”Dessa branscher har sammanförts, eftersom speciella bestämmelser rörande öppnings- och stängningstider ofta förekommer. I flertalet fall öppnar dessa affärer tidigare än både livsmedels- och urvalsvarubranscherna, men variationen är stor. På mindre orter samt i icke-industristäder tillämpar man dock i allmänhet 9-öppning.

Dessa affärer har på många håll också *söndagsöppet*. I Stockholm öppnar man därvid kl. 10, men på övriga orter kl. 9.”

1969

### Tobakshandeln

”Normal öppningstid är kl. 8. Det förekommer en relativt stor spridning av öppningstiderna. På lördagarna är normal öppningstid kl. 8.30.”

### Frukthandeln

”Öppningstiden är här normalt kl. 9. Noterbart är att riksorterna normalt öppnar kl. 8 eller 8.30. Dock öppnar vissa butiker i Malmö först kl. 10. På lördagarna är öppningstiderna mer skiftande. Normal öppningstid är kl. 9. 8-öppning förekommer mer allmänt under lördagar än under övriga veckodagar.”

## Blomsterhandeln

”Normal öppningstid är kl. 9. I Stockholm är öppningstiden kl. 8. På lördagarna är normal öppningstid kl. 9. Man kan dock notera att det är mer vanligt med 8- och 8.30-öppning under lördagarna än under övriga dagar. Stockholm har även under lördagarna 8-öppning.”

Tendenser till tidigare öppningstider än inom andra branscher har kunnat noteras såväl 1967 som 1969.

## Stängningstider

1967

### Tobaks-, frukt och blomsterhandeln

”Också för dessa affärer är 18-stängning vanligast måndag-fredag. Man konstaterar emellertid att många avvikelser i form av senare stängningstider, ibland till kl. 21 eller 22, förekommer.”

1969

### Tobakshandeln

”Stängningstiden är normalt kl. 18 och på lördagar kl. 13.”

### Frukthandeln

”Stängningstiden är normalt kl. 21. Stängningstiderna är dock mycket skiftande, med tider från kl. 16 till kl. 22.

### Blomsterhandeln

”Stängningstiden är normalt kl. 18, dock förekommer det i Mölndal 21-stängning. På lördagarna är den normala stängningstiden under vår och höst kl. 14 och under sommaren kl. 13. Stockholm har genomgående senare stängningstider.”

Kartläggningen av stängningstiderna visar såväl 1967 som 1969 den helt väntade situationen att dessa branscher i större utsträckning än andra tillämpar kvällsöppethållande.

## Övrig detaljhandel

### Öppningstider

1967

"I denna grupp ingår radio och TV-, färg-, sko-, bok-, cykel- och sporthandel. 9-öppning är vanligast, men i Malmö avviker stadsdelar från mönstret. I Farsta centrum har en del affärer skjutit öppningstiden en halvtimme (måndag-fredag).

Butikerna inom övriga branscher följer i stort sett samma stängningstider som textil m.fl. affärer."

1969

"Normal öppningstid är kl. 9. Öppningstiderna är dock mycket skiftande. Tiderna varierar från kl. 9 till 11."

### Stängningstider

1969

"Stängningstiden är normalt kl. 18. På fredagar under hösten är den normala stängningstiden 19. Riksorterna har dock 18-stängning. På lördagar under vår och höst är 14-stängning normalt. Under sommaren är det 13-stängning. I samtliga fall varierar tiderna relativt mycket."

## Radio- och TV-handeln

### Öppningstider 1969:

"Öppningstiderna varierar mellan 8 och 10 med klar dominans för 9. Detta gäller också på lördagar."

### Stängningstider 1969:

"Radioaffärerna har endast i ringa utsträckning förlängt öppethållandet efter kl. 18, som är den vanligaste stängningstiden. På lördagar förekommer olika stängningstider, men 13-stängning torde överväga."

## Bokhandeln

### Öppningstider 1969:

"Normal öppningstid är kl. 9 för vår, sommar och höst. Under lördagar förekommer mer allmän även 8.30-öppning."

### Stängningstider 1969:

"Stängningstiden är för måndag till fredag normalt kl. 18. Under sommaren kan noteras att Umeå har 17 som stängningstid och att 20-stängning förekommer under vår och höst i Södertälje. På lördagarna under vår och höst är 14-stängning normalt och stängning kl. 13 under sommaren. Dock kan man konstatera att stängningstiderna är mycket varierande."

## Färghandeln

### Öppningstider 1969:

"Normal öppningstid för färghandeln är kl. 9.00. Man konstaterar dock i Göteborg och Västerås att öppningstiderna är 9.30 respektive 7.30. Under lördagarna är öppningstiderna mer varierande. Tider som 8.00, 8.30 och 9.00 förekommer. Kl. 9.00 är emellertid normal öppningstid."

### Stängningstider 1969:

"Stängningstiden är måndag till torsdag kl. 18, med undantag för Kalix som har 17.30-stängning. På fredagar är normal stängningstid kl. 18, dock förekommer tider som 17,30, 19 och 20. Stängningstiden för lördagar är skiftande. Vanligast under vår och höst är 13- och 14-stängning under sommaren 12- och 13-stängning."

## Skohandeln

### Öppningstider 1969:

"Också inom denna bransch förekommer två öppningstider, kl. 9 och 9.30 i tämligen lika

omfattning. Man ser dock att 9-öppning tillämpas genomgående i Stockholm och Göteborg samt i landskommunerna. Under lördagar är 9-öppning vanligast, men det förekommer också skobutiker som öppnar redan kl. 8.30.”

### Stängningstider 1969

”De flesta skobutiker stänger kl. 18 måndag till fredag. Det förekommer dock fall där man stänger en halvtimme eller en timme tidigare. På fredagar förekommer också i viss utsträckning förlängt öppethållande till kl. 19 eller 20. Normal stängningstid på lördagar inom skohandeln är kl. 14 på vår och höst och kl. 13 på sommaren. Också inom denna bransch förekommer emellertid åtskilliga avvikelser.”

Sammanfattningsvis kan man konstatera, att en jämförelse mellan 1967 och 1969 års undersökningar avseende tillämpade tider i detaljhandeln ej ger vid handen några större skillnader inom respektive branscher. Även de skillnader mellan olika branscher som var fallet 1967 tycks i stor utsträckning ha bestått fram till 1969. Man bör dock vid ovannämnda jämförelser observera de olikheter i butiksurvalet som föreligger i de bägge undersökningarna och som kan påverka resultaten.

## 3.2 Kvällsöppethållande 1967 och 1969

### 1967

En sammanfattande bild av kvällsöppet-hållandets omfattning 1967 visas av *tabell 5*. Talen anger den procentuella andel av butikerna i respektive grupper, som har öppet efter kl. 18 måndag-fredag.

Av *varuhusen* har samtliga i Stockholm, Göteborg och Malmö kvällsöppet på fredagar. Nästan alla i Stockholm och Malmö har också kvällsöppet på måndag och några även tisdag-torsdag (åtminstone någon dag).

Utanför storstäderna har de flesta varuhusen gått in för förlängt öppet-hållande på fredagar.

Beträffande *livsmedelsbutikerna* är det endast i Stockholm som kvällsöppet-hållande fått någon större omfattning. Men även inom övriga ortsgrupper börjar fredagskvällarna utnyttjas. Det är anmärkningsvärt att inga av de tillfrågade enskilda livsmedelshandlarna i Göteborg har kvällsöppet någon dag i veckan.

Inom *textilbranschen* är det egentligen bara i Stockholm som man har kvällsöppet på måndagar. Fredagen har emellertid på olika håll blivit allt vanligare för förlängt öppet-hållande. Skillnaderna mellan olika ortsgrupper är dock stora. I Stockholm, Malmö och i medelstora städer har över hälften kvällsöppet på fredagarna, medan det ännu är ett fåtal i Göteborg som har förlängt öppet-hållande.

Vad de övriga *branschgrupperna* beträffar är mönstret tämligen oenhetligt, möjligen med undantag för KF-livs. Ibland företrar man måndagen och ibland fredagen för det förlängda öppet-hållandet. Fruktaffärerna m.fl. har också ofta kvällsöppet andra veckodagar, inklusive lör- och söndagar.

Uppgifterna i *tabell 5* (och delvis också i övriga tabeller) bör användas med försiktighet. Undersökningen bygger på ett urval av butiker och antalet uppgiftslämnare i vissa bransch- och ortsgrupper är litet. I den mån de utvalda affärerna tillämpar öppet-hållandestider, som avviker från övriga på orten, kan detta snedvrída resultaten. Man kan heller inte, trots den kontroll som ägt rum, bortse från möjligheten att några uppgiftslämnare kan ha missuppfattat vissa frågor på uppgiftskortet. Detta kan förklara vissa irreguläriteter i tabellerna.

### *Kvällsöppethållandet 1969*

har redovisats nedan i *tabell 6* med angivande av för varje bransch det antal butiker med öppet-hållande efter kl. 18 måndagar och fredagar.

Tabell 5. Procentuell andel av butikerna med kvällsöppethållande 1967 (måndag-fredag efter kl. 18)

Bransch Ortsgrupp	Måndag	Fredag
<i>Varuhus</i>		
Storstäder	60	100
Medelstora städer	6	91
Mindre städer och köpingar	4	85
<i>Livsmedel</i>		
Enskild livsmedelshandel		
Storstäder	1	30
Medelstora städer	—	27
Mindre städer och köpingar	0	16
<i>Konsument kooperativ livsmedelshandel</i>		
Storstäder	0	32
Medelstora städer	0	34
Mindre städer och köpingar	—	11
<i>Textil</i>		
Storstäder	37	47
Medelstora städer	—	64
Mindre städer och köpingar	—	19
<i>Järn, möbel</i>		
Storstäder	41	—
Medelstora städer	26	18
Mindre städer och köpingar	14	—
<i>Tobak, frukt, blommor</i>		
Storstäder	18	20
Medelstora städer	44	46
Mindre städer och köpingar	31	37
<i>Övrig detaljhandel</i>		
Storstäder	21	35
Medelstora städer	—	34
Mindre städer och köpingar	—	8

Tabell 6 Kvällsöppethållande 1969

Bransch Ort	Totalt antal butiker	Måndag	Fredag
<i>Livsmedelsbutiker, KF</i>			
Storstäder	498	7	40
Medelstora städer	36	—	6
Mindre städer och köpingar	37	—	2
<i>Livsmedelsbutiker, övriga</i>			
Storstäder	214	27	157
Medelstora städer	12	1	5
Mindre städer och köpingar	12	—	4
<i>Varuhus, KF</i>			
Storstäder	28	14	28
Medelstora städer	4	—	4
Mindre städer och köpingar	3	—	2
<i>Varuhus, Epa, Tempo, NK</i>			
Storstäder	73	23	55
Medelstora städer	9	3	8
Mindre städer och köpingar	2	—	2
<i>Övriga varuhus</i>			
Storstäder	3	2	3
Medelstora städer	—	—	—
Mindre städer och köpingar	—	—	—
<i>Herrkonfektion</i>			
Storstäder	94	18	65
Medelstora städer	12	—	3
Mindre städer och köpingar	2	—	—
<i>Dam/Barnkonfektion</i>			
Storstäder	108	33	77
Medelstora städer	12	—	—
Mindre städer och köpingar	2	—	—
<i>Skohandel</i>			
Storstäder	53	10	42
Medelstora städer	6	—	—
Mindre städer och köpingar	4	—	—
<i>Möbelhandel</i>			
Storstäder	32	25	11
Medelstora städer	3	1	—
Mindre städer och köpingar	6	1	—
<i>Radio-TV-handel</i>			
Storstäder	43	12	13
Medelstora städer	8	—	—
Mindre städer och köpingar	3	—	—
<i>Järnhandel</i>			
Storstäder	26	0	1
Medelstora städer	5	—	—
Mindre städer och köpingar	2	—	—
<i>Färghandel</i>			
Storstäder	32	2	4
Medelstora städer	7	—	—
Mindre städer och köpingar	7	—	—
<i>Bokhandel</i>			
Storstäder	55	10	8
Medelstora städer	6	—	—
Mindre städer och köpingar	1	—	—
<i>Blomsterhandel</i>			
Storstäder	12	1	3
Medelstora städer	2	—	1
Mindre städer och köpingar	6	—	—
<i>Frukt- och konfektyrer</i>			
Storstäder	47	36	37
Medelstora städer	4	3	3
Mindre städer och köpingar	2	2	2
<i>Tobakshandel</i>			
Storstäder	9	1	1
Medelstora städer	3	1	1
Mindre städer och köpingar	3	1	1
<i>Övriga branscher</i>			
Storstäder	130	24	57
Medelstora städer	5	—	—
Mindre städer och köpingar	—	—	—

I genomsnitt var förhållandet inom olika ortstyper följande på måndag och fredag.

*Andel butiker med öppethållande efter kl. 18, procent*

	Måndag	Fredag
Storstäder (inkl. förorter)	16,8	41,3
Medelstora städer	6,7	29,8
Mindre städer och köpingar	4,3	16,3

Kvällsöppethållande är således vanligare på fredagar samt ju större orter butikerna är belägna i.

Även inom respektive ortsgrupper föreligger stora variationer mellan olika bran-

*Antal kvällsöppethållande, %*

Bransch	Måndag	Fredag
Livsmedel, KF	1,4	8,0
" Övr.	12,6	73,4
Varuhus, KF	50,0	100,0
" Övr.	32,9	76,3
Herrkonfektion	19,1	69,1
Dam/Barnkonfektion	30,5	71,3
Skohandel	18,8	79,2
Möbelhandel	78,1	34,4
Radio- och TV-handel	27,9	30,2
Järnhandel	0	3,8
Färghandel	6,3	12,5
Bokhandel	18,2	14,5
Blomsterhandel	8,3	25,0
Frukt- och konfektyr	76,6	78,7
Tobakshandel	(11,1)	(11,1)
Övriga branscher	18,5	43,8

scher. Om man enbart betraktar kvällsöppethållandet inom de största ortsgrupperna (orststäder med kringliggande kommuner) erhålles följande skillnader mellan olika branscher.

De högsta frekvenserna återfinnes på fredagarna med undantag för möbel- och bokhandel, där måndagsöppethållande är vanligast. Speciellt höga andelar återfinnes på fredagar främst bland varuhus och beklädnadshandeln, men även den enskilda livsmedelshandeln, samt – av naturliga skäl – frukt- och konfektyrhandeln uppvisar en stor andel kvällsöppethållande.

*Sammanfattning*

I tabell 7 har kvällsöppethållandet under de olika undersökningarna sammanförts för vissa bransch- och ortsgrupper.

Vid uttolkningen av resultaten bör man här – liksom vad avser övriga jämförelser mellan två tidsperioder – vara medveten om de föreliggande skillnaderna i såväl ortsgrupper som butiksurlval.

Som framgår av tabellen har kvällsöppethållande ej entydigt utvecklats åt visst håll. Sälunda har de enskilda livsmedelsbutikerna i stor utsträckning ökat sitt kvällsöppethållan-

*Tabell 7 Kvällsöppethållandet inom vissa branscher/ortstyper 1967 och 1969*

Bransch/ortsgrupp	Procentuell andel av butiker med öppethållande efter kl. 18			
	Måndagar		Fredagar	
	1967	1969	1967	1969
<i>Varuhus</i>				
Storstäder	60,0	38,0	100,0	83,0
Medelstora städer	6,0	23,0	91,0	92,0
Mindre orter	4,0	(0,0)	85,0	(80,0)
<i>Livsmedelshandeln</i>				
Enskilda				
Storstäder	1,0	13,0	30,0	73,0
Medelstora städer	–	8,0	27,0	42,0
Mindre orter	0,0	0,0	16,0	33,0
KF				
Storstäder	0,0	1,0	32,0	8,0
Medelstora städer	0,0	0,0	34,0	17,0
Mindre orter	–	0,0	11,0	5,0
<i>Textilhandeln</i>				
Storstäder	37,0	25,0	47,0	70,0
Medelstora städer	–	0	64,0	13,0
Mindre orter	–	(0)	19,0	(0)



de medan det motsatta förhållandet synes ha varit fallet inom KF. Anmärkningsvärt är även den minskning som tycks ha inträffat inom varuhusen i storstäderna.

Under båda åren 1967 och 1969 har kvällsöppethållandet varit mest betydande på fredagarna.

### 3.3 Söndagsöppethållande 1967 och 1969

Öppethållande på söndagar inom de undersökta butikerna förekom 1967 företrädesvis branscherna tobak, frukt- och blomsterhandeln. Den relativa frekvensen enheter uppgick då inom dessa branscher till 15 – 20 procent av samtliga.

I livsmedelshandeln förekom söndagsöppethållande i viss utsträckning redan 1967 lokalt i Storstockholm.

Fram till 1969 hade dock ytterligare ett antal butiker inom andra branscher börjat tillämpa söndagsöppethållande i mindre utsträckning, medan andelen särskilt inom frukt- och konfektyrbranschen låg högt. Tabellen nedan anger den observerade fre-

kvensen inom olika branscher under hösten 1969.

(Ett vägt genomsnitt av branscherna blomsterhandeln, frukt och tobak motsvarande ovannämnda procenttal för 1967 uppgick 1969 till cirka 53 procent.)

### 3.4 Lunchstängning 1967 och 1969

1967

Förekomsten av lunchstängning på olika orter och i olika branscher redovisas i *tabell 9*.

Lunchstängning har 1967 i det närmaste helt försvunnit inom *Stockholms detaljhandel* och tillämpas endast av ett fåtal *varuhus* i övriga landet. Vidare konstaterar man att *textilaffärerna* inte har lunchstängt i någon nämnvärd omfattning på de mindre orterna.

Inom *livsmedelshandeln* tillämpar varannan enskild butik utanför storstäderna lunchstängning och bland motsvarande konsumbutiker är andelen ännu högre. I Göteborg och Malmö tycks man mer och mer gå in för att hålla öppet vid lunchdags. — Man

*Tabell 8* Andel butiker med söndagsöppet i procent av samtliga undersökta butiker per bransch och företagskategori

Bransch	Större företag %	Mindre företag %	Summa %
Livsmedelsbutiker, KF	0,5	.	0,5
Livsmedelsbutiker, övriga	11,1	—	10,1
Varuhus, KF	8,6	.	8,6
Varuhus, Epa, Tempo, NK	7,1	.	7,1
Övriga varuhus	(33,3)	.	(33,3)
Bokhandel	—	5,0	2,4
Blomsterhandel	—	25,0	25,0
Frukt- och konfektyrhandel	83,3	62,5	75,5
Tobakshandel	—	13,3	13,3
Summa	4,7	6,7	5,1

— = ingen söndagsöppet butik förekommer

. = inga butiker förekommer i gruppen

(%-andelen inom parentes avser grupper med mindre än 5 butiker)

*Tabell 9* Procentuell andel av butikerna som tillämpar lunchstängning

Ort	Livsmedel			Textil	Järn, möbel	Tobak, frukt, blom.	Övr. detalj- handel	Samtl.
	Varuhus	Ensk.	KF					
Stockholm	—	9	—	2	—	3	—	4
Göteborg	—	12	33	—	25	14	6	9
Malmö	—	35	—	—	56	7	23	19
Medelstora städer	9	53	72	6	49	20	27	36
Mindre städer och köpingar	8	47	76	38	52	25	34	29
Samtliga orter	6	41	64	13	43	18	25	28

skulle kanske ha väntat sig att enskilda affärer och konsumbutiker av konkurrensskäl skulle försöka hålla samma tider, bl.a. i fråga om lunchstängt, men detta är långt ifrån fallet.

Inom s.k. *hemvarubranscherna* är lunchstängningen fortfarande vanligt förekommande på orter från Malmö och "nedåt". För övriga branscher är frekvensen något lägre.

1969

I *tabellerna 10 och 11* redovisas andelen butiker inom olika branscher och ortsgupper, som tillämpade lunchstängning hösten 1969.

Fördelning efter orter ger vid handen att lunchstängning förekommer i betydligt större omfattning på mindre än på större orter.

*Tabell 10* Förekommande fall av butiker med lunchstängning efter ortsgrupp och företagskategori

	Större företag	Mindre företag
	Andel %	Andel %
1. Riksorter	3,1	15,7
2. Förorter	10,8	17,5
3. Övriga städer med mer än 50 000 inv.	34,0	30,6
4. Städer med mindre än 50 000 inv.	33,3	30,0
5. Köpingsar och landskommuner	67,4	53,3
Samtliga	14,3	28,5

*Tabell 11* Förekommande fall av butiker med lunchstängning

Bransch	Större företag	Mindre företag	Samtliga
	Andel %	Andel %	
Livsmedelbutiker, KF	29,7	.	29,7
Livsmedelsbutiker, övr.	7,9	44,0	11,8
Varuhus, KF	2,9	.	2,9
Herrkonfektion	—	8,0	1,9
Dam/Barnkonfektion	0,9	17,6	3,3
Skohandel	—	39,2	17,5
Möbelhandel	9,1	36,8	21,6
Radio-TV-handel	6,7	32,0	18,5
Järnhandel	(20,0)	65,2	51,5
Färghandel	8,3	29,4	23,9
Bokhandel	2,4	—	1,6
Blomsterhandel	.	20,0	20,0
Frukt och konfektyrer	—	25,0	7,5
Tobakshandel	.	6,7	6,7
Övriga branscher	5,2	.	.
Samtliga	14,3	28,5	16,5

Skillnader föreligger även mellan skilda branscher, där framför allt järnhandeln tillämpar lunchstängning i större omfattning. Här kan även noteras skillnader mellan butiker i större respektive mindre företag där dessa senare som regel tillämpar lunchstängning i relativt fler fall än de förra. Inga varuhus utanför KF med stängt för lunch 1969.

Trots bristande jämförbarhet kan man för flertalet branscher eller branschgrupper konstatera hur andelen butiker med lunchstängning har sjunkit sedan 1967. Genomsnittligt över samtliga branscher och orter har andelen förändrats från 28 till 16,5 procent av samtliga enheter.

Genomgående synes butikerna minska sitt öppethållande under sommartid för att återigen förlänga det när hösten inträder. Dessutom förekommer i regel det längsta öppethållandet i de större orterna, vilket bl.a. är en följd av den lägre frekvensen lunchstängning på dessa orter.

Förändringen i det genomsnittliga antalet öppethållandetimmar våren – hösten 1969

I nedanstående tablå har för varje ortsgupp angivits *det antal branscher som genomsnittligt* har förlängt, förkortat eller hållit sitt öppethållande oförändrat mellan våren 1969 och hösten 1969. Det visar sig härvid att de

## 3.5 Genomsnittligt antal öppethållandetimmar per vecka åren 1967–1969

Tabell 12 Medelantalet öppethållandetimmar per vecka efter bransch, ortsgrupp och säsong för butiker med 6-dagarsvecka (= ej söndagsöppna)

Bransch	Ort	Vår	Sommar	Höst
Livsmedelsbutiker, KF	1. Riksorter	49,8	47,4	50,0
	2. Förorter	49,5	49,6	49,8
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	45,8	45,5	45,9
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	46,8	46,8	46,9
	5. Köpingar och landskommuner	43,9	44,1	43,9
Livsmedelsbutiker, övriga	1. Riksorter	52,6	51,1	52,9
	2. Förorter	49,3	48,7	50,3
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	53,0	52,5	54,8
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	47,0	46,8	47,3
	5. Köpingar och landskommuner	45,8	45,8	45,9
Varuhus, KF	1. Riksorter	53,6	53,6	54,9
	2. Förorter	50,0	50,0	50,0
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	52,5	51,2	52,8
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	52,6	53,4	52,6
	5. Köpingar och landskommuner	50,8	50,5	50,8
Varuhus, Epa, Tempo, NK	1. Riksorter	54,2	51,9	54,8
	2. Förorter	53,5	52,8	54,5
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	53,2	52,1	54,0
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	53,4	52,7	53,4
	5. Köpingar och landskommuner	52,5	51,0	51,8
Övriga varuhus	1. Riksorter	58,5	58,5	62,5
	2. Förorter	—	—	—
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	53,5	52,0	59,5
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	—	—	—
	5. Köpingar och landskommuner	—	—	—
Herrkonfektion	1. Riksorter	50,8	48,7	50,9
	2. Förorter	50,3	48,8	50,3
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	48,7	46,6	49,0
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	48,9	47,9	48,9
	5. Köpingar och landskommuner	49,5	49,5	49,0
Dam/Barnkonfektion	1. Riksorter	51,3	48,9	55,2
	2. Förorter	51,0	50,0	51,0
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	49,3	48,2	49,4
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	48,5	47,6	47,9
	5. Köpingar och landskommuner	44,3	43,8	44,3
Skohandel	1. Riksorter	51,0	48,5	50,9
	2. Förorter	47,5	47,3	47,5
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	49,3	46,9	48,9
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	48,7	48,1	48,7
	5. Köpingar och landskommuner	45,4	44,9	45,4
Möbelhandel	1. Riksorter	49,7	46,7	50,3
	2. Förorter	50,4	43,9	50,4
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	50,7	48,0	50,8
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	46,7	45,0	47,7
	5. Köpingar och landskommuner	45,9	45,5	46,3

Bransch	Ort	Vår	Sommar	Höst
Radio-TV-handel	1. Riksorter	51,0	49,8	50,8
	2. Förorter	46,9	46,1	46,9
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	48,0	45,7	46,5
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	47,8	47,1	47,0
	5. Köpingar och landskommuner	45,8	45,2	47,5
Järnhandel	1. Riksorter	46,8	46,2	46,5
	2. Förorter	48,8	48,8	48,8
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	47,6	46,7	47,9
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	47,8	46,6	47,6
	5. Köpingar och landskommuner	45,5	45,0	45,0
Färghandel	1. Riksorter	50,5	49,4	50,4
	2. Förorter	49,9	49,3	49,5
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	46,3	45,9	46,3
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	46,5	46,4	47,0
	5. Köpingar och landskommuner	47,5	47,1	47,5
Bokhandel	1. Riksorter	50,2	49,1	50,3
	2. Förorter	51,3	50,8	50,5
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	48,9	47,3	49,2
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	48,9	48,6	48,9
	5. Köpingar och landskommuner	49,0	49,0	49,0
Blomsterhandel	1. Riksorter	55,0	54,5	55,0
	2. Förorter	52,5	52,3	52,5
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	50,0	48,3	50,5
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	47,5	45,0	45,0
	5. Köpingar och landskommuner	45,1	44,6	45,1
Frukt- och konfektyrhandel	1. Riksorter	59,1	58,9	59,1
	2. Förorter	—	—	—
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	44,8	44,2	44,8
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	48,5	48,0	48,5
	5. Köpingar och landskommuner	63,5	63,5	62,5
Tobakshandel	1. Riksorter	55,0	55,0	55,0
	2. Förorter	51,7	51,3	51,7
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	54,0	50,5	54,0
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	48,3	48,3	48,3
	5. Köpingar och landskommuner	52,9	51,8	52,9
Övriga branscher	1. Riksorter	49,8	48,0	50,3
	2. Förorter	49,5	49,5	49,5
	3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	48,5	46,0	48,5
	4. Städer med mindre än 50 000 invånare	—	—	—
	5. Köpingar och landskommuner	—	—	—

flesta branscher har förlängt sitt öppethållande i storstäder och de medelstora städerna medan flertalet i de övriga ortsgrupperna ligger på ett oförändrat öppethållande.

Våren 1969 – hösten 1969

Ortsgrupp	Antal branscher med		
	oförändrat öppet-hållande	förlängt öppet-hållande	förtkortat öppet-hållande
1. Riksorter	3	10	4
2. Förorter	11	3	2
3. Övriga städer med mer än 50 000 invånare	4	11	2
4. Städer med mindre än 50 000 invånare	7	4	4
5. Köpingar och landskommuner	8	3	4
Summa	33	31	16

## Bilaga 7      Försäljning och kundantal under olika öppethållandetimmar

Handelns Utredningsinstitut har på uppdrag av 1970 års affärstidskommitté sammanställt en del statistiskt material rörande försäljning och kundantal under olika öppethållandetimmar. Materialet är inhämtat från AB Turitz & Co, Åhlén & Holm AB samt Kooperativa Förbundet och omfattar nämnda företags olika varuhus. Sammanställningen har gjorts av fil. kand. Anders Frankman.

Stockholm den 29 december 1970  
HANDELNS UTREDNING SINSTITUT  
Folke Larsson

### *Bakgrund*

Handelns Utredningsinstitut har tidigare under året tillfrågat ett antal större detaljhandelsföretag huruvida företagen hade statistik över försäljningens och kundantalets fördelning på olika öppethållandetimmar. Efter denna undersökning framkom att framförallt varuhusföretagen upprättat efterfrågad statistik i någorlunda omfattning. Affärstidskommittén beslutade sig därefter för en analys av varhusstatistiken varför HUI inhämtat denna från företagen ifråga.

### *Presentation av materialet*

Statistikuppgifter har, som tidigare nämnts, inhämtats från AB Turitz & Co, Åhlén & Holm AB samt Kooperativa Förbundet. Uppgifterna avser åren 1966–1969.

Enär HUI garanterat att enskilda företagsuppgifter inte skall anges har materialet på ett flertal punkter omarbetats. Av samma anledning kan inte verksamhetsstälernas exakta lokalisering anges.

Statistiken omfattar dels kundfrekvensundersökningar och dels kassaredovisningar under olika perioder. Bortsett från enstaka totalredovisningar är materialet uppdelat på olika varugrupper. Detta medför i sin tur att tabeller och diagram inte är helt jämförbara, då försäljningen av dagligvaror och sällanköpsvaror har helt olika karaktär.

### *Resultat*

Den insamlade statistiken redovisas nedan i diagram och tabeller med kommentarer.

Av *diagram 1* framgår att cirka 50 procent av veckans försäljning äger rum under fredag och lördag.

För alla veckodagar noteras den lägsta försäljningen under dagens första timme.

Under de två viktigaste försäljningsdagarna, fredag och lördag, avtar försäljningen mot stängningstiden, varför man kan anta att kunderna inte i tid tycker sig hinna avsluta sina inköp i lugn och ro.

Att motsvarande försäljningsnedgång inte förekommer de andra dagarna kan eventuellt förklaras med att de inköp som då äger rum endast är planerade för nästa dags behov,

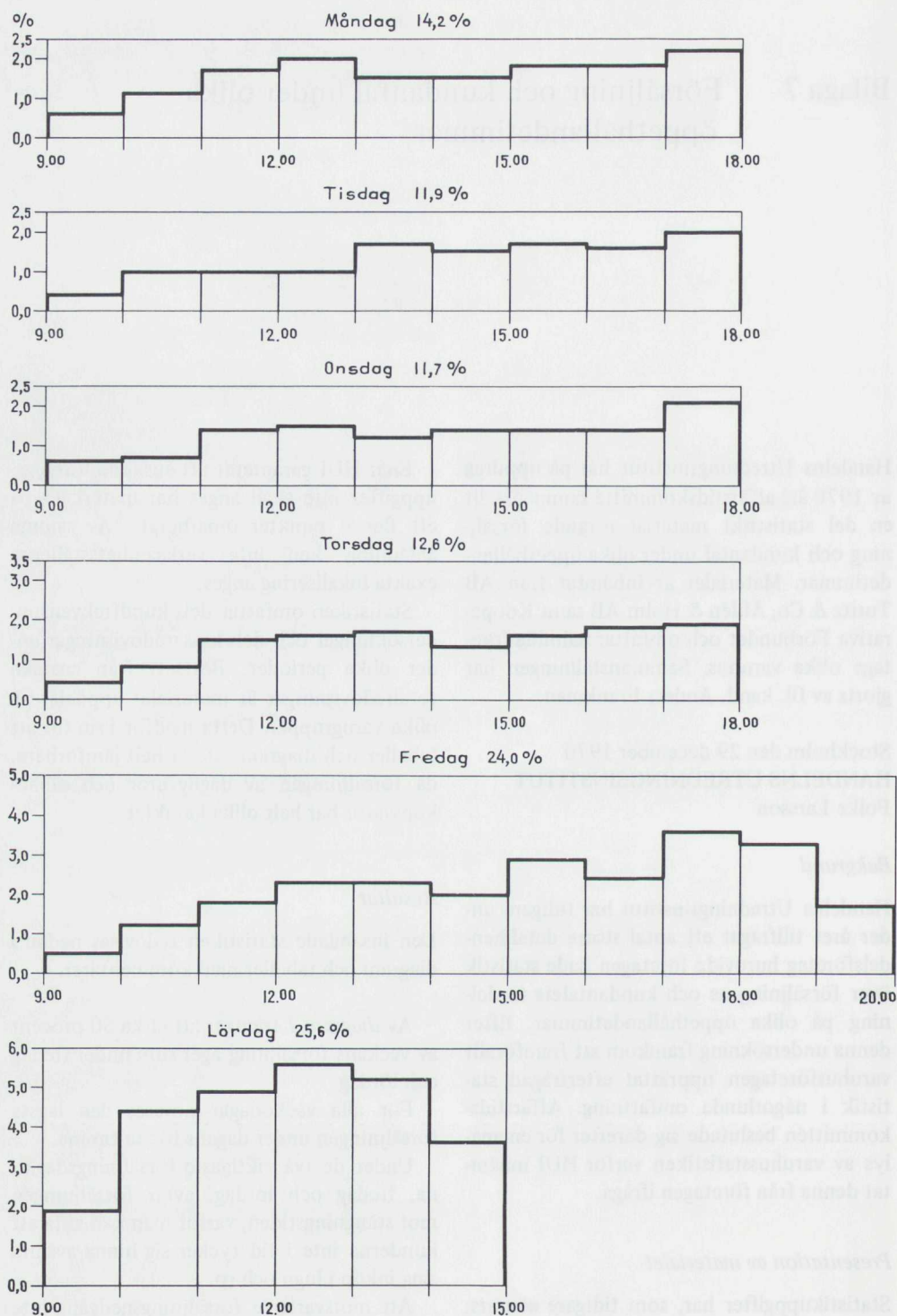


Diagram 1. Försäljning av livsmedel och textil i ett genomsnittsvaruhus i Norrland våren 1969. Procentuell försäljning av varuposter per timme. Totala veckoförsäljningen = 100

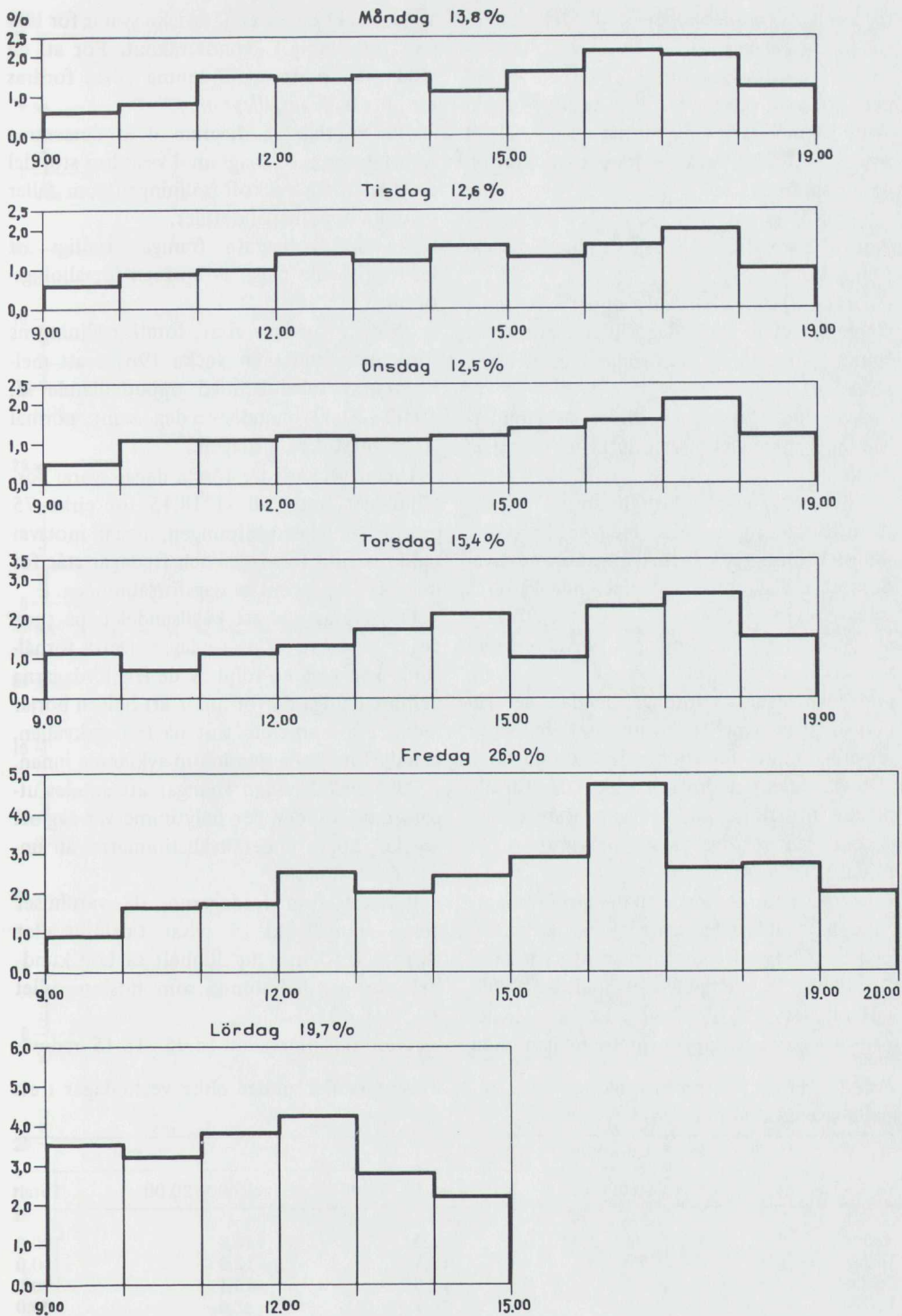


Diagram 2. Försäljning av livsmedel samt textil i ett varuhus i Stockholms-trakten våren 1969. Procentuell försäljning av varuposter per timme. Totala veckoförsäljningen = 100



medan veckoslutsinköpen skall täcka behovet för 1–2 dagar.

Genomsnittsförsäljningen per timme under lördagen, d. v. s. den dag då större delen av befolkningen är ledig, är nästan dubbelt så stor som under veckans näst bästa försäljningsdag, fredagen.

På motsvarande sätt redovisas i *diagram 2* jämförbara siffror för ett varuhus i Stockholms-trakten.

Detta varuhus har haft öppet en timme längre måndag – torsdag vilket medfört en jämnare fördelning av försäljningen över de olika veckodagarna.

Avtagande försäljning under sista öppet-hållandetimmen noteras i detta fall samtliga dagar.

I övrigt bör i detta diagram observeras den stora försäljningen under fredagen. En tydlig skillnad föreligger här mellan genomsnittsvaruhuset i *diagram 1* och det enda varuhus som redovisas i *diagram 2* vad avser försäljningen fredagar och lördagar. Försäljningen i Stockholms-varuhuset ligger betydligt högre under fredagar än lördagar medan det genomsnittliga Norrlands-varuhuset redovisar ungefär samma försäljning de båda dagarna.

I *diagram 3* redovisas olika dagsförsäljningars fördelning under dagen. Man bör här notera den relativt jämna belastningen på fredag.

Den låga försäljningen under sista fredagstimmen är endast markant låg vid en jämförelse med övriga fredagstimmar. Motsvarande försäljning på exempelvis en måndag skulle motsvara drygt 8,8 procent. Detta visar att man inte kan göra en jämförelse mellan olika

staplar olika dagar, enär de icke svarar för lika stor försäljning i kronor räknat. För att en sådan jämförelse skall kunna göras fordras ett nytt *diagram, diagram 4*.

Basmaterialiet i *diagram 4* är detsamma som i *diagram 3*. *Diagram 4* visar hur stor del av den totala veckoförsäljningen som faller på olika öppethållandetider.

Av detta *diagram* framgår tydligt att kl. 13–14 alla dagar är en lugn försäljningstid.

*Tabell 1* nedan visar totalförsäljningens fördelning under en vecka 1967 i ett mellansvenskt varuhus med öppethållande kl. 10.00–20.00 måndag-fredag samt normal stängningstid på lördagen.

Under veckans tre första dagar svarar försäljningen fram till kl. 18.15 för cirka 75 procent av dagsförsäljningen, medan motsvarande period torsdagar och fredagar står för ungefär 60 procent av dagsförsäljningen.

Observeras bör att kvällsandelen på torsdagar är större än på fredagar. Detta förhållande kan vara en följd av de fria lördagarna och att många därför anser att helgen börjar redan efter arbetets slut på fredagskvällen, och därför vill ha sina inköp avklarade innan.

Av *tabell 2* nedan framgår att antalet utpasserade kunder per halvtimme var avgiort mycket högre under kvällstimmarerna än under dagstimmarerna.

Bortsett från lördagarna, då varuhuset ifråga stängde kl. 15, visar tidsintervallet 18.15–20.15 mer än dubbelt så hög kundfrekvens per halvtimme som tidsintervallet 9.15–16.45.

Även tidsintervallet 16.45–18.15 redovi-

*Tabell 1* Försäljningens fördelning över olika tidsintervaller under olika veckodagar i ett mellansvenskt varuhus 1967

Veckodag	Tidsintervall			Totalt
	10.00–18.15	18.15–19.00	19.00–20.00	
Måndag	74,0	11,2	14,8	100,0
Tisdag	76,6	10,5	12,9	100,0
Onsdag	74,3	12,6	13,1	100,0
Torsdag	60,7	16,7	22,6	100,0
Fredag	62,6	14,4	23,0	100,0
Lördag	100,0	–	–	100,0
Totalt	74,7	10,6	14,7	100,0

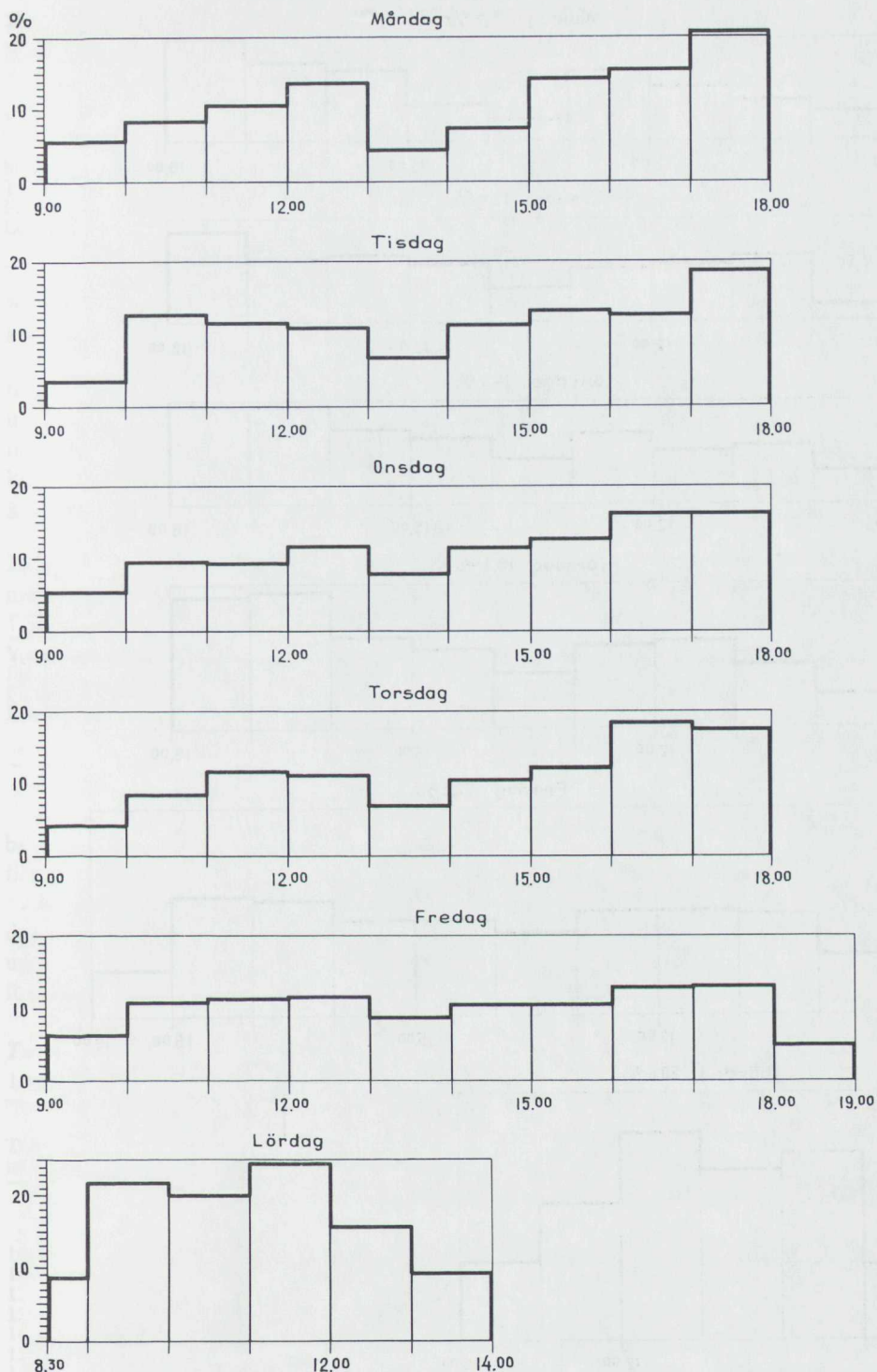


Diagram 3. Livsmedelsförsäljningen vid ett varuhus av genomsnittlig storlek i en mellan-svensk stad sommaren 1967. Procentuell försäljning i kronor per timme. Dagsförsäljningen = 100

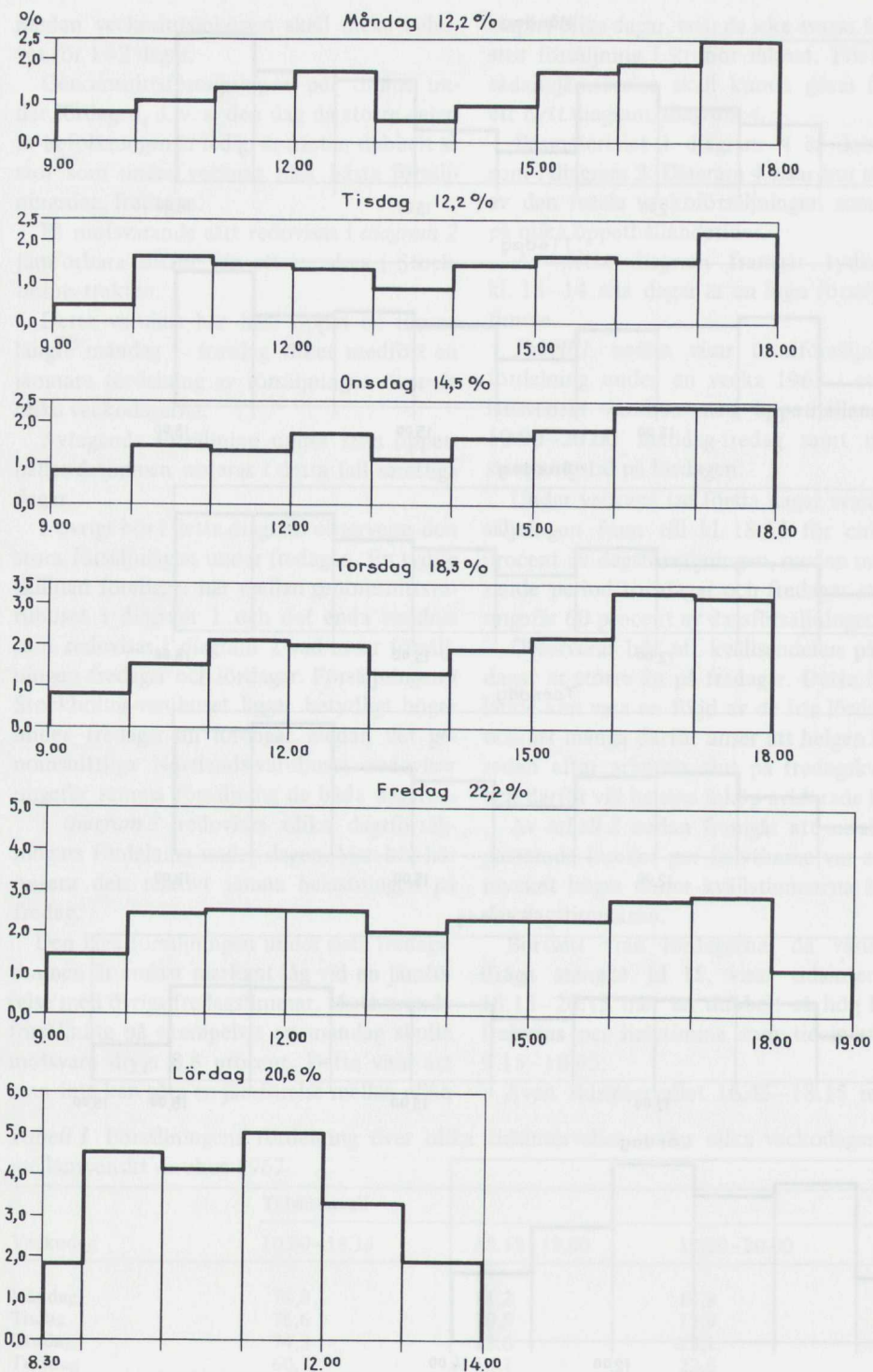


Diagram 4. Livsmedelsförsäljningen vid ett varuhus av genomsnittlig storlek i en mellansvensk stad sommaren 1967. Procentuell försäljning i kronor per timme. Veckoförsäljningen = 100

Tabell 2 Genomsnittligt antal utpasserande kunder per halvtimme vid ett varuhus i Stockholms-trakten våren 1968. Genomsnittstimme under veckan = 100

Veckodag	Tidsintervall			Totalt
	9.15–16.45	16.45–18.15	18.15–20.15	
Måndag-Onsdag	42	69	108	58
Torsdag	46	78	182	75
Fredag	57	109	174	83
Lördag	183	—	—	183
<b>Totalt</b>				<b>100</b>

sar en högre kundfrekvens per halvtimme än genomsnittshalvtimmen.

Utän att det framgår av tabellen bör nämnas att sista halvtimmen alla veckodagar utom lördag har en lägre kundfrekvens än närmast föregående. Denna trend har också konstaterats i andra sammanhang (se diagram 2).

cent angav "ibland" samt 10 procent "aldrig". Dessa 10 procent måste alltså ha gjort sitt första besök i varuhuset under förlängd öppethållandetid just i samband med intervjun.

I tabell 4 nedan redovisas livsmedelsinkörens storlek i genomsnitt under olika öppethållandetider.

Tabell 3 Andelen kunder som utnyttjar öppethållandet mellan kl. 18–20 på fredagar i ett mellansvenskt varuhus 1969. Procent

Intervjutid	Ofta	Ibland	Aldrig	Totalt
Vardagar	15	32	53	100
Fredag	24	30	46	100
Fredag kl. 18–20	44	46	10	100
Lördag	13	32	55	100
<b>Hela veckan</b>	<b>16</b>	<b>31</b>	<b>53</b>	<b>100</b>

Varuhusets kunder har intervjuats vid sitt besök i varuhuset under de i tabellen angivna tidpunkterna.

Av de som besökte varuhuset ifråga under det förlängda öppethållandet på fredagar uppgav 44 procent att de utnyttjade denna förlängda öppethållandetid "ofta". 46 pro-

cent av tabellen framgår att de största inköpen ägen rum under sista öppethållandetimmen på torsdagar.

Bortsett från den första timmen torsdag och fredag är genomsnittsinköpen under veckans sista dagar markant högre än under de tre första.

Tabell 4 Livsmedelsinköp i ett genomsnittligt varuhus i en mellansvensk stad sommaren 1967. Kronor/kund

Tidsintervall	Veckodag					
	Måndag	Tisdag	Onsdag	Torsdag	Fredag	Lördag
8.30–9.00	—	—	—	—	—	8:58
9.00–10.00	5:89	4:06	8:98	2:21	2:42	7:52
10.00–11.00	5:30	7:99	7:21	7:15	9:10	8:15
11.00–12.00	5:56	5:95	5:44	8:55	9:18	7:92
12.00–13.00	6:90	5:41	6:86	7:48	8:52	6:13
13.00–14.00	2:75	4:53	5:84	6:34	8:67	7:56
14.00–15.00	5:04	7:39	8:61	9:16	8:91	—
15.00–16.00	8:87	7:33	8:09	8:95	8:21	—
16.00–17.00	7:23	5:56	4:83	9:86	8:37	—
17.00–18.00	6:83	8:65	7:63	10:41	7:46	—
18.00–19.00	—	—	—	—	8:08	—
<b>Totalt</b>	<b>6:17</b>	<b>6:47</b>	<b>6:66</b>	<b>7:73</b>	<b>7:33</b>	<b>7:54</b>

Tabell 5 visar att varuhus med två timmars kvällsöppet har lättare att nå högre omsättningsandel första timmen, än varuhus med endast en timmes kvällsöppet.

Anmärkningsvärt är att av de cirka 30 procent bästa enheterna i ovanstående undersökning, beträffande försäljningsandel mellan kl. 18.00–19.00, har hela 80 procent öppet till kl. 20.

Tabell 5 Omsättningen sista två timmarna på fredagar i två genomsnittsvaruhus våren 1966. Procent av dagsförsäljningen

	Tidsintervall		Totalt efter kl. 18
	18–19	19–20	
Varuhus öppet till kl. 20	12,1	8,5	20,6
Varuhus öppet till kl. 19	10,7	–	10,7

Tabell 6 Försäljning av livsmedel samt textil och hårda varor lördagar efter kl. 12.00. Försäljningen avser ett genomsnittsvaruhus våren 1966. Procent av dagsförsäljningen

Tidsintervall	Livsmedel	Textil och hårda varor	Total omsättning
12.00–13.00	19,0	19,0	19,0
13.00–14.00	16,1	16,5	16,2
14.00–15.00	11,6	13,0	12,1
15.00–16.00	10,0	10,0	10,0
Totalt	56,7	58,5	57,3

Av tabell 6 ovan framgår att omsättningen går starkt ned efter kl. 14.00 samt att textil och hårda varor har en större andel av omsättningen än livsmedel efter kl. 13.00

Spännvidden inbördes mellan de enheter som ligger till grund för tabell 7 är ganska stor. Omsättningsandelarna har som högst respektive lägst fördelat sig enligt följande.

Tabell 7 Totalförsäljningens fördelning under olika timmar lördagar efter kl. 12.00. Högsta respektive lägsta procentuella andel av dagsförsäljningen för de enheter som redovisas som genomsnittsvaruhus i tabell 6

Tidsintervall	Högst %	Lägst %
12.00–13.00	23,8	14,4
13.00–14.00	16,9	10,0
14.00–15.00	17,2	7,3
15.00–16.00	12,3	6,8

## Bilaga 8      Beskrivning av kundklientelet vid förlängt öppethållande

På uppdrag av 1970 års affärstidskommitté har Handelns Utredningsinstitut, under maj månad 1970, genomfört rubricerade utredning. Ansvarig för undersökningens genomförande har varit pol.mag. Bo Nilsson.

Stockholm den 25 september 1970  
HANDELNS UTREDNINGSPÄRINSTITUT  
Folke Larsson

### 1 Inledning

Undersökningens syfte

I samband med överväganden omkring förslaget till en framtida utformning av lagstiftningen rörande detaljhandelns öppethållandestider, har konsumenternas behov av förlängda öppethållandestider diskuterats. Det har även i samband med tillämpningen av den hittillsvarande lagstiftningen och dess dispensbestämmelser satts ifråga huruvida sådana behov föreligger. För att i någon mån klargöra huruvida de konsumenter, som genomför inköp i detaljhandeln under sådan utsträckt affärstid, i några väsentliga avseenden skiljer sig från genomsnittskonsumenten, har här presenterad undersökning genomförts.

Metod och urval

Målpopulationen i undersökningen består av sådana konsumenter som genomför inköp i

detaljhandeln under kvällstid (efter kl. 18.00) på vardagar samt på söndagar.

Ur ett av HUI upprättat register över de största detaljhandelsföretagens öppethållandestider har ett urval av butiksenheter utvalts på följande sätt. Primärt bestämdes att fältstudierna skulle genomföras på följande orter:

1. Stockholm, innerstad
2. Stockholm, ytterområden
3. Västerås
4. Södertälje

Dessutom begränsades undersökningen till att avse kunder besökande följande branscher:

1. Livsmedel, KF
2. Livsmedel, övriga
3. Kedjevaruhus, KF
4. Kedjevaruhus, övriga
5. Fackhandel med herrkläder
6. Fackhandel med skor
7. Fackhandel med möbler
8. Fackhandel med böcker
9. Övrig fackhandel

(Totalt inom det angivna registret fanns 631 enheter med utsträckt öppethållande i dessa branscher. Av dessa var 368 enheter belägna på de utvalda orterna.)

Av på dessa orter belägna butikerna inom angivna branscher, vilka tillämpade förlängt öppethållande, utvaldes totalt 50 enheter fördelade enligt nedanstående tablå.

	Kvälls- öppet	Söndags- öppet	Summa
Livsmedel	10	5	15
Varuhus	10	5	15
Fackhandel	19	1	20
Summa	39	11	50

Vid var och en av dessa enheter utplacerades intervjuare, vilka tillfrågade konsumenterna i samband med att dessa lämnade butiken efter avslutat besök.

För att erhålla ett så stort antal intervjuer som möjligt vid varje butik/frågetillfälle utfördes intervjuerna löpande allteftersom kunderna passerade ut. De kunder som härvid tillfrågades utgör sålunda ett urval av samtliga utpasserade kunder, vars antal kunde bestämmas via kundräkning i butiken under samma tidsperiod. I bearbetningen har en uppräknings av de intervjuades svar skett med kvoten mellan totalt antal kunder enligt kundräkningen samt totalt antal genomförda intervjuer per butik och frågetillfälle. Härigenom erhöles ett resultat som per butik och frågetillfälle nära överensstämmer med ett slumpmässigt urval av kunder.

Totalt genomfördes 947 intervjuer fördelade på branscher enligt tablå nedan.

Av tablå framgår att för varje intervjuad utpasserade i genomsnitt 33 personer. Genom att uppräknings av antalet intervjuer skett för varje enskild butiksenhet har i den totala sammanräkningen hänsyn tagits till de variationer i kundströmmen som förekommit mellan olika butiksenheter. I den fortsatta redovisningen kommer – om ej annat anges – genomgående de uppräknade totalerna för varje kategori att användas. Det bör

observeras att totalantalet kan komma att variera något beroende på avkortningsfel i uppräkningsen. Detta påverkar emellertid ej den relativa fördelningen mellan olika alternativ.

## 2 Resultatredovisning

I nedanstående redovisning av de enkätsvar som inhämtats, har materialet uppdelats på följande kategorier, nämligen:

1. Efter tidpunkten för butiksbesöket:
  - a) Kvällsköp på vardagar
  - b) Inköp på söndagar
2. Efter platsen för inköpet i:
  - a) Livsmedelsavdelning i varuhus (Livs V)
  - b) Fristående livsmedelsbutiker (Livs Ö)
  - c) Fackavdelning i varuhus (Fack V)
  - d) Fristående fackhandelsbutik (Fack Ö)

I tabellerna nedan har de relativa frekvenserna svar per svarsalternativ redovisats för var och en av de frågor som ställts i enkäten.

### 2.1 Färdsätt till butiken, förvärvsarbete m.m.

Tabell 1. Kundens färdsätt till butiken. Andelen av samtliga

	Livs V %	Livs Ö %	Fack V %	Fack Ö %
Kvällsköp				
Bil	49,0	42,7	30,8	76,7
Annat	51,0	57,3	69,2	23,3
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0
Söndagsköp				
Bil	35,7	27,7	33,3	–
Annat	64,3	72,3	66,7	–
Summa	100,0	100,0	100,0	–

## Fördelningen av intervjuer och kunder efter bransch och intervjuperiod

	Intervjuer på kvälls- tid, var- dagar	Kundantal, vardagar	Intervjuer på sön- dagar	Kundantal, söndagar	Summa inter- vjuer	Summa kunder
1. Livsmedelshandel i varuhus	70	1 642	202	12 600	272	14 242
2. Fristående livsmedelsenheter	131	2 237	218	4 059	349	6 296
3. Fackavdelningar i varuhus	125	8 870	18	2 270	143	11 140
4. Fristående fackhandelsenheter	183	1 777	0	0	183	1 777
Summa	509	14 526	438	18 929	947	33 455

I tabellen har en uppdelning av kunderna skett på kategorierna bilburna respektive övriga kunder. Något helt jämförbart material som utvisar motsvarande fördelning av de kunder som genomför inköp under "normal" affärstid finns ej. Beträffande livsmedelsinköpen kan dock vissa jämförelser göras med SPK:s undersökning av hushållens inköpsmönster<sup>1</sup> även om detta material ej är helt aktuellt.

Andelen bilburna kunder är således större på vardagar än på söndagar. Några systematiska skillnader kan dock ej anses föreligga.

En jämförelse med SPK:s material utvisar dock en motsvarande procentandel uppgående till ca 15, att jämföra med cirka 36 procent för totalen av här intervjuade livsmedelskunder.

Som ytterligare jämförelse kan nämnas de resultat som framkom av en enkätundersökning av hushållen i Kristianstad, som genomfördes i slutet av 1968 och början av 1969 av SPK.<sup>2</sup> Enligt denna uppgavs bilen ha kommit till användning vid 21 procent av samtliga inköp.

Ett av de starkaste argumenten för bibehållande av öppethållandet på kvällstid har varit att detta skulle underlätta för de kategorier som på grund av sitt förvärsarbete är förhindrade att genomföra inköpen under normal affärstid.

Av enkäten framgår bl.a. att följande andelar av de tillfrågade kvinnorna i undersökningen har förvärsarbete utanför hemmet (tabell 2).

Tabell 2. Andelen förvärsarbetande kvinnor i procent av samtliga kvinnor

	Livs V %	Livs Ö %	Summa Livs %	Fack V %	Fack Ö %	Summa Fack %	Totalt %
Kvällskunder	67,1	71,2	69,4	68,5	67,5	68,4	68,8
Söndagskunder	69,8	65,3	68,6	63,7	—	63,7	67,8

Enligt folk- och bostadsräkningen 1965 utgjorde förvärsarbetande kvinnor i genomsnitt 46,7 procent av samtliga vuxna kvinnor på de undersökta orterna. Som regel ligger sålunda den konstaterade förvärsintensiteten avsevärt högre bland de i enkäten tillfrågade kvinnorna.

I den tidigare refererade undersökningen

om hushållens inköpsmönster konstaterades att förvärsintensiteten bland kvinnorna ej var högre än cirka 34 procent.

En ytterligare jämförelse mellan denna undersökning och nu genomförda enkät påvisar även skillnader ifråga om vem som genomför inköpen. Medan husmor, enligt SPK, svarade för cirka 74 procent av inköpen i livsmedelshandeln var andelen livsmedelsinköp genomförda av kvinnor i enkäten omkring 50 procent.

Av enkätaterialet framgår även i vilken utsträckning kunden genomfört köpet i samband med resa till/från arbetet.

För kvällskundernas del visade det sig att ungefär en tredjedel genomförde inköpen i samband med resa till eller från arbetsplatsen, medan 39 procent som enda ärende hade att genomföra det aktuella inköpet.

#### Avstånd till butik från bostad

Enligt SPK:s undersökning avseende hushållens inköpsarbete genomfördes 56 procent av alla livsmedelsinköp vid butiker belägna högst 500 meter från bostaden. Inom storstäder och medelstora städer var siffran 67 respektive 61 procent.

Även om fullständig jämförbarhet ej föreligger kan det vara av visst intresse att se hur lång väg från bostaden kvälls- och söndagskunder genomför sina inköp.

Det visar sig att — om man speciellt stannar för livsmedelshandelns kunder — genomsnittsavståndet butik/bostad bland här undersökta

kunder är väsentligt längre. Detta förklaras till en del av den relativt höga andelen bilburna samt andelen inköp genomförda i samband med resa till och från arbetet.

<sup>1</sup>"Hushållens roll i livsmedelsdistributionen" SPK, juni 1967 Förf. E. Ringborg-Waldeck/V. Reifenberg

<sup>2</sup>Hushållsundersökning i Kristianstad, SPK 1969



Avstånd butik/ bostad	Kvällskunder			Söndagskunder		
	I livs- medels- handel %	I fack- handel %	Summa %	I livs- medels handel %	I fack- handel %	Summa %
- 1 km	36,6	17,2	22,4	35,4	5,6	31,8
1 - 3 km	34,7	31,5	32,3	30,4	33,3	30,7
3 km -	28,6	49,1	43,7	33,7	61,1	37,1
Ej angivet	0,1	2,2	1,6	0,5	0,0	0,4
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kunderna fördelade sig efter hushållsstorlek i följande grupper

Hushållsstorlek antal personer	Kvällskunder, andel av samtliga	Söndagskunder, andel av samtliga	Summa kunder, andel av samtliga
1	17,0	25,7	21,9
2	28,8	33,4	31,3
3	18,8	17,2	17,9
4	23,9	15,5	19,2
5	9,3	5,3	7,0
6	0,9	2,0	1,5
över 6	0,2	0,9	0,6
ej angivet	1,1	-	0,6
Summa	100,0	100,0	100,0

Av dessa hushåll hade cirka 22 procent barn i åldern under 7 år.

Nedan har jämförts fördelningen av hushåll med minst 2 personer efter storlek i SPK:s undersökning samt HUI:s enkät.

högre i det senare fallet.

Inköpen genomfördes, som regel, av intervjupersonen ensam. I vissa fall var han/hon dock i sällskap med annan person, vilket framgår av nedanstående tablå.

Hushållsstorlek	Andel av hushållen, % (SPK)	Enkätens resultat, %
2 personer	32	40,0
3 - 4 personer	56	47,5
5 personer och fler	12	12,5
Summa	100	100,0

2.2 Vad köper man på kvällar och söndagar?

En intressant aspekt på behovet av kvällsöppethållandet inom livsmedelshandeln har samband med de varor som inköpen avser. Under förutsättning att inköpen avser varugrupper vilka ej kan tänkas förekomma i andra typer av försäljningsformer, t.ex. kiosker, kan med visst fog hävdas att ett behov

Andelen mindre hushåll är sålunda något

Kunden besökte butiken	Procentuell fördelning av samtliga kunder		Summa
	Kvällsinköp	Söndagsinköp	
Ensam	55,7	57,5	56,6
I sällskap med vuxen person	30,5	33,4	32,1
I sällskap med ej vuxen person	5,5	4,7	5,1
I sällskap med såväl vuxen som ej vuxen person (familj)	8,3	4,4	6,2
Summa	100,0	100,0	100,0

föreligger av kvällsöppna livsmedelsenheter. Om å andra sidan de aktuella varorna är av den karaktären att de ingår i eller lätt låter sig förenas med det s.k. kiosksortimentet kan det hävdas att behov ej föreligger av kvälls- och söndagsöppna livsmedelsbutiker, och att konsumenten i sådant fall ändå skulle få sina inköpsbehov tillfredsställda. I den genomförda enkäten har de tillfrågade kunderna beskrivit omfattningen av sina inköp i detta avseende. I tabell 3 har sålunda angivits huruvida de inköpta varorna är att hänföra till endera av följande varugrupper:

Av samtliga kunders samtliga inköp i livsmedelsenheter hänförde sig sålunda mer än 60 procent (A+B) till det sortiment som i regel endast förekommer i den reguljära livsmedelshandeln. 27,5 procent av inköpen skulle däremot ha kunnat genomföras i en försäljningsenhet som ej är underkastad affärstidslagens begränsningar.

De kunder som endast köpte varor inom en av de angivna varugrupperna fördelade sig i enlighet med tabell 4.

Ungefär en fjärdedel av samtliga kunder utförde sålunda endast inköp inom en av de angivna kategorierna. Av större intresse är

Varugrupp	Varugruppens omfattning
A. Färsvaror	Kött, charkuterier, fisk, grönsaker, rotfrukter, mjukt matbröd, kaffebröd, mjölk och grädde, ägg, ost, öl.
B. Torra varor	Kaffe, the, socker, mjöl, salt, kryddor, konserver, barnmat, paketerat djupfryst.
C. Kioskvaror	Tidningar, pappersvaror, tobak/cigarretter, glass, läskedrycker, frukt, choklad/godis, konditorivaror.
D. Non-food-varor	Tvål, tandkräm, tvättmedel, skönhetsmedel, sybehör, grammofonskivor.

Som framgår av varugruppernas innehåll har avsikten med denna indelning varit ett uppdelat inköpen i kategorier av ungefär följande karaktär:

dock den upplysning som kan utrönas ur tabellen, att endast cirka 2 procent av samtliga kunder kunde ha genomfört hela sitt inköp i en vanlig kiosk.

Varugrupp	Karaktäristika
A. Färsvaror	Varugruppen avses omfatta sådana varor, som "kräver" den typ av hantering som förekommer i egentlig livsmedelsenhet. Sålunda förekommer i denna sådana ofta opaketerade varor som knappast är förenliga med traditionell kioskhandel eller annan typ av detaljhandel med inriktning på det s.k. fria sortimentet (exempelvis frukt, konfektyr, drivmedel)
B. Torra varor	I denna grupp ingår den del av det gängse allivssortimentet, som bl.a. på grund av sin förpackningsform och hållbarhet (förvaringsmöjligheter) lättare låter sig kombineras med annan typ av detaljhandel
C. Kioskvaror	Härmed avses det i affärstidslagens mening "fria" sortimentet, vilket konsumenten som regel ej behöver uppsöka en livsmedelsbutik för att erhålla
D. Non-food-varor	Härmed avses slutligen den del av en allivsbutiks sortiment som ej är underkastad livsmedelsstadgans bestämmelser vad gäller förvarings- och försäljningsformer och som utgöres av varor hänförliga till fackhandelns sortiment

Tabell 3 Inköpens fördelning på varugrupper

Varugrupp	Kunder i livsmedel, varuhus %	Kunder i övriga livsmedelsenheter %	Samtliga livsmedelskunder %
A. Färsvaror	43,6	42,6	43,3
B. Torra varor	18,6	23,5	20,1
C. Kioskvaror	27,6	27,3	27,5
D. Non-food-varor	10,2	6,6	9,1
Summa	100,0	100,0	100,0

Tabell 4 Procentuell fördelning av kunderna efter varugrupp.

Procent av samtliga

Inköp av enbart	Livsmedelskunder i varuhus	Livsmedelskunder i övriga livs- medelsenheter	Totalt
	%	%	%
A. Färskvaror	22,8	17,5	21,2
B. Torra varor	0,9	2,7	1,5
C. Kioskvaror	2,4	1,7	2,2
D. Non-food-varor	0,9	0,4	0,7
Summa	27,0	22,3	25,5

Varuinköpen i fackhandelsenheter

Följande tabell visar fördelningen på varugrupper av de inköp som genomfördes av kunderna i fackavdelningar i varuhus respektive fackhandeln. (Denna fördelning är dock i så hög grad beroende av urvalet av försäljningsställen att den ej kan sägas ge en helt rättvisande bild av inköpsfördelningen i fackhandeln på kvälls- och söndagstid.)

*varuhuset* en antydning av hur varuhuskundernas totala inköp fördelar sig på de angivna varugrupperna. Man kan sålunda konstatera att en betydande del av dessa utgjordes av beklädnadsinköp samt att livsmedelsinköpen även har stor betydelse.

I någon mån kan samma reservation göras beträffande övrig fackhandel i nedanstående tabell över inköpsstorlek (tabell 6).

Tabell 5 Inköpens fördelning på varugrupper i fackhandelsenheter.

Antal inköp i procent av samtliga

Varugrupp	Inköpsställe		Totalt %
	Fackavdelning i varuhus %	Övriga fackhandels- enheter %	
A. Beklädnadsvaror	38,3	60,3	40,2
B. Radio, TV och hushållsapparater	8,4	1,3	7,8
C. Möbler	1,4	13,8	2,5
D. Livsmedel	18,4	—	16,8
E. Kioskvaror	8,9	—	8,1
F. Övriga varor	24,6	24,6	24,6
Summa	100,0	100,0	100,0

Som ovan anmärkts kan man ej siuta sig till att exempelvis 2,5 procent av de totala kvälls- och söndagsinköpen i fackhandeln avsåg möbler. Däremot ger tabellen vad avser

Det kan nämnas att en tidigare undersökning (aug. 1968) som bl.a. utvisade genomsnittsförsäljningen per kund inom skilda branscher gav följande resultat

Tabell 6 Inköpen fördelade efter storlek. Procent av samtliga

Procent av samtliga

Storleksintervall	Livs V %	Livs Ö %	Fack V %	Fack Ö %	Summa %
under 10 kronor	27,6	23,3	17,3	17,1	23,0
10 – 30 kronor	50,4	53,2	31,8	21,1	43,8
30 – 60 kronor	17,2	19,0	33,3	24,1	23,0
över 60 kronor	4,8	4,5	17,6	37,7	10,2
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bransch	Genomsnittsförsäljning per kund (median), kronor
Varuhus	12:–
Livsmedel	15:–
Sko	24:–
Herrkonfektion	70:–

En jämförelse med dessa synes antyda att transaktionsstorleken inom varuhusen är större på kvällar och söndagar än på ordinarie affärstid medan någon motsvarande skillnad ej föreligger för övriga enheter.

### 2.3 Varför köper man på kvällar och söndagar?

Konsumentens möjligheter att genomföra sina inköp via andra försäljningskanaler har berörts ovan i samband med inköpen fördelning på varugrupper. Av intresse är även att belysa deras möjligheter att genomföra köpen vid annan tidpunkt än på kvällstid och på söndagar.

I enkäten tillfrågades de kunder, som besökt butiken på kvällstid, huruvida de haft möjlighet att genomföra dessa inköp vid annan (tidigare) tidpunkt under dagen. Svaren fördelade sig på följande alternativ (A).

*Fråga: Om ingen affär hade kvällsöppet i dag – hade det då varit möjligt för Er eller inte att göra det här inköpet tidigare i dag?*

#### A. Kvällskunder

Svarsalternativ	Inköpsställe				Summa %
	Livs V %	Livs Ö %	Fack V %	Fack Ö %	
Nej	43,3	55,3	58,5	58,0	56,1
Ja – besvärligt	18,4	17,6	24,0	22,6	22,1
Ja – ej besvärligt	38,3	27,1	17,5	19,4	21,8
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

#### B. Söndagskunder

Svarsalternativ	Inköpsställe				Summa %
	Livs V %	Livs Ö %	Fack V %	Fack Ö %	
Nej	29,0	35,3	66,7	–	35,4
Ja – besvärligt	17,7	19,3	11,1	–	17,2
Ja – ej besvärligt	53,3	45,4	22,2	–	47,4
Summa	100,0	100,0	100,0	–	100,0

Svaren tyder på att endast en mindre andel (21,8 %) utan olägenhet hade kunnat förläggas sina inköp till normal affärstid, medan mer än hälften (56,1 %) ej ansåg sig över huvud ha kunnat genomföra inköpet, om ej den aktuella butiken hade haft kvällsöppet.

Motsvarande fråga till söndagskunderna besvarades på följande sätt (B).

*Fråga: Om ingen affär hade haft öppet i dag – hade det då varit möjligt för Er eller inte att göra det här inköpet i går eller i fredags?*

En jämförelse med den närmast föregående tablån ger vid handen att det "definitiva behovet", som det här har uttryckts, för förlängt öppethållande ej är lika starkt hos dessa kunder. Sålunda ansåg endast cirka 35 procent av söndagskunderna, att deras inköp hade omöjliggjorts om söndagsöppethållande ej hade förekommit.

Som ett mått på behovets "styrka", vad avser förlängt öppethållande, hos konsumenten har i enkäten försökt utrönas huruvida konsumenten hade för vana att utnyttja möjligheterna till inköp på kvällar och söndagar, eller om det rörde sig om en tillfällighet eller engångsföreteelse.

I tabell 7 har angivits i vilken utsträckning intervjupersonerna tidigare under året besökt samma respektive annan affär på kvällstid

Tabell 7 Kunderna fördelade efter tidigare antal söndags- eller kvällsköp under året

Antal inköp tidigare under året	Söndagskunder		Kvällskunder	
	Söndagsinköp i samma butik %	Söndagsinköp i annan butik %	Kvällsinköp i samma butik %	Kvällsinköp i annan butik %
	Livsmedel			
– 3	38,4	69,9	31,2	49,5
4 – 7	19,1	14,4	18,9	16,4
8 –	42,5	15,7	49,9	34,1
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0
	Andra inköp			
– 3	33,3	75,0	34,7	38,5
4 – 7	22,2	12,5	21,3	16,3
8 –	44,5	12,5	44,0	45,2
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0

respektive söndagstid för inköp av livsmedel eller andra varor.

Vid enkättidpunkten hade hittills under året passerat cirka 15 söndagar.

Mot bakgrund härav har således mer än 40 procent av söndagsinköparna i såväl livsmedels- som fackhandel besökt den aktuella butiken 8 gånger eller fler.

Även bland kvällskunderna har en motsvarande andel tidigare genomfört inköp under året i samma butik.

I genomsnitt uppgår frekvensen "återbesökande i samma butik" med åtta besök eller fler till cirka 44 procent oavsett bransch och veckodag.

Motsvarande andel som besökt andra bu-

tiker i denna omfattning uppgår till cirka 27 procent.

Kunderna har i enkäten även fått ange den/de specifika orsaker till att de genomfört inköpen vid den aktuella tidpunkten. För kvällskundernas del fördelade sig svaren enligt nedan. (Det bör observeras att fler än ett alternativ kan ha angivits av en och samma kund. Se tablå nedan.)

80 procent av de tillfrågade uppger sig handla på kvällstid på grund av tidsbrist under dagen. Ungefär 67 procent har specifikt angivit sig förhindrade av sitt arbete, vilken siffra bör ses mot bakgrund av att totalt 77,3 procent av kvällskunderna förvärvsarbetade utanför hemmet.

Andel kunder i procent av samtliga

Kunden har kvällshandlat därför att	Andel kunder i procent av samtliga		
	Livsmedelshandel %	Fackhandel %	Genomsnitt %
a) det går fortare eller lättare att handla på kvällen än tidigare på dagen	33,0	55,1	49,2
b) svårt att komma ifrån familjen tidigare på dagen	23,7	21,3	22,0
c) har ont om tid på dagarna	73,2	82,1	80,0
f) fått oväntat besök som hon ville bjuda på något	19,7	–	5,3
g) upptäckt att hon saknat något som hon absolut behövde	43,3	–	11,6
h) det är lika naturligt att handla på kvällar som tidigare på dagen	62,1	82,6	77,1
i) arbetstiderna gör det svårt att handla tidigare på dagen	62,6	68,8	67,2
k) vill handla i sällskap med familjen	–	36,9	27,1
m) har också kvällshandlat av annan orsak	12,4	23,4	20,5

Motsvarande skäl till varför söndagskunderna ej genomfört sina inköp vid annat tillfälle finns redovisade nedan.

Kunden har söndagshandlat därför att	Andel kunder i procent av samtliga		
	Livsmedelshandel %	Fackhandel %	Genomsnitt %
a) det går fortare eller lättare att handla på söndagen än på vardagar	33,1	33,3	33,1
b) svårt att komma ifrån familjen på vardagar	14,1	5,6	13,1
c) har begränsade förvaringsutrymmen – kylskåp och skafferi	37,9	–	33,3
d) svårt att veta i förväg vad man behöver från dag till dag	46,3	–	40,7
e) har ont om tid på vardagarna	53,6	61,1	54,5
f) har fått oväntat besök, som hon ville bjuda på något	34,5	–	30,3
g) upptäckt att hon saknat något som hon absolut behövde	73,7	–	64,8
h) det är lika naturligt att handla på söndagar som på vardagar	60,9	66,6	61,6
i) arbetstiderna gör det svårt att handla på vardagar	39,0	27,8	37,7
k) vill handla i sällskap med familjen	–	5,6	0,7
m) har också söndagshandlat av annan orsak	16,2	44,4	19,6

Av söndagskunderna befanns 75,3 procent vara förvärvsarbetande utanför hemmet.

Mer än två tredjedelar av de tillfrågade finner det lika "naturligt" att handla på kvällen som tidigare på dagen.

Även bland söndagskunderna har en relativt hög andel angivit tidsbrist som skäl för att ej förlägga inköpet till annan tidpunkt.

Icke oväsentligt synes även kundernas begränsade möjligheter att förvara livsmedel ha varit avgörande (37,9 procent av samtliga livsmedelskunder).

Handelns Utredningsinstitut har på uppdrag av 1970 års affärstidskommitté genomfört en enkätundersökning avseende detaljhandels attityder till och erfarenheter av de tillämpade öppethållandetiderna inom ramen för 1967 års affärstidslagstiftning. Ansvarig för undersökningen har varit pol. mag. Bo Nilsson.

Stockholm den 10 september 1970  
 HANDELNS UTREDNINGSPÄRINSTITUT  
 Folke Larsson

### 1 Inledning

I föreliggande rapport redovisas de resultat som erhållits via telefonenkät med butiksinnehavare/chefer vid 214 enskilda och konsumentkooperativa butiksenheter under maj månad 1970.

### Syfte

Avsikten med föreliggande undersökning var att klarlägga beslutsprocessen i samband med övergången till förlängt öppethållande i detaljhandeln. Detaljisterna har härvid tillfrågats huruvida förändringen i öppethållandetiderna är betingade av lönsamhets-skäl, konkurrensskäl m m samt huruvida effekterna av det förlängda öppethållandet överensstämmer med vad som förutsetts i samband med övergången därtill.

### Urval

För att så allsidigt som möjligt belysa de olika frågeställningarna i enkäten förutsattes en stratifiering av de intervjuade ske efter deras tillämpade öppethållanden i följande tre kategorier

- 1 Försäljningsställen som vid frågetillfället tillämpade söndags- och/eller kvällsöppet-hållande (fram till respektive efter kl 20)
- 2 Försäljningsställen som tidigare har tillämpat förlängt öppethållande men vid frågetillfället ej längre gör detta
- 3 Försäljningsställen som varken tidigare eller vid frågetillfället tillämpat förlängt öppethållande

Något fullständigt register över samtliga försäljningsställen med angivande av deras öppethållandetider finns av naturliga skäl ej. Däremot har HUI via en separat undersökning (P 4004 "Affärstiderna år 1969") avseende de faktiskt tillämpade butikstiderna 1969 tillgång till ett register omfattande 1 491 butiker tillhörande detaljhandelsföretag ingående i gruppen "De 250 största detaljhandelsföretagen 1969" (HUI 1970: P 4012:70) samt 266 butiker tillhörande en kontrollgrupp av mindre detaljhandelsföretag.

Ur detta register har efter stratifiering i ovannämnda grupper utvalts totalt 219 enheter fördelade på följande kategorier

	Försäljningsenheter med kvällsöppet-hållande på vardagar				Totalt antal med förlängt öppet-hållande	Enheter utan förlängt öppet-hållande	
	till kl 20		efter kl 20			Genom- snitt	
	utan sön- dagsöppet	med sön- dagsöppet	utan sön- dagsöppet	med sön- dagsöppet			
Livsmedel	25	10	2	3	40	65	105
Varuhus	15	7	1	0	23	9	32
Övriga branscher	39	1	0	2	42	40	82
Summa	79	18	3	5	105	114	219
Totalt antal i urvalsramen	693	36	4	46	779	907	1 686
Urvalskvoter:	$\frac{1}{9}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{1,3}$	$\frac{1}{9}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{7}$	$\frac{1}{7}$

Som framgår av en jämförelse mellan tabellens nedersta rad (urvalskvoten) råder ingen fullständig överensstämmelse mellan fördelningarna inom urvalet respektive "populationen". Sålunda har vissa grupper överrepresenterats i förhållande till sitt antal för att samtliga kategorier skulle bli representerade i undersökningen.

Med hänsyn härtill samt att det använda registret ej är komplett gör urvalet ej anspråk på att vara, i statistisk mening, representativt. Detta till trots torde emellertid de åsikter som kommit till uttryck i undersökningen, relativt väl avspegla detaljhandelns attityder till tillämpningen av den gällande lagstiftningen.

#### Metodik och svarsfrekvens

Intervjuerna har i huvudsak genomförts via telefonsamtal med respektive butiksinnehavare/föreståndare. I vissa fall har dock, i

enlighet med respondentens önskemål, frågeformulär översänts för besvarande per brev. Totalt har genomförts 214 intervjuer fördelade enligt nedanstående tabell. Utfallet av enkäten vad beträffar de tillämpade tiderna utvisar att ytterligare ett antal butiker har infört förlängt öppet-hållande sedan det använda registret uppgjordes (dec. 1969).

Det bör observeras att de svar som inkommit från KF, varuhuskedjorna m fl större "företag" har inhämtats från varje enskild försäljningsenhet och sålunda kan variera inom respektive företag beroende på de aktuella enheternas kundförhållanden, lönsamhet m m.

## 2 Resultatredovisning

### 2.1 Företag som vid frågetillfället tillämpade förlängt öppet-hållande

Av tabell 1 nedan framgår att 118 enheter

Tabell 1 Antal bearbetningsbara svar

Bransch	Kat I med förlängt öppet hållande	Kat II	Kat III	Summa
Livsmedel	50	10	38	98
Varuhus	23	1	1	25
Beklädnad	26	9	3	38
Övriga branscher	19	12	22	53
Summa	118	32	64	214



Tabell 2 Skäl för införandet av förlängt öppethållande. Andel tillfrågade i procent av samtliga efter bransch

	Livs- medel (50 st)	Varu- hus (23 st)	Bekläd- nad (26 st)	Övriga branscher (19 st)	Genom- snitt (118 st)
	%	%	%	%	%
a) ökande konkurrens	52	43	65	37	52
b) kundanpassning	92	74	88	68	84
c) lönsamhetsskäl	62	70	46	42	57
d) lokal överens- kommelse	50	52	81	74	61
e) personalut- nyttjande	22	35	23	10	23
f) lagändring med- ger detta	22	52	38	21	31
g) förskjutning av öppetiderna	12	30	19	10	17

vid frågetillfället tillämpade förlängt öppethållande i någon utsträckning (=efter kl 18 på vardagar, och/eller söndagsöppet). Av dessa hade 96 enheter förlängt öppethållande inom ramen för den "normala" affärstiden medan 22 enheter tillämpade ett öppethållande som förutsatte dispens från lagens allmänna tillämpning. (Det bör observeras att enheter, som endast för det s k "kiosksortimentet" ej ingår i undersökningen.)

På frågan varför dessa butiker infört förlängt öppethållande angavs följande orsaker (tabell 2).

Som vanligaste skäl angav 99 enheter eller 84 procent att de anpassat sig till kundens

önskemål. Det närmast vanligaste skälet synes ha varit en anpassning till lokala överenskommelser beträffande affärstiderna, men det bör observeras att inom livsmedel och varuhusenheter lönsamhetsskäl även synes ha spelat en framträdande roll vid beslutsfattandet. Den relativt höga frekvensen svar inom svarsalternativen a) - d) antyder att besluten ofta fattats på grund av dessa faktorerers samtidiga inverkan. (Sälunda hade inte mindre än 54 procent av de tillfrågade angivit såväl kundanpassning som lönsamhetsskäl för sitt beslut.)

Effekten av det förlängda öppethållandet vad avser ovannämnda faktorer framgår av

Tabell 3 Andelen tillfrågade i procent av samtliga med positiva erfarenheter av det förlängda öppethållandet

	Livs- medel (50 st)	Varu- hus (27 st)	Bekläd- nad (26 st)	Övriga branscher (19 st)	Genom- snitt (118 st)
	%	%	%	%	%
a) butiken har kommit i bättre konkurrens- läge gentemot andra affärer	64	47	27	26	48
b) butiken har fått mera tillfreds- ställda kunder	88	57	73	58	74
c) butiken har fått bättre lönsamhet	40	39	27	32	36
d) butiken kan utnytt- ja personalen och personalkostnaderna bättre än tidigare	24	43	31	26	30
e) omsättningen har ökat	66	65	62	47	62

Tabell 4 Förväntade och inträffade effekter på lönsamheten

Bransch	Antal som förväntat bättre lönsamhet vid förlängt öppethållande	Andel därav som erfarit förbättrad lönsamhet	
		Antal	Procent
Livsmedel	31	14	45
Varuhus	16	9	56
Beklädnad	12	7	58
Övriga branscher	8	5	62
Summa	67	35	52

tabell 3.

Butikerna synes överlag ha mött en positiv kundreaktion på det förlängda öppethållandet. Likaså synes de flesta ha fått erfara en omsättningsökning, vilken dock ej tycks ha kunnat täcka de uppkomna merkostanderna och förbättrat lönsamheten. Endast cirka en tredjedel av de tillfrågade anser sig ha kunnat förbättra lönsamheten i butiken genom den vidtagna utsträckningen av öppethållandet. (Det kan dock nämnas att bland de 19 söndagsöppna enheterna har 12 noterat en bättre lönsamhet.)

En jämförelse mellan förväntade respektive inträffade effekter på lönsamheten av ett förlängt öppethållande ger följande resultat (tabell 4).

Man kan sålunda konstatera att endast hälften av de som emotsett en förbättrad lönsamhet genom att utsträcka öppethållandet, verkligen fått erfara en sådan. Om detta skäl utgjort det huvudsakliga för förändringen i öppethållande torde man på sikt kunna räkna med att åtminstone en del av butikerna kommer att återgå till ett mera inskränkt öppethållande.

Tabell 5 Öppethållandets effekter på personalsituationen i företaget. Antal svar i procent av samtliga

	Livsmedel %	Varuhus %	Beklädnad %	Övriga branscher %	Genomsnitt %
a) mer extrapersonal	56	56	50	37	52
b) mer övertid	18	13	30	26	21
c) större personalomsättning	12	13	7	21	13
d) mer eget arbete	52	26	61	56	50
e) svårare att få personal	46	8	30	26	32

Av speciellt intresse är givetvis de effekter på företagets personalutnyttjande, som det förlängda öppethållandet har gett upphov till.

I tabell 5 har sammanfattas enkätens resultat i detta hänseende.

För att klara den förlängda öppethållandetiden förlikar sig sålunda mer än hälften av de tillfrågade till ytterligare extrapersonal. Detta gäller framför allt livsmedelshandeln och varuhusen. Däremot synes ej övertidsuttag från den fast anställda personalen behöva förekomma i någon större utsträckning i dessa branscher, vilket givetvis beror på att den extrainkallade personalen utgör ett alternativ härför.

Gemensamt för samtliga branscher utanför varuhussektorn synes vara den ökade personliga arbetsinsatsen från butiksinnehavarens/-föreståndarens sida.

Framför allt inom livsmedelshandeln synes man även erfara vissa nyrekryteringsproblem på grund av det förlängda öppethållandet.

På frågan i vilken riktning en ytterligare förändring av öppethållandetiderna skulle gå erhöles de svar som framgår av tabell 6.

Tabell 6 Förändringar av öppethållandetiderna. Antal butiker

Veckodag	Utvidgning	Inskränkning	Ej angivet	Summa
Måndag – Fredag	32	42	44	118
Lördag	20	61	37	118
Söndag	17	49	52	118

Tabell 7 Förändring av söndagsöppethållandet

Bransch	Utvidgning	Inskränkning	Annat	Summa
Livsmedel	2	5	4	11
Varuhus	2	1	1	4
Övriga branscher	2	0	2	4
Summa	6	6	7	19

Totalt synes ej någon ytterligare utvidgning av det tillämpade öppethållandet kännas angelägen för mer än högst 1/3 av de tillfrågade.

Av de totalt 19 tillfrågade enheterna vilka för närvarande tillämpar söndagsöppet fördelade sig svaren beträffande denna dag enligt tabell 7.

De hittillsvarande erfarenheterna av söndagsöppethållandet tycks ej entydigt peka i någon bestämd riktning. Uppenbarligen synes dock livsmedelshetererna vara mer benägna att inskränka på de nuvarande öppethållandetiderna på söndagar än de övriga.

*"Bör affärstiderna regleras genom lagstiftning?"*

Svaren på ovanstående fråga fördelar sig på följande svarsalternativ efter bransch (tabell 8).

Lagstiftningsalternativet synes sålunda fö-

Tabell 8 Affärstidslagstiftning eller annat

	Livsmedel	Varuhus	Beklädnad	Övriga branscher	Genomsnitt	
					Antal	%
1 Detaljisten bör få avgöra själv	27	9	5	6	47	40
2 Lagstiftning	15	3	9	5	32	27
3 Branschöverenskommelse	8	8	12	7	35	30
4 Övrigt	—	3	—	1	4	3
Summa	50	23	26	19	118	100

procent av här tillfrågade.

2.2 Företag som tidigare tillämpat förlängt öppethållande men som vid frågetillfället inte längre gjorde detta

I det följande redogöres för de svar som lämnats av företag, vilka tidigare tillämpat förlängt öppethållande, men för närvarande ej längre gör så.

Totalt omfattar denna kategori 32 enheter i enkäten fördelade på följande branscher.

	Antal
Livsmedel	10
Varuhus	1
Beklädnad	9
Övriga branscher	12
Summa	32

I likhet med den tidigare behandlade kategorin tillfrågades dessa enheter varför det förlängda öppethållandet infördes. Svaren fördelade sig härvid enligt tabell 9 (Jfr tabell 2).

Tabell 9 Skäl för införandet av förlängt öppethållande

	Livs- medel (10 st)	Varu- hus (1 st)	Bekläd- nad (9 st)	Övriga branscher (12 st)	Summa (32 st)
a) konkurrens	2	1	5	6	14
b) kundpassning	5	1	5	8	19
c) lönsamhet	2	1	2	5	10
d) lokal överens- kommelse	5	1	8	7	21
e) utnyttja personal och -kostnader bättre	3	—	1	1	5
f) butikstängnings- lagens ändring	5	—	1	3	9
g) senare öppning och senare stängning	1	—	2	1	4

Även för dessa synes anpassningen till kundernas önskemål samt till lokala överenskommelser ha spelat den största rollen för beslutsfattandet. Dock tycks blott en mindre del ha förväntat en bättre lönsamhet till följd av denna åtgärd.

Av större intresse är kanske beträffande denna kategori det sätt på vilket man upplevt effekterna av det förlängda öppethållandet, då detta bör ha varit avgörande för beslutet att upphöra härmed. De svar som inkommit rörande detta fördelade sig i enlighet med tabell 10 (Jfr tabell 3).

En jämförelse med motsvarande förhållande för de företag vilka fortfarande tillämpar förlängt öppethållande (tabell 3) ger vid handen väsentligt lägre andelar av företag, vilka kunnat iakttaga positiva effekter av det förlängda öppethållande (tabell 11).

Som framgår av tabell 11 synes speciellt förväntningarna beträffande lönsamhetsför-

bättringen ej ha infriats i någon högre grad, vilket icke oväsentligt torde ha påverkat företagens agerande.

Personalsituationen under den period det förlängda öppethållandet tillämpades förändrades enligt tabell 12.

Vissa systematiska skillnader synes föreligga i förhållande till tidigare behandlade enheter vad avser personalpolitiken. I nu behandlade kategori synes man i stor utsträckning ha tillämpat övertidsuttag av den befintliga personalen medan man däremot ej synes ha

Tabell 11 Förväntade respektive upplevda konsekvenser av det förlängda öppethållandet (antal)

	Förväntade	Därav upplevda
a) bättre konkurrensläge	14	3
b) mer tillfredsställda kunder	19	7
c) bättre lönsamhet	10	2

Tabell 10 Erfarenheterna av det förlängda öppethållandet

Antal tillfrågade som fick:	Livs- medel	Varu- hus	Bekläd- nad	Övriga branscher	Summa (32 st)	% av samt- liga	Tab 3
	(10 st)	(1 st)	(9 st)	(12 st)			
a) bättre konkurrens- läge	1	—	2	3	6	18	48
b) mer tillfreds- ställda kunder	4	—	4	2	10	30	74
c) bättre lönsamhet	1	—	—	2	3	9	36
d) bättre personal- utnyttjade	2	—	—	3	5	16	30
e) större omsättning	—	—	1	4	5	16	62

Tabell 12 Personalsituation vid förlängt öppethållande

Företagen fick:	Antal	Andel %	Tabell 5
a) mer extrapersonal	1	3	52
b) mer övertid	17	53	21
c) ökad personalomsättning	1	3	13
d) mer eget arbete	20	63	50
e) svårare personalrekrytering	6	18	32

skall regleras via lagstiftning eller på andra vägar angavs svar enligt tabell 14 (Jfr tabell 8).

### 2.3 Företag som inte tillämpat förlängt öppethållande

Som den tredje kategorin behandlas nedan de företag vilka aldrig tillämpat förlängt öppethållande. Dessa detaljister har tillfrågats rörande i stort sett samma förhållanden

Tabell 13 Antal svar efter bransch

Svarsalternativ	Livsmedel	Varuhus	Beklädnad	Övriga branscher	Summa
Ej kundbehov	2	1	3	2	8
Ej lönsamt	3	—	4	5	12
För litet kundunderlag	1	—	—	—	1
P g a arbetstidsförkortningen	1	—	—	—	1
Säsongsskäl	—	—	1	2	3
Lokal överenskommelse	2	—	—	2	4
Andra orsaker	—	—	1	1	2
Vet ej	1	—	—	—	1
Summa	10	1	9	12	32

haft extrapersonal i någon större utsträckning. I båda dessa avseenden var bilden den omvända bland de företag som fortfarande tillämpar förlängt öppethållande (Jfr tabell 5).

På den direkta frågan varför företagen upphörde med sitt förlängda öppethållande fördelar sig svaren på enligt tabell 13.

som de övriga företagen, varvid dock vissa av frågorna med nödvändighet antagit en hypotetisk karaktär. Som framgår av tabell 1 uppgick det totala antalet i denna kategori till 64 enheter. Butikerna tillfrågades till en början vilka följdär som enligt dessa uppfattning ett förlängt öppethållande skulle få. Svaren framgår av tabell 15.

Tabell 14 Affärstidslagstiftning eller annat

	Livsmedel	Varuhus	Beklädnad	Övriga branscher	Summa
1 Detaljisten bör få avgöra själv	1	—	1	3	5
2 Bör regleras genom lagstiftning	5	1	1	3	10
3 Bär bestämmas genom branschöverenskommelse	4	—	7	6	17
Summa	10	1	9	12	32

Som framgår av tabell 13 anger cirka 2/3 av samtliga den bristande lönsamheten samt kundernas ringa behov som främsta skäl för att återigen inskränka öppethållandetiderna.

Vad slutligen beträffar uppfattningen inom denna kategori huruvida affärstiderna

Det stora flertalet butiker synes sålunda ha funnit sin nuvarande återhållsamma policy beträffande öppethållande välmotiverad. Framför allt kan det vara av intresse att notera uppfattningen rörande kundernas inställning, mot bakgrund av vad som ovan

Tabell 15 Följder av förlängt öppethållande

Om Ni skulle börja med söndagsöppet:	Svar (samtl. branscher)				Svar i % av samtliga			
	Ja	Nej	Vet ej	Summa	Ja	Nej	Vet ej	Summa
a) Skulle detta förbättra Ert konkurrensläge?	4	56	4	64	6,3	87,4	6,3	100,0
b) Tror Ni att kunderna skulle bli mer tillfredsställda	5	55	4	64	7,8	85,9	6,3	100,0
c) Skulle Ni få bättre lönsamhet	3	56	5	64	4,7	87,5	7,8	100,0
d) Skulle personalen utnyttjas bättre	1	59	4	64	1,6	92,1	6,3	100,0
e) Skulle omsättningen öka	25	32	7	64	39,1	50,0	10,9	100,0

sagts i denna fråga inom de båda tidigare redovisade företagskategorierna (Jfr tabeller-na 2 och 9).

Uppfattningen rörande företagets personalsituation vid ett eventuellt förlängt öppet-hållande framgår av tabell 16.

Tabell 16 Andel av totala antalet detaljister, procent

	%
a) Som skulle behöva mer extrapersonal	86,0
b) Som skulle behöva mer övertid	67,2
c) Som skulle få större omsättning av personal	53,1
d) Som skulle få behöva arbeta mera själva	65,6
e) Som skulle få svårare att få personal	75,0

Ovanstående redovisning av de skäl som anförts för respektive mot förlängning av öppethållandet överensstämmer väl med de svar som erhållits beträffande företagets framtida planer i detta avseende.

Sålunda har endast 6 enheter av de 64 angivit att de har något så när allvarliga planer på en förlängning av affärstiderna, varav 4 på kvällstid måndag-fredag och 2 på

Tabell 17

	Kat I (118 st) %	Kat II (32 st) %	Samtliga (150 st) %
a) ökad konkurrens	52	44	50
b) kundskäl	84	59	79
c) lönsamhet	57	31	51
d) lokal överenskommelse	61	66	62
e) personalutnyttjande	23	16	21
f) lagändring	31	28	31
g) tidsförkortning	17	13	16

lördagar.

Slutligen tillfrågades även denna kategori hur de ansåg att affärstiderna borde regleras. Svaren fördelade sig härvid enligt nedan.

a)	Detaljisten bör avgöra	18
b)	Lagstiftning	17
c)	Branschöverenskommelse	22
	Annat svar	7
	Summa	64

### 3 Jämförelser mellan de tre kategorierna av företag

Nedan redovisas svaren för samtliga tillfrågade kategorier i den mån de ställda frågorna överensstämmer

"Varför började Ni med förlängt öppethållande?" (samtliga branscher). (Tabell 17).

Anpassningen till kundernas presumtiva behov synes sålunda ha varit den totalt sett främsta anledningen till att det förlängda öppethållandet införts. Inom kategori II har dock det vanligaste angivna skälet varit anpassning till lokal överenskommelse.

Hur de båda kategorierna upplevt

Tabell 18

	Företagen har genom det förlängda öppethållandet fått:		Företagen skulle vid en förlängning på söndagar få:
	Kat I %	Kat II %	Kat II andel, % av samtliga
a) bättre konkurrensläge	48	18	7
b) mer tillfredsställda kunder	74	30	9
c) bättre lönsamhet	36	9	5
d) bättre personalutnyttjande	30	16	2
e) större omsättning	62	16	40

följderna av det förlängda öppethållandet framgår av tabell 18.

Jämförelsen mellan de upplevda erfarenheterna av förlängt öppethållande i kategorierna I och II med de förutsedda konsekvenserna i kategori III av samma åtgärd (spec. söndag) uppvisar betydande olikheter framför allt vad beträffar det första svarsalternativet.

De sätt på vilka företagens personalsituation kan påverkas av det förlängda öppethållandet sammanfattas nedan för kategorierna I och II. Dessutom har jämförelser gjorts med de förväntade effekter härvidlag som skulle inträffa inom kategori III om dessa förlängde sitt öppethållande (tabell 19).

Som framgår av tabellen har de företag som någon gång tillämpat förlängt öppethållande ej upplevt dessa "nackdelar" i så stor utsträckning som de befaras komma att inträffa bland de övriga företagen.

Vad slutligen angår den syn på regleringen av affärstiderna som tidigare behandlats för varje enskild kategori erhålles följande sammanfattande attityder (tabell 20).

Svaren på vissa av de frågeställningar, som har behandlats ovan, kan tänkas påverkas av den aktuella butiksenhetens geografiska läge. Sälunda är det tänkbart att butikens konkurrenssituation samt personalsituation till en del är beroende av om den är belägen på större eller mindre orter.

Någon korsbearbetning av tidigare angivna

Tabell 19

	Andel av de tillfrågade företagen för vilka personalsituationen förändrats till följd av det förlängda öppethållandet		Andel av de tillfrågade som förutsett effekten på personalsituationen
	Kat I (118 st)	Kat II (32 st)	Kat III (64 st)
a) mer extrapersonal	52	3	86
b) mer overtid	21	53	67
c) större personalomsättning	13	3	53
d) mer eget (innehavarens) arbete	50	63	66
e) större svårigheter till rekrytering	32	18	75

Tabell 20

Öppethållandetiderna bör regleras:	Antal svar efter svarsalternativ				
	Kat I	Kat II	Kat III	Summa	Procent
Av detaljhandeln	47	5	18	70	33
Via lag	32	10	17	59	28
Via branschorganisation	35	17	22	74	35
Annan ordning	4	—	7	11	4
<b>Totalt</b>	<b>118</b>	<b>32</b>	<b>64</b>	<b>214</b>	<b>100</b>

svar med hänsyn till butikernas läge har dock ej genomförts, då det totala antalet enheter i vissa strata ej medger någon meningsfull analys.

I nedanstående tabell har butikerna fördelats efter deras belägenhet.

		Kat I	Kat II	Kat III	Summa
1	Storstäder	83	11	37	131
2	Förorter	3	2	3	8
3	Medelstora städer	25	11	19	55
4	Övriga orter	7	8	5	20
	Summa	118	32	64	214



## Bilaga 10 Utländsk rätt<sup>1</sup>

### 1 Nordiska länder

#### Danmark

I Danmark gäller "Lukkelov" den 4 juni 1970. I jämförelse med tidigare lagstiftning har genom denna lag främst kretsen av de rörelser som faller utanför butikstängningslagstiftningen utvidgats. De allmänna öppet-hållningstiderna är desamma som tidigare. Nämnas skall, att lagförslaget medgav utvidgade affärstider men att förslaget i denna del återkallades under utskottsbehandlingen. Av utskottsutlåtandet framgår dock att handelsministern avser att tillsätta en utredning med uppgift att behandla problemen i samband med de generella stängningstiderna.

Lagen är tillämplig på yrkesmässig detaljhandel, som sker från butik. Upptagande av beställningar jämföras med detaljhandel. Butik definieras som försäljnings- och utlämningsställe samt lager. Begreppet butik förutsätter alltså inte att det skall vara fråga om lokaler utan omfattar även t. ex. torgplatser. Auktionslokaler är också butiker i lagens mening. Distribution av varor från andelsföreningar är underkastad lagens bestämmelser. Lagen gäller inte hantverksrörelser eller serviceverksamhet, såvida inte yrkesmässig detaljförsäljning sker i samband härmed.

Lagen är inte tillämplig på försäljning av 1) medicin på apotek; 2) tidningar; 3) bränsle; 4) proviant till fartyg, flygplan och lastbilar i långfärdstrafik; 5) bensin, olja,

fotogen, gas och dylikt samt försäljning från bensinstationer av reservdelar, tillbehör till motorfordon och andra varor, som har ett naturligt samband med motorfordons användning eller underhåll; 6) motorfordon, traktorer, lantbruks- och entreprenadmaskiner, fartyg och flygplan samt tillbehör härtill; 7) småbåtar, husvagnar, tält och annan campingutrustning, om försäljningen sker vid sidan om den vanliga butikshandeln; 8) färsk fisk, om försäljningen sker vid sidan av den vanliga butikshandeln; 9) naturprodukter från eget lantbruk och husdjursuppfödning; 10) trädgårdsvaror från handelsträdgårdar och plantskolor; 11) husdjur; 12) varor från automat; 13) varor som tillhandahålles enligt lagen om restaurang- och hotellverksamhet m. m.; samt 14) lösöre på tvångsauktion eller för visst fall på frivillig offentlig auktion.

Lagen gäller vidare inte tidningskiosker, konfektyrbutiker, bageri- och brödbutiker, butiker som försäljer färdiga smörgåsar och enklare rätter samt blomsterbutiker, om det i frågavarande lokaler — också under de allmänna affärstiderna — endast föres sådana varor som handelsministern bestämmer. Avsikten är, att varusortimentet för kiosker skall omfatta dels det tidigare medgivna kiosksortimentet eller bl. a. tidningar, program, tidta-

<sup>1</sup> Sammanställning utförd av hovrättsfiskalen Tor Olsson på uppdrag av 1970 års affärstidskommitté

beller, turlistor, tidskrifter, jultidningar, vissa slag av böcker, fotografisk film, blyxtlampor, vykort, enkla brevpapper och kuvert, skrivblock, hyllpapper, servetter, lyckönskingskort, tackkort, inbjudningskort, post- och telegramblanketter (lyckönskningstelegram), frimärken, brevkort, fraktsedlar, adresslappar, bil- och turistkartor, tändstickor, cykelbelysningar, batterier och lampor till cykelbelysningar, elektriska säkringar, radergummi, klister, bläck, kulspetspennor och patroner till dessa, blyertspennor samt pennskaft och stålpenor, dock ej reservoarpennor, och dels varor såsom tobak, konfektyrer, glass, frukt, läskedrycker, blommor samt souvenirer av ringare värde. Det är vidare avsett, att konfektyrbutiker skall få saluföra, förutom konfektyrer, glass och frukt m. m. samt att bröd- och bageributikers varusortiment kan få omfatta, förutom bröd och kakor, bl. a. konfektyrer, glass, mjölk och grädde.

Den i lagen stadgade affärstiden är måndagar till och med torsdagar kl. 6–17.30, fredagar kl. 6–20 samt lördagar kl. 6–14. Infaller nationaldagen och julafton på vardag, får butikerna hålla öppet till kl. 12 respektive kl. 14. Vardagen närmast före annan helgdag än söndag samt de sista sex vardagarna före julafton är stängningstiden kl. 20. Den sista söndagen före julafton får butikerna hållas öppna mellan kl. 16 och 20. Infaller 1 maj och 1 november på vardag, får affärstiden dessa dagar utsträckas till kl. 20. Butiker, där detaljhandel förekommer, får inte hållas öppna för allmänheten på stängningstid. Beställningar får upptagas under stängningstid men detta får alltså inte ske i butiker.

Butiker, som på vardagar saluför mjölk, får på statskyrkans helgdagar hålla öppet mellan kl. 6–10 för försäljning av sådana varor, som bestäms av handelsministern. Det är avsett, att varusortimentet skall omfatta bl. a. bröd, mjölk och andra mejerivaror, ägg, konfektyrer och glass.

Utställningar som pågår utan samband med försäljning omfattas enligt det anförda inte av lagen. Om däremot beställningar upptages i en utställningslokal, betraktas

denna som ett försäljningsställe och därmed som butik i lagens mening. Sådan utställningslokal skall därför hållas stängd under de allmänna stängningstiderna. Kommun äger dock medge utsträckt öppethållande för utställningar, som endast avser konst eller konsthantverk och som anordnas av upphovsmännen eller av andra på dessas vägnar. För andra utställningar, där försäljning sker, kan handelsministern medge motsvarande undantag.

Polismyndighet kan medge utsträckt öppethållande för försäljning på nöjesplatser, vid folkfester, på marknader och dylikt av tobak, blommor och leksaker samt sådana varor som kan försäljas i tidningskiosker och konfektyrbutiker.

Kommun äger bestämma utsträckta öppethållningstider i ett flertal fall. Handelsministern skall utfärda närmare riktlinjer för dispensgivningen. Undantagen kan avse butiker inom områden, som i utpräglad grad utnyttjas för sommar- eller weekendvistelser, butiker inom trädgårdsföreningar, butiker belägna inom campingområde, butiker vid större trafikknutpunkter såsom järnvägsstationer och civila flygfält, butiker på eller vid sjukhus eller liknande institutioner, butiker i idrottsanläggningar, butiker vid den dansk-tyska gränsen samt butiker, som försäljer antikviteter och presentartiklar och som är belägna på platser där man särskilt brukar sälja till turister. Undantag kan vidare medges i samband med kreatursutställningar, större marknader, lokala sammankomster eller festligheter och vid oförutsedda händelser samt vid extraordinära, större turistbesök, kongresser eller dylikt.

## Finland

Affärstiderna regleras genom ”Lag om minuthandelns affärstid” den 24 juni 1969. I förhållande till tidigare lagstiftning medger den ett utvidgat öppethållande och gäller endast bedrivande av yrkesmässig minuthandel. Idkande av sådan handel omfattar med nedan nämnda undantag all yrkesmässig, direkt försäljning av varor till konsu-

menterna, således även t. ex. försäljning per telefon. Lagen är inte tillämplig på 1) apotek; 2) försäljning för resandes behov på flygplatser och i hamnar inom områden, som är reserverade enbart för utrikestrafik, samt i trafikmedel; 3) kiosk- och därmed jämförlig handel samt automathandel; 4) marknads- och torghandel; 5) försäljning i herbärgnings- eller förplägningsrörelser samt 6) handel med bränsle och smörjmedel för motorer, kondenserad brännbar gas samt reservdelar och utrustning för fordon, då handeln sker utomhus, på bensin- eller servicestationer, i bilreparationsverkstäder eller på försäljningsställen som är jämförliga med dessa. Lagen gäller inte heller arbetsrörelser eller serviceverksamhet, om inte yrkesmässig minutförsäljning sker i samband därmed.

Huvudregeln är, att de rörelser som omfattas av lagen får hållas öppna vardagar mellan kl. 8 och 20. För lördagar och vissa helgdagsaftnar är öppethållningstiden kl. 8—18. På sön- och helgdagar skall hållas stängt. Dock är minuthandel med blommor tillåten mellan kl. 8 och 18. Vidare får handel med livsmedel bedrivas mellan kl. 8 och 12 under en av flera på varandra infallande helgdagar. På jul-, nyårs-, påsk-, pingst- och midsommaraftnarna är affärstiden begränsad till kl. 15. Polismyndighet äger tillåta öppethållande av affärslokal under helgdag för arrangerande av utställning vid vilken försäljning inte sker. Det har ansetts sannolikt, att de medgivna öppethållningstiderna inte i samtliga fall kommer att utnyttjas i sin helhet utan att affärstiderna anpassas efter konsumenternas behov.

Lagen ger viss möjlighet till dispens. Handels- och industriministeriet må, på synnerliga skäl och på villkor som ministeriet bestämmer, medge undantag från de allmänna öppethållningstiderna. För utredning av dispensansökningar finns en särskild delegation, den s. k. affärstidsdelegationen, med representanter för handeln, inom handeln anställda arbetstagare och konsumenterna. I maj 1970 gällde följande i fråga om dispenser. Delegationen hade erhållit omkring 100 ansökningar. Ett övervägande antal ansök-

ningar avsåg Helsingforsområdet. En del ansökningar gällde gränshandel och handel vid de svenska färjorna. I allmänhet ansöktes om senare stängningstider, företrädesvis kl. 22, måndagar—fredagar samt tillstånd till sön- och helgdagsöppet, främst från kl. 8 eller 12 till kl. 20 eller 22. I en del fall gällde ansökningarna tidigare öppethållande än lagen medger. Enligt praxis brukar sådant tillstånd beviljas om speciella lokala omständigheter motiverar detta. Sälunda medges vissa affärer i industrierter, där t. ex. arbetet börjar kl. 7 på morgonen, rätt att hålla öppet från kl. 6.30. Dittills hade tio dylika tillstånd beviljats. Inkomna ansökningar om tillstånd till öppethållande på sön- och helgdagar hade ännu inte prövats. Ett särskilt fall bildar den s. k. stationstunneln under järnvägsstationen i Helsingfors. Genom ett specialtillstånd kan affärsinnehavare där driva handel mellan kl. 7 och 22 vardagar som helgdagar. Till grund för detta tillstånd ligger omtanken om statsjärnvägarnas resenärers service.

För kioskhandel m. m. gäller "*Förordning om kiosk- och därmed jämförlig handel samt automathandel*" den 24 juni 1969. Förordningen gäller för sådan försäljning som sker från fristående kiosk, från fordon, försäljningsbord och kärra samt annat därmed jämförligt försäljningsställe eller från bärbar låda och därmed jämförlig försäljningsanordning, från servicestationer utrymme för försäljning av fordons reservdelar och utrustning samt från försäljningsautomat. Med kioskhandel jämställs vidare försäljning av vissa säsongvaror från utomhus beläget försäljningsställe. För de olika slagen av försäljningsställen medges ett begränsat och i förordningen noga specificerat varusortiment. I förordningen avsedd handel får bedrivas alla dagar och alla tider av dygnet. Förordningen gäller bl. a. inte marknads-, torg- och hallhandel. Beträffande sådan handel är särskilda stadganden under utarbetande.

*Kringföringshandeln* regleras genom en lag från 1961. Den innehåller bestämmelser om gårdfarihandel, ambulerande butikshandel och annan ambulerande handel. Idkare av

kringföringshandel skall tillämpa samma affärstider som minuthandeln.

## Norge

Enligt "Lov av 25 juli 1913 om lukningstid for utsalgssteder" är städerna skyldiga att meddela beslut om vilka tider affärer (försäljningsställen) skall hållas stängda. Landskommunerna har befogenhet men är inte skyldiga att meddela sådana beslut. Flertalet landskommuner har dock antagit beslut om stängningstider. Ett beslut kan omfatta alla eller endast vissa slag av affärer i kommunen eller delar av denna, men bestämmelserna skall vara lika för alla affärer inom samma bransch, såvida allmänna hänsyn inte påkallar annat. Affärstiderna kan bestämmas olika för skilda branscher. Det är vidare möjligt att bestämma olika affärstider för skilda årstider eller för skilda veckodagar. Ett beslut kan också innehålla förbud mot öppethållandet på vissa dagar av året eller mellan vissa klockslag på dessa dagar. Ett beslut om affärstider kan även omfatta försäljning från stånd och kiosker samt sådan försäljning som sker från fastighet ut mot gata eller annan plats. Kommunalt beslut om affärstider skall stadfästas av familje- og forbrukerdepartementet. Dispens från de kommunalt beslutade affärstiderna kan medges, för kortare tid av fylkesmannen och för enstaka tillfälle av polismyndigheten.

Frisersalongernas affärstider regleras i *lag den 29 maj 1925 för barberare och frisersalonger*. Lagen stadgar, att frisersalongerna skall vara stängda från kl. 12 natt före söndag och helgdag till kl. 7 nästföljande vardagsmorgon. När två eller tre helgdagar följer på varandra får salongerna dock hålla öppet på en av dagarna till kl. 10. Kommunerna får besluta om andra stängningstider. Omkring 1965 hade drygt 60 kommuner utnyttjat denna möjlighet, flertalet av dem dock redan på 1930-talet.

*Handelslagen den 8 mars 1935* innehåller bestämmelser om s. k. kringföringshandel, varmed förstås sådan handel som inte sker från fast försäljningsställe. Till kringförings-

handel räknas bl. a. försäljning som sker i saluhallar, på gator, bryggor, torg och andra offentliga platser samt försäljning från tomter, ingångar till hus, stånd och kiosker. Handelslagen ger kommunen möjlighet att i viss utsträckning besluta om affärstider för sådan handel. Sådant beslut skall stadfästas av handelsdepartementet. I mitten på 1960-talet hade cirka 90 kommuner meddelat sådana beslut. Försäljningstiden för den s. k. porthandeln, dvs. försäljning som sker från stånd och kiosker m. m., kan alltså regleras antingen med stöd av handelslagen eller genom 1913 års lag. Sistnämnda lag tillämpas då det gäller försäljning från fast plats och den förra lagen i fråga om ej fasta försäljningsställen.

Oberoende av kommunala beslut om affärstider kan de norska statsjärnvägarna med stöd av handelslagen på järnvägsstationer försälja tidningar, tidskrifter, tobak, konfektyrer m. m. i samband med tågs avgång och ankomst. Handelsdepartementet kan medge motsvarande försäljning på kommunala eller privata järnvägs-, spårvägs- eller busstationer samt på flygplatser och linbestationer. Departementet äger vidare bestämma försäljningstiderna för butiksbuskar och annan liknande ruttgående kringföringshandel. I fråga om stängningstider för vinmonopolets butiker samt för apoteken gäller särskilda bestämmelser.

De kommunala besluten om affärstider uppvisar ett relativt varierande innehåll. Statsmakterna har under de senaste årtiondena verkat för att kommunerna inte måtte fastställa alltför snäva ramar för öppethållande. I allmänhet stadgar de kommunala besluten, att affärerna vardagar får öppnas kl. 8 eller 8.30 och att de skall stängas kl. 18 eller senare. För lördagar varierar den fastställda stängningstiden i allmänhet mellan kl. 15 och 18. Den vanligaste stängningstiden är kl. 16. En del kommuner medger längre öppethållande en kväll i veckan, företrädesvis fredagskvällar. Särbestämmelser gäller i allmänhet för försäljningsställen som endast säljer tidningar, tobak, choklad, frukt, blommor, bageri- och konditorivaror, mejerivaror

och dylikt. I praktiken är affärstiderna kortare än de medgivna. För den s. k. porthandeln är den vanligaste stängningstiden kl. 23 eller 24.

1913 års lag och de enskilda kommunala besluten om affärstider har gett upphov till åtskilliga tolknings- och tillämpningsproblem. Som exempel kan nämnas tolkningen av begreppet försäljningsställe, vilket lagen inte definierar, försäljning i samband med serveringsrörelse och frågan om tillämpningen av stängningstider för sådana anläggningar, där flera butiksrunder bedrivs.

1967 framlade regeringen proposition med förslag till ny lag om stängningstid för fasta försäljningsställen. Förslaget gick ut på att kommunerna inte skulle äga rätt att förhindra öppethållande kl. 6–21. Förslaget föranledde kraftiga protester, främst från de handelsanställda, med påföljd att propositionen återkallades.

## 2 Västeuropeiska länder

### Belgien

Någon reglering av affärstiderna finns inte i Belgien, men enligt en lag den 22 juni 1960 kan regeringen föreskriva en obligatorisk stängningsdag per vecka för detaljhandels olika branscher. För affärsanställda gäller vidare i allmänhet 45-timmarsvecka. Varje affärsinnehavare äger själv bestämma vilken veckodag han skall hålla stängt, men om så ej sker är söndag stängningsdag. Affärsinnehavare äger uppskjuta den av honom bestämda stängningsdagen till påföljande dag, när denna är en helgdag. Håller affär söndagsöppet, skall varusortimentet vara detsamma som andra dagar. För vissa fall, t. ex. i fråga om turistorter, äger de lokala myndigheterna meddela dispens från bestämmelsen om obligatorisk stängning. De stora varuhusen och affärskedjorna tillämpar i allmänhet långa öppethållandetider, vanligen kl. 9–21. Av konkurrensskäl brukar även de mindre detaljhandelsföretagen iakttaga nämnda tider.

Av ekonomiska och sociala skäl har röster

höjts för en reglering av affärstiderna. Sålunda framlade 1966 enskilda deputerade ett förslag för parlamentet om obligatorisk kvällsstängning. Förslaget granskades utav "Conseil Supérieur des Classes Moyennes", vilket är ett konsultativt organ vari ingår bl. a. representanter för detaljhandelsorganisationerna, och en majoritet inom rådet uttalade sig för obligatorisk stängningstid kl. 20. På grund av den dåvarande inrikespolitiska situationen blev förslaget aldrig föremål för parlamentsbehandling. Under 1969 föranstaltade ministern för "Classes Moyennes" om en opinionsundersökning rörande detaljhandlarnas egen inställning till frågan om obligatorisk kvällsstängning. Undersökningen visade, att en majoritet av detaljhandlarna önskade en reglering. I början av 1970 tillkännagav ministern, att han avsåg framlägga ett lagförslag i frågan. Härefter har enskilda parlamentsledamöter framlagt ett lagförslag, men varken parlamentet eller regeringen hade i juni 1970 tagit ställning till detsamma.

Enligt förslaget föreskrivs obligatorisk stängning för detaljhandeln och för vissa andra företag fredag eller dag före helgdag eller, om denna infaller på en måndag, föregående lördag mellan kl. 21 och 5 samt övriga dagar mellan kl. 19.30 och 5. Undantagna från bestämmelserna om obligatorisk stängningstid föreslås vara bl. a. hotell och restaurangrörelser, bensinstationer, apotek, begravningsentreprenörsföretag, affärer för medicinska och kirurgiska instrument, tidningsstånd samt serviceinrättningar i anslutning till flygfält och järnvägsstationer. När allmänt intresse och ekonomisk nödvändighet så påfordrar skall regeringen kunna bevilja undantag från bestämmelserna om affärstid. I vissa fall skall även de lokala myndigheterna äga meddela dispens.

Mot anförda bakgrund har "Conseil Supérieur des Classes Moyennes" fattat ett förnyat ställningstagande till förmån för en lagstiftning. Enligt rådet bör emellertid stängningstiden sättas till kl. 20 men med rätt för affärerna att hålla öppet till kl. 22 en dag i veckan.

## Frankrike

Någon butikstängningslagstiftning finns inte i Frankrike. De bestämmelser som reglerar affärstiderna utfärdas av den lokala myndigheten, dvs. prefekten. Alla anställda inom industri och handel äger rätt till en vilodag varje vecka. I regel skall denna förläggas till söndagen. Dispens kan lämnas av prefekten. Ehuru butikspersonalen är tillförsäkrad en vilodag i veckan, är affärsinnehavaren inte ålagd att hålla sitt företag stängt samma tid. Därigenom kan de små familjeföretagen gynnas. För att förhindra osund konkurrens har genom särskild lagstiftning prefekt lämnats möjlighet att under vissa villkor besluta, att alla företag inom viss bransch och inom visst distrikt skall hållas stängda under den dag då vilodagen uttages.

I Paris gäller för närvarande följande. Livsmedelsaffärer skall hållas stängda en dag i veckan, måndag eller söndag. För bagerier gäller speciella bestämmelser. Bageriförbundet gör upp listor för olika stadsdelar med utgångspunkt från principen att aldrig mer än en tredjedel av bagerierna i samma distrikt skall vara stängda samtidigt. Detta gäller även söndagar. Järn-, färg-, sko-, parfym- och klädesaffärer samt apotek och frisersalonger skall hållas stängda söndagar. Möjligheter finns att i stället ansöka om stängning måndagar. För övriga slag av affärer finns inga bestämmelser om att de skall hållas stängda vissa dagar. I princip kan de således vara öppna alla dagar. Om personal är anställd, har affärsinnehavaren att göra framställning till prefekturen, som i sin tur inhämtar yttrande från fackföreningarna. Det finns inga rättsregler som reglerar affärernas öppethållande under dagen. En affärsinnehavare som själv står i sin affär kan således i princip öppna och stänga när han vill. Arbetstiden för anställda är — inom vissa ramar — en förhandlingsfråga mellan fackföreningarna och branschorganisationerna. Som exempel kan nämnas att inom livsmedelsbranschen gäller 46-timmarsvecka med möjlighet till fjorton timmars övertid. Arbetsdagens längd inom branschen är begränsad till tolv timmar.

## Nederländerna

I Nederländerna gäller 1951 års butikstängningslag. Butik definieras som "varje för allmänheten slutet rum, där varor brukar försäljas till enskilda". Frisersalonger och fotoateljéer är butiker i lagens mening. Regeringen äger förordna att lagen skall gälla även för andra rörelser.

Lagen är till tillämplig på apotek, butiker som försäljer endast glass och pommes frites, butiker som uteslutande eller huvudsakligen saluför tidningar och tidskrifter, butiker i stationsbyggnader vid statsjärnvägarna och flygplatser för utrikestrafik, butiker som försäljer bränsle, smörjmedel och reservdelar till fordon, såvida försäljningen äger rum i brådslande fall, skeppshandel samt försäljning från varuautomater, om dessa är så belägna att de ej kan påfyllas från butik. Utanför lagen faller vidare försäljning som äger rum i museer samt försäljning från butiker, som saluför endast matvaror och alkoholfria drycker för förtäring på platsen.

Den i lagen stadgade affärstiden är vardagar mellan kl. 5 och 18. Söndagar skall affärerna vara stängda. Undantag från denna huvudregel till kl. 21 gäller för samtliga butiker i anslutning till vissa helger. Vidare kan regeringen medge, att vissa butiker får hållas öppna vardagar till senast kl. 19.

Den för Nederländerna karakteristiska försäljningen av bröd och mjölk samt annan försäljning och leverans vid dörren är underkastad särskilda bestämmelser.

Den regionala tillämpningen av lagen ankommer på respektive kommun. Kommun äger besluta, att butik får vara öppen till senast kl. 22 en dag i veckan. Ett sådant beslut kan avse alla eller endast vissa butiker. Olika delar av kommun kan ha kvällsöppet olika dagar. Tillstånd till utsträckt öppethållande, som ej får avse lördag, har meddelats i stor omfattning. I samband med marknader, karnevaler, sportevenemang och andra speciella lokala arrangemang kan kommun lämna tillstånd till utsträckt öppethållande under sammanlagt högst 21 vardagar per år. Erfordras utsträckt affärstid under större antal dagar t. ex. för försäljning av blommor vid

hållas öppna oberoende av de allmänna stängningstiderna för försäljning av drivmedel. Reparationsverkstäder för motorfordon, fartyg och flygplan får vidare vara öppna hela dygnet för utförande av brådskande reparationer.

I affärstidsförfattningen för Bern definieras butik som försäljningsställe där detaljhandel sker och däri inbegripes bl. a. kiosker, salustånd och frisersalonger. Stängningstiden är måndagar till och med fredagar kl. 18.30 samt lördagar och helgdagsaftnar kl. 17. Tobaksaffärer och tidningskiosker får dock hållas öppna vardagar till kl. 20 och lördagar till kl. 19. För frisersalonger är motsvarande stängningstider kl. 19 respektive 18.30. De två sista lördagarna före julafton får affärerna vara öppna till kl. 18.30. Polismyndigheten äger medge öppethållande till kl. 21.30 tre vardagar före julafton. Med undantag för tobaksaffärer och tidningskiosker är affärstiden begränsad till kl. 17 på julafton. För sön- och helgdagar gäller följande affärstider. Bagerier och konditorier samt handels-trädgårdar får hållas öppna mellan kl. 10 och 13. Samma affärstid gäller för ost- och smöraffärer för försäljning av mjölk och mjölkprodukter samt för tidningskiosker för försäljning av tidningar, tidskrifter, vykort, reselektyr och andra varor för resandes behov. Fotografiateljéer får vara öppna till kl. 13. Samma stängningstid gäller vissa helgdagar för blomsteraffärer. Bagerier och konditorier får vidare ha öppet till kl. 18.30 under förutsättning att de i stället är stängda motsvarande tid på en annan veckodag. Gatuförsäljning med tidningar får äga rum mellan kl. 17.30 och 23. I samband med lokala festligheter och dylikt äger polismyndigheten meddela bestämmelser om öppethållande på sön- och helgdagar. Apotekens öppethållande efter ordinarie affärstid regleras i annan ordning. I fråga om halvdagsstängning gäller följande bestämmelser. Livsmedelsaffärer vari inbegripes bl. a. bagerier, konditorier, slakteributiker, mjölk-, smör- och ostaffärer, vin- och spritaffärer samt frukt- och grönsaksaffärer skall hållas stängda onsdagar efter kl. 13. Samma stäng-

ningstid gäller för apotek och färgaffärer. Frisersalonger skall stängas måndagar kl. 13. Alla andra affärer skall vara stängda måndagar före kl. 14. Bestämmelserna om halvdagsstängning gäller ej blomsteraffärer, tobaksaffärer och tidningskiosker. Obligatorisk halvdagsstängning gäller inte heller under december månad och veckorna före vissa andra större helger. Vid lokala festligheter, utställningar, sportevenemang och liknande arrangemang kan polismyndigheten för begränsad tid medge enstaka affärer eller branscher att hålla öppet utöver ordinarie affärstid eller att förskjuta den i lagen bestämda tiden för halvdagsstängning. Vid större evenemang äger kommun tillfälligt upphäva bestämmelserna om halvdagsstängning för enstaka branscher eller för alla affärer. Slutligen gäller den bestämmelsen att kommun har att på framställning av tre fjärdedelar av rörelseidkarna inom en bransch för denna förordna om tidigare stängningstider eller om halvdagsstängning på lördagseftermiddagarna.

#### Storbritannien

Affärstiderna regleras genom *Shops Act från år 1950*. Denna lag är tillämplig inte blott på vanlig butikshandel utan på all detaljhandel och annan handel som sker annorstädes än i affär. Även tjänster från frisersalonger regleras av lagen. Detsamma gäller för auktioner. Den allmänna stängningstiden är alla vardagar kl. 20. Lokal myndighet äger besluta om tidigare stängningstid, dock tidigast kl. 19. Sådant beslut kan omfatta hela orten eller endast del av den samt avse alla affärer eller endast visst slag av affärer. Lördag eller annan vardag, som kan ha bestämts av lokal myndighet, får affärer hålla öppet till kl. 21. Den lokala myndigheten äger förlägga denna dag till olika dagar för skilda slag av affärer, för skilda delar av orten eller för skilda delar av året. I praktiken stänger flertalet affärer kl. 17.30 eller 18 utom den dag då längre öppethållande är medgivet. För sådana fall varierar stängningstiden och\* en del affärer stänger

sjukhus och kyrkogårdar eller för mer regelbunden försäljning vardagskvällar kan kommun även lämna tillstånd härtill. Sådant beslut skall dock godkännas av regeringen. Magistraten kan meddela enskilda butiks-innehavare dispens för utsträckt öppethållande vid speciella arrangemang med kulturellt eller socialt syfte, auktioner, utställningar och modevisningar.

Varje kommun kan förordna, att butik inte får hållas öppen antingen måndagar före kl. 13 eller måndagar, tisdagar eller onsdagar efter kl. 13. Flertalet kommuner har meddelat beslut om halvdagsstängning. I allmänhet innehåller de kommunala besluten om affärstider, att varuhus och butiker, som ej saluför livsmedel, skall hållas stängda på måndagsförmiddagarna. Kommun kan medge undantag från meddelade bestämmelser om halvdagsstängning.

Torg- och gatuhandel samt handel "te water" (på vattnet) är i princip förbjuden på söndagar samt får vardagar pågå mellan kl. 5 och 19. Med gatuhandel förstås både kringföringshandel och försäljning från fasta stånd och kiosker. I samband med de större helgerna får försäljning ske till kl. 21. Samma tid gäller för försäljning av färsk frukt vardagar under månaderna juni till och med augusti. Kommun äger medge utsträckt affärstid dels till kl. 22 en dag i veckan och dels under sammanlagt högst 21 dagar per år. Tillstånd till ytterligare utsträckt affärstid fordrar regeringens godkännande. Gatuhandel och handel "te water" med smärre matvaror är tillåten även på sön- och vissa helgdagar.

Butikstängningslagen innehåller härjämte bestämmelser att kommun äger besluta, att butik skall vara stängd under 12 vardagar per år för att de anställda skall kunna erhålla semester. Dessa dagar kan förläggas till två perioder om vardera sex dagar. Lagen innehåller vidare bestämmelser för butiker, som drivs av trosbekännare med annan vilodag än söndag.

## Schweiz

Förbundsrepubliken saknar butiksstängningslagstiftning, men genom lag den 13 mars 1964 med följdförfattningar är de butiksanställda tillförsäkrade söndagsledighet eller kompensationsledighet härför. Butikernas affärstider regleras där i stället genom kantonförfattningar. Affärstiderna kan därför skifta mellan olika kantoner och även mellan olika kommuner inom samma kanton. Enligt nämnda lag skall de affärsanställda varje vecka vara lediga en halv vardag. Till följd härav har vissa kantoner meddelat bestämmelser om halvdagsstängning, medan andra kantoner avstått från att lagstifta i denna fråga.

I kantonerna Zürich och Bern gäller i huvudsak följande bestämmelser i fråga om affärstider.

I Zürich får alla slags försäljningsställen för detaljhandel hållas öppna vardagar mellan kl. 6 och 19. Lördagar och helgdagsaftnar är stängningstiden kl. 18. Bestämmelser om kvällsöppet finns ej, men enligt ett framlagt lagförslag skall de lokala myndigheterna inom kantonen äga besluta att affärerna får hållas öppna en vardag i veckan längst till kl. 21. Sön- och helgdagar skall hållas stängt. Kommun äger bestämma, att mjölkbutiker, bagerier, konditorier, kiosker, fotoateljéer samt blomsteraffärer får vara öppna högst fem timmar sön- och helgdagar. Vissa helgdagar får bagerier, konditorier och fotoateljéer hållas öppna mellan kl. 11 och 14. Från kiosker får på sön- och helgdagar försäljas tidningar, tidskrifter, vykort, frukt, alkoholfria drycker, vissa matvaror samt tobak. Kommun äger inskränka affärstiderna för hela kommunen eller endast en del av den. Ett sådant beslut kan vidare vara begränsat till att avse endast butiker inom viss bransch. I samband med lokala festligheter och andra särskilda tillfällen äger kommun närmare förordna om öppethållandetider. Bestämmelser om halvdagsstängning saknas. Affärstidslagstiftningen är inte tillämplig på apotek. Försäljning från varuautomater har ansetts falla utanför lagstiftningen. Garage, bensinstationer och reparationsverkstäder får



först kl. 21. I allmänhet skall varje affär stängas kl. 13 en dag i veckan. Enligt *Shops (Early Closing Days) Act 1965* äger rörelseidkare själv besluta om den veckodag, då den tidiga stängningen skall ske. Intet hindrar att beslutet avser lördag. Affärerna skall genom väl synliga anslag utmärka den dag då tidigare stängning sker. Denna veckodag får i princip ej skiftas oftare än var tredje månad. Lokal myndighet kan under vissa betingelser medge undantag från bestämmelsen om tidigare stängning. Sön- och helgdagar skall affärer i allmänhet hållas stängda.

För försäljning av tobak och tobaksutensilier äger lokal myndighet utsträcka affärstiden till kl. 21.30 och en dag i veckan till kl. 22. Lagen medger samma öppethållande för försäljning av läskedrycker, konfektyrer och glass. I fråga om rekreationsorter kan lokal myndighet för sammanlagt högst fyra månader per år medge såväl undantag från bestämmelsen om tidigare stängning en dag i veckan som förlängd affärstid. Tillstånd till utsträckt öppethållande kan också lämnas för försäljning på mässor och utställningar.

Inför jul eller annat speciellt tillfälle kan regeringen sätta gällande bestämmelser ur kraft under viss tidsperiod. Även lokal myndighet har denna möjlighet vid speciella tillfällen, dock med den begränsningen att detta får ske under sammanlagt högst sju dagar årligen.

Åtskillig försäljning faller inte under lagens bestämmelser om allmän stängningstid och tidigare stängning en dag i veckan. Undantagna i det förra hänseendet är främst försäljning av måltider och förfriskningar för förtäring på stället, försäljning för avhämtning av nytillredda livsmedel, försäljning av rusdrycker, försäljning i lokal där rusdrycksförsäljning får ske av tobak, tändstickor och läskedrycker, försäljning på teatrar, biografier, konsertsalar och andra liknande platser av tobak, tändstickor, läskedrycker, konfektyrer och glass om försäljning sker i samband med uppträdande eller föreställning, försäljning av läkemedel, försäljning vid vissa av regeringen bestämda större järnvägsstationer av tidningar, tidskrif-

ter och böcker, försäljning av tillbehör till flygplan, motorfordon och cyklar, nödvändiga för deras omedelbara brukande, samt viss skeppshandel. Som exempel på undantag från bestämmelsen om tidigare stängning kan nämnas försäljning av rusdrycker, försäljning av förfriskningar, försäljning av tillbehör till flygplan, motorfordon och cyklar, försäljning av tidningar och tidskrifter, försäljning av kött, fisk, mjölk, grädde, bröd, konditorivaror, frukt, grönsaker, blommor och andra ömtåliga varor, försäljning av tobak och tobaksutensilier, försäljning av läkemedel, försäljning som sker från järnvägsstationers bokstånd samt, under vissa betingelser, detaljhandel i samband med utställningar och mässor.

Viss handel är undantagen bestämmelsen om söndagsstängt såsom försäljning av rusdrycker, försäljning av måltider och förfriskningar oavsett om förtäring sker på stället eller ej, försäljning av nytillredda livsmedel, försäljning av läskedrycker, konfektyrer och glass, försäljning av blommor, färsk frukt och färska grönsaker, försäljning av färsk mjölk och grädde, försäljning av läkemedel, försäljning av tillbehör till flygplan, motorfordon och cyklar, försäljning av tobak och tobaksutensilier, försäljning av tidningar och tidskrifter, försäljning på vissa av regeringen bestämda större järnvägs- och busstationer samt flygplatser av böcker och skrivmaterial, försäljning på museer och vissa andra närmare angivna likartade ställen av resehandböcker, vykort, fotografier, reproduktioner, fotografisk film och souvenirer samt försäljning av sportartiklar i anslutning till sportanläggningar.

Härjämte äger lokal myndighet lämna tillstånd för affärer att hålla öppet på söndagarna, dock längst till kl. 10, för försäljning av bröd och konditorivaror, fisk och skaldjur samt specier och andra livsmedel som i allmänhet saluförs i speceri-affärer. Den lokala myndigheten på en rekreationsort kan lämna tillstånd till söndagsöppet för försäljning av bad- och fiskeartiklar, fotografiska artiklar, leksaker, souvenirer, böcker, skrivmaterial, fotogra-

fier, reproduktioner, vykort samt alla slag av matvaror, dock med den begränsningen att så för ske under högst 18 söndagar årligen.

Slutligen innehåller lagen, som därjämte innehåller viss arbetstidslagstiftning, särskilda bestämmelser bl. a. för sådana anläggningar, där flera butiksrörelser bedrivs. Vidare gäller särbestämmelser i fråga om affärer som drivs av mosaisk trobekännare. För vissa delar av London äger de lokala myndigheterna på grund av vissa närmare angivna äldre förhållanden medge öppethållande på söndagar. Dessa undantag torde dock sakna större praktisk betydelse. Även för Skottland finns vissa särbestämmelser.

### Förbundsrepubliken Tyskland

I Tyskland regleras affärstiderna av *1956 års butikstängningslag*. Denna lag gäller inte blott sedvanlig butikshandel utan även försäljning från apotek, bensinstationer, varuautomater, järnvägsstationer, stånd, kiosker, basarer och dylikt. Även frisersalongers öppethållande regleras av lagen. Förbundsregeringen äger närmare bestämma vilka slag av rörelser som omfattas av lagen. Med undantag för nöjesplatser och försäljning av tidningar på vardagar är lagen även tillämplig på sådan yrkesmässig detaljhandel som sker annorstädes än från försäljningsställe.

Den i lagen stadgade affärstiden är måndagar till och med fredagar kl. 7–18.30 och lördagar kl. 7–14. Sön- och helgdagar skall affärerna hållas stängda. Den första helgfria lördagen i varje månad får affärstiden utsträckas till kl. 18. Samma utsträckta tid gäller för de fyra lördagarna närmast före julafton. Infaller julafton på en vardag, får affärerna hållas öppna till kl. 14. Är julafton åter på en söndag, får butiker som saluför mjölk och mejeriprodukter, bageri- och konditorivaror, livsmedel, blommor, färsk frukt och tidningar samt försäljningsställen för julgranar vara öppna under högst tre timmar och längst till kl. 14. Öppethållningstiderna bestäms av delstatsregeringarna.

Tidningar får enligt lagen försälas vardagar mellan kl. 6 och 19 samt sön- och

helgdagar mellan kl. 11 och 13. Blomsteraffärer på eller inom 300 meters avstånd från kyrkogårdar får hållas öppna lördagar till kl. 17. Frisersalonger får hålla öppet på lördagar till kl. 18 under villkor att de är stängda till kl. 13 påföljande måndag.

Apotek får hållas öppna oberoende av gällande affärstider. Under de allmänna stängningstiderna får dock endast försälas mediciner och sjukvårdsartiklar. Det åligger vederbörande förvaltningsmyndighet att för en eller angränsande kommuner med flera apotek närmare bestämma om de olika apotekens öppethållande efter den allmänna affärstidens slut. Även bensinstationer får hållas öppna hela dygnet, men under de allmänna stängningstiderna får endast drivmedel och sådana reservdelar, som är erforderliga för underhåll och reparationer av motorfordon, saluföras.

Försäljning från varuautomat får ske hela dygnet under förutsättning att automaten är uppsatt i anslutning till butik och att den endast innehåller varor som saluföres i butiken. Nämda villkor lär dock i rättspraxis ha ansetts vara utan betydelse. Lagen är inte tillämplig på varuautomater uppsatta i restauranger och på företaget.

Oberoende av gällande affärstider får försäljning ske på de tyska förbundsjärnvägarnas stationer. Försäljning under de allmänna stängningstiderna på andra järnvägsstationer samt på flygplatser får ske efter tillstånd från förbundsregeringen, som äger bestämma såväl tiderna för öppethållande som de varor som får tillhandahållas. På julafton är affärstiden i samtliga fall begränsad till kl. 17.

Förbundsregeringen kan förordna, att butiker som saluför mjölk och mejeriprodukter, bageri- och konditorivaror, färsk frukt, blommor och tidningar får hållas öppna viss tid på sön- och helgdagar för försäljning av sådana varor. Så har skett genom en förordning från år 1957. Enligt denna får med undantag för vissa helgdagar följande butiker hålla söndagsöppet, nämligen mjölkbutiker två timmar, butiker som saluför och därjämte framställer konditori-

varor två timmar, blomsterbutiker två eller vissa helgdagar sex timmar samt försäljningsställen för tidningar fem timmar. Delstatsregeringarna har att bestämma de närmare tiderna för öppethållande, som dock ej får förläggas till högmässotid.

På utflykts- och rekreationsorter med särskilt stark turisttrafik äger delstatsregering förordna om utsträckt affärstid för försäljning dels av sådana varor som orten är känd för och dels av badartiklar, minnessaker, färsk frukt, mjölk och mejeriprodukter, alkoholfria drycker, tobak, konfektyrer, blommor och tidningar. Lagen innehåller vissa begränsningar för tillståndsgivningen. Sålunda får tillstånd ges för högst fyrtio sön- och helgdagar årligen. Tiden för öppethållande dessa sön- och helgdagar är begränsad till åtta timmar och får ej förläggas till högmässotid. Lördagsförsäljning av nu nämnt slag får pågå till senast kl. 20. Håller butik lördagsöppet utöver ordinarie affärstid måste butiken hållas stängd från kl. 14 en bestämd dag i samma vecka. Vidare kan delstatsregering förordna, att butiker på orter i omedelbar närhet till förbundsrepublikens gränser får hålla öppet lördagar till kl. 18. Även för sådana fall gäller att butikerna måste hållas stängda från kl. 14 en bestämd dag i veckan.

I jordbruksdistriktet äger delstatsregering, om så är påkallat för att tillgodose lantbruksbefolkningens trängande inköpsbehov, förordna, att alla eller vissa slag av butiker får hållas öppna en timme utöver den ordinarie affärstiden på vardagar samt under två timmar på sön- och helgdagar under tid för vårbruk och skörd.

Vid marknader, mässor och andra liknande arrangemang kan delstatsregering lämna tillstånd till utsträckt affärstid. Sådant tillstånd får lämnas för högst tolv vardagar till kl. 21 och fyra sön- och helgdagar. Tiden för öppethållande på sön- och helgdagar är begränsad till fem timmar och får ej förläggas efter kl. 18 och ej heller till högmässotid. Utnyttjas tillstånd av sistnämnt slag, måste butik hållas stängd från kl. 14 föregående lördag. Tillstånd till utsträckt öppethållande

kan begränsas till bestämda områden och affärsgränar.

Slutligen gäller, att vederbörande myndighet i delstat för enstaka tillfälle kan medge tidsbegränsade undantag från gällande affärstider, om detta är tvingande nödvändigt ur allmänt intresse.

Sedan lagens tillkomst har en diskussion förts huruvida de nu gällande butikstiderna tillgodoser allmänhetens intressen. Därvid är det särskilt frågan om de förvärvsarbetande husmödrarnas inköpsproblem som tilldragit sig största intresset. I denna diskussion har bl. a. butiksanställdas förbund uttalat sig mot en förlängning av affärstiden. En av den västtyska konsumentorganisationen nyligen företagen undersökning om tyskarnas inköpsvanor och butikstängningstiderna utvisade bl. a. att cirka 80 procent av närmare 3.000 tillfrågade konsumenter ansåg att affärerna var öppna tillräckligt sent.

### 3 Östeuropeiska länder

#### Polen

Enligt butikstängningslagstiftningen i Polen bestäms affärstiderna med hänsyn till bl. a. befolkningens behov, vanor och önskemål, butikernas belägenhet inom orten i fråga samt butikernas organisationsmöjligheter. Affärstiderna är därför olika för t. ex. storstäder, större industricentra samt turist-, vilo- och kurorter. Berörda kommunalråd fastställer affärstiderna för de butiker som tillfredsställer den lokala befolkningens behov. Hit hör bl. a. livsmedelsaffärer, mjölkaffärer och bagerier, frukt- och grönsaksaffärer, kött- och charkuteriaffärer, kortvaruaffärer, affärer som saluför hushållsartiklar samt färghandel. Livsmedelsaffärer hålls i allmänhet öppna mellan kl. 6 och 19. I större städer förekommer specialbutiker, t. ex. delikatessaffärer, som stängs först kl. 22. I större residensstäder finns även livsmedelsaffärer, som har öppet hela natten. Affärer som saluför industrivaror öppnas i allmänhet kl. 10 eller 11, och de skall stängas kl. 18 eller 19. Affärstiden för varuhus är vanligen i större städer kl. 9—20 och i andra

städer kl. 9–19. Vid jul och påsk får affärstiderna utsträckas. Beträffande söndagar och helgdagar avgör de kommunala myndigheterna vilka affärer som skall hållas öppna för att tillgodose konsumenternas behov av livsmedel. Mjolk-, ägg- och brödbutiker får vara öppna högst tre timmar. Delikatessaffärer samt affärer som saluför vin, konfektyrer och souvenirer får hållas öppna högst åtta timmar.

### Sovjetunionen

Affärstiderna i Sovjetunionen bestäms på grundval av studium av befolkningens önskemål i fråga om tider på dygnet och veckodagar för öppethållande. Hänsyn tages till arbetares, tjänstemäns och husmödrars önskemål, vilka kommit till uttryck på allmänna fabriksmöten och konsumentkonferenser, men också till opinionsundersökningar. Härjämte beaktas de föreskrifter rörande arbetstid och fritid för anställda i industrin, byggnadsbranschen, organisationer och institutioner, vilka uppställts för en viss republik eller provins.

Med utgångspunkt från dessa faktorer utarbetar de lokala organen för ledning av handeln föreskrifter rörande affärstider, vilka granskas och stadfästs av de verkställande myndigheterna, lokalsovjeterna.

Majoriteten av livsmedelsaffärerna i städerna hålles öppna alla dagar i veckan. De stora livsmedelsaffärerna har öppet mellan kl. 8 och 20 eller 23. Mjolk-, bröd-, kött- och grönsaksaffärer är öppna alla veckodagar från kl. 7–8 till kl. 20–21.

Andra affärer än matvaruaffärer hålls i allmänhet öppna från kl. 9–11 till kl. 20–21. Med undantag för affärer, kiosker och salustånd, vilka är belägna på kolchosmarknader och på till dessa gränsande gator, samt kiosker vid hotell, på järnvägsstationer, busstationer och flygplatser skall söndagar hållas stängt. I några, företrädesvis mindre städer är affärerna dock öppna söndagar men för dem är måndagar då stängningsdag.

Tiden för handel med spritdrycker är i många städer begränsad till mellan kl. 11 och

20.

För helgdagsaftnar och helgdagar kan lokalsovjetens exekutivkommitté utsträcka affärstiden med 2–3 timmar.

Handelsanställda har femdagars arbetsvecka.

Ordning för öppnande och stängande av affärer, stadgande om middagsrast och andra frågor regleras genom "Huvudregler för affärers arbete", vilka stadfästs i unionsrepublikerna.

### Tjeckoslovakien

Tjeckoslovakien har inte utfärdat några bestämmelser om affärstiderna, men enligt ett regeringsbeslut kan alla kommersiella organisationer och affärer anpassa affärstiderna efter de lokala behoven. Beslut om affärstider träffas efter överenskommelse med nationalkommittéerna, vilka ungefärligen motsvarar de svenska stads- och kommunalfullmäktige.

## 4 Utomeuropeiska länder

### Amerikas förenta stater

Någon federal butikstängningslagstiftning finns inte i Förenta Staterna. På delstats- och framför allt lokal nivå finns emellertid en rad skiftande religiöst motiverade och av kommersiella grupper inom den traditionella handeln försvarade bestämmelser som förbjuder alla eller vissa slag av försäljning under söndagar. Ej heller frivilliga arrangemang inom ramen för branschorganisationer eller på annan privat väg i syfte att reglera affärstiderna förekommer, då sådana skulle komma i konflikt med anti-trustbestämmelserna.

Affärstiderna varierar starkt mellan olika delstater och även mellan olika kommuner inom en delstat. Även inom en kommun kan affärstiderna skifta. Söndagsstängning är vanligast i de östra staterna. I en turiststat som Florida är öppethållande på söndagar praktiskt taget fritt. I Texas får butik hållas öppen söndagar, om den är stängd lördagar. I New Jersey är bestämmelserna om öppethåll-

lande på söndagar mycket mindre stränga på sommar- och turistorter än i övriga delar av staten. Butikstängningslagstiftningen i Pennsylvania påbjuder att varje affär som sysselsätter mer än tio personer måste hållas stängd på söndagar. Supermarkets, drug stores och rabattvaruhus synes i allmänhet i alla stater hålla kvälls- och söndagsöppet. Utvecklingen har gått mot ökat öppethållande och normgivande härvidlag har de stora rabattkedjorna varit. Sålunda torde flertalet större affärskedjor, med eller utan kringgående av bestämmelser på området, idag bedriva söndagsförsäljning i någon form. Småbutiker och varuhus i traditionell bemärkelse hålls i allmänhet vardagar öppna till kl. 18. Några dagar i veckan är varuhusen vanligen öppna till kl. 21 eller senare. Supermarkets och rabattvaruhus brukar vara öppna till kl. 22. Söndagar kan stängningstiden vara tidigare. Öppningstiden är i allmänhet alla dagar kl. 9 eller senare.

#### Kanada

Bestämmelser rörande affärstid är i Kanada inte en federal utan en provinsiell angelägenhet. I vissa fall har emellertid befogenheten att utfärda närmare bestämmelser (by-laws) om affärstider överförts på kommunerna. Affärstiderna kan alltså skifta mellan olika provinser och även mellan olika kommuner i en provins. Även den handel som är föremål för affärstidsreglering kan variera mellan de olika provinserna. En kommunal "by-law" om affärstider kan avse alla butiker eller endast ett visst slag av butiker och kan omfatta hela kommunen eller endast en viss del av denna. "By laws" kan vidare vara begränsade till att omfatta endast vissa årstider.

I detta sammanhang har undersökts bestämmelser rörande affärstider i provinserna Manitoba, Quebec och British Columbia samt i städerna Vancouver, Toronto och Ottawa. För vardera av Vancouver och Ottawa gäller en "by-law", som omfattar alla kommunala restriktioner i fråga om öppnings- och stängningstider för affärer. I

Toronto gäller fem olika "by-laws" rörande affärstider för kemisk tvätt, judiska charkuteributiker, järnaffärer, juvelerarbutiker och bensinstationer medan affärstiderna för andra branscher inte är föremål för kommunal reglering.

Butik definieras i allmänhet som försäljningsställe där detaljhandel sker och däri inbegripes bl. a. stånd och därmed jämförliga försäljningsställen samt frisersalonger.

I allmänhet har stängningstiden bestämts vardagar till kl. 18 med förlängning till kl. 21 en eller ett par dagar i veckan. I vissa fall gäller, att butikerna skall hållas stängda en eftermiddag i veckan från kl. 12. Öppningstiden är ofta ej angiven men i vissa fall som för provinserna Manitoba och Quebec har den satts till tidigast kl. 5 respektive kl. 8.30. Sön- och vissa i författningarna angivna helgdagar skall affärerna hållas stängda. Dagarna närmast före julafton brukar affärstidsbestämmelserna tillåta öppethållande till kl. 21. På turistorter kan de lokala myndigheterna vanligen medge utsträckt affärstid. För frisersalongers öppethållande gäller i allmänhet särbestämmelser.

Åtskillig försäljning faller inte under affärstidsförfattningarna. Sålunda brukar undantag göras för försäljning av sådana varor som tobak och tobaksutensilier, tidningar och tidskrifter, frukt och grönsaker, blommor, konditorivaror, måltider och förfriskningar för förtäring på stället, medicin och andra farmaceutiska artiklar samt motorfordon. Affärstidsbestämmelserna är inte heller tillämpliga på hotell- och restaurangrörelser samt oftast inte heller på bensinstationer. I de fall där bensinstationernas öppethållande är reglerat, innehåller affärstidsförfattningarna olika bestämmelser som medger öppethållande utöver ordinarie affärstid.



# Statens offentliga utredningar 1971

## Systematisk förteckning

---

### Justitiedepartementet

Post- och Inrikes Tidningar. [2]  
Snatteri. [10]  
Förslag till aktiebolagslag m.m. [15]

### Socialdepartementet

Familjepensionsfrågor m.m. [19]

### Kommunikationsdepartementet

Ny sjömanslag. [6]  
Ett nytt bilregister. [11]  
Utredningen angående befordran av farligt gods på väg m.m.  
1. Europeisk överenskommelse om internationell transport  
av farligt gods på väg. (ADR) Betänkande I. [20] 2. Euro-  
peisk överenskommelse om internationell transport av farligt  
gods på väg. (ADR) Bilaga A. [21] 3. Europeisk överens-  
kommelse om internationell transport av farligt gods på  
väg. (ADR) Bilaga B. [22] 4. Europeisk överenskom-  
melse om internationell transport av farligt gods på väg.  
(ADR) Register m.m. [23]  
Sjömanspension. [30]

### Finansdepartementet

SOU 71. Handbok för det officiella utredningstrycket. [1]  
1970 års långtidsutredning. 1. Svensk industri under 70-  
talet med utblick mot 80-talet. Bilaga 2. [5] 2. Finansiella  
tillväxtaspekter 1960-1975. Bilaga 4. [7] 3. Arbetskrafts-  
resurserna 1965-1990. Bilaga 1. [8] 4. Miljövärdan i Sve-  
rige under 70-talet. Bilaga 8. [12] 5. Utvecklingstendenser  
inom offentlig sektor. Bilaga 6. [13] 6. Varuhandeln fram  
till 1975. Bilaga 3. [14] 7. Regional utveckling och plane-  
ring. Bilaga 7. [16]  
Större företags offentliga redovisning. [9]  
Mått och vikt. [18]  
Betalningsbalansutredningen. 1. Den svenska betalnings-  
balansstatistiken. [31] 2. Valutarenserv och utrikeshan-  
delns finansiella struktur. Bilaga. [32]

### Utbildningsdepartementet

Vuxenpedagogisk forskning och utbildning. [24]  
Kyrkan kostar. [29]

### Jordbruksdepartementet

Veterinärdistriktsindelningen, m m. [3]

### Handelsdepartementet

Fri affärstid. [33]

### Inrikesdepartementet

Servicekommittén. 1. Boendeservice 3. Kommunstudien.  
[25] 2. Boendeservice 4. Projektstudien. [26] 3. Boende-  
service 5. Totalkostnadsstudien. [27] 4. Boendeservice 6.  
Strukturstudier. [28]

